

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XV. évfolyam

2005/4.

A TARTALOMBÓL

***A katonai erő újszerű alkalmazása
a 21. század elején***
című,

2005. november 3-án megtartott
konferencia teljes anyaga

Több mint harminc előadás,
korreferátum és hozzászólás
három témakörben:

- Stratégiai kérdések
a jövő hadviselésében
- Hadműveleti, harcászati
alkalmazás tapasztalatai
- Új típusú katonai
alkalmazások társadalmi
és szociológiai aspektusai

A Magyar Tudomány Ünnepe
kiemelt rendezvénye volt

A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején

a Magyar Hadtudományi Társaság,
a HM Honvéd Vezérkar,
a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem,
az MK Katonai Felderítő Hivatala,
az MK Katonai Biztonsági Hivatala,
a Hadtörténeti Intézet és Múzeum,
és a Biztonságpolitikai Szakkollégium
közös rendezésében megtartott tudományos
szakmai konferencia.

*A konferencia plenáris ülésén az alábbi vitaindító
előadásokra került sor:*

Braun László:

A magyar katonai erő újszerű alkalmazása
a 21. században

Nagy Zoltán:

A 21. század fegyveres küzdelmeinek irányai
és kihívásai a NATO szemszögéből

Szenes Zoltán:

Katonai kihívások a 21. század elején

Deák János:

A katonai műveletek jellemzői napjainkban

Ormos Mária:

A háborúól és a terrorizmusról

*A plenáris ülést követően három szekcióban
folytatódott a konferencia.*

1. szekció:

Stratégiai kérdések a jövő hadviselésében

2. szekció:

Hadműveleti, harcászati alkalmazás
tapasztalatai napjainkban

3. szekció:

Új típusú katonai alkalmazások
társadalmi és szociológiai aspektusai

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:
PADÁNYI JÓZSEF,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Barna Géza,
Bertalan György,
Kádas Géza,
Király László,
Kovács István,
Kovács Tibor,
Oroszi Antal,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X.,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XV. évfolyam

4. szám

2005. december

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	3
KÖSZÖNTŐ	5

BEVEZETŐ ELŐADÁSOK

Braun László	A magyar katonai erő újszerű alkalmazása a 21. században	7
Nagy Zoltán	A 21. század fegyveres küzdelmeinek irányai és kihívásai a NATO szemszögéből	13
Szenes Zoltán	Katonai kihívások a 21. század elején	19
Deák János	A katonai műveletek hadászati jellemzői napjainkban	31
Ormos Mária	A háborúról és a terrorizmusról	35

A SZEKCIÓK ÜLÉSEI

ELSŐ SZEKCIÓ

Molnár István	A jövő háborújáról, fegyveres konfliktusáról	47
Makk László	A katonai erő alkalmazása a 21. században	54
Rácz Lajos	A kínai stratégiai gondolkodás központi fogalma: az össznemzeti erő	60
Pirityi Sándor	A terrorizmus manipulatív kezeléséről	64
Pataky Iván	Katasztrófavédelem és honvédelem	66
Szternák György	A nem háborús műveletek kutatásának irányairól	71

MÁSODIK SZEKCIÓ

Isaszegi János	A honvédség részvétele a nemzetközi békeműveletekben (Tények, lehetőségek, tapasztalatok)	75
Talla István	A multinacionalitás elve a NATO-ban	80
Németh István	Multifunkcionális képességek fejlesztése a szárazföldi erőkhöz	96
Tóth András	A válságreagáló műveletek felderítő támogatásának néhány tapasztalata	104
Hautzinger Gyula	Magyar katonai részvétel az Iraki Szabadság műveletben	108
Padányi József	A nemzetközi katonai műveletek műszaki támogatásának tapasztalatai	120
Felházi Sándor–Mamusich György	Az ARTHUR tüzérségi felderítő radar alkalmazása békeműveletekben	124
Két kiegészítés	Héjja István	132
	Kántor Rezső	133

HARMADIK SZEKCIÓ

Szeles Péter	Kommunikációs paradigmaváltás szükségessége a Magyar Honvédségben	135
Matus János	A biztonság és a védelem problémái a változó nemzetközi rendszerben	142
Lattmann Tamás	A terrorizmussal szembeni fellépés kérdései a nemzetközi hadijog területén	148
Himmer Péter	Etika és katonai cselekvés	152
Varga Krisztián	A katonai szolgáltatóipar	161
Farkasné Zádeczky Ibolya	A katona hatékony felkészítéséről	168
Mezey Gyula	Egy gyors testületi döntéshozatalt támogató szakértői rendszerről	171
Kiss Kálmánné	A háború és a hadviselés politikatudományi kérdéseiről	173
Kiss Zoltán László	A terrorizmus elleni küzdelem szociológiai természetű kihívásai	182
Porkoláb Imre	Aszimmetrikus hadviselés: az ortodox és a gerilla hadikultúra összecsapásai	188
Tálas Péter	A terrorizmus elleni küzdelem néhány dilemmájáról	194

A SZEKCIÓK MUNKÁJÁNAK ÉRTÉKELÉSE	203
--	-----

ZÁRSZÓ	211
------------------	-----

Szerzők, előadók, felszólalók	213
---	-----

FOTÓK	215
-----------------	-----

Az MHTT pályázati felhívása a 2006. évre	224
--	-----

Előszó

A Magyar Hadtudományi Társaság 2005. november 3-án tartotta – a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából rendezett eseménysorozat részeként – az év legnagyobb lélegzetű szakmai-tudományos konferenciáját *A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején* címmel.

A Hadtudományi Társaság egyedül nem vállalkozhatott egy ilyen jelentős konferencia megszervezésére, részben a meghívottak nagy száma miatt, részben pedig a költségek okán. Szerencsére a téma időszerűsége nagy vonzerőnek bizonyult, és társszervezőként a Honvéd Vezérkar, illetve a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem is bekapcsolódott mind az előkészületekbe, mind a konferencia rendezésébe.

A konferencia fővédnökének *Havril András vezérezredest*, a Honvéd Vezérkar főnökét nyertük meg.

A Társaság 2005-ben emlékezett fennállásának 15. évfordulójára. Úgy ítéltük meg, hogy – nevünknek, jellegünknek és profilunknak megfelelően – az emlékezés legméltóbb módja egy nagyszabású, sokak érdeklődésére számot tartó konferencia megrendezése.

A konferenciát – Havril András vezérezredes szolgálati elfoglaltsága miatt – *Braun László mérnök altábornagy*, a vezérkari főnök első helyettese nyitotta meg. Köszöntötte a ZMNE dísztermét megtöltő, közel kétszáz fős hallgatóságot. *Megnyitójában kiemelte* a konferencia választott témájának időszerűségét, és hangsúlyozta: Az elmúlt bő évtized gyökeresen megváltoztatta a hadviselésről, a hadseregek alkalmazásáról, magukról a fegyveres erőkről alkotott nézeteinket. Megváltoztak az alkalmazás körülményei, a felhasznált eszközök és az elérendő célok. Mindez komolyan elgondolkodtatja a hadseregek tervező központjait, a vezérkarokat, így a Honvéd Vezérkart is. Hiszen a Magyar Honvédségnek szinte ugyanazokkal az igénybevételi körülményekkel kell számolnia, ugyanazokat a problémákat kell megoldania, mint a Szövetség más hadseregeinek, amelyekkel ráadásul ugyanazokban a többnemzeti kontingensekben kell a felvállalt feladatokat és missziókat közösen teljesíteni.

Kifejezte meggyőződését, hogy a konferencián elhangzó előadások és korreferátumok, hozzászólások és kiegészítések bőséges szakmai információt szolgáltatnak a további elemzésekhez. Minden résztvevő, de a Honvéd Vezérkar is sokat profitálhat a

fegyveres erő új típusú alkalmazásának már felgyülemlett tapasztalataiból, a már most megfogalmazható következtetésekből. Profitálhat a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem is, hiszen az oktatás során elsőrendű követelmény a korszerű tudásanyag átadása az újabb és újabb generációk képviselőinek, illetve az oktatók felvértezése ezekkel az ismeretekkel.

Örömmel állapította meg, hogy a konferencián jónéhány katonai attasé is megjelent, nemzetközi jelleget is adva ezzel a rendezvénynek, és kifejezésre juttatva a megvitatni kívánt kérdések általános, minden hadseregére érvényes jellegét.

Végül megköszönte a Magyar Hadtudományi Társaságnak, hogy kezdeményezője és fő szervezője volt egy ilyen széles körű eszmecserének, amely minden bizonnyal jól szolgálja a hadtudomány fejlődését, a nézetek tisztázását, az új ismeretek elterjedését. Üdvözölte azt az elgondolást is, hogy a konferencia anyaga szerkesztett formában publikálásra kerüljön, amihez a Honvéd Vezérkar konkrét támogatást is nyújt.

A konferencia széles körű szakmai támogatást élvezett a hadtudománnyal kapcsolatban álló szervezetek körében, amit igazol a szakmai támogatók nagy száma: a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő, illetve Katonai Biztonsági Hivatalai, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a hadiipari termékeket előállító Ericsson Részvénytársaság, az érdeklődő egyetemi hallgatókat tömörítő Biztonságpolitikai Szakkollégium.

A szakmai támogatást nyújtó szervezetek közül a leglátványosabban a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerepelt, amely „kölcsonadta” a konferencia alkalmából a *Misszióban voltunk...* című és témájú, igen színvonalas fényképképzőművészeti kiállítást. Köszönet érte, jól illusztrálta mindazt, amit a konferencia kifejezésre akart juttatni.

Az eredeti elképzelések szerint folyóiratunk, a Hadtudomány 2005-ben megjelenő utolsó, 4. számát szántuk tematikus kiadványnak, amely a konferencia teljes anyagát, mintegy harminc előadást, korreferátumot és felszólalást tartalmazza. Technikai okok miatt a folyóirat nem tudott elkészülni 2005 decemberében. Ennek ellenére a számozása 2005/4, ami sokkal inkább tartalmi kötődését jelzi, mint a megjelenés időpontját.

Budapest, 2005. november – 2006. január

A Szerkesztőség

Köszöntő

Tisztelt konferencia, Tisztelt jelenlévők!

A konferencia szervezői – a Honvéd Vezérkar, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Magyar Hadtudományi Társaság – nevében köszöntöm rendezvényünk minden résztvevőjét. Köszöntöm a konferencia szakmai támogatóit – a Katonai Felderítő Hivatal, a Katonai Biztonsági Hivatal, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Biztonságpolitikai Szakkollégium és az Ericsson Részvénytársaság – jelenlévő képviselőit és köszönöm a rendezvényhez nyújtott támogatásukat.

Köszöntöm a különböző tudományos társaságok, kutatóintézetek, oktatási intézmények, parlamenti bizottságok és nem kormányzati szervek megjelent képviselőit, továbbá az attasé testület tagjait. Köszönöm mindannyiuknak, hogy jelenlétükkel megtisztelték rendezvényünket.

A Magyar Hadtudományi Társaság elnökeként tájékoztatni kívánom a konferencia résztvevőit, hogy *Társaságunk ez évben ünnepli fennállásának 15. évfordulóját*. 1990 óta létezünk, és az elmúlt 15 évben mindvégig töretlenül követtük a Társaság alapítóinak szándékát: összefogjuk a hadtudomány iránt érdeklődő, a hadtudományt gyarapítani kívánó, fejlődéséért tenni akaró szakembereket, a hadtudomány művelőit; fórumot biztosítunk írásbeli és szóbeli megnyilvánulásaiknak; szervezzük a tudományos élet ezen szakterületét és biztosítjuk kapcsolatát más szakterületekkel, tudományterületekkel.

Immár tizenötödik éve kiadjuk színvonalas tudományos folyóiratunkat, a negyedévenként megjelenő Hadtudományt. Az eddig megjelent számokban több mint hatszáz cikk, tanulmány, publikáció került közlésre, amelyek felölelték a hadtudomány és a csatlakozó tudományágak szinte teljes spektrumát. Szerzőink száma megközelíti a kétszázat, miközben vannak rendszeresen publikáló kollégáink is.

Ami tudományos tevékenységünk másik fő területét illeti, csak központi rendezvényekből fennállásunk óta közel harmincat szerveztünk, nem beszélve a szakosztályok által tartott többszáz szakmai fórumról. A Társaság által szinte minden évben kiírt pályázati felhívásra összesen több mint száz pályamű érkezett be, köztük igen színvonalas munkák.

Megjegyzem, hogy a Hadtudomány című folyóirat is fórumot biztosít a fiatal szakértőknek, és pályázati kiírásaink is ösztönözni kívánják a kezdő kutatókat. Jó együttműködésünk a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktori iskoláival, illetve a Biztonságpolitikai Szakkollégiummal példázza tudatos törekvésünket a fiatalok bevonására, az utánpótlás biztosítására. Jelenleg is jónéhányan itt ülnek közülük sorainkban, a konferencia részvevői között.

Tevékenységünk átfogja a hadtudomány komplexen értelmezett teljes spektrumát, és a határterületek tudományágainak széles skáláját, amit tükröz szakosztályaink sokszínűsége: a Határőr szakosztálytól, a Műszaki szakosztályon keresztül, a Vám- és pénzügyőr szakosztályig minden érdeklődő megtalálhatja a számára kedvelt és kíváncsós szakterületet.

Büszkék vagyunk erre a sokszínűségekre. Büszkén valljuk, hogy Társaságunk integráló jellegű. Tudatosan erősítjük kapcsolatainkat minden hasonló profilú, rendeltetésű, célkitűzésű társasággal, a szintén 15 éve alakult Rendvédelemtörténeti Tudományos Társaságtól a két évvel ezelőtt szerveződött Rendészettudományi Társasáig, amelyek képviselőit meg is hívtuk rendezvényünkre.

Tisztelt Konferencia!

A Társaság ez évi rendezvényeinek sorából kiemelkedik mai konferenciánk. Már a téma megválasztását is sok tépelődés előzte meg, mivel feltétlenül időszerű, sokak érdeklődésére számot tartó és sokak fantáziáját megmozgató problémakört szeretünk volna napirendre tűzni. Közismert, mert benne élünk, hogy az utóbbi évek változásai gyökerestül felforgatták a hadviselésről korábban alkotott elképzeléseinket. Ezért *a katonai erő újszerű alkalmazásával kapcsolatos elméleti kérdések áttekintése, az új kihívásokból adódó nemzetközi és hazai követelmények, feladatok rendszerező igénnyel történő számbavétele, amelyet mai konferenciánk zászlajára tűztünk, aktuális és fontos célt kitűző téma.* Tükrözi a témaválasztás sikerét a társszervezők és főleg a Vezérkar bekapcsolódása az előkészítésbe, továbbá a szakmai együttműködők széles köre.

Mindezen szervezetek és intézmények nevében sok sikert kívánok a konferenciánknak, hiszen mivel is ünnepelhetnénk méltóbban saját születésnapunkat, meg a Tudomány Ünnepét, mint egy tartalmas, sok új gondolatot érintő és ébresztő, eredményes konferenciával.

Mégegyszer eredményes munkát kívánok.

Nagy László
az MHTT elnöke

Braun László

A magyar katonai erő újszerű alkalmazása a 21. században

Előadásomban rövid áttekintést kívánok adni az alkalmazást befolyásoló körülményrendszeréről, az MH tervezett képességeinek ennek megfelelő alakításáról, és a honvédség jövőbeni strukturális jellemzőiről, a tervezett fejlesztésekről. Továbbá be kívánom mutatni a különböző feladatokra jelenleg kirendelt erőket és a jövőbeni alkalmazással kapcsolatos terveinket.

A Magyar Honvédség alkalmazásával kapcsolatos témakört szigorúan az arra hivatott törvényi szabályozásból kiindulva, illetve a rendelkezésre álló erőforrásoknak megfelelően, a realitások talaján állva kívánom ismertetni. Ennek megfelelően, a körülményrendszer ismertetését kezdjük mindjárt az *alkalmazás törvényi alapjaival, jogszabályi feltételeinek* felelevenítésével. Ezek közül a legfontosabbak:

- „A Magyar Honvédség alapvető kötelessége a haza katonai védelme és a nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása.” (1949. évi XX. Törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmánya – VIII. fej. 40/A§).
- „Az Országgyűlés külső fegyveres támadás veszélye esetén vagy szövetségi kötelezettség teljesítése érdekében... kihirdetheti... a megelőző védelmi helyzetet” (u.i. II. fej. 19. § (3) n).
- „A Kormány engedélyezi a Magyar Honvédség, illetve külföldi fegyveres erők 19. § (3) bekezdés j) pontja szerinti, a.) az Észak-atlanti Tanács döntésén alapuló alkalmazását, illetőleg b.) az Észak-atlanti Szerződés szervezete döntésén alapuló más csapatmozgásait” (u.i. 40/C. § (1)).
- „A honvédelmi feladatokat a legszükségesebb ráfordítással kell megvalósítani. A honvédelmi kötelezettségek teljesítése az érintettek számára békében nem okozhat aránytalan megterhelést vagy hátrányt.” (2004. évi CV. Törvény I. fej. 2. § (2)).
- Az állampolgárt megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején hadkötelezettség teljesítése terheli” (u.o. II. fej. 5. § a.)
- A potenciális hadkötelezettekről... a hadkötelezettség bevezetése érdekében ...már béke idején nyilvántartás vezethető” (u.o. 7. § (1)).

Az idézetekből is kitűnik, hogy a jogalkotók az Alkotmányban, és a Honvédelmi Törvényben a közelmúltban nagyon sok módosítást hajtottak végre annak érdekében, hogy az MH stratégiai körülményrendszerében végbement változások követhetők legyenek.

A nemzeti biztonsági stratégia, illetve a nemzeti katonai stratégia ugyancsak a közelmúltban került kidolgozásra, illetve módosításra. Ezek az alapokmányok az alkalmazás elengedhetetlen feltételei és egyben olyan kiinduló pontjai, melyek az alkalmazók számára biztosítják a szükséges elvi alapokat, irányokat.

□ A továbbiakban vizsgáljuk meg a már említett stratégiai körülményrendszert.

A Magyar Honvédség számára újszerű alkalmazást jelent a viszonylag alacsonyabb intenzitású *aszimmetrikus hadviselés* és a magasabb intenzitású *manőverező hadviselés* körülményeihez való egyidejű alkalmazkodás igénye. Mindkét hadviselési forma követelményei előtérbe kerülhetnek, amikor szövetségeseinkkel együtt feladatot vállalunk a *terrorizmus elleni harc* során, attól függően, hogy a katonai műveletek állami szinten, vagy helyi szinten irányított, illetve támogatott terrorszervezetekkel szemben kerülnek végrehajtásra.

Az *informatika felgyorsult fejlődése* és az ennek nyomán létrejövő *információs hadviselés*, továbbá a humanitárius és természeti katasztrófák következményei felszámolásának nemzetközi szintű összehangolást és fellépést igénylő szükséglete ugyancsak újszerű alkalmazást eredményezhetnek. Itt meg kívánom jegyezni, hogy az eddigiekben a szövetséges erők műveleteiben való részvételünk során kötelékeink még nem vettek részt magasabb intenzitású harci feladatokban, de ez a jövőt illetően nem zárható ki teljes mértékben, illetve mivel az erre vonatkozó jogszabályi háttér biztosított az alkalmazás politikai döntést követően lehetséges.

A *bevetések során a csapatok várható alkalmazási tartománya kibővül*. A korábban jól elkülöníthető harci, illetve nem harci jellegű *műveletek határai összemosódnak*. Az úgynevezett *feladatcsúszások* következtében a katonák nem mindig, vagy nem egészen azzal a feladattal találkoznak, amire korábban felkészültek. A kötelékek egymástól, valamint az őket támogató-kiszolgáló bázisoktól viszonylag *nagy távolságban elszigetelten* is hajthatnak végre feladatokat. A nagy kiterjedésű hadszíntéren a csapatok, a korábbiaknál kisebb erőkkel, de minőségileg jóval fejlettebb, többnyire *alkalmi jelleggel létrehozott, illetve speciálisan felkészített, a többnemzeti együttműködésen alapuló harci kötelékekben, harccsoportokban* tevékenykednek. A műveletek sikere nagymértékben függ a támogató képességektől, ezen belül is felértékelődnek a telepíthető logisztikai képességek.

A lehetséges alkalmazási esetek gyakran *eltérő képességi követelményeket* támasztanak. Mivel a NATO stratégiai koncepciójában a hangsúlyok *a terület védelméről az érdekek védelmére helyeződtek át*, a Magyar Honvédség számára is fontos a Szövetség földrajzi határain kívül folytatott műveletek képességi követelményeinek a teljesítése. Ebben kiemelt szerep hárul a *NATO/EU reagáló erőkhöz felajánlott kötelékekre*, melyek alkalmazási tapasztalatai katalizátorként használhatók fel más kötelékek képességeinek kialakításában. Az MH számára, várhatóan még hosszabb ideig, továbbra is a béketámogató műveletekben való részvétel jelenti a legnagyobb alkalmazási valószínűséget.

□ A továbbiakban nézzük meg, hogy a felvázolt körülményeknek való megfelelés érdekében a Magyar Honvédségnek *milyen képességeket kell kialakítania*.

A védelmi felülvizsgálat során meghatározásra került az a nemzeti ambíciószint, amelynek elérése a költségvetési kondíciók romlása miatt az eredeti tervekhez képest későbbre várható. Eszerint *a Magyar Honvédségnek a hosszú távú átalakítás eredményeként – az alapvető országvédelmi képesség fenntartása mellett – az alábbi két változatra kell képesnek lennie:*

- vagy egy dandár méretű erő – az összes szükséges harci támogató és harci kiszolgáló támogató elemmel – hat havi, harci körülmények közötti alkalmazására, és egy zászlóalj méretű erő tartós (hat hónapon túli) nem harci jellegű alkalmazására, valamint egyidejűleg légierő kötelékek, szakosodott és egyéb képességek alkalmazására;
- vagy két zászlóalj méretű erő tartós (hat hónapon túli) nem harci jellegű alkalmazására, valamint egyidejűleg – légierő kötelékek, szakosodott és egyéb képességek alkalmazására.

A jelenlegi terveinkkel összhangban 2006 végéig a Magyar Honvédségnek képesnek kell lennie legalább egy zászlóalj méretű harci erő hat hónapon túli, és egy század méretű speciális, illetve támogató elem alkalmazására.

A Magyar Honvédségnek 2010 végéig növelve képességeit, képesnek kell lennie egy zászlóalj méretű harci erő hat hónapon túli alkalmazására és két század méretű speciális, illetve támogató elem alkalmazására.

A tervek szerint 2014 végére az MH képes lesz telepíteni egy dandárnyi összefegyvernemi harci képességet, a hozzátartozó támogató elemekkel együtt, beleértve a légierő kijelölt telepíthető kötelékeit is.

Végül 2015–20 között várható az eredeti ambíciószint teljesítése.

A telepíthető képességek kialakítása során kiemelt hangsúllyal kezeljük azokat, a Szövetség számára is hiányt pótló *speciális, úgynevezett „Niche” képességeket*, melyeket a prágai csúcstalálkozón elfogadott képességfejlesztési csomag kapcsán felvállaltunk, illetve megerősítettünk. Ezek között olyanok szerepelnek, mint a hídépítő, víz-tisztító műszaki és ABV, valamint egészségügyi, illetve katonai rendész képességek.

Az MH struktúrájában továbbra is a szárazföldi csapatok képességei lesznek a meghatározóak. A szárazföldi csapatok korlátozott összefegyvernemi képességeit alapvetően a lövészászlóaljakra, és más speciális expedíciós képességekkel rendelkező harci támogató és kiszolgáló- támogató szervezetekre építjük. A rendelkezésre álló erőforrások növekedésével összhangban, biztosítjuk az egyes harci támogató képességek további fejleszthetőségét, illetve az egyes fegyvernemi kultúrák megőrzését. Az említett lövészászlóaljat a Magyar Honvédség alapvető harcászati egységeként tervezzük kialakítani.

A zászlóalj szervezete a támogató képességek jelentős megerősítésével, illetve a tervezett fejlesztések eredményeként, az eddig rendszerben tartott zászlóaljaknál nem csak mennyiségében, de minőségében is nagyobb képességeket biztosít. Például: Az új híradó eszközökkel hatékonyabb lesz a vezetés; az új felderítő platfor-

mokkal nő a felderítés képessége; az aknavető alegységek 60 és 81 mm-es aknavetőivel csökken a tűzmegnyitás reakcióideje, ugyanakkor javul a légi szállíthatóság; az új gépjárművekkel nő a mozgékonyság és a szállítótér kapacitás; a harcjárművek korszerűsítésével nő az éjjellátó képesség; a katonák személyi felszerelésének fejlesztésével javul az ABV-védelem, illetve nő a túlélési képesség.

A légierő szervezeteit úgy alakítjuk, hogy azokkal a légtér védelmi képességek folyamatos biztosítása mellett egyre növekvő mértékben legyünk képesek felvállalni a szárazföldi csapatok támogatását.

A logisztikai szervezetek meg kívánjuk feleltetni a hatékony működést, fenntartást biztosító összevont laktanya gazdálkodás követelményeinek. A hadfelszerelés központi hányadának költség hatékony tárolása érdekében erőfeszítéseket teszünk egy központi logisztikai bázis kialakítására.

Összességében az MH struktúrájának létrehozása során a szervezetek rendszerezett létszámát a költségvetés szerint biztosítható, feltölthető létszámmal megegyezően, a teljes működőképesség biztosításával összhangban alakítjuk ki. A szervezeti elemek belső struktúráját a kötelekeknek a haderő feladat szerinti csoportosításában elfoglalt helyük és szerepük szerint, rendszeres időközönként, a korszerű haderőt jellemző egészséges állományarányokra való további áttérés lehetőségeinek figyelembevételével módosítjuk.

□ *A haderő fejlesztése során a vezetés-irányítás fejlesztésének hangsúlyát a tábori híradás, rendszerszemléletű fejlesztésére helyezzük. A vezetés támogatás hiányzó képességeinek pótlása érdekében mobil felderítő platformokat szerzünk be.*

A fejlesztést a csapatok fedező-biztosítási, illetve hagyományos csapat felderítési képességeivel összhangban, komplex rendszerben végezzük.

A létrehozásra tervezett tűzérosztályhoz új 105 mm-es lövegeket és felderítő radarokat rendszeresítünk. A szárazföldi felajánlott erők részére, a vonatkozó szövetségi doktrínának megfelelően, kialakítjuk a saját csapatok azonosításához szükséges képességeket.

A telepíthetőséget a szövetséges stratégiai főparancsnokok követelményei szerint alakítjuk. Ennek során javítjuk a légi szállíthatóság feltételeit. A többnemzeti együttműködés lehetőségeit is kihasználva biztosítjuk a telepítéshez szükséges szállítási feltételeket.

A csapatok egy részét alkalmassá tesszük a magas intenzitású harctevékenységek megvívására. A NATO/EU reagáló erőihez felajánlott kötelekeinket felkészítjük az expedíciós feladatok végrehajtására. Kialakítjuk a szélsőséges időjárási körülményekhez való alkalmazkodás feltételeit.

A légierő új Gripen repülőgépei korszerű levegő–levegő, levegő–föld fegyverzetükkel lehetővé teszik a többrendeltetésű alkalmazást. A légi vezetés-irányítás tovább fejlődő képességei, továbbá az új háromdimenziós radarok, a Szövetség integrált légvédelmi rendszeréhez csatlakozva, új minőséget biztosítanak az ország légtérének védelmében.

Javítjuk a felajánlott kötelekek önfenntartási képességeit és a változó hadszíntéri körülményekhez való alkalmazkodás feltételeit. Fejleszteni kívánjuk a felajánlott erők honi

területen kívüli *nemzeti támogatásának feltételrendszerét*. Ezen belül is kiemelt figyelmet fordítunk az utánszállításhoz szükséges *szállítókapacitás* kialakítására.

Azoknál a támogatott formáknál, amelyek nem speciális magyar ellátási infrastruktúra kiépítését igénylik, törekszünk a *többszemélyi logisztikai együttműködés* lehetőségeinek teljes kihasználására.

Előre kívánunk lépni a *túlélési képességek* fejlesztésében. A kijelölt alegységek, illetve vezetési pontjaik és egészségügyi központjaik ABV-körülmények közötti működési feltételeinek megteremtése érdekében megkezdjük a *könnyű, gyorsan telepíthető kollektív ABV-védelmi berendezések beszerzését*.

□ A beszerzett felszerelést csak akkor lehet hatékonyan alkalmazni, ha rendelkezünk a felszerelést használni tudó, *kellőképpen kiképzett, megfelelő minőséget biztosító személyi állománnyal*, illetve a belőlük összekovácsolt kötelékekkel. Ezért a kiképzés megkezdett szerkezeti átalakítását olyan irányban folytatjuk, hogy a kötelékek alkalmazásak legyenek az eddigiekben felvállaltaknál nagyobb szakmai kihívást jelentő katonai feladatok végrehajtására is. Az új rendszerben meg kívánjuk teremteni azt a *felkészítési, kiképzési specializációt*, amely biztosítja a feltételeket „az egy összekovácsolt alegység (harccsoport) egy azonos jellegű feladat” elv megvalósításához. A raj-, repülő- és kezelőszemélyzetek, szakasz, század és zászlóalj szinten megvalósuló kötelék-kiképzési rendszere a szövetségi műveletekhez szükséges képességek készenléte eléréséből adódó feladatok végrehajtásához igazodik.

A fentieknek megfelelően a kötelék kiképzés a 3 x 6 hónapos ciklusokra tagozódik:

- az I. szakasz a kötelékek felkészítésének időszaka;
- a II. szakasz az alkalmazás, illetve készenléti, készségi szolgálatok ellátásának időszaka;
- a III. szakasz a szükséges át- és továbbképzések, illetve a pihentetés időszaka.

A harci támogató, harci kiszolgáló- támogató alegységek kötelékkiképzése a támogatásra kijelölt szervezetek kötelékkiképzésének rendszeréhez igazodik.

□ A Magyar Honvédség feladatai között fontos helyet foglal el a *külföldi műveletekben való részvétel*. Az ehhez biztosított kontingens tervezési létszáma 2010. év végéig mintegy 1000 fő. Jelenlegi nemzetközi műveletben több mint 800 fő teljesít szolgálatot:

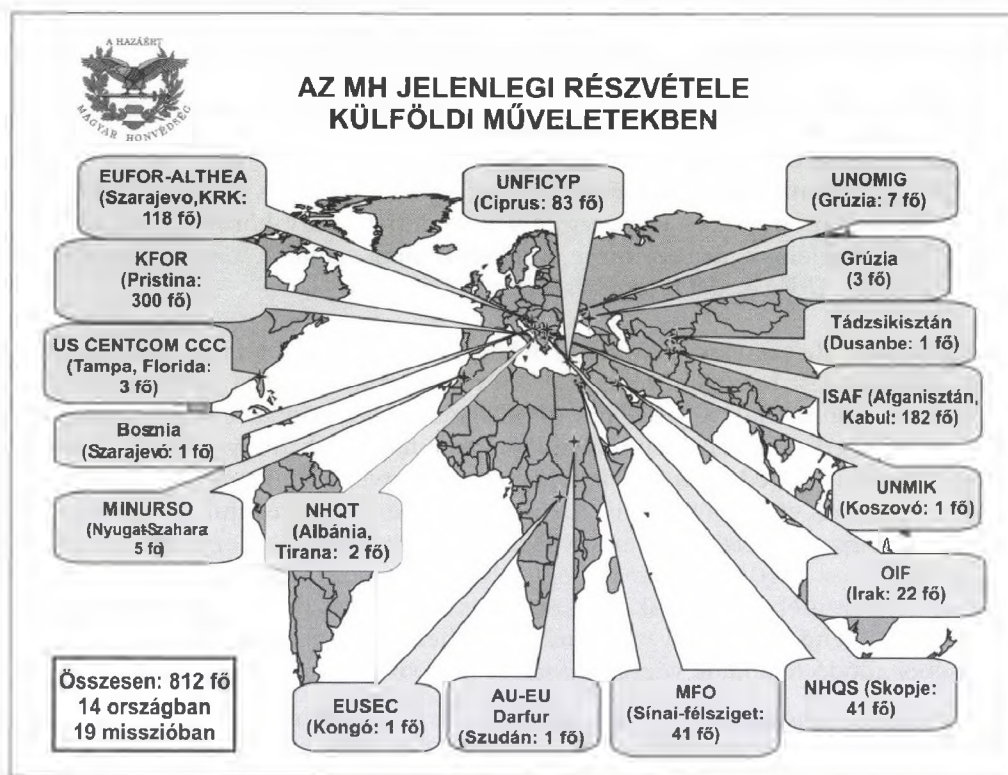
ENSZ, EBESZ misszióban:

- katonai megfigyelőként ~ 24 fő,
- békefenntartó műveletben Cipruson és Sínai-félszigeten ~ 129 fő

NATO műveletben

- KFOR erőként a Balkánon, Koszovóban ~ 300 fő, Skopjében ~ 41 fő
- ISAF erőként Afganisztánban ~ 182 fő
- NATO kiképzési feladat végrehajtására Irakban ~ 22 fő
- EU műveletben Katonai Rendfenntartó Kontingensként Szarajevóban ~ 119 fő

A fentiek felül az *MH állományából ~ 200 fő teljesít külszolgálatot különböző NATO és nemzeti beosztásokban*.

A közeljövőben tervezzük a szerepvállalásunk növelését a Balkánon, ennek keretében Többnemzeti Szárazföldi Erők állományába további egy századot telepítünk. Egy kiképzést-biztosító század telepítésével növeljük az iraki erők kiképzésében való részvételünket. A tapasztalatok felhasználásával, a szükséges kiegészítő képességek megszerzését követően szeretnénk kialakítani egy, az erők megóvását biztosító („force protection”) század-harcsoport komplex képességeit.

Tárcaközi előkészítés alatt van az afganisztáni Tartományi Újjáépítési Csoport létrehozása, illetve az ennek támogatásához szükséges katonai biztosítás tervezése.

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a Magyar Honvédség újszerű alkalmazása a 21. század elején már megkezdődött. Az úgynevezett „veszteség nélküli hadviselés” szigorú minőségi követelményeinek teljesítése nem csak a műveletekben résztvevő katonák és civil személyek számára jelent komoly kihívást.

Az alkalmazás tapasztalatait feldolgozó tudományos értékű kutatások, konferenciák hozzájárulhatnak a képességek hatékonyságának növeléséhez.

Bízom benne, hogy előadásom is hozzájárul a konferencia témájának megalapozásához, a kutatási prioritások meghatározásához, az előadásokat követő viták kezdeményezéséhez, melyek elősegítik a gyakorlatban is használható még jobb eredmények elérését.

Nagy Zoltán

A 21. század fegyveres küzdelmeinek irányai és kihívásai a NATO szemszögéből

Előadásom témájával kapcsolatos elgondolkodásokról több NATO dokumentumban is olvashatunk. Az első számú forrás a NATO 1999-ben elfogadott stratégiai koncepciója, amely nyilvános dokumentum. Hasonló jelentőségű a Katonai Bizottság MC/400-as, „NATO bizalmas” minősítésű dokumentuma, amely a stratégiai koncepció katonai végrehajtásáról rendelkezik. Mindkét esetben konszenzusos, valamennyi tagállam egyetértését tükröző dokumentumokról van szó.

Szeretném azonban felhívni a figyelmet egy, a mai konferencia témájához szorosan kapcsolódó nem konszenzusos anyagra is. 2004 szeptemberére elkészült a NATO hosszú távú katonai stratégiai vízióját bemutató tanulmány („Strategic Vision: The Military Challenge”). A dokumentum a NATO műveleti, illetve transzformációs főparancsnoka irányítása alatt dolgozó katonai törzsek közös munkája, amelynek fő célja annak bemutatása volt, hogy a Szövetség jövőbeli katonai műveleteit milyen módon fogják tervezni és végrehajtani. Bár mint említettem, nem konszenzusos dokumentumról van szó, a tanulmány a szerzők szándéka szerint a NATO transzformációjának is egyfajta vezérlő dokumentuma lehet, amely bemutatja, hogyan hozhatók összhangba a Szövetség katonai képességei a folyamatosan változó, újabb és újabb kihívásokat rejtő stratégiai környezet követelményeivel. Előadásom e tanulmány megállapításaira és ajánlásaira is támaszkodik.

Négy nagy témakörrel foglalkozom: a haderő várható alkalmazási környezetével; a jövő hadviselésével; az ebből fakadó képesség-követelményekkel, végül pedig – nagyon röviden – a Magyarország számára leszűrhető tanulságokkal.

A haderő várható alkalmazási környezete

A nemzetközi rendszer működésében, átalakulásában két, egymásnak látszólag ellentmondó folyamat figyelhető meg. Egyrészt csökken azon konfliktusok száma, amelyek megoldásában a katonai erőnek döntő vagy kizárólagos szerepe van. Másrészt viszont – a nemzetközi közösség komplex eszközrendszerének részeként – a

NATO, illetve a szövetségeseink alkotta koalíciók gyakrabban fognak katonai erőt (is) alkalmazni a globális fenyegetések kezelésére, érdekeik védelmére.

A NATO egy szélesen értelmezett stratégiai környezetben fog működni, ahol a konfliktusok igen rövid előrejelzési idővel törhetnek ki. A globalizáció eredményeként növekszik az országok kölcsönös függősége. Ez azt jelenti, hogy szövetségeseink biztonságát és stabilitását is egyre erősebben befolyásolja a világ más részeinek stabilitása vagy éppen a stabilitás hiánya. Az információs korszakban a regionális konfliktusok hatása felnagyítva jelentkezhethet. Ezzel párhuzamosan a haderők várható alkalmazása előtt egyre kevésbé lesz bármilyen politikai–földrajzi korlát. Ennek egyik példája, hogy a NATO ebben az évben – fennállása során először – megjelent Afrikában, illetve a földrengés sújtotta Pakisztánban is.

A biztonság fogalmának átfogó, multidimenzionális értelmezése, és a katonai erő alkalmazásának holisztikus megközelítése azt hozza magával, hogy egyidejűleg kell készen állni a válságmegelőzés, a válságkezelés, a békefenntartás, a béketeremtés, a katasztrófaelhárítás és a humanitárius segítségnyújtás feladataira.

Ismét elég egy pillantást vetni a NATO folyamatban lévő műveleteire: klasszikus békefenntartó művelet Koszovóban, stabilizáció és államépítés Afganisztánban, kiképző misszió Irakban, logisztikai támogatás Szudánban, humanitárius segítségnyújtás Pakisztánban.

A nemzetközi missziókban (is) elmosódik a különbség a külső és belső biztonság között, ennek megfelelően egyszerre jelentkezhet rendőri és katonai típusú feladatok ellátásának igénye. E feladatok között a határvonal nem lesz egyértelmű. Gyakran előfordulhat, hogy a végrehajtandó feladat típusa akár egyazon misszió belül is többször, gyorsan változhat.

Mint Irak és Afganisztán példája is mutatja, a jövő katonai műveletei nem érnek véget a klasszikus értelemben vett fegyveres harc szakaszának lezárultával. A konfliktus utáni rendezés – gyakran az ország-építés – civil feladatai viszonylag hosszú ideig igénylik majd a rendezésben részt vevő fegyveres erők közreműködését és támogatását. Ez megnöveli a harctámogató és harcbiztosító erők jelentőségét és az ilyen feladatokra kiképzett erők iránti igényt.

A jövő hadviselése

A jövő katonai műveletei komplex és multidimenzionális műveletek lesznek, melyeket szinte kivétel nélkül összhaderőnemi és multinacionális keretek között hajtanak végre. A szövetségek haderői a katonai alkalmazás során szoros koordinációban és együttműködésben állnak a nemzetközi és helyi civil szervezetekkel, szereplőkkel. Gyökeresen átalakul az interoperabilitás fogalma és az interoperabilitással kapcsolatos elvárások.

A jövő hadviselését várhatóan a hatásalapú megközelítés („effects-based approach”) és a hálózatközpontú hadviselés („network centric warfare”) elvei dominálják.

Az ún. hatásalapú megközelítés (effects-based approach) magában foglalja a Szövetség rendelkezésére álló katonai és nem katonai erők és eszközök átfogó, integrált alkalmazását a kitűzött célok megvalósítása érdekében. Ez a megközelítés filozófiai válto-

zást jelent, amennyiben nem bizonyos célpontok megsemmisítésére, hanem a célul kitűzött hatások elérésére koncentrál. A hatásalapú megközelítés holisztikus gondolkodást igényel, megkövetelve a stratégiai végcél pontos ismeretét és mindenkor szem előtt tartását a műveletben részt vevő valamennyi erőtől. A hatásalapú megközelítésnek valamennyi parancsnoki szintet és a konfliktuskezelés teljes spektrumát át kell hatni. A műveletek hatásalapú megközelítése szerint:

- gyorsítani kell a hírszerzési, illetve egyéb információk cseréjét és elemzését;
- emelni kell a gyorsan telepíthető haderő létszámát;
- javítani kell a szövetséges haderő koordinációját és együttműködési képességét a konfliktus-övezetek polgári hatóságaival;
- a haderőt ki kell képezni a konfliktus aktív szakaszát követő műveletek végrehajtására;
- fejleszteni kell a logisztikai rendszerek interoperabilitását.

A hálózatközpontú hadviselés (NEC) legfontosabb eleme az információk megszerzésének és felhasználásának radikálisan új módja, amely gyökeresen átalakítja a haderő vezetési rendszerét is, hiszen lehetővé teszi, hogy minden információ a vezetés minden szintjén egy időben álljon rendelkezésre, és ennek megfelelően a döntések mindig a lehető leggyorsabban és a döntés szempontjából optimális szinten szülessenek. A NEC lényege, hogy egyetlen integrált rendszerbe foglalja az érzékelőket, a döntéshozókat és a fegyverrendszereket. Alkalmazása során kiemelkedő jelentőségű a koalíciós partnerek közötti minél jobb információ-megosztás, a döntéshozatal felgyorsítása, illetve az, hogy a megfelelő időben a megfelelő katonai eszköz kerüljön bevetésre. Az NEC sokkal több, mint többletfelszerelés: optimalizált parancsnokságra, vezetési struktúrára, illetve átalakított kiképzési rendszerre helyezi a hangsúlyt, hogy a válasz gyors és a körülményeknek megfelelő legyen.

Példa a Az NEC alkalmazására egy hadművelet során. *A brit haderőreformról készült nyilvános dokumentumban egy szimulált jelenet olvasható, amelynek időpontja 2010 ősze, helyszíne valahol a Szub-Sahara régió. A hadművelet körülbelül harminc perc alatt zajlik le: A brit járőröző egység két gyorsan mozgó objektumra lesz figyelmes. Gyorsan kiderül, vállról indítható föld-levegő rakétával és gránátokkal felszerelt terroristákról van szó. Az egység rejtjelezett rádión továbbítja észrevételeit a főhadiszállás felé. Majd egy távirányítású gép emelkedik a magasba, hogy azonosítsa az objektumokat. Eközben egy felderítő gép is a helyszínre érkezik, majd jelentést tesz a Központi Egyesített Parancsnokságnak. Megkezdődik a terv kidolgozása, mi történjen az ellenséges objektumokkal. Eközben az Egyesült Királyságból műholdon keresztül hírszerzési információkat továbbítanak a helyszínre. A megsemmisítésre való felhatalmazás vagy a Központi Parancsnokságtól vagy az Egyesült Királyságból érkezik. Ez az akció jellegétől függ. A Központi Parancsnokság a hadszíntéri információcsere rendszeren utasítást ad két Harrier bevetésére. A két vadászgép precíziós töltetekkel megsemmisíti a célpontokat, melyek bemérésére a hadszíntéri információcsere rendszer koordinátái alapján került sor. Végül egy pilóta nélküli felderítő repülőgép hadszíntéri értékelést készít, és megerősíti a célpont megsemmisítését. A feladat nem időigényes, hisz alig több mint harminc perc alatt zajlik le, azonban rendkívül koordinált munkát igényel.*

A hatásalapú megközelítés és a hálózatközpontú hadviselés eredményességének és sikerének legfontosabb feltétele a döntési fölény kialakítása. Döntési fölény akkor érhető el, ha a haderő képes pontos és időszerű információk megszerzésére, azok biztonságos továbbítására, azonos elvek és eljárások szerinti értelmezésére. Ehhez a haderőnek egy minden részében együttműködő, integrált, közös hadműveleti hálózatot kell alkotnia.

A jövő hadviselésének másik fontos jellemzője az aszimmetria jelenségének várható további erősödése. A 21. század konfliktusaiban – a korábbi háborúktól eltérően – egyre inkább nem egynemű erők csapnak össze. Jelentős különbségek lesznek a szemben álló felek jellege (állami vs. nem-állami szereplők), politikai és stratégiai céljaik, katonai és nem-katonai eszközrendszerük, fegyveres erőik, hadviselési módszereik tekintetében. Ugyanakkor az aszimmetrikus hadviselés egyre kifinomultabbá és hatékonyabbá válik. A technológiai fejlődés eredményeihez való hozzáférés révén az aszimmetrikus hadviselés képes lesz aránytalanul nagy pusztító hatás elérésére is.

Képességek

Az új biztonsági környezetben a szövetségi és koalíciós műveletek döntően összhaderőnemi és többnemzeti keretben kerülnek végrehajtásra. Ez megköveteli az interoperabilitás fogalmának újraértelmezését. Az egymással együttműködni képes eszközrendszeren túl minden korábbinál nagyobb jelentősége lesz a katonák közötti közvetlen kapcsolatnak, az összhaderőnemi képzési és kiképzési programok következetes kidolgozásának és végrehajtásának, az összhaderőnemi alkalmazási elvek és doktrínák azonos szintű ismeretének és értelmezésének. Mindehhez a jövő hadműveleteiben várhatóan a jelenlegit is meghaladó hadműveleti tempó párosul. Ebben a helyzetben szövetségeseink – a technológiai és hadműveleti előny megtartása érdekében – a technikai fejlesztések eredményeinek mielőbbi katonai hasznosítására helyezik majd a hangsúlyt, elsősorban a hálózatközpontú megközelítések alkalmazása, továbbá a hírszerzési és felderítési adatok és információk gyűjtése, feldolgozása és továbbítása terén.

A szövetségek számára várhatóan komoly feladat lesz az alacsonyabb technikai szinten álló szövetséges haderők integrálása. A magyar haderő fejlesztése során is egyre kevésbé lesz alkalmazható az interoperabilitás fogalmának minimalista megközelítése. Az interoperabilitás jelenlegi értelmezése elsősorban konfliktus-elhárítást jelent, azaz olyan erőfeszítéseket, amelyek a nemzetközi erőben szerepet vállaló nemzeti erők együttes alkalmazását kizáró vagy nagyon megnehezítő faktorokat próbálják kiküszöbölni. Ez a fajta interoperabilitás azonban bizonyosan nem elégséges a sikeres hozzájáruláshoz, az információs és döntési fölényre, gyors és precíziós alkalmazásra épülő műveletekhez. A hatásalapú műveletekben és a hálózatközpontú hadviselésben csak az a katonai erő képes érdemben részt venni, amely maga is képes az alkalmazási rendszerbe integrálódni, a „network” integráns részévé válni.

A jövő hadviselésében eredményesen szereplő haderővel szemben állított legfontosabb követelmények tehát a következők: agilitás, összhaderőnemi alkalmazás képessége; expedíciós képesség; telepíthetőség; hosszú távú fenntarthatóság; magas had-

műveleti tempó fenntartásának képessége; technológiai fölény; integrált és nemzetközi logisztikai támogatás; hálózatközpontú környezetben való alkalmazás képessége; külső környezet változásaihoz való gyors alkalmazkodás képessége; teljes (pozitív) interoperabilitás.

A jövő NATO-jának stratégiai környezetében minden bizonnyal gyakrabban kell majd fellépni a Szövetség érdekeit sértő globális fenyegetésekkel szemben, és a sikerhez a jelenleginél lényegesen szélesebb skálán mozgó eszközrendszert kell alkalmazni, mely magában foglal politikai, katonai, polgári és gazdasági elemeket is. A biztonság szélesebb, több dimenziós koncepciójának olyan tényezőkre is ki kell terjedni, mint a konfliktus-megelőzés, a válságok, illetve a válságok következményeinek kezelése, a békefenntartás, illetve a hozzá nyújtott támogatás, a katasztrófa-elhárítás, valamint a humanitárius segítségnyújtás. A felderítés, az elemzés, valamint az információáramlás sebessége döntő jelentőségű lehet a biztonsági kockázatok időben történő felismerése és mielőbbi elhárítása szempontjából.

A Szövetséggel szemben támasztott növekvő politikai elvárások, valamint a közvélemény támogatásának szükségessége egyaránt megköveteli, hogy a jövőbeli NATO-műveletek *minimális veszteségek mellett rövid időn belül elérjék a kitűzött politikai célokat*. A Szövetség haderejét a rugalmasság és az expedíciós képességek primátusa jegyében oly módon kell fejleszteni, hogy a kihívásokra gyorsan és adekvát módon reagálhasson. Noha a szövetségesek biztonságát a jövőben kétségtelenül leginkább az aszimmetrikus fenyegetések veszélyeztetik, *a NATO-nak továbbra is meg kell őrizni képességét magas intenzitású (értsd: kollektív védelmi) műveletek végrehajtására*. Ezzel együtt a Szövetség struktúráját a legvalószínűbb fenyegetésekre való reagáló képesség jegyében célszerű átalakítani.

A jövőbeli műveletek sokkal komplexebbek és többdimenziójúak lesznek. A tervezés és a végrehajtás fázisai időben sokkal közelebb kerülnek egymáshoz. A multilaterális akciók minden korábbinál nagyobb mértékben megkövetelik a tagállami haderők együttműködési képességeinek biztosítását. Ennek érdekében növelni szükséges a NATO-erők integrációképességét, különösen azokon a területeken (információtechnológia, hálózatalapú hadviselés), ahol a Szövetség jelenleg is versenyelőnyben van potenciális ellenfeleivel szemben. A NATO-nak a jövőben maximálisan élni kell a partnerek, illetve alkalmi koalíciók nyújtotta támogatásokkal, és erősíteni kell az együttműködést a nemzetközi, valamint a regionális szervezetekkel. A Szövetségnek párbeszédet és együttműködést kell folytatni a stratégiai érdekei szempontjából kulcsfontosságú régiók országaival. Tekintettel arra, hogy a Szövetség műveletei a jövőben valószínűleg egyre inkább a konfliktus aktív szakasza utáni környezetbe tolnak át, szükséges ezek doktrinális és eljárási alapjainak kidolgozása.

A Szövetség jövőbeli katonai erejének fejlesztésekor *alapvető követelmény a gyorsaság, a magas fokú integráltság és a rövid időn belüli telepíthetőség*. Fontos, hogy a NATO-erők a konfliktusok teljes spektrumában képesek legyenek műveleteket végrehajtani, tudjanak alkalmazkodni a válságok természetének esetleges változásaihoz, és legyenek jelentős információs, technológiai és logisztikai fölényben. A jövő egyre komplexebb biztonsági környezetében a sikeres műveletekhez magas fokon kiképzett, szerteágazó speciális képességekkel rendelkező haderőre lesz szükség.

Tanulságok

A tanulságok között meg kell említeni, hogy egy NATO-tagállam kimenő teljesítményének általában két mércéje van: a haderő-átalakítás, a modernizáció eredményei, illetve a műveleti részvétel. Amikor tehát követelményekről beszélünk, nem csak mennyiségi, hanem minőségi ambíciószintet is meg kell fogalmaznunk a magunk számára.

Magyarország esetében, részben az alacsony védelmi költségvetés miatt, a haderő-átalakítás és a modernizáció eredményei elmaradnak a NATO elvárásaitól, illetve saját elvárásainktól, ugyanakkor érdemi műveleti részvételünk ellensúlyozza a hiányosságokat és kritikákat, és biztosítja, hogy Magyarország a NATO megbecsült tagja legyen. Látni kell azonban, hogy ez a kettősség hosszú távon nem tartható, és *Magyarország sikeres műveleti részvétele csak abban az esetben lesz hosszabb távon is garantálható, ha ehhez a haderőreform következetes végrehajtásával biztosítjuk a szükséges képességeket. Ha nem végezzük el a szükséges fejlesztéseket, a magyar haderő egyre kevésbé lesz képes arra, hogy sikeresen együttműködjön szövetségeseivel a NATO-vezetésű műveletekben. A haderő felülvizsgálatának eredményeként kialakított realisztikus, ugyanakkor ambiciózus tízéves terv végrehajtása azonban biztosíthatja, hogy a Magyar Honvédség a jövőben is alkalmas lesz a szövetségi teendők ellátására.*

A magyar hadsereg reformja szempontjából legfontosabb tanulságok:

- A Szövetség átalakulási folyamata kulturális és intellektuális változásokat egyaránt szükségessé tesz.
- A csak területvédelemre alkalmas erők jelentősége csökken.
- A mennyiségi szemléletet fel kell váltania a minőséginek.
- Fejleszteni kell az expedíciós képességeket.
- Emelni kell a kiképzés színvonalát.
- Mielőbb meg kell teremteni a magas szintű hálózati kommunikáció (networked communications) feltételeit.

Szenes Zoltán¹

Katonai kihívások a 21. század elején

A 21. század kezdetén a nemzetközi biztonságban forradalmi változások zajlanak, amelyek élén a *globalizáció és az információs technológia* erői állnak. Az elmúlt másfél évtizedet biztonsági szempontból a *váratlanság* jellemezte. Senki sem várta, és főképp nem látta előre, Szovjetunió összeomlását, Kuvait iraki invázióját és az első Öböl-háborút, az elhúzódó balkáni válságot, az indiai és pakisztáni nukleáris robbantásokat, 2001. szeptember 11-ét, vagy a terrorizmus jegyében vívott intervenciók háborúkat Afganisztánban és Irakban. Az egypólusú világ fegyveres konfliktusai nem maradtak a rivalizáló államok közötti hagyományos hadviselés tradicionális keretei között. Szomáliától Boszniáig, Koszovótól Kelet-Timorig, Szudántól Afganisztánig és Irakig a háború sokszínű képet mutatott. Az új globális biztonság körülményei közepette a posztmodern beleütközik a hagyományosba, a világban könnyen alkalmazkodó konfrontálódik a lokálissal. A vesztfáliai államrendszert egyre nagyobb kihívások érik az államszint alatti (sub-state) és az államokon átnyúló (trans-state) ellenséges erők által. A modern „high-tech” nyugati haderők szembe találták magukat az etnikai félkatonai erőkkel, a gyenge (failed states) és a „lator” államokkal (rogue states), valamint a hagyományos fegyverektől rakétákig felszerelt szélsőséges radikális szervezetekkel.

Ezeket a bonyolult jelenségeket nehéz megmagyarázni, hiszen az „új” háborúk gyakran *hevesebbek, dinamikusabbak és sokrétűbbek*, mint a huszadik században. A világban számos politikus, történész, katonai szakértő keresi a választ az új kérdésekre. Milyen lesz a háború jövőképe a 21. században? Képes-e a katonai erő a múltban megszokott hagyományos szerepet játszani a globalizálódó világban? Megmarad-e a nyugati katonai fölény egy olyan korszakban, amelyben a demokratikus civilizáció rendkívül módon sérülékeny a váratlan, újszerű és gyakran aszimmetrikus veszélyekkel szemben?

Jelen tanulmány, amelynek főbb kérdéseit a szerző ismertette a konferencián, e kérdésekre próbál válaszokat találni, amikor a bonyolult folyamatokat, jelensége-

1 A szerző a ZMNE Biztonsági és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének tudományos főmunkatársa, egyetemi docens (CSc)

ket és eseményeket elsősorban katonai aspektusból vizsgálja. Az alkalmazott megközelítés azon a meggyőződésen alapul, hogy a tendenciák sokoldalú elemzéssel felrajzolhatók, és segítenek a jövő kihívásainak megítélésében.

A cikkben három témakört dolgozunk fel. *Először* elemezzük a 90-es évektől erősen fragmentálódott nemzetközi biztonsági rendszert azzal a céllal, hogy megállapítsuk a háborúk megvívására, valamint haderők fejlesztésére hatást gyakorló legfontosabb jellemzőket. *Másodszor* vizsgáljuk az elmúlt tizenöt év háborús elméleteit, a katonai gondolkodás fejlődésének irányát. *Végül* áttekintjük a hadviselési módokban beállt változások „létárát”, amelyekkel a hadtudomány, illetve a hadművészet szempontjából számolni kell az elkövetkezendő évtizedekben. A dolgozat megállapításai elsősorban *nyugati szakirodalmi kutatásokon* alapulnak, amivel csatlakozni szeretnénk a Magyarországon e témakörben, utóbbi időben fellendült kutatásokhoz.²

A nemzetközi biztonság jellemzői az ezredfordulón

Az 1990-es évek nagyméretű politikai, társadalmi és gazdasági változásai a nemzetközi kapcsolatokban *elmozdulást eredményeztek* az államközpontú rendszertől a kölcsönösen egymástól függő és egymással összekapcsolódó nemzetközi együttműködési formák irányába. A kölcsönös összekapcsolódás folyamatát a *globalizáció*, és az ezt kiszolgáló *információs forradalom* hajtja. E két, együtt feltűnő új erő megváltoztatta a modern államok működésének környezetét, módosította az államok, régiók, piacok és civil társadalmak közötti hatalom- és munkamegosztást. Hamarosan az is világossá vált, hogy a globalizáció nem egy homogén folyamat, mert paradox módon fellelhetők benne a konvergencia és a divergencia jelenségei. A kölcsönös összekapcsolódás és a globális „öntudat” mellett erősek a polarizáció, a partikularizmus, és az antiglobalizmus hídfőállásai is.

Katonai aspektusból a technológia elmúlt másfél évtizedes fejlődésének talán legfontosabb jellemzője *a tér és az idő oly mértékben történő összesűrűsödése*, amelynek következtében a távoli akciók helyi hatásokat fejtenek ki, és fordítva. Az interdependencia világában formálódó nemzetközi rendszer egy olyan összekapcsolódott világrendet alkot, amelyben a regionális és helyi katonai fejlemények potenciálisan akár globális hatású jelenséggé is válhatnak. A szakértők hamar rájöttek, hogy a világon bárhol keletkező „rendetlenség”, konfliktus gyorsan, bárhová közvetíthető a mindent átható globális kommunikációs médiával (CNN-effektus)

Az információs technológia fejlődésének másik fontos következménye *a katonai földrajz szerepének relatív csökkenése*, ami persze nem jelenti a geográfia katonai alkalmazásának végét. A műveleti tervezés, a logisztika és a térképészeti elemzés szempontjából a földrajz továbbra is meghatározó szerepet játszik a hadművészetben, mint ahogyan a geopolitika, geostratégia is fontos marad az államvezetés művészetében. Mindezzel együtt a stratégiai földrajznak, mint a nemzetvédelemben és a nem-

2 Lásd Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. Hadtudomány, 2005. 1. sz.; Hajma Lajos: A háborúval kapcsolatos elméletek változásai. Hadtudomány, 2005. 2. sz.; Bognár Károly: Néhány gondolat a „Napjaink és a jövő háborúja” című cikkhez. Hadtudomány, 2005. 3. sz.; Bimbó József: A jövő háborúiról. Hadtudomány, 2005. 3. sz.; Molnár István: A jövő háborújáról és fegyveres konfliktusairól. Új Honvédségi Szemle, 2005. 9. sz.

zeti biztonsági magatartás meghatározásában elsődleges racionalitásnak a súlya csökkent. A globalizáció a biztonságot a területiségtől elmozdítja a szoros összekapcsolódás irányába, és az államok egyre kevésbé engedhetik meg maguknak, hogy csak a saját „hátsó udvarukban” zajló eseményekre figyeljenek. A lineáris hadviselés régi formáinak új, nem-lineáris konfliktusformákkal történő kiegészítésének folyamatát ma már a szakértők keleten és nyugaton egyaránt elismerik. Philip Bobbitt amerikai stratégiai elemző például megállapította, hogy „A nemzeti biztonságot nem lehet már egyedül a határok fogalmával definiálni. Mivel a társadalmak közötti kapcsolatoknak pszichológiai és infrastrukturális dimenziói is léteznek, az ellenük irányuló támadások már nemcsak a terület elfoglalásával, vagy megtartásával jellemezhetők”.³ Hasonló következtetésekre jutottak kínai katonai szakértők is. Qiao Liang és Wang Xiangsui szerint beléptünk a korlátlan hadviselés korába, amelyben „nincs terület, amelyet nem lehetne meghaladni, nincsenek olyan eszközök, amelyeket nem lehetne használni, és nincs olyan terület vagy módszer, amit nem lehetne kombinálva használni”.⁴

2001. szeptember 11-gyel a nemzetközi biztonsági rendszer gyakorlatilag kettéhasadt a tradicionális 20. századi, államközpontú védelmi szisztémára és a 21. századi, államszint alatti és államok felett átnyúló biztonsági rétegekre. A globális stratégiai kettészakadás magával hozta a nemzeti és nemzetközi konfliktusok, a külső és belső biztonság, illetve a nemzeti és társadalmi biztonság közötti különbségek erodálódását. Az új fenyegetések világában már nemcsak az állam, hanem a nem állami szereplők (szélsőséges csoportok, félkatonai szervezetek, terroristák, nemzetközi bűnözők, drogkereskedők, hadurak, stb.) is rendelkeznek modern arzenállal. Emiatt nehéz a polgárháborús helyzeteket, a terrorizmust, a tömegpusztító fegyverek proliferációját, a gazdasági erőforrásokért folyó harcot csak állami, vagy regionális méretekben kezelni. Ezek a fenyegetések már nemcsak az állami szuverenitást, hanem egész társadalmak, régiók, civilizációk biztonságát veszélyeztetik, s válnak a nemzetközi stabilitást befolyásoló tényezővé. A biztonság politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és katonai dimenzióinak szoros összefonódását, internacionalizálódását, az államok közötti háborúktól eltérő katonai konfliktusok kezelését a hadviselés hagyományos elméletei már nem tudják megnyugtatóan megválaszolni.

A nemzetközi biztonsági rendszer változásai visszatükröződnek a közelmúlt háborúinak, katonai konfliktusainak változó karakterében is, amelyet eltérő módon ír le a külföldi szakirodalom. A hidegháború utáni konfrontációkat, napjaink háborúinak, konfliktusainak széles spektrumát különböző szerzők különféleképpen jellemzik. Az angol Robert Cooper nemzetközileg elfogadott tipológiája szerint a 21. századot három-

3 Philip Bobbitt: *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of History*. (Achilles-sarok: Háború, béke, és a történelem menete) Metropolitan Books. New York. 2002. p. 813.

4 Qiao Liang-Wang Xiangsui: *Unrestricted Warfare: Assumptions on War and Tactics in the Age of Globalization*. (A korlátlan hadviselés: A háború és a harcászat előfeltevései a globalizáció korában) PLA Literatura and Arts Publishing House, Beijing, 1999. p. 199.

5 A Cooper-féle csoportosítás részletes leírását lásd Michael Evans: *Clausewitz's chameleon: military theory and practice in the early 21st century*. (Clausewitz-i kameleon: katonai elmélet és gyakorlat a 21. szd. elején) In: M. Evans, R. Parkin, A. Ryan (Ed): *Future Armies, Future Challenges. Land warfare in the Information Age*. (A jövő hadseregei, a jövő kihívásai. Szárazföldi hadviselés az információs korban) c. könyvében. Allen&Unwin. Australia, 2004. chapter II.

féle háború, a modern, a posztmodern és premodern kombinációja jellemzi.⁵ A modern háború az államok közötti hagyományos hadviselést jelenti. A posztmodern háború a nyugati kozmopolita nézeteket tükrözi vissza a korlátozott háborúról, a béke megerősítéséről és a humanitárius katonai intervenciókról. A premodern háború (a korszerű háború kezdetleges formája) az állami szint alatti és az államokon átnyúló hadviselési formák egyvelege, amelyet a nemzeti identitás, az extrémizmus és a partikularizmus hagyományos politikája alapján vívnak. Fontos megjegyezni, hogy az egyes háború típusok közül egy sem képvisel tisztán elkülöníthető hadviselési formákat, hanem inkább *átfedik és kölcsönösen hatnak* egymásra. Különösen a modern és posztmodern háborúk, illetve a posztmodern és premodern háborúk keveredése figyelhető meg napjaink intervenció és békeműveleteiben, amelyek gyakran összekapcsolódnak az aszimmetrikus és etnopolitikai hadviselés világával. E komplex kölcsönhatások lényegét ragadja meg például az amerikai haditengerészet legújabb *„három blokkos háború,„* (three block war) doktrínája, mely szerint a csapatok egy konkrét műveleti térségben, egy időben vehetnek részt konvencionális harccselekményekben, békeműveletben és humanitárius segélynyújtásban.

Annak ellenére, hogy a háború modern, posztmodern és premodern formái összefonódnak egymással, mindegyik hadviselési formának megvannak a *megkülönböztető jellemvonásai*.

A *modern háború* a hadtörténelemből ismert klasszikus formában zajlik, amelyet a rivális országok fegyveres erőinek szárazföldi, légi és tengeri összecsapása jellemez. A hadviselés e modelljének fejlődéstörténete – retrospektív módon – i.e. 1285-től nyomon követhető a történelemben, amikor is az egyiptomiak Kadesnél, a történelmileg első alkalommal regisztrált, harci szekérrel és gyalogsággal vívott csatában legyőzték a huttitákat.⁶ Nyugati felfogásban a modern háborút magas technológiai színvonalú, hagyományos haderők vívják. Ez a felfogás összekapcsolódik a 20. század nagy világégéseivel, a koreai és vietnami háborúval, valamint az Öböl-háborúkkal.

Ezzel ellentétben a *posztmodern háborúk* nem kockáztatják a nemzeti biztonságot, ritkán veszélyeztetik a nemzeti fennmaradást, a korlátozott háborús politikai célokat különösebb nyugati állami kockázatvállalások nélkül érik el. A posztmodern háborút is „high-tech” fegyveres erők vívják, de a hadviselés – mint például a Szerbia elleni légi háborúban – már megfontolt veszteségkorlátozáson és óvatos kimenő (exit) stratégián alapul. A posztmodern háború modellje az 1999-es koszovói háború, amely „egy kalibrált háború volt, ahol a high-tech szövetségi erőket a közvélemény vibráló fénye irányította”⁷

A háborús konfliktusok fejlődése során a posztmodern háború létrehozta saját antitézisét, a nyugati társadalmak ellen irányuló aszimmetrikus hadviselést (beleértve a tömegpusztító fegyverek esetleges alkalmazását), amit *premodern háborúnak* hívunk. Ez hadviselési forma inkább szociális jellegű és célú, technológiáját tekintve egyfajta „vér és vas” harcmód (lásd a tömeges civil áldozatokat követelő terrorista támadásokat), ami idegen a nyugati civilizációtól. Bár a premodern háború viselői is

6 Hahn István (Szerk): A hadművészet ókori klasszikusai. Zrínyi Kiadó, Budapest. 1963. 153–155. old.

7 New York Times, 15 May 1999.

alkalmazhatnak modern technológiát, gondolkodásukat és viselkedésüket az antimodern szemlélet, a hagyományos törzsi mentalitás és a régi értékrend elemeinek keveredése jellemzi. Ez a hadviselési forma egyesíti a hagyományos vagy félkatonai tevékenységeket a nem hagyományos és aszimmetrikus harceljárásai módszerekkel. Sajátossága továbbá, hogy a céljai érdekében előtérbe helyezi a kulturális azonosságot hirdető politikát, kihasználja az etno-politikai konfliktusok előnyeit, és haderejét általában a nem állami szereplőkből toborozza. A premodern háborúk sok tekintetben egyfajta kulturális lázadást jelentenek a nyugati liberális filozófia ellen, és tudatos elutasítását jelentik azoknak az univerzális értékeknek, amelyeket az amerikai és európai társadalmak képviselnek. A premodern háborúk magukba foglalják a nem állami és államokon átnyúló civil konfliktusokat, etnikai tisztogatásokat, vallási háborúkat, amelyek Boszniától Szudánon át Kelet-Timorig zajlanak. Mindezek eredményeképpen a nyugati hadügyben megjelent a felkelők elleni hadműveleti elmélet (counter-insurgency theory), amely nélkülözhetetlen részévé vált a nyugati haderők felkészítési és fejlesztési rendszerének.

A katonai elmélet fejlődése az 1990-es évektől⁸

A háborúk sokszínű világa, széles spektruma, közös és eltérő jellemzői visszatükröződnek a katonai elmélet fejlődésében. A bipoláris világ végét követően új elméletek jelentek meg a fegyveres konfliktusokról, és különböző szerzők más-más oldalát, jellemzőjét ragadták meg a szaporodó és tartalmában változó katonai konfliktusoknak.

A koncepcióváltást 1989-ben John Mueller amerikai elemző nyitotta meg, aki kidolgozta a nagy háborúk elavulásának elméletét.⁹ Könyvében arról értekezett, hogy a fejlett nyugati világban a háború ugyanúgy idejéért múltt lett, mint a rabszolgaság és a párbajozás. Később – az I. Öböl-háború tapasztalatai alapján – az izraeli történész, Martin van Creveld már arról írt, hogy Carl von Clausewitz által a 19. század elején jellemzett államok közötti háborúk kora lezárult, befejeződött. Értékelése szerint clausewitzi háborús elmélet elavult, és a nyugati klasszikus hadviselés teóriája időszerűtlenné vált.¹⁰

1993-ban az amerikai futuristák, Alvin és Heidi Toffler a magas technológiájú információs hadviselés koncepciójával gazdagították a szakirodalmat. Az ún. „harmadik hullám” elmélet¹¹ indította az új hadügyi forradalomról (revolution in

8 A cikkben a nyugati katonai elméletet és az itthoni felfogású hadtudományt szinonim fogalmakként használom.

A fejlődés-történetet M. Evans, R. Parkin, A. Ryan, és C. Gray könyvei alapján rajzolom meg, a hivatkozások egy részét szintén e művekből veszem. Vö. M. Evans, R. Parkin, A. Ryan: *Future Armies, Future Challenges*. (A jövő hadseregei, a jövő kihívásai). Allen&Unwin. Australia, 2004., és C. Gray: *Another bloody Century. Future Warfare* (Egy másik véres évszázad. A jövő hadviselése). Weidenfeld&Nicolson. London, 2005.

9 John Mueller: *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*. (Visszatérés az utolsó ítéletről: A nagy háborúk elavulásának elmélete). Basic Books, New York, 1989.

10 Martin van Creveld: *The transformation of War*. The Free Press, New York, 1991.

11 Haig Zsolt, Várhegyi István: *Hadviselés az információs hadszíntéren*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2005. III. fej.

military affairs – RMA) szóló, máig is tartó vitát. Tofflerék és az információs hadviselés teoretikusai az I. Öböl-háborút high-tech alapon vívott posztmodern háborúnak tekintették. Véleményük szerint a háborúban alkalmazott új eszközök és módszerek (precíziós csapások, domináló hadszíntérismeret, lopakodó eszközök és technológiák, GPS rendszer) sokáig fogják formálni a jövő konfliktusait. A kilencvenes években ezek az RMA típusú ideák sokáig domináltak a hosszú távú, két hadszíntéri háborúban gondolkodó amerikai haderőtervezésben, ahogy ezt láttuk a Pentagon „Joint Vision 2010” (Összhaderőnemi jövőkép) tervben.

A technológiai felfogással ellentétben a 90-es évek közepétől több amerikai szakíró olyan háborús jövőképet rajzolt meg, amelyben a háborúba bevont társadalmi szervezeti forma messze fontosabb volt, mint az alkalmazott technológiai színvonal. Robert Kaplan például a jövő háborúját a működésképtelen államok (failed states) hobbesi világának közelgő anarchiájaként írja le.¹² Philip Cerny szerint a jövő konfliktusait a háborús lordok és az erőszakos dezintegrációk „neo-középkori” megjelenése eredményezi.¹³ Samuel Huntington híres könyvében a civilizációk összecsapását jósolta meg, amely a különböző kultúrák közötti konfliktusok és „hibás vonalú” háborúk miatt jön létre.¹⁴ Ralph Peters felfogása szerint a modern háború nem más, mint a média által kísért nyugati haderők összeütközése különböző kultúrájú hadikultúrákkal és paramilitáris erőkkel Mogadishutól Groznijig.¹⁵

A kilencvenes évek végén, és az ezredfordulón egyre több cikk és írás jelent meg a jövő háborús konfliktusairól. A háború valamiféle jól keresett dolog lett az elméletek „szakácskönyvében”, legyen szó konkrét háborús leírásokról, vagy elemző tanulmányokról. Kezdték előtérbe kerülni az *aszimmetrikus hadviselésről* és a *modern háborús körülményekről* írott munkák. Madeleine Albright volt amerikai külügyminiszter már 1998-ban figyelmeztetett a terrorizmus veszélyére, mert szerinte a jövő háborúját („the war of the future”) már a haramia-államok (rogue states) és a nem állami szereplők (non-state entities) vívják a tömegpusztító eszközök lehetséges alkalmazásának árnyékában.¹⁶ Makhmut Garaev orosz teoretikus szerint a 21. század háborúja „többvariációssá” válik, és a fegyveres erőknek ki kell fejleszteni többfunkciós viszonyukat a modern konfliktusokhoz.¹⁷ 1999-ben Mary Kaldor angol szakíró már az új háborúk elméletéről (theory of „new wars”) írt, amely a politika elsődlegességén és az új világrendet kihívó erőszak privatizációján alapul.¹⁸

12 Robert D. Kaplan: The coming anarchy. (A közelgő anarchia) Atlantic Journal, Február 1994.

13 Philip Cerny: Neomedievalism, civil war and the new security dilemma: Globalization as durable disorder. (Új középkoriség, polgárháború és az új biztonsági dilemma: Globalizáció mint tartós rendetlenség). Civil Wars, Spring 1998. vol I, pp. 36-64

14 Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1999.

15 Ralph Peters: Fighting for the Future: Will America Triumph? (Harc a jövőért: Amerika győzni fog?). Stackpole Books, Mechanicsburg, PA. 1999.

16 New York Times, 1998. augusztus 21.

17 Makhmut Gareev: If War comes tomorrow? The contours of Future Armed Conflict. (És ha holnap háború lesz? A jövő háborús konfliktusainak kontúrjai.) Frank Cass, London, 1998.

18 Mary Kaldor: New and old Wars: Organized Violence in the Global Era. (Új és régi háborúk: Szervezett erőszak a globális korszakban. Cambridge, 1999.

Az ezredforduló után az amerikai és a brit katonai elméletben egyre inkább növekedett annak felismerése, hogy a megsokszorozódott fenyegetések világában a *hagyományos és nem hagyományos konfliktusok* egyre inkább keverednek, a hadviselést meghatározó nemzetközi jogi és erkölcsi korlátok elhomályosulnak. *Huba Wass de Czege és Richard Hart Sinnreich* vezető amerikai teoretikusok szerint a hagyományos és nem hagyományos hadviselési formák *folyamatosan összeolvadnak*, mert „bármilyen nagy jövőbeni konfliktus nagy valószínűséggel magán viseli e műveletek közös, összefonódott jellemzőit” Hasonlóképpen kezd elillanni a front és a háttér, a hadszíntér és a stratégiai műveletek közötti demarkációs vonal, mivel a „háború szereplői egyre inkább függetlenné válnak a kommunikációs eszközök és az úrrendszerek alkalmazása tekintetében.”¹⁹

A *többdimenziós műveletekről* szóló európai és amerikai hadtudományi irányzatok egyre inkább hivatkoznak az európai katonai gondolkodók által „kifejlesztett” *háborús ellensúly* (counter-war theory) vagy az *erőszak feletti uralom* (mastery of violence) hadművelési stratégiára. Franciaországban például a háborús ellensúly elmélete a valóságnak arra az oldalára támaszkodik, mely szerint a háború a 21. században a jelenségek bonyolult keverékévé vált. Több francia gondolkodó abban hisz, hogy napjaink katonai konfliktusaiban ma már egyre nehezebb „kezelni” a háborút, mint a rivális fegyveres erők összecsapását. A hagyományos és nem hagyományos hadviselési formák, módszerek és megoldások elhatárolásának nehézsége magával hozta a politikai és katonai felelősség közötti *hatásköri vonal* elmosódását. Napjainkban a katonának egyre inkább olyan feltételek között kell intervenciós műveleteket folytatnia, amelyek nincsenek összhangban sem a klasszikus hadviseléssel, sem a hagyományos béketámogató műveletekkel. Ezért az *erőszak tudatos és fegyelmezett kontrollálásának* elvén alapuló háborús ellensúly elméletet alkalmazni lehet olyan különleges, politikailag is rendkívül bonyolult körülmények között, amikor hiányzik a szervezett állami működés, nem működik a jog és a rend intézményrendszere, de be kell tartani a nemzetközi hadijog szabályait. *Loup Francart és Jean-Jacques Patry* francia katonai szakértők szerint „napjainkban a katonai műveletek teljesen integrálódtak a politikai, diplomáciai, gazdasági és kulturális tevékenységekkel. A stratégia többé nem egyszerűen katonai-védelmi kérdés. Napjaink problémája a múlthoz képest sokkal inkább az, hogyan lehet a katonai műveleteket az adott politikai keretek között megtervezni”²⁰

Wesley K. Clark, a NATO volt európai főparancsnoka a *Korszerű háború* c. könyvében arról ír, hogy modern körülmények között a politika nemcsak a stratégiát határozza meg, hanem *teljesen áthatja a hadművészet* valamennyi szintjét, a hadművelési művészetet és a harcászatot is. A múltban a politika alapvetően stratégiai eszköz volt, amelynek segítségével az állami vezetés irányította a haderőt és a katonai eszközök alkalmazását. Azonban a 21. században a politika oly mértékben beleszól katonai szakkérdésekbe, hogy *Clark* szerint ma már azon is kellene gondolkodni, hogy ilyen

19 Huba Wass de Czege, Richard Hart Sinnreich: Conceptual Foundations of a transformed US Army. (Az átalakított amerikai szárazföldi haderő elméleti alapjai) Association of the United States Army, Institute for Land Warfare, Paper No. 40. p.6.

20 Loup Francart, Jean-Jacques Patry: Mastering violence: an option for operational military strategy. (Az erőszak megfékezése mint hadművelési opció) Naval War College Review, Summer 2000. pp 3,145

körülmények között mi is valójában a háború politikai szintje.²¹ Ha az amerikai tábornoknak e kérdésben igaza lenne, akkor a civil-katonai kapcsolatokat (CIMIC) a jövőben teljesen új alapokra kellene helyezni.

Végül Colin Gray angol professzor a jövő hadviseléséről írt legfrissebb könyvében a háború változatlanágáról értekezik. Nagy ívű történelmi elemzésben mutatja be, hogy a háború természete mindig is azonos volt, *csak a jellege* változott az időtől, a technológiától, a harcoló ellenfelektől, vagy a harc motívumaitól függően. A szerző nem bízik az előre megjósolható jövőben, és inkább a történelem tanításában hisz, amikor azt állítja, hogy *a múltunk a jövőnk*.

A szakirodalmi áttekintésből láthattuk, a 21. század háborúiban megnövekszik az együttműködés a katonák, a politikusok és a média között. Nem biztos, hogy a jövőben a haderők alkalmazásának mindenkor az ellenség megsemmisítése, vagy felmorzsolása lesz a célja, sokkal inkább az ellenállás „méretezett” megszüntetése az erőszakkal arányos erő alkalmazásával. A haderőket a jövőben sokkal inkább vívótörként, mint pallosként használják. A katonai erő sebészi módon történő alkalmazásának követelménye olyan jövőbeni katonai gondolkodást és tevékenységet igényel, amely politikailag kifinomult, szakmailag helyes és rugalmas, jogilag korrekt, valamint erkölcsileg példás.

A jövő háborúinak kihívásai

A jövő háborúival foglalkozó gazdag és nem ellentmondásmentes szakirodalom elemzéséből számos következtetés levonható. El kell fogadnunk, hogy a 21. század háborús konfliktusaiban a régi, az új és a hibrid hadviselési formák széles skálájával találkozunk. A hidegháború alatt a nyugati világ az „egydimenziós” szovjet fenyegetettséggel nézett szembe, amely többé-kevésbé kiszámítható volt. Az új évszázadban ilyen kiszámítható körülmények nem lesznek, fel kell készülni az ismeretlenre, a bizonytalanra, az eddig nem látott fenyegetésekre. Ezért a hadtudományi kutatásoknak több figyelmet kell fordítani a konfliktusok teljes spektrumának tanulmányozására, az államok közötti, az állami szint alatti és az államhatárokon átnyúló új hadviselési formák vizsgálatára, a közöttük lévő átjárások, átfedések, összekapcsolódások feltárására. A feltáró munkát a multinacionális katonai műveletek bonyolult körülmények közötti megvívásának tanulmányozásával kell folytatni. A katonai technikai megoldásoknál az arányosság, a kényszerítés, a lebeszélés újszerű feladatait kombinálni kell a hagyományos harctéri rombolás „konzervatív” feladataival. Különösen fel kell készülni a szimmetrikus és az aszimmetrikus fenyegetések egyidejű, komplex kezelésére. A teljes spektrumú konfliktuskezelés a nyugati világban nem teljesen új, hiszen már régóta használják a hagyományos (nagy intenzitású) és nem hagyományos (alacsony intenzitású) konfliktusok elméleti kategóriákat. Ennek ellenére a felkészülés erre a feladatra igen nehéz, hiszen az e században megjelenő konfliktuskép többdimen-

21 Wesley K. Clark: *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of the Conflict*. (A korszerű háború megvívása: Bosznia, Koszovó és a konfliktusok jövője) Public Affairs, New York, 2001, pp. 10–11.

ziós jellegénél, összefonódó tulajdonságainál fogva sokkal bonyolultabb, mint a korábbi kiszámíthatóbb háborús formák kezelése.

A 21. században komplex biztonsági problémák kezelése már nem lehetséges nemzeti méretekben, egy forgatókönyves stratégiákkal, merev szerkezetű haderőkkel. A hagyományos fenyegetési koncepciókat és a védelmet ki kell egészíteni a megelőző csapás, az elhárítás (prevenció) és az expedíciós hadviselés új katonai doktrínáival. Olyan fegyveres erőkkel kell rendelkezni, amelyek a konfliktusok teljes spektrumának kihívásaival megbirkózó széles skálájú képességekkel rendelkeznek. A felkészültségnek ki kell terjedni a preventív telepítésre, a megelőző csapásra, a hagyományos békefenntartásra, a békeépítésre, a terrorizmus elleni műveletekre, vagy ezek kombinációjára. Csak a sokoldalú felkészítés biztosítja az erők magas és alacsony intenzitású műveleteinek vegyített formáiban (high-low mix) való helytállását bármilyen ellenség ellen, legyen az kiképzett katonai egység, félkatonai szervezet, vagy terrorista csoport. A parancsnokok pontosan tudják, hogy a magasan felkészített katonával lehet egyszerűbb feladatot végrehajtani (trade down), de az alacsony intenzitású műveletekre kiképzett állománnyal komoly harci feladatot (trade up) sohasem. Sőt minden békefenntartó művelet igényel olyan tűztámogató, vezetésbiztosító, mobilitási és őrzés-védelmi képességfajtákat, amelyek csak a hagyományos hadviselésre felkészített katonai szervezetekből állíthatók ki.

A fegyveres konfliktusmódok összeolvadása egy olyan hadviselési korszakot hoz magával, amely lényegesen különbözni fog a múltétól. A jövő háborújában részt vehetnek hagyományos hadseregek, specializált terroristaellenes egységek, hibrid katonai formációk, magánhadseregek, nemzetközi szervezetek és más szereplők. A terroristatámadások átalakulhatnak klasszikus gerilla hadviseléssé, majd később eszkalálódhatnak hagyományos háborús konfliktussá. A folyamatos és sporadikus fegyveres konfliktusok „elkenődnek” térben és időben, a szimmetrikus és aszimmetrikus harctevékenységi formák jelen vannak szinte valamennyi harci dimenzióban. Mind-ebből az következik, hogy a fegyveres erőknek többfunkciósaknak kell lenniük annak érdekében, hogy rendelkezzenek a háború különböző módjaihoz való adaptálódás képességével a teljes konfliktus-spektrum mentén. A sokoldalú haderőn kívül rendelkezni kell proaktív műveleti stratégiával is, mivel a globális biztonság megköveteli az intervenció beavatkozási képességet.

A jövő követelményeinek teljesítéséhez olyan összhaderőnemi erők kellenek, amelyeket a többdimenziós, multinacionális, expedíciós típusú műveletekben stratégiai távolságból lehet alkalmazni.²² Az erőkitetés (power-projection) képessége azért fontos, mert csak így lehet megszerezni az uralmat egyes műveleti térségekben, ellen-súlyozni az ott uralkodó „high-law” fenyegetettséget, megfelelni a különböző konfliktusok széles skálájának. A korszerű műveletekben részt vevő katonai erők szervezeti nagysága folyamatosan csökken, előtérbe kerültek a hadtest, hadosztály, dandár szintű szervezeti struktúrák, illetve a különböző erejű, feladatorientált, alkalmi harccsoport (Task Force) típusú csapatcsoportosítások és formációk. A jövő haderőstruktú-

22 Huba Wass de Czege, Zbigniew M. Majchrzak: Enabling operational maneuver from strategic distance. (Képessé tenni hadműveleti manőver végrehajtására stratégiai távolságból). Military Review, May–June 2002. pp. 16–20.

ráinak egyre inkább *moduláris típusúvá* kell válni, hogy képesek legyenek rövid idő alatt a feladatnak megfelelő gyorsreagáló erőcsoportosításokat létrehozni. A modern haderőfejlesztés célja a *katonai képességek széles tárházának* létrehozása, amelyből mindig olyan képességek „*hívhatók*” le, amit a helyzet és a feladat igényel. Az expedíciós hadviselésben az egyik legnehezebb feladat a *hadműveleti sokoldalúság és a szervezeti stabilitás* összehangolása. A modern haderőnek – egyedül, szövetségben, vagy ad-hoc koalícióban – képesnek kell lenni összhaderőnemi, többdimenziós feladatok végrehajtására, ahol a műveleti környezet a levegő-föld, tenger-föld hadműveleti manőverektől a totális, hagyományos szárazföldi hadviselésig terjed. A műveleti rugalmasság megnövekedett igénye valószínűleg a jövőben felerősíti a szervezeti változások igényét. A haderőépítés moduláris építőköveként egyre inkább a kisebb harci formációk (mint például az összhaderőnemi dandárok, hibrid ezredek stb.) létrehozása szolgál.

A hadviselés várható jellemzői 2015-ig

A jövő háborúinak katonai kihívásaiból *sokszínű hadviselési forgatókönyv* konstruálható meg. Valószínűsíteni lehet, hogy a korszerű háború ugyanolyan „kaméleon” marad, mint a múltban, mindig alkalmazkodik a stratégiai körülményekhez, és államok közötti, állami szint alatti, és államhatárokon átnyúló hadviselési módokban, vagy ezek kombinációjában jelenik meg. Talán hiba lenne azt mondani, hogy a jövőben már az államok közötti háború teljesen kizárható. A világ egyes területein (mint Európában, Észak-Amerikában) ez valószínűleg nagy biztonsággal megtehető. Más kontinenseken azonban (Ázsiában, Közel-Keleten, Afrikában) az államok közötti hagyományos háború megmarad valóságos lehetőségnek. Ezzel együtt elmondható, hogy a fegyveres konfliktusok összenövő módozatai *új hadviselési korszakot* hoznak, amelyben a régi és új háborús szereplők szövetségre léphetnek, vagy konfrontálódhatnak egymással. Az új háborús érásban a hagyományos és a nem hagyományos, a szimmetrikus és az aszimmetrikus műveletek egyszerre, egy időben lehetnek jelen, térben és időben összefonódhatnak.

A jövőbeni modern hadviselés karakterét tekintve összhaderőnemi jellegű lesz. Az információs technológia fejlődése óriási változásokat hozott a kommunikációs és vezetési rendszerekben, megteremtette a precíziós fegyvereket, a lopakodó technológiát, és „összenyomta” a harctevékenységek idő- és térbeli paramétereit. A technológiai fejlődés a szélesség, a mélység, és a magasság tekintetében létrehozta a *nem lineáris harcmezőt*. Már az 1990-es években a harctér (battlespace) fogalma felváltotta a lineáris harcmező (linear battlefield) ideáját, amely pedig hosszú évszázadokon keresztül meghatározta a nyugati hadviselés tradícióit Nagy Sándortól a hidegháború végéig. A *harctér koncepció* megjelenése lényeges változást hozott a nyugati háborús harcjelölésekben, hiszen a lineáris harcászaton alapuló tömegkonceptiót felváltotta az *egyidejű, ötdimenziós* (szárazföldi, tengeri, légi, kozmikus, információs), *koncentrált csapások* ideájával.²³ A hatásalapú hadviselés ideája különösen hatékony, ha valamennyi csapást egy időben, valamennyi dimenzióban egyszerre méri.

23 Frederick M. Franks: Full-dimensional operations: a doctrine for an era of change. (Teljes dimenziójú műveletek – egy doktrína a változások korában.) Military Review, December 1993. pp. 5–10.

Az egyidejű csapások lehetőségét a számítógépes-műholdas információs rendszer biztosítja, amelynek segítségével a csapásmérő csoportosítások egyre pontosabb képet kapnak a hadműveleti szituációról. A fejlett haderőkben már teljes hálózati kapcsolat lesz a szenzorok és a tüzet kiváltó eszközök között, mert a felderítő-figyelő eszközök elektronikus kapcsolatban lesznek a csapásmérő erőkkal. A többdimenziós csapásmérési lehetőségek miatt a szárazföldön várhatóan kisebb erőket telepítenek a mai eljárásokhoz viszonyítva. Az egyes katonának a jelenleginél sokkal nagyobb hatása lesz az eseményekre, mert nagyobb lesz a fegyvereinek pontossága, felderítő képessége, jobb lesz összeköttetési rendszer. Ezért is hívja a nyugati szaknyelv az individuális harcost „stratégiai tizedesnek”. Nagyobb hatás elérését az is biztosítja – mint ahogyan ezt láttuk Afganisztánban és Irakban –, hogy a szárazföldi erők egyfajta harci szenzorként is működnek a légi erő számára, amivel elősegítik a pontosabb csapásmérést.

A felderítés és a csapásmérés dominanciája lehetővé teszi a modern haderők részére, hogy az összhaderőnemi műveleteket úgy tervezzék meg, mint nagy kiterjedésű meglepések (ambush) sorozatát. Az új technológia biztosítja a nagy pontosságú csapások és gyors manőverek széles körű alkalmazását a teljes műveleti térségben. Mivel az ellenséget jól be lehet azonosítani műszeres felderítéssel és lopakodó technológiával, a közvetlen harcérintkezés helyett pontos, jól elhelyezett csapásokkal, ambush-technikával valósulhat meg az ellenség pusztítása, a saját erők hatékony pozicionálása. A nagy pontosságú fegyverek azonban csak a nagy távolságú, nagy mélységű levegő-föld harcászati alkalmazhatók eredményesen. Kis harcászati mélységekben, a közelharcban továbbra is a gyalogságé marad a fő szerep az ellenség közvetlen megsemmisítésében. A közelharcban valószínűleg megmarad a páncélozott erők és a tüzérség hangsúlyos szerepe, mivel másképpen nem lehet hatékony tűztámogatást nyújtani az előretörő lövéseknek. Az afganisztáni tapasztalatok azt mutatták, hogy csak nagy pontosságú fegyverekkel nem lehet megsemmisíteni a makacsul védekező ellenséget, mert bár nagyok jók a pontcélok ellen, kevésbé hatékonyak a területek elleni támadásoknál. Nehéz magas hegyi terepviszonyok között még ezek a hagyományos csapásmérő eszközök sem alkalmazhatók maximális hatékonysággal. Az afganisztáni tapasztalatokat megerősítették a 2003-as iraki háború tanulságai is. Az iraki háborúban rendkívül eredményesen alkalmazták a gyalogsági, páncélos, tüzérségi és repülő erőkből összeállított összhaderőnemi harccsoportokat, bizonyítván azt, hogy a legkorszerűbb hadviselés sem nélkülözheti a harcoló szárazföldi fegyvernemek korszerű alkalmazását.

Következtetések

A világ a korai 21. században egy olyan korszakba lépett be, amelyben a klasszikus államok közötti háború kiegészült a nem állami szereplők határnélküli fenyegetéseivel, konfliktusaival, harcmódjaival. Az állami szint alatti és az államhatárokon átnyúló „hadviselők” éppen úgy tudják használni korunk új technikai vívmányait, mint a hadviselés „hagyományos” szereplői. A nem állami szereplők kivédhetetlen csapásokat mérhetnek bármely országra, társadalomra.

Az nyugati országokat többé nem egy másik állam katonai intervenciójának veszélye fenyegeti, hanem társadalmuk ellen irányuló terrorista támadások. A transzatlanti térség államait nem külső katonai támadások veszélyeztetik, hanem az állami, gazdasági és társadalmi intézmények, valamint a kritikus információs infrastruktúra ellen irányuló aszimmetrikus fegyveres akciók. A nemzeti biztonság egyre inkább ezen intézményrendszerek *belső védelmétől* függ. A hagyományos ellenség elleni fenyegetettség elemzésre épülő háború nemzetállam modelljét ki kell egészíteni a nem állami fenyegetések elleni *sebezhetőség csökkentésének* stratégiai módszereivel. Ahogyan Phillipe Delmas francia katonai szakértő találóan megállapította: „A jövő háborúi nem az államok ambícióiból, hanem sokkal inkább gyengeségeiből fognak keletkezni”.²⁴

A jövő katonai kihívásainak kezelése érdekében a modern államoknak *jól felszerelt, nagy mozgékonyaságú, sokoldalú haderőkre* van szüksége. Olyan hadseregekre, amelyek egyrészt képesek többdimenziós, multinacionális, magas és alacsony intenzitású műveletekben egyaránt eredményesen részt venni, másrészt alkalmasak az erőszak feletti uralomra a konfliktusok teljes spektrumában. Ezeket a képességeket nem minden államnak önállóan, hanem a szövetség, koalíció részeként kell megteremteni. A katonai erő *egyre nagyobb mértékben* összefonódik a politikával, és egy olyan eszközzé válik, amely formálja, fenntartja, bünteti, tovább hárítja, óvja és befolyásolja a konfliktusok stratégiai környezetét. Ezért nagyon fontos, hogy a katonai erőt belefoglalják egy szélesebb biztonsági stratégiába, amely a nemzeti és közösségi érdekek, értékek védelmét egyaránt szolgálja. Ennek hatékony megvalósulásához magas szintű nemzetközi hírszerzési és diplomáciai együttműködésre, határozott és céltudatos nemzeti és nemzetközi biztonságpolitikára van szükség.

A hadtudománynak szintetizálni kell azt az óriási mennyiségű szakirodalmat, amely a jövő háborúival, konfliktusaival, hadviselésével foglalkozik. A következtetéseket össze kell vetni az újabb és újabb, hagyományos és nem hagyományos konfliktusok változó világával, és előremutató javaslatokat kell kidolgozni. Csak azok a megközelítések hozhatnak eredményt, amelyek nemcsak a konfliktusok növekvő komplexitását igyekeznek bemutatni, de törekszenek a jelenségek holisztikus és többdimenziós jellegének, szociológiai és technológiai dinamizmusának megragadására is. Koncepcionális fejlődés csak olyan elemző munkából származhat, amely vizsgálja a háború kapcsolatát a társadalommal és a világgal, értékeli a konfliktusok konvergenciáját, figyel a haderők ellenőrzésének követelményére a globális médiaközvetítések világában, és szem előtt tartja a többcélú haderőknek a konfliktus teljes spektrumán történő alkalmazásának fejlesztési kérdéseit.

Ebben a munkában a hazai tudományos munkának is megvannak a feladatai. A háborúk, konfliktusok tanulmányozásának 2005. évi lendületét tartósítani kellene, hogy a nemzetközi kutatások eredményeit ne csak a szakmai gondolkodásba lehessen beemelni, hanem a Magyar Honvédség alkalmazásának és fejlesztésének jövőbeni feladataiba is.

24 Phillipe Delmas: *The Rosy Future of War*. The Free Press. New York, 1995. p. 213.

Deák János

A katonai műveletek hadászati jellemzői napjainkban

Előadásomban néhány gondolatot szeretnék megosztani Önökkel, mindegyikhez kapcsolva egy-egy – meglehetősen szubjektív – megállapítást, illetve következtetést, melyek vitaindító gondolatok is lehetnek a későbbi vitához. Előadásom témája tehát nem a nemzeti katonai stratégia, hanem az *egyetemes hadtudomány vezető tudomány-szakának, a hadászatnak néhány kérdései*.

A hidegháború befejezését követően általános volt az a megállapítás, hogy a katonai erő szerepe és jelentősége csökken, a biztonsági kihívásokat elsősorban politikai, diplomáciai eszközökkel kell és lehet kezelni. Ezt a megállapítást az elmúlt évtized tapasztalatai nem igazolták.

A '90-es években több mint 100 háború volt a Földön, több mint 90 ország részvételével, melyekben mintegy 9 millió ember pusztult el. Jelenleg a világ több térségében folyik fegyveres küzdelem, jelentős katonai erők részvételével.

Az elmúlt időszakban a katonai műveletek széles spektrumát vizsgálva – amiről a nyugati, illetve a keleti szakirodalomban hasonló megállapításokat találtam – az állapítható meg, hogy:

- a műveletek mintegy 2/3-a háborús, illetve válságreagáló műveletként, fegyveres műveletként értelmezhető;
- a katonai erők korábban fegyver nélküli műveletként értelmezett felhasználása során ma már több esetben fegyveres bevetés történik (mint azt a New Orleans-i katasztrófaelhárítás, illetve humanitárius segítségnyújtás is példázza).

Vizsgálva a nemzeti katonai (védelmi) stratégiákat, doktrínákat, megállapítható, hogy államok és szövetségek elsősorban a fegyveres, válságreagáló műveletekre, a fegyveres erők pedig mindenekelőtt a fegyveres küzdelemre készülnek. Az a felfogás érvényesül, hogy a fegyveres küzdelemre kiképzett és felszerelt haderő – rövid felkészítést követően – képes minden más válságreagáló, illetve békeidőszaki feladat végrehajtására is.

A katonai erő szerepéről és jelentőségéről tehát az utóbbi másfél évtized tapasztalata alapján kimondhatjuk, hogy nem csökkent, legfeljebb más módon és formában – elsősorban a

válságreagáló műveletekben – *nyilvánul meg*; az államok, szövetségek politikájának katonai erővel történő megvalósításának egyik legfontosabb eszköze maradt. Ugyanakkor *a fegyveres erők nem képesek politikai, gazdasági, etnikai és más jellegű válságokat önállóan kezelni*, az ilyen jellegű kudarcokért csupán a katonákat nem lehet felelőssé tenni.

Ebben van a hadtudomány és a hadászat legnagyobb dilemmája napjainkban. A haderők nem képesek – a kezdeti, kifejezetten háborús jellegű műveleteket követően – megoldani a politika által kitűzött célok érdekében feladataikat. Ebből a helyzetből kell kitörni, kiutat találni, s ebben – többek között – a hadtudománynak is fontos feladata van.

Az utóbbi időben többen foglalkoztunk a háború fogalmával, tartalmával. Néhányan vitatják, hogy egyáltalán lehet-e adni a mai társadalmi, politikai, gazdasági, illetve katonai környezetben elfogadható definíciót a háborúra, vagy nem.

A különböző elméleteket ismerjük. Ezek jó része már régen eltávolodott a Clausewitz-i megközelítéstől. Én azt gondolom, hogy mind a Clausewitz-i módszer, mind az általa adott definíció ma is alkalmazható lehet. Ő is úgy fogalmazott, hogy „a háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük.”¹

Azt gondolom, hogy szót lehetne váltanunk, ha nem ma, akkor más alkalommal, erről a polémiaőről is, együtt – katonák, történészek, politológusok, szociológusok – és általában gondolkodó emberek. Én leginkább azzal értek egyet, hogy a háború – maga a politika, annak legkíméletlenebb, legerőszakosabb megnyilvánulási formája.

A katonai műveletek jellemzői között ma is *kiemelten foglalkozunk az aszimmetrikus jelleggel.* Kevesebb figyelmet fordítunk az összevethető erők közötti fegyveres küzdelem tanulmányozására. Szeretném felhívni a figyelmet, hogy nem szabad elhanyagolni az összemérhető erejű, a hasonló technológiai és kiképzettségi szinten álló haderők közötti fegyveres küzdelem vizsgálatát sem.

A hadászati műveletek fajtái, formái és módjai változnak. Az összevethető, hasonló technikai–technológiai szintű és felkészültségű erőcsoportok közötti fegyveres küzdelem – amire napjainkban igazán sok példa nincs – műveleti szempontból stratégiai szinten lehet mind támadó, mind védelmi, mindpedig egységes összhaderőnemi, illetve önálló haderőnemi hadászati művelet.

A lehetséges és várható műveleti formákat és módokat pedig érdemes vizsgálni, különös tekintettel a haderőnemek, fegyvernemek és más csapatok alkalmazásának arányaira, formáira és módjaira, leginkább pedig a legfejlettebb technológiák katonai célú felhasználhatóságára, a legutóbbi időszakban kifejlesztett, illetve a fegyveres konfliktusokban már alkalmazott haditechnikai eszközök, fegyverrendszerek jellemzőire, hatótávolságára, hatékonyságára.

1 Clausewitz, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Bp., 1961., 37.p.

A jelenleg folyó katonai konfliktusok tapasztalatait a Szövetségben és a nemzeti vezérkarokban, hadtudománnyal foglalkozó műhelyekben feldolgozzák. A tapasztalatok és következtetések hadászati, hadművelleti, illetve harcászati szintűek, illetve jelentőségűek, azonban több harcászati, illetve művelleti szintű tapasztalat stratégiai jelentőségű lehet, vagy azzá válhat.

A tapasztalatok igazolják, hogy a NATO stratégiai koncepciójában, illetve a védelmi képességek kezdeményezésben meghatározott követelmények, valamint a prágai csúcstalálkozón elfogadott képességfejlesztési csomag szükséges és helyes volt.

A tapasztalatok többsége harcászati – illetve hadművelleti szinten jelenik meg:

- a nagy pontosságú fegyverrendszerek alkalmazásában;
- szárazföldi erőknél a páncélozott manőver-erők fontosságában;
- a különleges (speciális) harcos erők hatékonyságában;
- a hálózatos műveletek, illetve az ún. hatásalapú műveletek végrehajtásában;
- az össze nem függő harctéren folyó küzdelemben;
- a ma már tényleges összhaderőnemi jellegben, illetve a többnemzeti műveletek végrehajtására való képességben, amely külön-külön harcászati – művelleti szinteken jelenik meg, azonban összességében hadászati jelentőségű.

A jelenleg folyó fegyveres konfliktusok azonban szolgálnak stratégiai szintű tapasztalatokkal is. Ezek közül néhány:

- az ismert fegyveres konfliktusoknak nincs általánosítható típusa. Formáik és a művelleti elveket figyelembe véve rendkívül különbözőek;
- a konfliktusok többsége aszimmetrikus jellegű, ami a küzdő felek számára nem minden esetben jelent fölényt vagy alárendelt szerepet;
- mindegyik konfliktus viszonylag behatárolható területen, általában meghatározott hadszíntéren alakult ki, ugyanakkor az alkalmazott erők és eszközök részei – elsősorban a hadászati rendeltetésűek – az adott hadszíntér határain kívül helyezkednek el;
- lényegesen megnőtt a háborúk, illetve fegyveres konfliktusok kezdeti időszakának a jelentősége. A stratégiai kezdeményezés megragadása az első időszakban általában a konfliktus kimenetelére is döntő jelentőségű;
- a háború kezdeti időszakában a főszerep kétségtelenül a nagy hatótávolságú és nagy pontosságú fegyverrendszereké, illetve a légierőé. Ugyanakkor a háború további időszakában a katonai műveletek fő terhé a szárazföldi csapatok viselik.

Érdemes lenne a jövőben vizsgálni, hogy mennyiben változott – hadászati szinten – a fegyveres küzdelem fizikai közege, igazolódott-e, hogy a háború, fegyveres konfliktus menetét és kimenetelét alapvetően a légi-kozmoszban, illetve a tengereken folyó küzdelem eredményei határozzák meg, a szárazföldi csoportosítások pedig csupán megszilárdítják az elért sikereket, vagy pedig csak a szárazföldi erőkkel lehet elérni a politikai célokat.

A katonai stratégia kapcsolatrendszere a politikával és a diplomáciával, fontos, tanulmányozandó terület. A katonai stratégia teljes egészében a politikának van alárendelve, az

határozza meg minden tekintetben azt szolgálja. A politika határozza meg a katonai stratégia céljait, feladatát, jellegét és általános irányultságát.

A politika készíti elő a háborút, hozza létre és tartja fenn anyagi alapjait, céljainak elérése érdekében mozgósítja az ország minden erejét és tartalékait. Ugyanakkor a katonai stratégia erősen visszahat a politikára. A háború időszakában, de már azt megelőzően is a politikának számolnia kell a katonai stratégia meggondolásaival, több esetben korlátoznia szükséges, illetve át kell gondolnia saját céljait és azok elérésének módjait.

Teljességgel hibás az a nézet, miszerint a politikusoknak a politikával kell foglalkozniuk, a katonáknak pedig a védelmi kérdésekkel. Tiszta formában egyik sem létezik.

A világ vezető katonai hatalmai stratégiát váltottak, illetve váltanak, a beavatkozó–reagáló hadászatról áttérnek a megelőző hadviselés stratégiájára. A hadtudományi kutatások minden szinten megújulnak, mindenekelőtt hadászati szinten, aminek ma már érzékelhető eredményeit kíséreltem meg összefoglalni.

Mindez korszakváltást jelenthet a hadászatban, a hadműveleti elméletben és a harcászatban, a háborúkat illetően pedig generációváltást jelent. Ezeket a változásokat érdemes látnunk, célszerű tanulmányoznunk, és amit lehet és érdemes hasznosítanunk.

Ormos Mária

A háborúról és a terrorizmusról

A ma már öt kontinenst érintő, emberek ezreinek életét követelő és jelentős anyagi károkat is okozó, előre általában nem jelzett terrortámadásokat sokan, és főként az angolszász országokban háborúnak, sőt egyenesen világháborúnak nevezik. Mások megelégednek a terrorizmus kifejezéssel, és vannak olyanok is, akik e cselekményeket a csoportosan elkövetett közönséges bűntények körébe utalják. A fogalmi zavart csak növeli, hogy a médiában sokszor ugyanarra a terrort gyokorló csoportra eltérő megjelölést használnak: az elkövető lehet terrorista, de felkelő, harcos, partizán, gerilla stb. is.

A háború és a terrorizmus fogalma

A kérdés lényege fogalmi szempontból abban rejlik, hogy miként határozzuk meg magát a háborút. A meghatározás természetesen semmit sem változtat magán a jelenségen, változtat azonban a róla folytatott vitáinkon, és azon, hogy egyáltalán miként tekintünk rá, és hogyan kezeljük. Többek között érinti azt a kérdést is, hogy a jelenséghez, attól függően, hogy vajon bűncselekmény, avagy háború-e, függ a terror által érintett és fenyegetett közösségek hatalmi szerveinek, a politikának, a haderőnek, az igazságszolgáltató szerveknek a viszonya is. Ha a terrorizmust elismerjük háborúnak, akkor változtatnunk kell a háború meghatározásán is és mérlegelnünk kell, hogy vajon a terrorizmusra vonatkoznak-e a hadviseléssel kapcsolatban elfogadott nemzetközi jogi elvek. Ha viszont a háború fogalmának kiterjesztése a terrorizmusra nem bizonyul járható útnak, meg kell alkotni a terrorizmus önálló meghatározását, és le kell vonni ebből a további következtetéseket.

A háború három huszadik századi lexikális definíciójából indulok ki. Az *első meghatározás az Új Idők Lexikona* 11–12. kötetében áll, amelynek a kiadási éve 1938. E szerint a háború „a nemzetközi viszályok végső és erőszakos elintézése, az államok egymással folytatott és az ellenfél legyőzésére irányuló küzdelme útján...A háború alanyai csak államok vagy hadviselő félnek elismert felkelők lehetnek.” Nyilvánvaló, hogy e meghatározás keretében a terror nem fér meg, mivel nem államok fejtik ki, de még ha áll is mögötte állami támogatás, az ezzel gyanúsított államok rendre letagadják, hogy bármilyen kapcsolatuk lenne a terroristák által végrehajtott akciókkal. Másfelől

a terroristákat sem lehet „elismert hadviselő félnek” tekinteni, mivel ebben az esetben nemcsak az „elismerés” hiányzik, de az alany, a „hadviselő” sem ismert. A meghatározás valójában a 19. század végén és a 20. század elején kidolgozott háborús jogi kategóriáknak felel meg, amelyeket azonban már a második világháború kikezdett, és később a számos helyen kirobbant és lefolytatott polgárháború, felszabadítási küzdelem, partizánháború, valamint a felkelők, gerillák, partizánok ellen fellépő állami erőszak tovább morzszolt.

A második meghatározást az amerikai *The World Book Encyclopedia* 21. kötetéből találjuk (1957-es kiadás), amely szerint „Minden küzdelem, amelyben két széles csoport törekszik egymást megsemmisíteni vagy meghódítani, háború.” Nyilvánvaló, hogy a „két széles csoport” fogalmát csak akkor lehetne a terrorra alkalmazni, ha bizonyítani lehetne, hogy a terrort gyakorló csoportok beágyazódnak egy önmaguknál szélesebb egységbe, amellyel szemben védekezésként létrejön egy ugyancsak széles ellenálló csoport. Az állam vagy a nemzet szerepét a kifejtés során a címszó említi ugyan, de csak történelmi alesetként, és magába a háború fogalmába nem foglalja bele sem az államot, sem a „szervezettséget”, mint kritériumot. A címszó a háborút lényegében véve joghiánnyal indokolja. Azt pedig arra vezeti vissza, hogy két „igazság” között nem lehet igazságot tenni, mivel a háború éppen csak „ott létezik, ahol nincs hatékony jog.” Ezért a „normális” háborút a címszó nem is ismeri.

Az idők változására és a háború értelmezésének további módosulására vall a *Magyar Nagylexikon* 9. kötetében található megfogalmazás 1999-ből. E szerint a háború „politikai egységek közötti fegyveres konfliktus.” Itt tehát már nincs szó államokról, aminek logikus következménye, hogy a címszó a továbbiakban magába foglalja a polgárháborút, sőt a magánháború fogalmát is, és mindazt, amit a hadijoggal kapcsolatban a nemzetközi jogban alkottak, a „régí” jelzővel látja el, ám hallgat arról, hogy vajon mit mond minderről az „új” nemzetközi jog. Ez azonban nagy valószínűséggel nem a címszó szerzőjének tájékoztatlanságából ered, hanem abból, hogy új nemzetközi szabályozásokról azért nem tud beszélni, mert ilyenek nincsenek.

A „régí” hadijogba kétségtelenül nem fér bele sem az elfogott ellenséges személyek, a hadifoglyok kínzása és meggyilkolása, sem az olyan harci cselekmény, amely csaknem kizárólag polgári személyek, sokszor gyermekek halálához vezet. A 19. század végén és a 20. század elején kidolgozott és elfogadott „régí” jogi követelmények ugyanis elsősorban éppen a hadifoglyokat és a polgári lakosságot védelmezték. Márpedig tudjuk, hogy a terroristák jó ideje csaknem mindig éppen a kiszolgáltatott polgári csoportokra pályáznak, foglyot pedig, ha egyáltalán, főként azért ejtenek, hogy az életével kormánypolitikát, államokat zsaroljanak, és amennyiben a zsarolás eredménytelen, a foglyot kivégzik.

Biztos, ami biztos, a *Nagylexikon* nyújt még egy etológiai meghatározást is, amely szerint a háború „szervezett csoport akciója egy másik szervezett csoport ellen” az ellenfél elpusztítása, javainak megszerzése, vagy tönkretétele céljával. Míg ez a lényeg tekintve nem sokban tér el az első meghatározástól, magába foglal egy újabb dilemmát: a terrorista cselekményben szereplők közül ugyanis csak az egyik oldal szervezett, maga az akciót lebonyolító kisebb-nagyobb csoport, a másik, a megtámadott oldal viszont nem csak szervezetlen, de egyúttal a veszélyről sem tájékozott, nem tudja, hogy kivel áll szemben, elpusztításának nincs közvetlen racionalizál-

ható célja, és ha egyáltalán létezik valamilyen racionális cél, az ismeretlen marad. A támadást elszenvetődőnek nincsenek megszerezhető javai sem. A szervezett csoport akciója tehát a terror esetében kizárólag abban áll, hogy egy kiszemelt emberi csoportot, amely éppen munkába igyekszik, utazik, vásárolni vagy pihenni, esetleg szórakozni szeretne, elpusztítja.

Ha lexikális címszavak alapján általánosítani nem is szabad, *az európai és az amerikai felfogás közötti eltérés mégis feltűnő*. Európában a háborút, mint az élet „normális” velejáróját az ősidőktől kezdve elfogadták, és a 19. század végén, a 20. század elején is csak azon fáradoztak, hogy azt valamelyest humanizálják. Ezt nevezték a háborúval kapcsolatos nemzetközi jognak és ennek kereteiben beszéltek fejlődésről.

Az amerikaiak elismerik, hogy a hadviselés olykor elkerülhetetlen, de azt joghézagra vezetik vissza, és nem tekintik az államok, országok, népek, szervezett csoportok együttélése „normális” megjelenési formájának. Ebből kifolyólag nem is igen beszélnek hadi jogról, mivel úgy vélik, hogy a joghézagokat háborún kívül kell megszüntetni. E felfogás hátterében vélhetően történelmi tapasztalatok álltak, amelyek érvénye azonban mára beszűkült. {Tegyük hozzá mindehhez, hogy az amerikaiak által nagy háborús vállalkozásnak számító, az irodalomban és a filmekben nagy gyákorisággal feltűnő események az európaiak szemében inkább csak epizódoknak tűnnek, amelyek az amerikai lakosságnak legfeljebb egy töredékét érintették.

Az USA áldozatainak a száma a második világháborúban 259 ezer főre, a vietnámi háborúban elesettek száma 58 ezer főre rúgott, ami szinte kapcsolatba sem hozható néhány európai ország veszteségeivel. Arról már nem is szólva, hogy a történelemben első ízben 2001. szeptember 11-én fordult elő több ezer áldozatot követelő ellenséges támadás amerikai, tehát hazai földön, miközben az európai kontinens évezredek óta ellenséges hadak sétatere volt. Így azután *a háborúnak egészen más dimenziója és tartalma jelenik meg egy amerikai és egy európai szeméi előtt*, és az előbbieket éppen ezért viszonylag könnyű helyzetben vannak, amikor a terrorizmust akarják elhelyezni a fogalmi rendszerben. Széles csoportot alkotnak a terroristák? Igen. Megakarnak semmisíteni más csoportokat? Igen. Létezik jogi elv a rendezésre? Nem.

Az európaiak ezzel szemben nagy bajban vannak részben a múltjuk, részben a múltban kidolgozott saját elveik miatt. Európa történetét akár a háborúk történetével is le lehet írni. Az európai államok, nemzetek saját hadviselésüket általában jogosnak, de legalább menthetőnek, értelmezhetőnek tartják, és előszeretettel hősi, győztes, dicsőséges háborúkról szólnak. Teszik ezt történeti értelmezéseikben mind a mai napig, bár az utolsó mintegy fél évszázadban már sokat tettek azért, hogy az erőszakot jog révén kizárják vagy legalább korlátozzák. Azzal viszont, hogy jogilag is elismerték a partizánháború jogosságát, felállítva ehhez néhány kritériumot, megteremtették a zűrzavar alapját, mivel lehetetlen megmondani, hogy mikor és meddig jogos a partizánok fellépése, illetve még azt is, hogy egy szervezett és fegyverrel harcoló csoport meddig partizán (respektíve gerilla, felkelő stb.) egyáltalán, és mitől kezdve egyszerűen bűnöző banda. (Megjegyzem, hogy az Észak-Olaszországban a második világháború második felében fellépő fegyveres csoportokat nem csak a fasiszta államhatalmi szervek, de a lakosság is „bandáknak” nevezte mindaddig, amíg szervezetük és felső vezetésük ki nem alakult, amely azután meg tudta szüntetni a lakosság mintegy ötletszerű, erőszakos fosztogatását.)

Mindenesetre, a háborúnak az európaiak ismeretei szerint is voltak olyan jegyei, amelyek a terror esetében teljességgel hiányzanak. A háborús cselekményeket évezredek át semmi sem korlátozta. A győztes kénye-kedve szerint bánt el mind a sebesültekkel és foglyokkal, mind a lakossággal, zsákmányképpen pedig azt vitt el, amit csak akart, a maradékot pedig esetleg megsemmisítette, mert már nem tudta elvinni, vagy mert nem volt rá szüksége. Ám e korokban is tudni lehetett, hogy ki az ellenség. Az ellenséget fel lehetett deríteni, tudni lehetett, hogy seregeivel közeledik, ismerni lehetett a céljait és követeléseit. Vagy azért, mert a mindenkori „hírszerzés” kiderítette az adatokat, vagy azért, mert maga az ellenfél megmondta, hogy mit akar. Általában meg is jelölte magát a totemállatával, a címerével, a zászlajával vagy az egyenruhájával. Mindez együttvéve alkalmat és lehetőséget adott a felkészülésre vagy a menekülésre. Cselszövés, hátba támadás és egyéb zshivánság persze a régi korokban is előfordult, de az okos ellenfél az ilyesmivel is számolhatott, és megtehetette a maga ellenlépéseit. Az esetleges tárgyalások során pedig nagyjából biztos lehetett benne, hogy amit a vezér, a parancsnok elfogad, azt a katonái teljesíteni fogják, mert engedelmeskednek a parancsoknak. Amikor a hadijoggal foglalkozó jegyzőkönyvekben (Hágában 1899-ben és 1907-ben, majd Genfben 1925-ben) az államfők és politikusok a partizánokat elismerték hadviselőnek, voltaképpen csak azt követelték meg tőlük, hogy nyílt fegyverviselésük révén legyenek felismerhetők és legyen egy-egy parancsnokságuk.

A terrorizmus sajátos jegyei

Nos, bármelyik definíciót vesszük is alapul, a terroristák mindegyiken kívül állnak. Felismerhetetlenek, és nemcsak egységes parancsnokságuk megállapíthatatlan, de a jelek szerint egy részüket legfeljebb laza szálak kötik bármilyen parancsnoksághoz. Megállapíthatatlan, hogy a különféle irányító központokat összekötik-e egyáltalán szálak, és még kevésbé ismert, hogy a feltételezhető szálak mennyire szilárdak. (Amikor e sorokat leírtam, még nem hangzott el Jean Louis Bruguiere terrorelhárítási vezető vizsgálóbíró nyilatkozata, aki szerint a csoportok nagyon rugalmasak, átmenetileg csatlakoznak bármely ismert nagyobb csoporthoz, majd ugyanilyen könnyen elhagyják azt, mert alapvetően „atomizáltak”.) Így azután egy-egy terrorista csoporttal nem csak etikai, de racionális okokból sincs sok értelme a tárgyalásnak, mert kiszámíthatatlan, hogy amit egyikük kijelent, azt másikuk miként bírálja el, vagy miként ítéli meg a saját felsőbbségük, már ha ilyen egyáltalán létezik.

Szeretnénk, hogy létezzék ilyen legfelső, mindent összekötő fórum, de erre nincs bizonyíték. A sokszor előtérbe lépő al-Kaida körvonala meglehetősen elmosódott, fantom szerű, és az egyes csoportok számára inkább zászlónak számít, mintsem vezérlő központnak. Szeretnénk, hogy legyen ilyen felső parancsnokság, mert akkor „csak” e központot kellene megtalálni, hogy a sárkány összes fejét le lehessen vágni, de egyelőre sokkal inkább az észlelhető, hogy a sárkányfejek szaporodnak, részben úgy, hogy önmagukból bocsátanak ki új fejeket, részben úgy, hogy utánpótlás csoportok keletkeznek, amelyek mintegy autonóm módon lépnek fel.

A nemzetközileg elismert vagy elismerhető partizánok körébe, illetve a partizánháború köntöse alá a jelenlegi terrorizmust azért sem lehet bevonni, mert rejtőz-

ködik. Nincs alakulata, nincs jelvénye, sem lobogója. Alattomosan közelíti meg leendő áldozatait. Mind e mellett, a hivatkozott nemzetközi egyezmények ugyan nem mondták ki, de mintegy értelemszerűen beleértették a partizán meghatározásába, hogy ő a hazáját, népét, csoportját megtámadó, illetve veszélyeztető ellenséges haderő ellen harcol a maga módján. A mai terrorista ugyan szintén azt állítja, hogy hazáját, illetve vallását védi, de ezt nagy gyakorisággal hazájától távol és többnyire nem hadseregekkel szemben, hanem ártalmatlan polgári személyekkel szemben folytatja. Gyakorlatilag többnyire ő maga a támadó, aki „szent háborút” visel mindenki ellen, aki neki valamiben, legalábbis az ő felfogása szerint ártott vagy árthat.

A közelmúlt terrorista eseményei alapján úgy tűnik, hogy nem csak a háború és terrorizmus, és nem csak a múltban megfogalmazott partizánszerep, valamint a jelenkori terrorizmus, de a *korábbi anarchista-terrorista cselekmények és a jelenkori jelenségek között is különbséget kell tennünk*. Ennek egyik bizonyítéka, hogy az IRA (Irish Republican Army), amely terrorista cselekményeit fennem hangoztatott politikai céljai érdekében 1919 óta használta, bejelentette, hogy lemond fegyveres vállalkozásairól, mert – úgy látszik – a sárkányfejek társaságában már nem látja, hogy bármilyen elfogadottságot vindikálhatna magának. Ebben az esetben tehát nem a kívülálló, hanem a „régí típusú” terrorszervezet különíti el magát a jelenkoritól.

A második világháború után Európában fellépő különféle terror-csoportok nem különböztek a mostaniaktól annyiban, hogy ők is alattomos támadásokat szerveztek és indítottak, amelyeknek olykor voltak céljaik szempontjából közömbös, semleges áldozatai is, de mélyen különböztek abban, hogy volt megfogalmazott és mindenki által megismerhető politikai céljuk, és a tűzkeresztbe vett áldozatok kapcsolatba hozhatók voltak e céllal. A német Vörös Hadsereg Frakció (Rote Armée Fraktion, Baader-Meinhof csoport), az olaszországi Vörös Brigádok (Brigate Rosse), az IRA vagy a baszk ETA (Euzkadi Ta Azkatasuna, Baszkföld és Szabadság), mind valami meghatározott jelenség ellen (tőkés kizsákmányolás, nemzeti elnyomás stb.) és valamiért (önállóság, egyenlőség, szabadság stb.) léptek fel.

A jelenlegi terroristák viszont támadási célpontjaikat oly szélesen határozzák meg, hogy e keretekbe már nem csak azoknak az országoknak, vagy inkább ártalmatlan polgáraiknak és a területükre látogató ugyancsak ártatlan embereknek a „megbüntetése” fér bele, amely államok valaha, valahol ártottak a hazájának, népének, fajtájának, legalább is az ő értelmezésük szerint, de azok is, amelyek nem kedvelik őket eléggé, vagy csupán az a bűnük, hogy a nyugati világgal együttműködve igyekeznek jó vagy jobb létet teremteni állampolgáraiknak. *Korunk terrorizmusa tehát újszerű a korábbi anarchista-terrorista mozgalmakkal összehasonlítva* is, és ez még azokra az esetekre is áll, amikor egy csoport továbbra is nemes célokra hivatkozik, mivel ugyanazokat a módszereket és eszközöket használja, mint a többi.

Az akciók előkészítése során a terroristák napjainkban előszeretettel és rendszeresen alkalmaznak klasszikus hírszerző és elhárító módszereket. Beépülnek, felszívódnak, megszereznek minden számukra fontos ismeretet. A felderítő munkának azonban ebben az esetben nem az a célja, hogy a megszerzett információkat a megbízó kormány vagy hadsereg felhasználja, hanem – úgy tűnik – maguk a beépült emberek, illetve ezek egy része hajtja végre a merényletet is. Az utóbbi körülmény kizárja, hogy a beépített embert a szó hagyományos értelmében kémnek tekintsük,

mivel ő nem csupán ismeretszerzés céljával tevékenykedik, hanem azért, hogy azok birtokában emberellenes orvtámadást készítsen elő és hajtson végre.

Mindebből végeredményben annyi következik, hogy az évezredek során megismert háborúk, illetve a huszadik században fellépett partizánmozgalmak, gerillaháborúk stb. körében a mai terrorizmus nem fér el, sőt a korábbi terrorista mozgalmaktól is lényegesen különbözik. Szóhasználat ellen természetesen nincs orvosság, és ezért be kell érünk annyival, hogy bárminek nevezzék is ezt a jelenséget, jó tudnunk, hogy ez mindenképpen más, *új jelenség, amelyet tisztán katonai, vagyis a hagyományos háborúk szellemének és realitásának megfelelő módon nem lehet értelmezni, és még kevésbé leküzdeni.*

Ha elfogadjuk azt az elméletet, amely szerint a jövőben mindenképpen a különböző civilizációk konfrontációja vár ránk, úgy akár azt is elfogadhatjuk, amit éppen elegendő hajtogatnak, hogy t.i. a terrorizmus ellen nincs védekezés, és meg kell tanulni együtt élni vele. Ezzel szemben hogy több milliárd ember, aki a földön él, és bármely civilizációhoz tartozik is, ezt a beletörődést nem akceptálja. De kezdjük a kérdést az elején. Valóban egy civilizáció harcol ezen a sunyi, gyáva módon egy másik ellen? A választ keresve ebből a kérdéskörből – legalábbis a dolgok mai állása mellett – eleve ki kell zárni a japán, a kínai, a hindu, az orosz, a latin-amerikai és az afrikai civilizációt, vagyis a nem-nyugati civilizációk körében az iszlám kivételével valamennyit. Annak ellenére, hogy – miként Huntington elemzi – az önmeghatározás minden civilizációban előtérbe került, és ennek egyik elemeként szinte mindenütt felhasználnak vallási elemeket, a nyugati világ ellen fordított nemzetközi terrorizmus eszközeivel jelenleg kizárólag az iszlám világ egyes csoportjai élnek. (Vannak ugyan kisebb-nagyobb további terrorcsoportok is, de azok saját államukkal vannak elfoglalva, és a módszereik is, technikai lehetőségeik is eltörpülnek a nemzetközi terroristákkal összevetve.)

A terrorizmus és az iszlám

A nemzetközi terrort kizárólag az iszlám nevében szervezik, de vajon a két fogalom azonos-e? Számos jel vall arra, hogy nem. Az iszlám civilizáció egésze távolról sem tartozik az agresszív támadók körébe. Egyes, teljesen vagy nagy részben iszlám államok gondosan távol tartják magukat minden ilyen látszattól, a hívők óriási többsége pedig mást sem szeretne, mint békében és biztonságosan élni. Annyival is inkább, mert maga a vallás, és a szent szöveg, a Korán egyetlen szóval sem említi, hogy a hit védelme vagy terjesztése érdekében gyerekeket és aggastyánokat, békés színházlátogatókat, iskolai ünnepségeken részvevőket, bevásárlókat stb. kellene vagy lehetne legyilkolni. A tudósok szerint a hívő öt legfontosabb kötelessége között a dzsihád, a szent háború eredetileg nem is szerepelt. Azt hatodikként utólag vették be a kötelességek körébe. Ám ha a dzsihádot a hívő el is fogadja kötelességének, azt úgy kell tekintenie, mint a hit megvédelmezéséért és terjesztéséért folytatott szent háborút. Bármiként kell is ezt értelmezni, tény, hogy az iszlám hitet senki sem támadta meg, és hogy a terrortámadások révén aligha lehet új hívőt szerezni.

Amennyire meg lehet egyáltalán ítélni, ezt maguk a terroristák is tudják, és tetteik indoklásában nem a hitvédelemre és nem is a hittérítésre hivatkoznak, hanem a

nyugati világ és a vele együttműködők, a csatlósok ördögi bűneire. A bűnök igazi természetét azonban már nem könnyű kibogozni. Aktuális hivatkozási alap ugyan Izrael puszta léte, illetve aktuálisan elsősorban Irak megszállása. Az utóbbi miatt az amerikai elnököt nem nehéz az ördög szerepében feltüntetni, de azt a terror szervezői is tudják, hogy a Szaddam rendszer eltüntetését ebben az országban milliók üdvözölték, és azt is, hogy ugyancsak milliók szeretnék berendezni saját független és ezúttal nem diktatórikus államukat, amitől egyúttal a megszálló katonák távozását is jogosan elvárhatják. A többi hivatkozást voltaképpen egyetlen gondolat tartja össze, az a meggyőződés, hogy a nyugati világ még mindig maga alá rendeli és fosztogatja a világ többi részét, és elsősorban éppen az iszlám vallású népeket. Ezt a vádat viszont nem nehéz alátámasztani a régebbi, sőt a közlemúlt egyes történeti eseményeivel. E mellett a Koránra hivatkozva a támadást a nyugati civilizáció ellen szellemileg is meg lehet alapozni és ki lehet terjeszteni. Védeni lehet a családot, a közösséget a züllő, individualista Nyugattal szemben, önmegtartóztatást követelni a hívektől a nyalánkságokban fetrengő nyugati civilizációtól eltérően, fenn lehet tartani a hagyományos rendet a férfi-nő viszonyban, és az élet egész menetében, miközben a nyugati civilizáció a személyiség előtt tisztelegve minden valaha elfogadott értéket felrúgott. A terror természetesen nem óvja meg sem a kollektívát, sem a rendet, ám a civilizációs alapok mintegy kényelmes érvekhez juttatják, amelyeket elfogadottsága érdekében ki is használ. Ebben az összefüggésben olyasfajta jelenségről van szó, mint annak idején egyes keresztes-hadjáratok esetében, mikor is a keresztény hívők nagy tömegei hitték el, hogy szent célért kell hadba szállniuk, holott a valóságban érdek- vagy rablőháborúról volt szó.

Terror és az érdekvédelem

Nem kétséges, hogy néhány száz éven át Európa valóban könyörtelenül fosztogatott mindenkit, akit csak tudott, és a versenybe szállt az Egyesült Államok is. Az is tagadhatatlan, hogy a nyersanyagárakat még a második világháború után is sikerült mintegy 25 évig olyan alacsonyan tartani, hogy a nagy kitermelők lázadása nem csak érthető, de úgyszólván elkerülhetetlen volt. Az utolsó évek látható összefüggései arról vallanak, hogy egyes olajban és más nyersanyagban bővelkedő országokban hatalmas vagyonok gyűlnek fel, miközben a lakosság nagy tömegei továbbra is nyomorognak. Másfelől viszont nem régebben még végzetesen elmaradott országokban lázas ütemben fejlesztenek, és ha a lakók nem is bővelkednek, megvan a tisztes betevő falatjuk, taníttathatják a gyerekeiket és mind nagyobb részük emberi körülmények között él. E különbségekről vajon a nyugati világ és az USA tehet? – Bizonyos esetekben az amerikai segítség kétségtelenül szóba jöhet. Szóba jöhet például Tajvan esetében, de ha az ottani fejlődést az amerikai pénzekre vezettjük vissza, akkor mivel magyarázzuk Kína szédületesen gyors haladását?

Mindenesetre úgy tűnik, hogy egy civilizáció vagy egy kontinens boldogulását, illetve szerencsétlenségét lehetetlen egyetlen tényezőre, ebben az esetben az amerikai vagy a „nyugati” „gonoszságra” visszavezetni. Nyilvánvaló, hogy az amerikai politikai, katonai és gazdasági vezető csoport nem az arkangyalok gyülekezete, miként egyetlen országban sem az. Nyilvánvaló, hogy minden ország meg akarja

védeni a saját érdekeit, még hozzá a lehető legeredményesebben. Azok az emberek azonban, akik azt hiszik, hogy az érdekvédelmet a terror útján valósíthatják meg, alighanem tévedésben élnek. Tárgyalni lehet, a tárgyalást akár ki is lehet kényszeríteni, ám a terror árnyékában erre a lehető legkevesebb a kilátás. A terrorizmus ráadásul alapjában nem vallási, nem civilizációs, nem kulturális jelenség, még akkor sem, ha mindezt kihasználva ezt a látszatot kelti, és ugyanúgy nincs köze a Koránhoz, ahogyan a Baader-Meinhof csoportnak sem volt a Bibliához.

A terrorizmus elleni fellépés lehetőségei

Háború-e ez a terrorizmus? Talán igen, de a háborúnak egy eddig nem ismert, új formája. Nem alkalmazható rá a háború egyetlen régi, klasszikus meghatározása sem, és nem állítható fel analógia közte és elődei között. Nem kétséges, hogy nemzetközi méretű fenyegetést foglal magába, és ezért nemzetközi, ráadásul komplex védekezést követel meg. Komplexitáson azt értem, hogy egyszerre és összehangoltan van szükség politikai, propaganda, felderítő, rendőri és a maihoz képest vélhetően átalakítandó katonai fellépésre, valamint jogi és pszichológiai-pszichiátriai elemzésekre.

Politikán nem a terroristákkal való politizálást kell érteni, hanem azt, hogy a segítségével egyesíteni lehet az ellenérdekelt államokat és szervezeteket.

Mi lenne viszont a *jó propaganda*, azt szerfelett nehéz megmondani. Ha ugyanis magukhoz a vallási tanításokhoz a terrorizmusnak nincs is köze, köze van a Korán fundamentalista értelmezéséhez. És mivel a terror le tudja bocsátani gyökereit a Korán fundamentalista értelmezésű politikai szféráiba, és ezen át a hívők széles tömegei körébe, a valóban hitbeli és a gyilkos jelenségek egyes csoportjai nehezen szétválaszthatók. Ellenfélnek mindenesetre a harcos fundamentalizmus mutatkozik, abból kifolyólag, hogy nem tűri meg a demokráciának még korlátozott követelményeit sem, nem ismer személyiségi jogokat, a lakosság mintegy felét, a nőket szolgaként, sőt dologként kezeli, és hitvédelem címén alátámasztja a terrort. Így azután a nyugati civilizáció nevében nehéz propagandát folytatni a terror ellen anélkül, hogy egyúttal ne támadják a fundamentalizmust is, ami viszont embermilliók szemében összefolyik, összekeveredik a civilizációs alapokkal. Ha egyáltalán valaki, ezt a gordiuszi csomót csak az iszlám civilizáció körén belül oldhatják meg annak józan képviselői.

A felderítő és a rendőri munkáról, gondolom, nem szükséges értekezni, magától értetődő, hogy a jelenség súlyos és megoldandó jogi dilemmákat is támaszt, és az sem szorul különösebb bizonyításra, hogy a „kamikáze” jelenséget, az öngyilkos merénylet esetét pszichológiai vizsgálatokkal is közelíteni kellene.

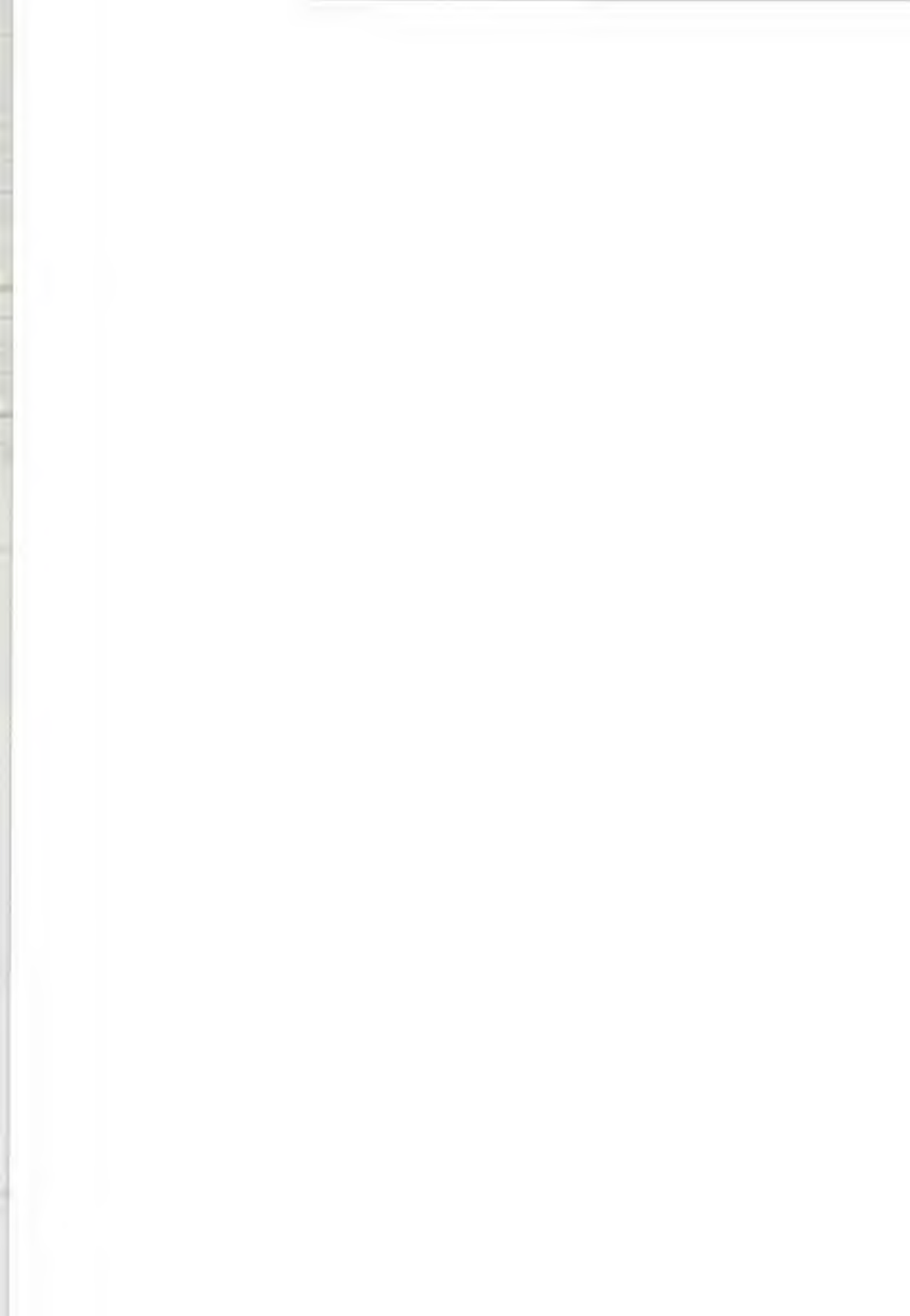
Felmerül viszont a kérdés, hogy vajon *mi keresni valójuk van mindebben a katonának, mi a szerepük a hadseregeknek ebben az átértelmezett háborúban*. A hadseregek és a hadvezetők a történelem során már számos szerepben felléptek, de az utóbbi időkben jószerint azon voltak, hogy távol tartsák magukat minden olyan kérdéstől, amely nem kifejezetten katonai. Már pedig a nemzetközi terrorizmus nem csak nem kifejezetten katonai, de kifejezetten nem-katonai jellegű. A terror semmiben sem felel meg a hadviselésről kialakított és máig is élő elképzeléseknek.

Ellenérvként fel lehet hozni Irak példáját, ahol a harcot az egyik oldalon kétségtelenül katonai erők folytatják. Ez azonban kétes érv, mivel ez az állam az ellene indi-

tott hadművelet idején nem dolgozott terrorista eszközökkel, és nem is támogatott terrorszervezeteket. Az iraki diktatúra ellen a hadak azért vonultak fel, mert a politika meggyőződése szerint ebben az országban meg nem engedett hadászati eszközöket halmoztak fel. Az iraki állam és hadserege ellen vívott, nagyjából normálisnak mondható hadművelet a maga szigorúan katonai eszközeivel győzelemmel le is zárult, ám a terror éppen ezt követően szabadult el. *A hadművelet kiinduló elvét és célját a valóság felülírta, és az akció révén beindult egy terrorista láncreakció, amellyel szemben a terepen működő katonai alakulatok már láthatóan tehetetlenek.*

Az iraki ügy új fejezetéről van tehát szó, amelybe az oda küldött katonai erők úgyszólván bele szorultak. *Ma már nem az iraki állam, hanem a területén működő terrorcsoportok ellen folyik a küzdelem, értékelhető eredmény nélkül.* Ebből kétféle következtetésre lehet jutni. *Vagy arról van szó, hogy ebben a küzdelemben a hadseregnek egyáltalán nincs keresni valója, vagy pedig át kell alakítani a hadseregről alkotott képünket,* és maguknak a hadseregeknek a szervezetét, kiképzését stb. is. A jelek ugyanis arra vallanak, hogy az Irakban működő nemzetközi erők körében egy olyan sem akad, amelyet terrorelhárításra képeztek volna ki.

Mindent összevéve, a nemzetközi terrorizmus ellen eredményesen fellépni vélhetően csak szerfelett összetett, nemzetközi politikai, propagandisztikus, rendőri, katonai stb. eszközökkel lehetséges, mivel ennek a háborúnak, vagy ha úgy tetszik „világháborúnak” a paraméterei ezt követelik meg. Ehhez képest másodlagos kérdés, hogy a terrorizmus voltaképpen a zsarolás egy eléggé el nem ítélt formája, amely csakis a csoportosan elkövetett közönséges bűntények körébe utalható. Áll ez még a nemes célokért, például a nemzeti szabadság eléréseért fellépő csoportokra is abban az esetben, ha a fent érintettekhez hasonlóan vétlenek, hadat nem viselők és arra eleve alkalmatlan személyek ellen lépnek fel, és gyilkolják meg őket. Nincs és soha nem volt olyan vallás, olyan civilizáció, amely erre felhatalmazást adna.

A szekciók ülései

A plenáris ülésen elhangzott bevezető előadások után a konferencia három szekcióban folytatódott. A program szerint az előadásokhoz kapcsolódóan a katonai erők alkalmazásával összefüggő kérdések részletesebb vizsgálatára, megtagyargyalására került sor.

Az I. szekcióban résztvevők, *Deák János* vezetésével a háborúk, a fegyveres konfliktusok, stratégiai műveletek elveit, jellemzőit, eszközeit és eljárásait és az ezzel kapcsolatos kérdések főbb irányait;

a II. szekcióban *Braun László* vezetésével, a többnemzetiségű műveletek hadműveleti, harcászati tapasztalatait, a magyar haderő részvételét a békétámogató műveletekben és multifunkcionális képességei fejlesztésének további irányait;

a III. szekcióban *Harai Dénes* vezetésével a különböző békeműveletekben résztvevő katonai erő alkalmazásával kapcsolatos társadalmi és szociológiai kérdéseket, a háború, a fegyveres küzdelem humán jellegű vonatkozásait vizsgálták.

A következő oldalakon közreadjuk a szekciók ülésein elhangzott (és írásban leadott) előadásokat, hozzászólásokat és a szekciók vezetőinek összefoglaló értékelését.

Molnár István

A jövő háborújáról, fegyveres konfliktusáról

Mindenekelőtt emlékeztetnünk kell magunkat arra, hogy amíg a különböző államok birtokában tömegpusztító fegyverek lesznek, addig az azokkal vívott háborúkat, fegyveres konfliktusokat sem zárhatjuk ki a fegyveres erőszak sorából. Nem véletlen, hogy a NATO az 1999 áprilisában, Washingtonban jóváhagyott és kiadott stratégiai koncepciójában nyomatékosan állapítja meg, hogy az atom-, vegyi- és bakteriológiai fegyverek és azok célba juttató eszközei további terjedése a Szövetség nagy kihívásai közé tartozik. Megfontolásra késztet bennünket az is, hogy különböző terrorista szervezetek oly mohón igyekeznek sugárzó-, vegyi- és bakteriológiai anyagokhoz jutni. A CIA, éppen ezért a jövőben komolyan számol olyan hordozható tömegpusztító fegyverek megjelenésével, amelyeket egyes személyek és kisebb csoportok is képesek a haditevékenység helyszínére szállítani.

Mindezek fényében a jövő háborúi és fegyveres konfliktusai, vélekedésem szerint, az azokat jellemzően meghatározó haditechnikai eszközök alapján, a következőképpen csoportosíthatók:

- *tömegpusztító fegyverekkel való zsarolással vagy az azok alkalmazása körülményei között vívott;*
- *a nagy pontosságú fegyverek kiterjedt alkalmazásán alapuló, továbbá a legkorszerűbb felderítési-, vezetési- és irányítási rendszerek segítségével vívott multihaderőnemi (az űrből is csapásokat mérő) precíziós, elektronika-vezérlésű technológiai; valamint*
- *a hagyományos tűz- és csapásmérő eszközökkel vívott hagyományos háborúk.*

A háborúk kiterjedésük szerint lehetnek világ-, regionális- és helyi háborúk, időtartamuk szerint pedig villám-, normál időtartamú- és elhúzódó háborúk.

Ami a fegyveres konfliktusokat illeti, véleményem szerint a jövőben megkülönböztethetünk szimmetrikus- és aszimmetrikus fegyveres konfliktusokat, az utóbbin belül is hagyományos-aszimmetrikus és tömegpusztító fegyverek általi zsaroláson vagy azok alkalmazása viszonyai között lefolytatott aszimmetrikus fegyveres konfliktusokat.

A közelebbi és a távolabbi jövő háborújáról

Ha a jövő háborúját említjük, akkor lényegében két jól elkülöníthető háborúról beszélhetünk. Az egyik: a közeljövőé, amelyet még éppen nem vívtunk meg. Ez a háború a jelen kor fenyegetéseire adandó végső, katonai válasz, eszközeit, hadviselési módját tekintve pedig döntően a jelen eszközeivel és eljárásaival megvívandó háború, amelynek jellege, stratégiája a politikai szféra számára is jól kitapintható, sőt azt, stratégiájának megválasztásával, ő is irányítja.

A közeljövő háborújának jellemzőit olyan dokumentumok tartalmazzák, mint a nemzeti katonai stratégiák, koalíciós stratégiai koncepciók, doktrínák és szabályzatok, különböző hatályos katonai irányelvek, de ide tartoznak továbbá, a már hosszabb távra – 12–15 évre – kitekintő, de mégis a közeljövő képességeire alapuló hadászati, összhaderőnemi elképzelések (látomások) is.

Az Egyesült Államok, mint a NATO első állama az egyenlők között, és mint geostratégiai, gazdasági és technológiai téren is elvitathatatlan, vezető nagyhatalom, különös gondot fordít katonai potenciáljának szüntelen fejlesztésére, amely egyúttal húzóerőt jelent a Szövetség és más tagállamainak hadügyi fejlesztési trendjére. Az USA mindenkor nemzeti katonai stratégiájának legfontosabb tételei és a jövőben alkalmazott hadviselési eljárásai a szövetségi konszenzust figyelembe véve beépülnek a NATO stratégiai elképzeléseibe és a koalíciós haderő alkalmazási elveibe.

A Szövetség nagy gonddal készül a közeljövő háborúja (amennyiben arra sor kerül) katonai feltételrendszerének kialakítására, mindenek előtt a leghatékonyabb bevethető erők, a reagáló erők teljes körű műveleti készenlétének mielőbbi kialakítására, figyelembe véve a jelen legfőbb fenyegetéseit. Ezért annak, a teljes műveleti készenlét elérésével, 2006 októberéig, képesnek kell lennie a világ bármely régiójában, bármilyen haditevékenység gyors megkezdésére. Ugyanakkor, a stratégiai parancsnokságok funkcionális szétválasztásával, a műveleti parancsnokságok regionalizálásával és a haderőnemi parancsnokságok csökkentésével hatékonyabbá tette parancsnoki rendszerét. 2002 novemberében, a prágai csúcson, döntés született az olyan katonai képességek célirányos továbbfejlesztéséről, mint a felderítés, a telepíthetőség, a harcra való készenlét, a hatékony harcbalépés és az atom-, vegyi- és biológiai fegyverek elleni védelem képessége. Az Észak Atlanti Tanács még 2002 júniusában elfogadta a terrorizmus – korunk egyik legfőbb fenyegetése – elleni harc katonai koncepcióját.

A 2004 júniusi isztambuli csúcs központi témájává már a terrorizmus elleni harc vált. E tanácskozáson kiadott dokumentumok egyúttal rögzítették azt is, hogy a transz-atlanti biztonság fenntartása érdekében a Szövetség felelősségi körzetén kívül is felveszi a küzdelmet annak veszélyeztetőivel. Ebbe, a tagországokon kívül, bevonta a Partnerség a békéért programban együttműködő országokat, sőt szorgalmazta a Mediterrán dialógusban résztvevő- és a szélesebb értelemben vett Közép-Kelet államainak bekapcsolódását is az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés keretein belül.

Az Európai Unió és annak regionális biztonsági- és védelmi pillére igyekszik felzárkózni a közeljövő háborújának megvívásában való hatékony részvételre, amelynek érdekében erőfeszítéseket tesz az európai védelmi identitás kialakítására egy 60 000 fős koalíciós katonai potenciállal, szoros együttműködésben, de még korántsem világos feladat-megosztási elképzelésekkel a NATO-val.

A távolabbi jövő háborúja, amely minden korban élénk szakmai viták tárgyát képezi – elsősorban a kutatók között –, és amivel magam is részletesebben foglalkozni szeretnék, egy-egyfajta vizionált, előrejelzett háború, amely a jövő fenyegetéseire adandó fegyveres válasz várható sajátosságait körvonalazza, és normális esetben alapjául szolgál a mindenkori nemzeti haderő, s a szövetségi katonai potenciál hosszú távú fejlesztésének, katonai potenciálja kialakításának koncepciójához. A távolabbi jövő háborúja az általunk elképzelhető legkorszerűbb háború is egyúttal.

Ami az újabb fenyegetéseket illeti, azok valószínűleg a következők lesznek:

- *először, az aszimmetrikus fenyegetések*, amelyek olyan állami és nem állami akciókat, erőket és eszközöket jelentenek, amelyek nem a hadsereggel kívánnak összeütközni, hanem megtévesztő stratégiával és taktikával, valamint harci eszközökkel akarják csökkenteni a megtámadott ország erejét, és ez által a kitűzött célokat elérni.
- *Másodszor, a hadászati tömegpusztító fegyverek elterjedtsége*, beleértve a hordozható tömegpusztító fegyvereket is, amelyeket – mint ahogyan már említettük – egyes személyek vagy kis csoportok is képesek a cél országba juttatni.
- *Harmadszor pedig, a különböző regionális hatalmak fenyegetései*, amelyeket a jövőben regionális hatalmi törekvéseket tápláló egyes államok válhatnak ki – nagy tömeghadseregekkel rendelkezve.

Az előbbi fenyegetésekre adandó válasz, azaz a jövő vizionált háborújának általános célja a győzelem kivívása vagy egy kedvezőbb békeállapot feltételrendszerének megteremtése lesz. A háború alapvető elvei a jövőben sem változnak, legfeljebb az elvek tartalma és hangsúlyai módosulnak. Továbbra is alapelveknek tekinthetjük majd a hadászati kezdeményezés megragadását és fenntartását, az erő kivetítésének képességét és a döntő erő meglétét a háború megvívásához. Fontos elvekként számolunk még a siker és a katonai győzelem eléréséhez szükséges döntő tevékenységek, műveletek komplexitásával és végrehajtásának képességével, a nagyfokú manőverező képességgel, a katonai feladatok pontos végrehajtásával, a csapatok teljes körű védelmével és az összpontosított logisztikai támogatás képességével, beleértve a logisztikai rendszerek interoperabilitását is.

A jövő háborújának jellemző vonása, véleményünk szerint, a nagypontosságú fegyverekkel és a hálózat-központú, felderítő-, vezetési- és irányítási rendszerek segítségével vívott hadviselés mellett a *hadászati űrfegyverek és a robotok alkalmazása* lesz.

A jövő háborúja a tér mindhárom-, valamint az információk – és az idő dimenziójában egyaránt folyni fog – egy vagy kiterjedésénél fogva, több hadszíntéren is. E háború egyaránt lehet koalíciós regionális- vagy világháború, illetve csupán két nemzet közötti helyi háború.

A háború kezdődhet az űrből és a légtérben, majd folytatódhat a szárazföldön: az államhatáron, a tengerparton, gócszerűen pedig akár települések ellen is, illetve az óceánokon és tengereken. Kiemelkedő szerepet fog játszani az űr- és légi uralom vagy a légi fölény megszerzése.

A jövő háborúja az információk háborúja is lesz egyúttal, ahol jellemző az információs fölényért vívott kíméletlenül gyors és dinamikus küzdelem. Aki itt fölénybe kerül, az fog rendelkezni az első, sőt a megelőző csapás lehetőségével, amely döntő lehet a háború megnyerése szempontjából.

A harcfelelőadatok egyre komplexebb, differenciáltabb és várhatóan expedíciós jellege miatt az inkább a kisebb, multihaderőnemi, dinamikus, gyorsan manőverező alkalmi kötelékek alkalmazása válik uralkodóvá, mint a nagytömegű, nehezebben települő és szétbontakozó harci katonai szervezeteké. Ezek az alkalmi kötelékek nem határozott arcvonalúak lesznek, és nem zónaszerűen, hanem inkább gócszerűen tevékenykednek majd, amelyet lehetővé tesz a légi szállító eszközök gyors, tömeges alkalmazása. Mindez, alapfelszerelésként, a könnyű egyéni fegyverek és kollektív fegyverrendszerek meglétét követeli meg. A csapások mérése ugyanakkor a rendkívül hatékony, szelektív képességekkel rendelkező nagy pontosságú fegyverek alkalmazásával történik. A hálózat-központú hadviselés is kedvez majd a multihaderőnemi együttműködésnek. Amennyiben koalíciós műveletekre kerül sor, úgy a többnemzetiségi együttműködés nélkülözhetetlen feltétele lesz az anyagi- és a szellemi interoperabilitás.

Jobban elmosódik majd a hadászati-, a hadművelleti- és a harcászati szintek közötti különbség, mivel egyrészt, egyes esetekben ugyan harcászati méretű, de kiemelten fontos katonai küldetések végrehajtásával akár hadművelleti, sőt hadászati szintű feladatok is végrehajthatók lesznek. Másrészt, a hadászati kompetenciával rendelkező vezetőknek, a háborús helyzet gyakran rendkívül felfokozott, éles változásai közepette, a szinte azonnal rendelkezésére álló, de csak a kisebb időtartamra érvényes információk következtében nagy befolyású, felelős és gyors döntések meghozatalára lesz lehetőségük, és egyúttal szükségük is. A jövő háborújának e sajátossága növeli majd a fegyveres küzdelem dinamikáját, megkövetelve a nagyfokú rugalmasságot, csökkentve egyúttal a mindenkori kialakult helyzetre való reagálás lehetséges és szükséges időtartamát is.

Várhatóan nem csökken a szárazföldi csapatok szerepe, hiszen a háborúk zömében – kivétel lehet a megtorlás vagy a békekikényszerítés céljából folytatott háború – továbbra is fontos szerepe lesz a területek elfoglalásának, megtartásának és ellenőrzésének. Amennyiben a háború koalíciós méreteket ölt, a szárazföldi csapatoknál koncentrálnak majd leginkább a többnemzetiségi jelleg is.

Alapvető fontosságúvá válik a településeken, elsősorban a nagyobb, kulcsfontosságú városokban folytatott harc, mivel e helységek a mindenkori állami- és helyi hatalom, az életfeltételek, az információs eszközök és a média koncentrált bázisai, a terrorizmus számára pedig a megfélemlítés és a terror, valamint a rejtőzködés legalkalmasabb helyszínei lesznek. A célok, objektumok hatásos megsemmisítése, kikapcsolása, ideiglenes bénítása és a lakosság kímélésének érdekében kiterjedt alkalmazásra kerülnek a nagy pontosságú- és a nem halálos fegyverek.

Jellemzővé válhat, hogy a terrorista eszközök és módszerek beszűrődnek a településeken vívott fegyveres küzdelem mindennapjaiba, sőt az is, hogy a terrorizmus a másik hadviselő fél országában, mintegy második frontot nyitva kiszélesíti a háború térbeli dimenzióját, ezáltal még bonyolultabbá és kiszámíthatatlanabbá téve a háború megvívását.

A településeken folytatott fegyveres küzdelemben a civil lakosság, a helyi hatalom és az adminisztráció, valamint a segítségnyújtás céljából odaérkező és az ott tevékenykedő nem kormányzati- és egyéb más szervezetek egyre inkább akaratlan befolyásolóivá válnak, illetve tudatos együttműködőivé válhatnak a haditevékenységeknek. A

jövő háborújának e sajátossága a korábbiakhoz képest is, még tovább növeli a civil-katonai együttműködés jövőbeni szerepét azzal a kettős céllal, hogy mindenképp biztosítsa a parancsnok katonai missziójának sikerét, de egyúttal csökkentse is az ártatlan lakosságnak a háborúból fakadó szenvedéseit. Ugyanakkor, a helyi terrorista cselekmények kiterjedt veszélyének lehetősége miatt, a civil-katonai együttműködésnek az eddigiekénél sokkal óvatosabb, körültekintőbb változatát szükséges a jövőben alkalmazni, amelyben még hangsúlyosabb helyet kap a felderítés és az önvédelem is.

Növekedni fog a lélektani műveletek szerepe és tovább differenciálódik annak tartalma is, különösen, ha a háború a terrorizmus elemeivel is keveredik. Kiemelt jelentőségűvé válik a civilizációs érzékenység figyelembe vétele, a helyi lakosság és a másik hadviselő fél szokásainak, hagyományainak, kultúrájának, vallásának tiszteletben tartása, amely jelentősen átpolitizálhatja a haditevékenység lefolyását. Az emberi humánus kiterjedt érvényesülése, továbbá a legitimáció és a hitelesség fenntartása miatt is alapvető fontosságúvá válik a hadijog és az általános erkölcsi normák feltétlen betartásának szükségessége.

A jövő háborújában olyan katonai erők kerülnek majd kijelölésre, amelyek feladata lehet az ellenség tömegpusztító eszközeinek megszerzése, vagy amennyiben az nem lehetséges, helyszíni megsemmisítésük vagy hatástalanításuk. Tömegpusztító fegyverek esetleges alkalmazásának körülményei között a jövő katonájának rendelkeznie kell továbbá mindazokkal a haditechnikai eszközökkel, felszereléssel, hadi- és egészségügyi anyagokkal, amelyek szakszerű alkalmazása elősegíti túlélését, sőt alkalmassá tesz őt arra, hogy folytassa harcát.

Amennyiben a jövő háborúja a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának zsarolása mellett folyik, úgy jellemző lehet, hogy a háború folyamán a politikai eszközök még komplexebb, szélesebb körű bevetésére lesz szükség, melynek következtében a háború intenzitása ideiglenesen csökkenhet, sőt, ezek előtérbe kerülésének időtartamára akár felfüggesztésre is kerülhet.

A jövő háborújában, annak felfokozott dinamizmusa, sokdimenziós volta és a kiterjedt távolságok miatt döntő szerepe lesz a logisztikai támogatásnak, a hadianyagokkal, hajtóanyagokkal, élelmiszerekkel és ruházati eszközökkel történő időbeni ellátásnak, továbbá a hadászati-, hadműveleti- és harcászati szintű szállítások, manőverek pontos előkészítésének és végrehajtásának. Jellemző lesz a logisztikai rendszerek egymás közötti szoros szakmai együttműködése, koalíciós háború esetében pedig a nemzeti logisztikai rendszerek közötti színvonalas együttműködés.

Amennyiben a jövő háborúja alapvetően a szárazföldhöz kötődik, az éppen úgy befejeződhet a településeken, mint az államhatáron, tengerparton, vagy az agresszor területének mélységében, attól függően, hogy melyik fél lesz a háború győztese. Ekkor a szárazföldi csapatok a háború befejező stádiumának alapvető haderőneve marad, amely a később, de rendszerint jelentkező válságkezelés katonai erőinek gerincét is képezi majd.

A jövő háborúja eredményesen, a siker legteljesebb reményében csak magasan motivált és szakmailag csak a mainál is még jobban felkészített katonákkal és szervezetszerű vagy alkalmilag összeállított katonai szervezetekkel vívható meg. A jövő háborújának ez a követelménye magától értetődően feltételezi a legmodernebb haditechnikai eszközök hozzáértő kezelését, a bennük rejlő technikai képességek maximá-

lis kihasználását, s nem utolsósorban, a katonai szervezetek hatékony, rugalmas vezetését. De feltételezi az olyan kiemelkedő katonai erények meglétét is, mint a Churchilli elszántság, a bátorság, a körültekintés, a leleményesség és a túlélés képessége.

A fegyveres konfliktusok jellemzői, forrásai

A fegyveres konfliktus a háborúk valószínűségéhez képest még inkább növekedni fognak. A *jövő fegyveres konfliktusa* a különböző kiváltó okok miatt kialakult válság tetőfoka körül jelenhet meg. A szimmetrikus fegyveres konfliktus, amennyiben az a szárazföldön robban ki, várhatóan mind az államhatárokon, mind pedig az egyik állam határán belül folyhat. Ez utóbbi az agresszor légierije eszközeinek alkalmazását teszi szükségessé, akár az agresszió fegyvereiként, akár pedig mint a szárazföldi kötelék szállítását végző erő. Az államhatár menti fegyveres konfliktusokban nagyobb számban vehetnek részt olyan nehézfegyverek is, mint a harckocsik, a vontatott- vagy az önjáró tüzérség, továbbá a harci- és a szállító helikopterek. Jellege összhaderőnemi jelleget is ölthet.

A fegyveres konfliktus egyre gyakoribb formája lesz az aszimmetrikus, ezen belül is a terrorista fegyveres konfliktus. Ennek jellemzője, hogy egy adott államon belül vagy néhány államban, illetve egy adott vagy több hadszíntéren egyidőben, hirtelen, szinte a semmiből tör ki, és rendszerint nem a hadsereg a célpontja. Továbbá: mire ellentevékenységre kerülne sor, az be is fejeződik, vagy legalábbis tartósan szünetelni fog. Emiatt a terrorizmus elleni harcban résztvevő erőknek, mint amilyen a hadsereg egyes alakulatai is, állandóan készenlétben kell lenniük, anélkül, hogy bizonyosan tudnák: mi is és mikor következik be. A terrorista fegyveres konfliktus jellegzetessége lesz még, hogy nem a nyílt fegyveres harc, a párharc, az egymás elleni konkrét fizikai küzdelem, hanem annak egymásmellettsége és egymásutánisága dominál majd.

A terrorista fegyveres konfliktus célobjektumai lehetnek olyan kiemelt polgári objektumok, ellátó-, közlekedési- és pénzügyi rendszerek, elektronikus – információs hálózatok vagy állampolgári csoportok, amelyek megsemmisítése, bénítása, kikapcsolása érzékeny valós vagy szimbolikus sebet ejt az egész célállam működésén, presztízsén, nemzeti büszkeségén. Az agressziót, célja szerint, jelentős pánik, média nyilvánosság és nemzetközi figyelem kísérheti.

Az egyes terrorista fegyveres konfliktusok időtartama meglehetősen bizonytalan, de valószínűleg elhúzódó lesz, annak vége nem lesz határozottan megállapítható, egyszerűen azért, mert a befejezésnek nincsenek markáns ismérvei. A nemzeti vagy koalíciós haderő elsősorban konkrét antiterrorista tevékenység keretében, mint például a nemzetközi vagy a helyi terrorizmus kiemelt személyei, objektumai, tervező-hadműveleti központjai, vezetési- és irányító pontjai, kiképző bázisai, fegyver- és robbanóanyag-raktárai, általuk zsákmányolt és működtetett légi járművek, robbanóanyaggal töltött szállítóeszközök, rejtőzködési helyek ellen kerülnek majd bevetésre, bárhol a globális térben. A megsemmisítés eszközeit tekintve a leghatékonyabbnak a nagy pontosságú fegyverek mellett a stratégiai úrfegyverek (fegyveres konfliktusban!) bizonyulhatnak majd. Terrorista támadás bekövetkezésekor a haderő kijelölt erői részt vesznek majd a katasztrófa következményeinek elhárításában, együttműködve a civil

szféra erre speciálisan kijelölt és felkészített erőivel. A nemzeti vagy a koalíciós haderőnek a saját hatékonyság önvédelméről is szüntelenül gondoskodnia kell.

A terrorizmus ellen folytatott harc során a hadsereg kijelölt erőin kívül nagy szükség lesz a különböző állami szervekre, így a felderítő- és hírszerző szervezetekre, kormányzati-, adminisztrációs szervekre, a nemzetközi és nemzeti pénzüzetek ez irányú tevékenységére és a katasztrófa-elhárításban résztvevő erőkre és eszközökre. Sőt, ezek az erők teremtik majd meg azokat a kedvező körülményeket, amely során a hadsereg kijelölt erői a számukra meghatározott katonai feladatokat eredményesen végre tudják hajtani. Ezek között az erők között állandó és szoros nemzetközi együttműködés válik szükségessé; e nélkül a terrorizmus elleni globális harc nem lehet hatékony.

A jövő fegyveres konfliktusai, mint ahogy az lenni szokott, a válság fokozódásával átnőhet háborúba, de annak csillapodásával átmehet a válságkezelés különböző, békésebb fokozataiba is.

Mind a jövő háborújának eredményes megvívását, mind pedig a fegyveres konfliktusok megoldását különböző nemzetközi és/vagy nemzeti politikai-, gazdasági-, környezetvédelmi- és egyéb más rendszabályok bevezetése segíti, amelyek, sajátos profiljukat tekintve, kiegészítik és felerősítik a katonai reagálás hatékonyságát, jelentősen csökkentve az ellenfél mozgásterét, tevékenységének intenzitását, végső soron pedig a fegyveres küzdelem időtartamát és az általa okozott kár nagyságát is.

Végezetül a *jövő háborújáról* – véleményem szerint – az alábbi tömör következtetések vonhatók le. *Először:* a jövő háborúja az új dimenzióját még jobban igénybe fogja venni, mint eddig bármikor. A felderítés, a navigáció és a híradás mellett az áttörés valószínűleg az új-fegyverrendszerek elterjedésében lesz. *Másodszor:* jellemzővé válik multi-haderőnemiség, továbbá a haderőnemek közötti még szorosabb együttműködés. A hadászati, hadműveleti és harcászati síkok várhatóan jobban el fognak mosódni. *Harmadszor:* nagy a valószínűsége, hogy a jövő háborújának aszimmetrikus jellege lesz a nem állami szereplők fokozott tevékenysége miatt. Jelentősen megnő a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának esélye és veszélye. *Negyedszer:* komolyan kell számolni a civilizációs, kulturális érzékenységgel, a hadijog, a human értékek betartásával és a média állandó jelenlétével. *Ötödször* pedig: a jövő háborúját, közvetlenül, nem háborús műveletek fogják a helyszínen követni, azaz a háború nem háborús műveletekbe fog átfolyani.

Makk László

A katonai erő alkalmazása a 21. században

A katonai erő alkalmazása a 21. században új formákat öltött. A 20. században, egészen a század utolsó évtizedéig, a katonai erőt alapvetően a tömeghadseregek testesítették meg és vívták meg azokat a tömegméretű konfliktusokat, az első és második világháborút, melyekben a katonai erő tömegszemlélete érvényesült. A két világháborút összehasonlítva alapvető különbséget abban láthatjuk, hogy míg az első világháborúban a haditechnikai eszközöket, a fegyverzetet, a tömeghadseregekhez próbálták igazítani, addig a második világháborúban, fejlettségüknél fogva, ezek a technikai eszközök és fegyverzetek már, mint a katonai tömeg sokszorozói voltak jelen és tették lehetővé azt a világméretű pusztítást, melyben a háborúban résztvevő felek közel 50 millió áldozatot szenvedtek. A két világháború alapvető indítéka a világ újrafelosztása volt, melynek megvalósításához a gazdagságot és annak politikai folyamódványát vették alapul.

A katonai erő alkalmazásának változásai

A hidegháború időszakában a katonai erőt szintén a tömeghadseregekre jellemző tömeges mértékben akarták alkalmazni és a stratégiák ehhez gyártottak megfelelő stratégiákat és doktrínákat. A katonai erő hidegháborús alkalmazását a nukleáris fegyverek és arzenálok megjelenése elméletileg újabb mederbe terelte. A nukleáris fegyverek tömeges alkalmazásának lehetősége volt hivatott biztosítani a „keleti” és „nyugati” ideológiák létjogosultságát, befolyását és terjeszkedését. Ennek megfelelően tehát a társadalmi rendszerek és a társadalomban élő személyek biztonságát mind Kelet, mind pedig Nyugat katonai erővel védte és óvta. A biztonságnak, mint átfogó és oszthatatlan kategóriának az összetevői (társadalmi, gazdasági, politikai, környezeti, informatikai stb.) a katonai biztonság túldimenzionáltsága miatt háttérbe szorultak, létjogosultságuk alapvetően a minimumra korlátozódott. A biztonság katonai aspektusa tehát átfogta (és önmaga alá rendelte) a biztonság más aspektusait is, a szervezetek pedig a katonai erőbe fektették mindazon anyagi és szellemi tartalékaikat, mellyel az ellenséges ideológiát háttérbe szoríthatták, saját ideológiájukat pedig előtérbe helyezhették. Ez nem jelentette természetesen azt, hogy a biztonság más terü-

letein nem jelentkeztek problémák. De igenis jelentkeztek, csak ezeket vagy ideológiai síkon vagy pedig a tények elhallgatásával „kezelték”.

A hidegháború végével, az 1989–90-es időszak beköszöntével a tőke vette át a globális újraelosztó szerepet, mivel bebizonyosodott, hogy a szocialista társadalmi berendezkedés anyagi és szellemi kapacitását teljesen felemészítve már nemhogy felsőbbrendűségét, de létjogosultságát sem tudta bizonyítani a kapitalista (demokratikus) rendszerrel szemben. Mivel a tőke átvette az újraelosztás szerepét, így rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy a hadseregekre, mint a tőke és a társadalom biztonságának letéteményesére, nincs oly mértékben szükség, mint azt a hidegháború éveiben gondolták. A katonai erő 21 századi alkalmazását és az alkalmazás kereteit tehát alapvetően a biztonság, mint oszthatatlan kategória, összetevőinek prioritásbeli átrendeződése adja. Ennek megfelelően tehát a biztonság legfontosabb aspektusának a gazdaság lépett elő, mintegy átfogó keretet adva a biztonság más összetevőinek. Ezzel együtt természetesen a biztonság más összetevői szoros kapcsolatban állnak a gazdasági biztonsággal és szélsőséges esetekben ugyanolyan veszélyt jelenthetnek a gazdaságra és a tőkére, mint maga az ellenséges ideológia vagy az ellenséges ideológiát megvédeni szándékozó fegyveres erők, hadseregek.

A katonai erő alkalmazása tehát az 1990-es évektől számítva megváltozott. 1990-től hozzávetőlegesen egy évtizedig (és főleg Európában a Balkánon) azon társadalmi problémák elfogadható szintű rendezését szolgálta, mely problémákat a hidegháború idején az ideológiák elfojtottak, elnyomtak, vagy azokat nem megfelelően kezelték. Gondoljunk itt elsősorban a nemzeti identitás hiányától szenvedő európai népekre és nemzeti kisebbségekre a volt berlini fal mindkét oldalán. Különösen akuttá vált ez a probléma a Balkánon, ahol a humánus elleni súlyos vétségek megfékezésére – jobb híján – katonai erőt kellett és még beláthatatlan ideig kell alkalmazni. A katonai erő ezen (nemzetépítő, nemzetegyesítő, nemzetiségi háborúk megakadályozását célzó) alkalmazása teljesen váratlanul és felkészületlenül érte Kelet és Nyugat hadseregeit. Ezen „lebomló” tömeghadseregek nem voltak alkalmasak az új kihívásokra válaszolni, és csupán abban az esetben bizonyultak használhatónak, mikor a szembenálló felek erőinek katonai összetevőit kellett (és kell) leszerelniük vagy ellenük katonailag fellépni. A felőrlő hadviselésre és az ellenség megsemmisítésére felszerelt és kiképzett hadseregek tehát nem voltak képesek a belső társadalmi problémák megoldására, különösen igaz ez arra az időszakra, amikor a konfliktusok és válságok katonai szakaszai túlhaladtak váltak. A stabilizáció és nemzetépítés feladatait csupán katonai erővel ellátni lehetetlennek bizonyult. Bebizonyosodott, hogy egy ország biztonságát és demokratikus átalakulását nem lehet csupán katonai erővel szavatolni.

Ezzel egyidőben, az 1990-es évektől folyamatosan megszületett az a felismerés, hogy a biztonság más összetevőinek területén nem sikerült (és az objektív fenyegetettség hiányában), nem is kellett egyértelműen meghatározni azokat a veszélyforrásokat, melyek egy nemzet létét, szuverenitását vagy biztonságát alapvetően megrendíthetik. Kivételként jelentkeztek talán azok a környezeti veszélyek, mint például a természeti vagy ipari katasztrófák, melyek egy adott (vagy Csernobil esetében több) nemzetet sújtottak. Katonai veszélyforrások pedig csak elvétve jelentkeztek.

Az új típusú kihívások körébe tartoztak és tartoznak a migráció, a kábítószer- és fegyvercsempészet, a tömegpusztító és vegyi fegyverek elterjedése és azok nem álla-

mi szereplők általi használata. Ezek a veszélyforrások nem katonai jellegűek, de a nemzet biztonságára alapvető hatással vannak. A biztonság különböző területein nem csak a lehetséges veszélyek beazonosítása nem történt meg, de a biztonság szavatolásának eszközeivel is híján állunk. Vagyis nem tudjuk, hogy mi a legjobb módszer és védekezés például a migráció, az illegális fegyverkereskedelem stb. ellen. A lehetséges veszélyforrások és kezelési módszereiknek a beazonosítása az 1990-es években lassan zajlott, (szerencsére) nem volt olyan kényszerítő erő vagy ok, ami ezt az azonosítást felgyorsította volna.

A regionális és korlátozott globális prosperitás „kényelmessé tette” a biztonságpolitikai és katonai szakértőket, tompította az országok veszélyérzetét, szükségtelenné tette a katonai erő tömeges alkalmazását és ezzel egyidejűleg az államok védekező mechanizmusait, katonai viszonylatban pedig „leszoktatta” a hadtudomány művelőit a stratégiai gondolkodásról. Amennyiben ebben az időszakban a biztonság bármely területén veszélyek jelentkeztek (akár számottevőek is, mint például a balkáni háború), úgy azt a nemzetek az egyre csökkenő és folyamatosan amortizálódó katonai eszközeikkel oldották meg. Természetesen az esetleges biztonsági kihívások kezelésekor előnyben voltak azok a nemzetek és hadseregeik, melyek teljes spektrumú haderőkkel rendelkeztek (elsősorban az Egyesült Államok, Anglia, Németország és Franciaország), mivel katonai „arzenáljuk” rugalmasabban volt bevethető a nem katonai jellegű veszélyek kezelésében, gondoljunk itt például a békeműveletekre, a természeti katasztrófákra vagy extrém esetben a kibernetikai hadviselésre.

Az 1990-es években a katonai erő alkalmazásának háttérbe szorulásával és a biztonság egyéb aspektusainak előtérbe kerülésével (sajnos a stratégiai gondolkodás háttérbe szorulása miatt) az a felismerés sem született meg nemzeti szinteken, hogy a nemzet biztonságának szavatolása, érdekeinek érvényesítése és megvédése érdekében a nemzeti biztonsági stratégia megvalósításának érdekében már nem csak nemzeti katonai stratégiát kellett (volna) kidolgozni, hanem egy olyan átfogó rendszert és annak működési mechanizmusát, mely az adott ország védelmét már nem csak katonai, de egyéb nem-katonai eszközökkel is megvalósíthatónak találja. Itt elsősorban egy nemzeti védelmi igazgatási stratégiára gondolhatunk, mely szerint a nemzet biztonságában a nemzeti (és szükség esetén a szövetséges) haderőkön kívül más nemzeti tényezők és szereplők is a haderővel és igazgatási rendszerével, azonos jogú és kötelezettségű „játékosként”, összehangoltan tudnak hozzájárulni a nemzet biztonságához. Ami adott esetben azt jelenti, hogy nem csak a szó megszokott értelmében vett honvédelemért felelős minisztérium, de többek között az országhatár biztonságáért és más rendvédelmi szervek irányításáért felelős belügyi minisztérium, vagy az iparért, kereskedelemért, egészségügyért, oktatásért felelős kormányzati szervek is aktív szereplővé válhatnak.

Új tendencia: a terrorizmus erősödése

Mindezek alapján, ha valamiféle törvényszerűséget vagy tendenciát szeretnénk felállítani a magyar katonai erő 21. századi alkalmazásáról, akkor előzetesen is megállapítható, hogy a magyar katonai erő külföldi és belföldi alkalmazására, alkalmazhatóságra normatív és törvényes keretek közé került. Ez egyidejűleg lehetővé tette a had-

erő szelektív, célspecifikus és hatékonyabb felhasználását is, ami azt jelenti, hogy a drága katonai erőt csak a szükséges mértékben és területeken kerül alkalmazásra. Az ilyen alkalmazás törvényes hátterét az Alkotmány, a Honvédelmi Törvény és nemzetközi, szövetségi relációban a NATO alapszerződése és a NATO politikai és katonai testületei által megfogalmazott és elfogadott irányelvek adják. A magyar haderő rugalmas, a NATO döntési mechanizmusába illeszkedő alkalmazásának lehetősége abban áll, hogy az Alkotmány 2004 évi módosítását követően a NATO szövetségi együttműködés keretében megvalósuló határátlépéssel járó csapatmozgásokat a kormány engedélyezi. Az Alkotmány ezzel egyidejűleg kötelezi a kormányt, hogy ilyen irányú döntéséről az Országgyűlést és a köztársasági elnököt egyidejűleg tájékoztassa.

A katonai erő 21. századi alkalmazásának történetében új fejezetet nyitott és a legnagyobb impulzust adta a 2001. szeptember 11-i terrortámadás. *A terrortámadás fegyverbe hívta a nyugati világ hadseregeit, új dimenzióba helyezte a biztonság valamennyi aspektusát* és újra értelmet adott a nagy stratégiának, amit globális, regionális, szövetségi és nemzeti szintekre is le kellett bontani. Tehát mit jelent az, hogy maga a terrorizmus és a terrorizmus elleni harc új dimenzióba helyezte a biztonság összes aspektusát és ez milyen következményekkel járt a haderő alkalmazására? Amíg a hidegháború idején a biztonság majdnem teljes egészében katonai eszközökkel volt garantálható, és 1990–2001 között a gazdaság került a biztonság átfogó kategóriájának előterébe, addig 2001. szeptember 11-e után azt láthatjuk, hogy a terrorizmus, a terrorista hadviselés (mely önmagában szélsőséges társadalmi ideológiára épül) a biztonság bármely területén (beleértve a katonai erők biztonságát is) képes pusztítást véghezvinni. Vagyis a civil társadalom (és a civil társadalom biztonságának letéteményeseit magában foglaló katonai, belügyi, rendvédelmi stb. szervezetek is) sebezhetőek a terroristák által.

A terrorizmus megjelenésével egyidejűleg tehát nem csak azokat a veszélyforrásokat kellett rendkívüli intenzitással beazonosítani, melyek a nemzetközi és társadalmi folyamatokból adódhatnak, hanem azokat is (vagy sokkal inkább azokat), melyek az adott területeken a terrorizmus külső beavatkozásaként jelentkezhetnek. Például, a lakosság ivóvíz hálózatára nézve nem csak az jelenthet veszélyt, ha valamilyen környezeti vagy ipari katasztrófa következtében emberre veszélyes anyag kerül az ivóvízhálózatba, de olyan eset is lehetséges, amikor például terrorista elemek szándékosan mérgezik meg az ivóvízhálózatot (vagy bombát robbantanak egy vasútállomáson, vagy környezeti katasztrófát idéznek elő egy polgári célú nukleáris erőmű megsemmisítésével, vagy politikai gyilkosságokat követnek el olyan országokban vagy területeken, ahol egyes népcsoportok élnek). Még maga a katonai erő, a katonai erők és eszközök is terrorista célponttá válhatnak hagyományos válságkezelési, háborús küszöb alatti hadműveletekben, nem beszélve az aszimmetrikus terrorizmus elleni háborúról.

Ezek után újabb kérdésként merülhet fel, hogy *a katonai erő a 21. században milyen mértékben és milyen hatékonysággal alkalmazható* a biztonság különböző területein jelentkező „normális természetű” vagy éppen a terroristák által előidézett veszélyhelyzetek kezelésében: Vajon a katonai erő a legmegfelelőbb eszköz-e ezen veszélyek elhárításában vagy a veszélyhelyzetek kialakulásának megelőzésében? A kérdésre nehéz egyértelmű választ adni, de belátható, hogy azok az országok és haderők, melyek teljes (át-fogó) spektrumú katonai képességekkel rendelkeznek, valószínűleg több területen adhatnak „hathatós” választ a biztonsági kihívásokra, de emellett egyértelmű, hogy a

hidegháborús hadseregek és stratégiák alkalmatlanok az újonnan jelentkező társadalmi veszélyek kezelésére, különös tekintettel a „láthatatlan” terroristák ellen. Ez utóbbi azt vonja maga után a katonai erők vonatkozásában, hogy az erők önvédelmi és túlélési képességét még az új katonai jellegű feladat végrehajtása során is növelni kell.

A leírtakból is látszik, hogy a katonai erő 21. századi alkalmazásának feltételei és körülményei gyökeresen megváltoztak és a hadszíntéri viszonyok módosulásával továbbra is folyamatosan változni fognak. Ezek a változások nagyobb adaptációs képességet követelnek meg a haderőtől (a hatékony alkalmazás érdekében), ami azért jelent nagy kihívást a haderő tervezői és alkalmazói (maguk a katonák) számára, mert a változó körülmények közötti hadviselésben egyre kevesebb idő jut (ha egyáltalán jut) a haderő céltudatos tervezésére és a hadművelleti tervezés ezzel egyidejűleg már „bevetésre kész” haderő elemekkel számol. Megemlíthető még az a körülmény is ez esetben, hogy a teljes, átfogó katonai képességekkel rendelkező hadseregek nagyobb hatékonysággal (és kisebb korrekciókkal) alkalmazhatóak a biztonsági kihívások kezelésére, mint például az Egyesült Államok hadserege, és képesek is ezen biztonsági kihívások katonai aspektusainak a megválaszolására. Példának okáért, az USA és más szövetséges államok haderői katonai erejükre támaszkodva képesek voltak a koszovói precíziós légitámadások végrehajtására, vagy adott esetben a világ különböző pontjain elhelyezkedő terrorista kiképző bázisok vagy más terrorista objektumok megsemmisítése.

A NATO és a nemzeti erők

Az európai haderők szelektíven fejlesztett képességeit alapul véve két dolog állapítható meg többek között a katonai erő újszerű alkalmazására vonatkozóan. *Először is, hogy az európai hadseregek önállóan nem képesek katonai vagy katonai jellegű műveletek végrehajtására*, ami (másodsorban) szükségessé teszi a szelektív katonai képességekkel rendelkező haderők koalíciós vagy szövetséges keretek között történő alkalmazását. Ahhoz, hogy a NATO sikerrel tudja katonai erejét alkalmazni, a tagországoknak figyelembe kell venni a katonai erő alkalmazhatóságának jellemzőit a 21. századi hadviselésben. Összehasonlító módon a 20. és 21. századi alkalmazási feltételeket a következő táblázat tartalmazza:

A katonai erő

20. század	21. század
statikus területvédelmi	aktív expedíciós
reagáló	kezdeményező
regionális	globális
tömegjellegű	hatásalapú
felőrlő hadviselés	nagy pontosságú megsemmisítés
összhaderőnemi	alkalmi harci kötelékek
központi logisztika	csapatlogisztika
nemzeti hírszerzés	egymásra támaszkodó hírszerzés

A táblázat többek között kellő kiindulási alapot is adhat a hidegháborús hadseregek átalakításához és egyben a NATO katonai struktúrájának transzformációjához. A 21. századi kategóriák szélesebb kifejtése pedig azoknak a hadművelleti és harcászati elveknek és katonai képességeknek a pontos kibontását teszi lehetővé, melyeknek megfelelően az új típusú haderőket alkalmazni kell.

A Magyar Honvédség erői és eszközei az 1990–2001 közötti időszakban, valamint a 2001 szeptember 11 utáni regionális és globális katonai műveleteknek részesei voltak. Amennyiben a magyar haderőt a 21. században is szövetségi keretek között kívánjuk alkalmazni, úgy a táblázat orientációs és kiindulási lehetőséget adhat a Magyar Honvédség feladatrendszerének meghatározásához, szerzeti felépítésének kialakításához, valamint fejlesztési irányainak meghatározásához (amellett, hogy a hozzászólás elején ismertetett módon és nemzeti kormányzati keretek között a haza védelmének alkotmányos kötelezettségét is teljesítenie kell).

A katonai erő 21. századi alkalmazására vonatkozó szövetségi elgondolást az ábrán ismertetett feladat és képességrendszer fejezi ki.

A haderő átalakítása a 21. századi követelményeknek megfelelően, valamint a teljes védelmi szektor átrendezése nemzeti hatáskörbe esik. Ezen átalakítások keretei között kell olyan nemzeti alakulatokat és erőket létrehozni, melyek képesek a szövetségi és ügyszintén átalakított erőkkel katonai vagy katonai jellegű műveletekben együttműködni. Az együttműködés olyan területeken valósulhat meg, mint *a különleges művelleti erők, a NATO reagáló erők, az egyéb magasabb készenléti erők vagy a kutatómentő erők.*

A Magyar Köztársaság a 2004. évi európai uniós tagságot követően azonban már nem csak a NATO-tagságból eredő kötelezettségeket vállal, de politikailag és katonailag egyaránt elkötelezett az európai uniós katonai műveletek tervezésében és végrehajtásában. A NATO-hoz hasonlóan *az Európai Unió katonai szárnya is meghatározta azokat a képesség- és feladatkövetelményeket, melyek érvényesítését és megvalósítását követően a szervezet képes katonai feladatok megoldására.*

A NATO képesség és feladat „piramistól” eltérően egy viszonylag konszolidáltabb, európai orientáltságú és a katonai valamint a rendőri erőket is felvonultató struktúra kerül kialakításra. Az erők (katonai és rendőri) alkalmazásának *célja a nemzetépítés, a társadalmi válságban lévő államok demokratikus berendezkedésének megszilárdítása.* Az ehhez szükséges katonai és nem-katonai feladatokat *a harccsoportok, az EU gyorsreagálású erők, valamint a rendőri erők* kötelékében lehet és kell megoldani más európai uniós országok haderőivel együttműködve.

A Magyar Honvédség szövetségi alkalmazhatósága érdekében jelentős erőfeszítéseket kell tenni a szükséges katonai képességek kialakításában, mert csak ez esetben lehet hitelesen részt vállalni a NATO és az EU biztonsági erőfeszítéseiből. A NATO és az EU ilyen irányú katonai törekvéseinek kell alapot szolgáltatni a magyar haderő átalakításához és tervezéséhez. A katonai képességek fejlesztésével kell elérni azt, hogy a magyar haderő a szövetségi műveletek tervezésében és végrehajtásában a tagországokkal egyenrangú partner legyen.

Rácz Lajos

A kínai stratégiai gondolkodás központi fogalma: az össznemzeti erő

A katonai erő újszerű alkalmazásával összefüggő kérdésekben hajlamosak vagyunk az Egyesült Államok stratégiai és doktrínális elveinek átvételére alapozni a magyar hadtudomány tételeit, ami – a szövetségesi elkötelezettségek és részvételi ambíciók tükrében – érthető (amennyiben igazodik a nemzeti sajátosságokhoz). Az USA, egyetlen szuperhatalomként, élen jár a hadügy forradalmában, és annak eredményeit a terrorizmus elleni háborúban a gyakorlatba is igénybe veszi. Ha azonban ambícióink kiterjednek a jövőben várható katonai konfliktusok széles skálájára, beleérve az esetlegesen NATO és EU kereteken is túlmutató koalíciós műveleteket, akkor – az amerikai és az általunk jól ismert orosz elvek mellett – hasznos lehet az olyan távoli, „egzotikusnak” tűnő országok biztonság- és katonapolitikájára, hadászati elgondolásaira is kitekinteni, mint a szintén nagy történelmi hagyományokkal rendelkező Kína, India és Japán, annál is inkább, mert ezek az országok a fokozatosan multipolarizálódó világban egyre inkább nagyhatalmi pozíciókat vívnak ki, illetve követelnek maguknak.

Az „össznemzeti erő” koncepciója

A távol-keleti térség számos feszültséggel, potenciális katonai konfliktusforrással terhelt, amelyek – az USA regionális és globális érdekeltsége miatt – világméretben befolyásolhatják a nemzetközi katonai-biztonsági környezetet. Elég, ha csak a Kína elleni EU fegyverembargó esetleges feloldásának az európai-amerikai kapcsolatokra gyakorolt vélelmezett következményeire, vagy egy Tajvan körüli fegyveres konfliktus várható hatásaira gondolunk. Ha sikerül is ezeket a kockázatokat kiküszöbölni, akkor is tény, hogy Kína (továbbá India és Japán is) növekvő mértékben járul hozzá a terrorizmus elleni globális küzdelemhez, szélesíti a nemzetközi béketámogató műveletekbe történő bekapcsolódását, és egyre több jelzésértékű, többnemzeti hadgyakorlaton vesz részt. Egyáltalán nem lehetetlen, hogy a jövőben magyar „expedíciós” csapatok távoli vagy közeli hadszíntéren, Afganisztánban, a Közel-Keleten, a Balkánon

vagy másutt e távol-keleti haderők alakulataival egy körzetben tevékenykedjenek (és remélhetően egy oldalon is). Az ilyen „vegyes” koalíciókban folytatott együttműködéshez, a részvételünket érintő döntéstámogatáshoz hasznos lehet a kínai katonai és stratégiai gondolkodás mélyebb ismerete.

A következőkben e felvetés illusztrálásaként, gondolatébresztő szándékkal, bevezető jelleggel, röviden ismertetem a kínai stratégiai gondolkodás központi fogalmát, az „össznemzeti erő” koncepcióját. A fogalom részletesebb kibontását, kifejtését a közeljövőben külön tanulmányban szándékozom megtenni. A hazai hadtudomány szélesebb kitekintést nyújtó fejlődése érdekében szükségesnek tartom, hogy e – nyelvi nehézségek miatt – nehezen hozzáférhető témáról magyarul is jelenjen meg vitaindító közlemény.

Az „össznemzeti erő” (angolul „Comprehensive National Power”, kínaiul „zonghe guoli”, a továbbiakban CNP) a kínai társadalomtudósok által kidolgozott többdimenziós és többretegű mutató (koefficiens), valamint számítási módszer (kalculus) a nemzetek összesített erejének mennyiségi és minőségi jellemzésére, az erőviszonyok változási dinamikájának előrejelzésére és összehasonlítására. Az „össznemzeti erőt” a kínai tudósok a geostratégiai „versenyképesség” előmozdítása eszközének tekintik, amely alkalmas a nagyhatalmak kapcsolatainak célszerű formálására az erőviszony-konstellációtól függően a versengés, a konfliktus vagy az együttműködés keretei között. Az „össznemzeti erő” egyben az ún. fejlett és a fejlődő országok közötti esélykiegyenlítésre is lehetőséget nyújt, mert a koefficiens belső szerkezete feltárja azokat a tényezőket, amelyek kihasználása a „gyengébbek” felemelkedését segítheti áttételes összefüggések közvetítésével. Az össznemzeti erő komplex fogalom, amely egyensúlyt teremt a „kemény” és a „puha” erő között (kifejtésüket lásd később), ezáltal globális stratégiai korlátok közé kényszeríti a katonai tényezőt, azaz ösztönzi a fegyverzetkorlátozást és a non-prolifерációt, mert rámutat azokra a mindenoldalú hátrányos következményekre, amelyek a katonai fenyegetést támasztó felet érhetik még akkor is, ha ő az erősebb. Az „össznemzeti erő” – amelyet egyébként az Állambiztonsági Minisztérium elvi irányítása alá tartozó Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében (CICIR) fejlesztettek tovább – a kínai hosszú távú stratégiai tervezés kiinduló pontja.

Kemény és puha faktorok

Kínai nézetek szerint a nemzetközi viszonyok meghatározó alanyai a nagyhatalmak (ezért a módszert a „kis országok” erejének becslésére nem is alkalmazzák). Az „össznemzeti erő” fogalma és mérése hozzásegít a nagyhatalmi kapcsolatrendszer megértéséhez. Megítélése (vagyis az államok értékelése saját erejükről és versenytársaikéről) meghatározza a külpolitika irányultságát. Az „össznemzeti erő” múltbeli és jövőbeni dinamikája az államok relatív helyzetében beálló és várható változások megbízható előrejelzője, ezért tanulmányozása nemcsak elméleti kérdés, hanem a nemzeti érdekek védelmének és előmozdításának eszköze is. A kiszámított „össznemzeti erő” koefficiensek összehasonlítása, elemzése, értékelése és felhasználása a legfelső szintű stratégiai döntések támogatására ma már bevett gyakorlat Kínában, ami konkrét hivatkozások formájában a párt és kormányzati doku-

mentumokban is megjelenik (ld. a KKP legutóbbi kongresszusának jegyzőkönyveit, vagy a 2004. évi kínai Védelmi Fehér Könyvet). Az „össznemzeti erő” belső szerkezete négy alrendszerből épül fel:

1. „Kemény” erő – anyagi tényező (természetes erőforrások, terület, lakosság, ásványkincsek, energiahordozók, gazdaság, tudomány, technika, nemzetvédelem);
2. „Puha” erő – szellemi tényező (politika, külügyek, nemzetközi tekintély, befolyás, kultúra, oktatás);
3. „Koordinált” (összehangolt) erő – a szervezés, vezetés, irányítás, tervezés és vezetéstámogatás funkciói;
4. „Külső” erő – a környezeti (természeti, külpolitikai, belpolitikai-társadalmi) feltételek változása és a hozzájuk igazodó alkalmazkodás képessége.

A világméretű vezető szerep megtartását előtérbe helyező amerikai stratégiai gondolkodás és a kínai megközelítés közötti legnagyobb különbség, hogy míg előbbi a nemzeti erő „kemény” tényezőire helyezi a hangsúlyt (azaz a gazdasági teljesítőképességre, a technológiai színvonalra és a katonai potenciálra), addig az utóbbi ezzel megegyező fontosságot tulajdonít a „soft” faktoroknak is.

A „puha” erő figyelembe vétele növelheti a politika hitelességét (a nemzetközi jog és a szerződések betartása útján elért bizalomnövekedéssel), erősítheti a morális vezető szerepet és tekintélyt (ha példamutatással párosul), kölcsönös jóakaratot (nem pedig ellenségeskedést) feltételez, szolidaritást kelt, fokozza az együttműködési hajlandóságot, és a kulturális vonzás közvetítésével terjeszti ki a politikai befolyás hatókörét.

A közelmúltban Rumsfeld, amerikai védelmi miniszter kijelentette, hogy a kemény erő híve, sőt – talán túlságosan elbizakodottan – így tréfálkozott: „Nem tudom, mi az, hogy puha erő”. Ezzel szemben a kínai stratégiák úgy vélik, hogy *Kína, a maga több ezer éves kulturális-történelmi hagyományaival, a „soft” faktorok terén előnybe kerülhet az Egyesült Államokkal szemben, különösen Washingtonnak az Irak elleni háborút követő nemzetközi bizalomvesztése után. Peking igyekszik megbízható partnernek tűnni, és eloszlatni a „kínai fenyegetés” szerinte alaptalan mítoszát. Az „össznemzeti erő” várható alakulására támaszkodva Kína béke- és fejlődésközpontú nemzeti felemelkedési stratégiát hirdet.*

Az Egyesült Államok nem bízik a kínai szándékok őszinteségében, és veszélyesnek tartja Peking regionális ambícióit. 2005 októberi látogatása során Rumsfeld felszólította Kínát, hogy átláthatóan tárja fel fegyverkezésének mértékét és katonai költségvetésének valódi nagyságát. A Pentagon kínai katonai erőről szóló idei kongresszusi jelentésének első, átdolgozásra visszaadott változata túlhangsúlyozta Kína katonai képességeit, a második – elfogadott – változat tárgyilagossabban az ismeretlen tényezők által képviselt kockázatok veszélyeire hív fel.

A katonai erő újszerű alkalmazása szempontjából – a jövő bizonytalanságaira tekintettel – a felderítés (már békeidőben) kulcsszerepet játszik. Ezt mutatja, hogy az Egyesült Államok 2005 októberben kiadta a nemzeti hírszerző stratégiát. A jelek szerint a hírszerzésnek is lehet „kemény” és „puha” interpretációja. Előbbi a politikai színezetű feltevések (alapos gyanú) igazolását célozza, és a felderített, ellenségesnek tartott (terrorista) csoportok bomlasztását és katonai megsemmisítését is magában

foglalja, titkos műveletek alkalmazásával és felderítő-csapásmérő rendszerek bevetésével. Utóbbi csak – nyílt és fedett – információs (felderítő és elhárító) műveleteket hajt végre (beleértve a bizalomerősítésre alkalmas információk felkutatását és hasznosítását is), és a megoldás (diplomáciai vagy katonai) eszközének kiválasztását a politikai döntéshozókra bízva, szigorúan a nemzetközi szerződések betartásával és a „szokásjog” keretei között maradva.

A tágabban értelmezett „soft” információs tevékenységek (pszichológiai műveletek, polgári-katonai együttműködés, propaganda) elhanyagolása azt eredményezheti, hogy a válságkezelési céllal, adott körzetbe érkező koalíciós erők nem csak az ellenfél részéről előkészített meglepetésekkel találják szembe magukat, hanem az őket megszállóknak tekintő, a „jogtalan” beavatkozást elutasító helyi lakossággal is. A kínai politikai és katonai vezetés, az államilag irányított és befolyásolt média felhasználásával, egységes szellemben és meglehetősen hatékonyan igyekszik pozitívan alakítani az ország nemzetközi megítélését.

A tények, az értékelések (és a CNP idősorok) azt mutatják, hogy Kína a nagyhatalmak versenyében még mindig elmarad az „élbolytól”, noha látványosan gyors gazdasági, technológiai és katonai fejlődést produkál, és ennek megfelelően rohamosan – bár nem ellentmondásmentesen – erősödik nemzetközi kereskedelmi, politikai és kulturális befolyása. Oroszországot már sok tekintetben megelőzte (természetesen az energiatermelés és a katonai erő kivételével), és lehet, hogy hamarosan Japántól is átveszi a regionális vezető szerepet Kelet-Ázsiában. Egyes értékelések szerint a távolabbi jövőben (2050 körül) Kína már az Egyesült államok globális gazdasági és hatalmi vezető pozíciói ellen intézhet kihívást, más értékelések szerint ez már sokkal hamarabb is bekövetkezhet. A múlt századi világháborúk tapasztalatai mellett a kínai-japán viszony közelmúltbeli, katonai elemektől sem mentes romlása is arra figyelmeztet, hogy a hatalmi erőviszonyok drámai eltolódása a konfliktusok kiéleződésének veszélyével jár. Eggyel több ok arra, hogy igyekezzünk megismerni Kína (és Japán) valódi szándékait, képességeit és gondolkodásmódját.

Pirityi Sándor

A terrorizmus manipulatív kezeléséről

Mindenekelőtt annak a benyomásomnak szeretnék hangot adni, hogy a nyugati féltekén – alkalmasint Oroszországban és a FÁK-térségben is – a terrorizmus manipulatív kezelésével van dolgunk. Vonatkozik ez az önkényesen tág fogalmi értelmezésre, a terrorista veszélyek globális jelenséggé való feltüntetésére, a terrorizmus áldozatainak és pusztításainak eltúlzására, a terror elleni küzdelem háborúként, egyértelműen katonai feladatként való beállítására, az ehhez hagyományosan kapcsolódó „modernizációs”, főként haditechnikai és katonai költségvetési igényekkel. *Nem történik viszont említés az elharapózó állami terrorizmusról*, arról, hogy a terrorizmus alapvetően a tehetetlen düh, a végső kétségbeesés kifejeződése, amikor már minden egyéb lehetőség kimerült.

A világrend hiánya

Talán időszerű emlékeztetni Kissinger híres mondására, miszerint „a kapcsolatok hiánya nem politika”; ha fontos kapcsolatot tartani a szövetségesekkel, még fontosabb kapcsolatot keresni az ellenféllel. Elképesztő, de lehet az embernek olyan benyomása, hogy a potenciális terroristáktól – csekély kivételtől eltekintve – senki sem kérdezi meg konkrétan mit akartok? Pedig az ilyen kísérlet, ez a módszer nemcsak megelőző funkciót tölthetne be, hanem a szerveződések is időben felszínre hozhatná.

A tömegtájékoztatás is ódzkodik attól, hogy legalább jelezze azokat a visszásságokat, meglévő vagy csak hivatkozási alapul szolgáló helyi és globális problémákat, amelyek a terrorista szerveződések aktivizálják. Nem tisztázódik az a kérdés, hogy mi a különbség azon államok között, amelyekben van gyökere a terrorizmusnak, és amelyekben nincs. A terrorizmus okainak, gyökereinek, mozgatórugóinak feltárása, globális kezelése még mindig várat magára, csupán jelszavak szintjén, fogadkozások műfajában, „nagy alkalmakkor” kerül színpadra, jobbra elméletieskedő absztrakciók és nem sürgősen megoldandó feladatok szintjén.

Mindebből szinte törvényszerűen következik, hogy a terrorizmus elleni harc kudarcai úgyszólván reklámot csinálnak a barbár fanatizmusnak, mint „sikeres módszernek”, gyarapítják, internacionalizálják alkalmazásának híveit, ahelyett hogy a

legilletékesebbek a radikális, tehát célravezető stratégiákat felkutatnák, vagy kidolgoztatnák, e stratégiákat politikai következetességgel és anyagi megalapozással párosítanák, vagyis hogy adekvát módon „porlasztanák” és visszafordíthatatlanul ellehetetlenítenék, széttzilálnák, felszámolnák a terroristák, a terrorizmus táborát.

Mindebből annak a két felismerésnek kellene következnie, hogy a nemzetközi biztonság-ra a legnagyobb veszélyt a „világrendetlenség” jelenti, amelynek felszámolása nem katonai feladat. A nemzetközi viszonyok szótárából kikopott az igazságosság, a tisztesség, a méltányosság, a szuverén egyenlőség fogalma, önkényessé vált a „nemzeti érdekek” értelmezése, megfogalmazása és érvényesítése, ahol ehhez a megkívánt gazdasági, katonai és politikai erő rendelkezésre áll.

A „világrendetlenség” következményei

Elpárolog a 21. század biztonságtudatából, divatjamúlttá válik a tárgyalásos-szerződéses fegyverzetkorlátozás, a fegyverzetcsökkentés, a leszerelés, sőt még a bizalom-erősítő intézkedések fogalma is. Mesterséges korrózió áldozataivá válnak a két- és többoldalú leszerelési megállapodások, a megmaradtak értelmezése és érvényesítése szelektívvé lesz a „kettős mércék” alkalmazásának jegyében. A világ vezető hatalmai az ellenséggéppel való manipuláció „magasiskoláját” mutatják be, napirenden van a más államok belügyeibe való beavatkozás, megszokható jelenséggé válik a kívülről sugallt ideológiai, gazdasági, tömbpolitikai ihletésű rendszerváltás – mindegy, hogy mit hoz, csak „más” legyen, mint az addigi.

Mindenki a rendszerek, koalíciók, államképletek és –berendezkedések „értékeit” magasztalja, az „értéktelenségekről”, gyatraságról, silányságról véletlenül sem esik szó. A közvélemény széles rétegei sohasem tudják meg, hogy kinek van igaza, vagy ha megtudják, akkor már késő. Az integrációk dezintegrációja megy végbe egy globalizációs ernyő alatt, a szilárd szövetségek helyébe alkalmi – mondhatni konjunkturális – koalíciók lépnek, a katonai erő távoli térségekben keres foglalatosságot, érveket nélkülözhetetlenségéhez, indoklást a túléléshez egy olyan érdek- és funkció-rendszerben, amelyet a nagyhatalmú katonai-ipari-akadémiai-információs komplexumok határoznak meg.

Félő, hogy a 21. század egy tülekedő, értékvesztő világra köszöntött, amelyben a barátságok, a szövetségek nyers anyagi érdekek mentén szövődnek, az igazodási pontok megválasztása mind pragmatikusabb lesz, a hadseregek vagy azok maradványai a monetáris politika, a „korlátolt felelősségű” külpolitika hatalmi érdekérvényesítő eszközeivé válnak, a kudarcokért a katonák lesznek felelősek, a nagy áldozatokkal és ráfordításokkal kivívott sikereket a politikai stratégiák fogják elkönyvelni.

Mindebből adódik egy új viszonyrendszer igénye: *legyen végre a katonai erő újszerű léte, újszerű motivációja és alkalmazása – ami érett szükségszerűség – a biztonságpolitikai erkölcs és mentalitás globális tisztába tételének függvénye és csak másodsorban a „csoda-fegyvereké”.*

Pataky Iván

Katasztrófavédelem és honvédelem

Dr. Deák János vezérezredes úr figyelemre méltó referátumában olyan jelentős kérdésekre hívta fel a figyelmet, amelyeken nagyon is el kell gondolkoznunk, hiszen a jövőnket érintik.

A hadsereg részvétele a katasztrófavédelemben

Az *new-orleans-i katasztrófa tragikus eseményei* ismételten bebizonyították, hogy hasonló, esetleg nagyobb méretű természeti és ipari katasztrófák elleni eredményes küzdelem nem nélkülözheti a hadsereg, a katonai erők beavatkozását és segítségnyújtását. A tragikus sorsú louisianai kikötővárosban, a polgári irányítás nem bírva a hihetetlen nyomást, gyakorlatilag összeomlott. A rendőrség a hatalmas méretek miatt csődöt mondott, a tűzoltóság egyedül, minden erőfeszítés ellenére képtelen volt úrrá lenni a veszélyeken. A rend csak akkor kezdett helyreállni, amikor a nemzeti gárda, majd a hadsereg kijelölt egységei és a hadiflotta kórház és ellátó hajói megérkeztek, bekapcsolódtak a mentő, a rendhelyreállító, fenntartó, valamint az ellátó és az egészségügyi munkákba.

Hasonló tapasztalatokkal szolgált a pakisztáni, kasmíri földrengés is. Ez utóbbi figyelemztet bennünket arra, hogy a nemzetközi segítségnyújtás minden igyekezet ellenére vontatott, lassú, megérkezéséig legjobb esetben is napok telnek el. A földrengés utáni harmadik napra sikerült csak elfogadtatni a NATO műveleti tervét a segítségnyújtáshoz. A nemzetközi segítségnyújtások lassú és bonyolult bürokratikus folyamata pedig jelentősen megnöveli adott esetben a sérültek halálozási arányát, számát. Nincs kezünkben konkrét adat még a veszteségekről, de a földrengéshez hasonló romosodással járó második világháborús magyarországi bombázások tapasztalatai azt bizonyítják, hogy minél később részesül egy súlyos sebesült, vagy sérült első orvosi ellátásban, legalább elsősegélynyújtásban, annál kisebb a reménye a túlélésre. A gyors segítségnyújtás elsőrendű feladat és kötelesség.

Erre pedig elsősorban a jól kiképzett, felszerelt, mozgékony és operatív vezetéssel rendelkező hadseregek képesek. Teljes mértékkel egyetértek Deák vezérezredes úr megállapításával, hogy a fegyveres küzdelemre felkészített fegyveres erő, rövid

átképzés után, képes minden feladat megoldására, tehát a katasztrófák elleni hatékony fellépésre, a katasztrófák bekövetkeztekor pedig a mentő, mentesítő, fertőtleníttő és helyreállító munkák elvégzésére. De ahogy a mai tapasztalatok mutatják, nem képes politikai, gazdasági, nemzetiségi, vallási válságok, konfliktusok megoldására. Nem is ezeket a kérdéseket vizsgáljuk most, maradok tehát témámnál, a katasztrófáknál, azoknak is elsősorban a magyarországi problémáinál.

Hazánkban *a hadsereg katasztrófavédelemben való részvételének*, bekapcsolódásának közel négy évszázados múltja van. Elsősorban – a Magyarország területén talán a legfenyegetőbb katasztrófa elleni küzdelemben – az árvízvédelemben és a járványok elleni küzdelemben volt meghatározó szerepe. De hasonló szerepet játszottak a katonai erők például a váratlan és rendkívüli időjárási viszonyok, hatalmas méretű havazások, esőzések, viharok esetén is. Jó másfél évszázada, mint a történelem tanúsítja az árvízvédelem nagyrészt a katonai alakulatokra épült fel. Az alakulatok konkrét árvízvédelmi tervekkel rendelkeztek. A feladatra felkészültek, begyakorolták és ismerték. Ez volt az egyik főfeladata a honvédelmi miniszter irányította polgári védelemnek is. Felkészültségét, eredményességét mi sem bizonyítja jobban mint az 1970-es nagy tiszai árvízvédelemben, illetve az 1972–73 évi hat megyére kiterjedő katasztrofális méretű száj és körömfájás elleni küzdelemben való kiemelkedő helytállása.

Az ilyen feladatok ellátásában az 1972-ben megalakult hátországvédelmi parancsnokságnak és alakulatainak is döntő szerep jutott. A rendszerváltást követően is megmaradt a honvédség kiemelkedő szerepe. Bár az évek során, a minden új kormány által elhatározott és végigvitt „korszerűsítés eredményeként” lassan ötödére csökkent létszáma, és bizonyos szakalakulatok megszűnése lehetetlenné tette a korábbi másfél évszázadhoz hasonló méretű szerepvállalást, azért még az 1998–2002-es esztendő katonai és dunai árvizeinél is nagyon jelentős feladatokat láttak el a katonák. Elsősorban a bekapcsolódott katonai alakulatok munkájának szervezettsége, mozgékonyasága, a munka dinamizmusa, hatékonysága, a jól szervezett logisztika, a még mindig jelentős technika – például a helikopterek – révén eredményesen segítették a védelmet.

Napjainkra azonban, véleményem szerint, ezek a lehetőségek a minimálisra csökkentek. A honvédség főfeladataként jelentkező nemzetközi szerepvállalás, az arra való felkészülés, az ottani tisztes helytállás, amely jelentősen növeli hazánk NATO-beli és nemzetközi tekintélyét, elismertségét, oly mértékben leköti a rendelkezésre álló erőket és erőforrásokat, hogy a korábbinál jóval csökkentettebb mértékben és elsősorban néhány szakalakulattal tud csak bekapcsolódni a katasztrófák elleni védekezésbe. A közelmúltban hangzott el egy, e kérdést PhD disszertációjában érintő polgári védelmi ezredes szájából védéskor, itt, az Egyetem Zrínyi termében, hogy a katasztrófavédelem egyre kevésbé tud számolni a honvédséggel, mint hatékony védelmi tényezővel katasztrófák esetén.

A katasztrófavédelem fő erői a BM Országos Katasztrófavédelmi Igazgatóság irányítása alatt álló szervezetek, és mint első, azonnal beavatkozó erők a rendőrség, az önkormányzati tűzoltóság és különböző mentők. Jól felkészült és megfelelően felszerelt szervezetekről van szó, akik napi feladataikban becsülettel helytállnak, és magas színvonalon teljesítik. Adottságaiknál fogva azonban helyhez kötöttek, lokálisak. Létszámuk, felszereltségük a napi feladatokhoz méretezett. Ez egyébként világvi-

szonylatban így van, nem speciális magyar jelenség. Nincs értelme olyan szervezeteket fenntartani, amelyeket végső soron nem, vagy csak ritkán használ fel. Csak annyit amennyire folyamatosan és rendszeresen szükség van.

A rendkívüli estekre pedig ott van hadsereg, illetve az Egyesült Államokban még a Nemzeti Gárda. Lásd New Orleans-t mint negatív, vagy a több mint tíz évvel ezelőtti Andrew hurrikánt Floridában mint pozitív példát. Akkor és ott egy egész légi mozgékonyaságú hadosztályt vetetett be az elnök időben és nagyon hatékonyan. Vagy lásd Ausztriát, Németországot, Svájcot, Csehországot ahol a hadsereg ma is meghatározó tényezője a katasztrófák elleni védekezésnek és küzdelemnek. Szükség esetén, mintegy második lépcsőként, bekapcsolódva a folyamatban lévő munkákba, átveszik az első beavatkozó mentő szervezetektől a további védekezési feladatokat.

Nálunk ez a lépcső kiesett. Az azonnal bevetett erőket nem követi, mint a folyamatos tevékenységet lehetővé tevő, a szükséges dinamikát, manőverezést biztosító szervezet a honvédség. A lakosságból papíron megszervezett polgári védelmi alakulatok – legyünk őszinték (!) – kiképzetlenek és mint lapátos, kéziszerszámos erők is, legfeljebb napok múlva alkalmazhatók. Meggyőződésem, hogy szükség van a vázolt úr kitöltésére. Néhány évvel ezelőtt már fölvetődött és legalább tudományos szinten elindult egy vitasorozat, melyekbe annakidején, a közelmúltban váratlanul elhalálozott Dr. Sztanek Endre ezredes úrral, a kitűnő katonai szakemberrel én is bekapcsolódtam. Ismereteim szerint több részletes kidolgozás, terv született a hátszói katonai feladatokat magára vállaló, a korábbi hátszói védelmi zászlóaljak szerepének egy részét átvevő önkéntes katonai szervezetről, a nemzetőrségről. Azután, mint annyi jó más elgondolás, pénzügyi hiányra való hivatkozással ad acta tétetett.

Meggyőződésem, hogy 2004–2005. eseményei – elég a cunámira, New Orleans-ra, Kasmírra, vagy a terrorizmusra hivatkoznom – figyelmeztetnek mindenkit, hogy ideje leporolni a nemzetőrséggel kapcsolatos elgondolásokat. Az idő sürget. Ha komolyan veszi a politika és nem csak takarónak használja, a tudomány által előre jelzett és a jelek szerint már megérkezett globális fölmelegedés fenyegető veszélyét, akkor a következő esztendőkből a természeti és más katasztrófák számának, intenzitásának számolni kell. Nélkülözhetetlen egy olyan katonai szervezet, amely képes a védekezés folyamatosságát biztosítani úgy, hogy egyúttal lehetővé teszi a rendvédelmi, tűzoltó és mentő szervezeteknek, hogy eleget tudjanak tenni a napi feladataikkal járó kihívásoknak is.

Ez azonban a feladatoknak csak egyik területe lenne. Az elmúlt két évben kisebb polémiát folytattam Mráz vezérőrnagy úrral *a lakosság honvédelmi, polgári védelmi felkészítésének helyzetéről, feladatairól*. Mindketten arra a következtetésre jutottunk, hogy megoldatlan és rendkívül fontos kérdés a honvédség tartalékos katonaseregének elő- és utóképzése. A nemzetőrség erre a feladatra is alkalmas lenne. Nem beszélve a hátszói védelem többi kérdéséről, például a terrorizmus elleni küzdelemről. A rendőrség, legyen bármennyire felkészült, nem tud mindenütt ott lenni.

Ez utóbbi felvetéssel kapcsolatban megjegyzem: tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy az ország költségvetési helyzete nem teszi lehetővé a korábbi méretekben való gondolkodást. Nincs mód az egész országot átfogó nemzetőrséget, vagy ha úgy jobban tetszik hátszói védelmet létrehozni. Első lépésként véleményem szerint a legfontosabb biztonsági kihívások – terrorizmus, természeti és civilizációs

kihívások – megkövetelte minimális védelmi feladatok ellátására három zászlóaljat (Dunántúl, Közép-Magyarország, Tiszántúl), majd a későbbiekben, a következő évtizedben régióként egyet-egyét lenne célszerű szervezni. Természetesen önkéntesekből. Felszerelésük, fegyverzetük a hadsereg „elfekvő” készleteiből biztosítható lenne. A legfontosabb, hogy a nemzetőrség szükségessége újra napirendre kerüljön és a felelős vezetők ne napi politikai vitatémának tekintsék, hanem az ország tényleges és a NATO washingtoni stratégiai nyilatkozatával teljesen összhangban lévő fel-tétlenül megoldandó kérdésnek.

A nemzeti tudat, a nemzeti célok motivációja

A nemzeti és a szövetségi célok, kötelezettségek felvetése kapcsán úgy érzem, hogy bizonyos kettősség kezd kialakulni bennünk. Egyszer mi tegyünk meg mindent – mi alatt a magyarokat értem – bizonyos, nehezen megfogható célok érdekében. Én még annak idején – Hruscsov utolsó és Brezsnyev első időszakában Moszkvában tanultam. Az orosz katonák, de a kínaiak tudatában is az van, hogy ők alapvetően nemzeti célokat valósítanak meg. Ezt Kínában „puha” tényezőnek hívják, ami nem más, mint *akarát a nemzeti célok megvalósítására*. Valahol én is törekvéseinkben *kere-sem a nemzeti célokat*.

Nálunk keveset hallottam a nemzeti célról. Én úgy gondolom, hogy nemzeti célunk az, hogy az Európai Uniót és a NATO-t, képességeinknek megfelelően, lehetőleg minél jobban segítsük a céljai megvalósításában.

Az amerikai katonánál, de a franciánál is ez valahogy úgy jelentkezik, hogy igen, ezek amerikai, francia célok. A Szovjetunióban – még egy példára szeretnék hivatkozni – szándékosan azért említettem az 1964–65-ös éveket, mert ott egy nagyon puha időszak volt – még nem volt a brezsnyevi szigor, de a sztálini szigor már megszűnt. Lehetett őszintén beszélni. Akkori egyik professzorunknak feltettünk egy kérdést: hol van a mi célunk? Azt mondta: gyerekek, ti kis ország vagytok, ti nem nyervehettek meg semmit, de mi megnyerhetünk mindent, a világot is!

Ezt érzem a másik oldalról is. Ők is megnyerhetik a világot. Kína is megnyerheti a világot. Ma itt az egyes szekcióban felvetettük a magyar nemzeti katonai sajátosságokat. Nagyon lényeges, hogy megtaláljuk ezen a helyen belül a magyar nemzeti katonai sajátosságok helyét. Lehet vitatkozni rajta, hogy van-e. Sajnos, hogy egyetlen hadtörténész kollegánk is elment, ő mondhatott volna példát, de maradjak a második világháborúnál, a Donnál – édesapám ott halt meg. Távol a hazától a magyar katonai nem tudta, hogy mit keres ott. De két évvel később az első magyar hadsereg a Kárpátokban visszaverte a támadást, s ez azon kevés védelmi harcok közé tartozik, amit nem tudtak a szovjetek áttörni. Ugyanez – egy pár hónap múlva, pontosan két hónap múlva – megismétlődött a tordai csatában, a második erdélyi magyar hadsereg, szintén megakasztott egy erős szovjet támadást, és ennek volt a következménye, hogy nem a rövidebb úton kerítették be az Erdélyben lévő csapatokat, hanem a Maros vonalán jutottak ki a mai magyar területekre.

A példák arra utalnak, hogy ott érvényesült az a nemzeti sajátosság, ami alapvetően ezer éve meghatározza a magyar katonának a teljesítményét, hogy ha háta mögötte a haza, akkor megvan az a motiváció, amiért harcol, amiért mindent feláldoz.

Én úgy érzem, hogy hiányzik a mi mostani tudatunkból az a motiváció, amivel meg tudjuk nyerni a katonákat. Az előttem felszólaló hivatkozott Ausztriára, szándékosan kis országot említetek, amelynek pontosan ugyanolyan beszűkült határai vannak, mint nekünk. Ausztriába – tanulva a múltból – a Polgári Védelmi Szövetség útján már gyerekkorban megkezdik egy olyan nemzeti tudat kialakítását, amely nem bánt senkit, de ad egy osztrák öntudatot, és megmagyarázza azt is, hogy hol van a helye és szerepe Ausztriának Európában. Valahol nekünk is ezt az egész rendszert, ezt a feladatot, nemzeti szinten kell megfogni. Kis korban kell belenevelni, a nemzet aprajába és nagyjába, hogy hol van hazánknak helye ma Európában. Azt hiszem egyikünk se légiosokat keres, hanem katonákat, olyan katonákat, akiknek tudatában él a haza, amiért dolgozni, ha kell harcolni kell. Ez pedig nem megy másként, mint-hogy az egész nemzet egységes célokat valósít meg.

A haderő-átalakításról

Végezetül még egy általános, a haderő-átalakítással kapcsolatos megjegyzést tennék. Ha a probléma nem most és azonnal jelentkezik is, hanem csak talán a jövőben, feltétlenül célszerű átgondolni, hogy *nem jelent-e zsákutcát és nem okoz-e majd a jövőben komoly problémákat a jelenlegi hadseregszervezés féloldalassága*. Úgy tűnik egész katonai szakterületek tűnnek el lassan a Magyar Honvédségből. Gondolok itt például a tüzérekre, a harckocsizókra, vagy nem a honvédség kötelékében lévő, de a honvédelem részét alkotó polgári védelemre. Olyan alapvető területek, mint a hadászat, hadműveleti művészet és a harcászat, vagy a katonai vezetés egyes kérdéseiről nem is beszélve.

Bármennyire is fontosak legyenek a pillanatnyi kérdések, a jövőt soha sem lehet figyelmen kívül hagyni. A vezetésnek és a felkészítésnek a „holnapról” kell gondolkoznia, illetve a holnap kihívásaival szembenézni képes leendő tiszteket kell képezni. A két és félezer évvel ezelőtt élt kiemelkedő kínai hadtudós Szun-ce írta: „soha ne bízzuk magunkat arra, hogy az ellenség nem érkezik meg, hanem kövessünk el mindent, hogy készen álljunk fogadására”. Egy hadsereg csak akkor kész „az ellenség fogadására”, ha számításba vesz minden kihívást, minden várható veszélyhelyzetet és annak megfelelően fejleszti képességeit, ha választ tud adni minden fenyegetésre. Ennek pedig meghatározó előfeltétele, hogy nem hagyjuk elsorvadni egyetlen részét sem a „katonai kultúrának”.

Szternák György

A nem háborús műveletek kutatásának irányairól

Ma már egyre általánosabb az a nézet, miszerint a fegyveres küzdelem magában foglalja a válságkezelést, a konfliktus-megelőzést és a válságreakáló műveletek végrehajtását is. A cél ma már nem annyira az ellenség megsemmisítése a fegyveres küzdelemben sem, mint inkább a fegyveres konfliktus megelőzése, elsősorban politikai, diplomáciai és gazdasági eszközökkel. Katonai megelőző lépésekkel a válságot kiváltó okok megszüntetése, tárgyalások útján arra kikényszeríteni az agresszort, hogy lemondjon a válságot előidéző szándékáról. Ugyanakkor a fegyveres küzdelem esetén az ellenség politikai, közigazgatási, katonai vezetésének megbontása, képességektől való megfosztása az elsőszámú feladat.

Véleményünk szerint a válságreakáló műveletek kutatása során a fő kérdés a nyugati világ és az iszlám kapcsolatának alakulása a jövőben. Ennek a kapcsolatnak a háttere, ezen belül is a politikai, gazdasági és a katonai kapcsolatok alakulásának a lehetőségei. Az egymáshoz való viszony problémái ok-okozati összefüggéseinek teljes körű feltárása, a problémák megszüntetésére, a megoldások felvázolása a biztonsági és a katonai területeken.

Ez azt is jelenti, hogy a békétámogató hadműveletek, válságreakáló műveletek végrehajtásával bővült a felderítő intézmények, a fegyveres erők lehetséges tevékenysége, hiszen az utóbbi idők válságait elemezve megállapítható, hogy az ENSZ egyre gyakrabban kéri fel tagállamait katonai jellegű beavatkozásra, és várhatóan ez lesz a gyakorlat a jövőben is. A NATO is erre kötelezte el magát az egymást követő csúcstalálkozókon.

A fegyveres küzdelemmel összefüggő vizsgálatok fontosságát napjaink háborús és nem háborús műveleteiből levonható következtetések is indokolják. Úgy gondoljuk, a vizsgálatok eredményei lehetőséget adnak a szakembereknek, hogy javaslatokat tegyenek a fegyveres erők korszerűsítésére, a katonák felkészítése, kiképzése minőségének javítására, a parancsnoki rendszerek átalakítására és a civil-katonai kapcsolatok fejlesztésére.

A nem háborús katonai műveletekhez sorolható válságreagáló műveletek elméletének kidolgozását megelőzte egy tudományos igényű, átfogó elemzés a kontinens és környezetének biztonságáról. A vizsgálat eredményeként született meg „*az együttműködésen alapuló biztonsági modell*”, melynek lényegét Richard Cohen, a George C Marshall European Center for Security Studies tanára ismertette 2002 közepén rendezett konferencián Oberammergauban. A *biztonsági modell lényege*: olyan stratégiai elgondolás, amely elősegíti a politikai, gazdasági és más kapcsolatok fejlődését az európai biztonság megszilárdítása érdekében. A modell a biztonságna négy területét foglalja magába: az egyén biztonságát, a kollektív biztonságot, a kollektív védelmet és az együttműködő biztonságot. A modell: Európát, a Mediterráneumot, az Egyesült Államokat és Oroszországot egységes, összefüggő és kölcsönös viszonyban lévő biztonságpolitikai környezetként határozza meg.

Néhány évvel ezelőtt Richard Florida a fejlődésről és a stratégiai jellegű kutatásokról könyvet jelentetett meg. A szerző megállapításai a fegyveres erőre vonatkozó stratégiák kialakításakor jól hasznosíthatók. Ebben a könyvben a következőket írja: „Várhatóan a jövőben egy ország fejlődési képességének a mutatója nem az egy főre jutó gazdasági növekedés lesz, hanem a társadalom megújulását biztosító, újat alkotó képesség; a globális és a kontinentális rendszerekbe való politikai, gazdasági, védelmi beépülés lehetősége; az információs- és tudásalapú társadalom kiépítésének gyorsasága és az ország intézményeinek erre való rugalmassága. Más szóval, az ország gazdasági növekedésének az alapja, az újat alkotó képesség, kreativitás és annak alkalmazása. Az ország gazdasága hagyományos ágazatain belül a jövőben egyre fontosabb lesz az újat teremtő, újat előállító szektor vagy szolgáltatás.”¹

Ha elfogadjuk a szerzőnek ezt a véleményét, akkor nagyon kis módosítással, ez a megállapítás a védelmi szektorra is igaz. A fegyveres erő állományában is szükség van az alkotó, az új módszereket kereső katonákra, különösen azok körében, akik az állomány kiképzésével, felkészítésével, képzésével foglalkoznak. A fegyveres erő képességeinek kialakítása, fejlesztése nem képzelhető el alkotóképességgel, teremtőképességgel rendelkező állomány nélkül. A fegyveres erő jövőjével kapcsolatban fontos kérdés lehet az, hogy az újat alkotó, új módszereket alkalmazó, korszerű rész mekkora hányada lesz az egésznek. A korszerűtlen, nehézkesen működő részre nem célszerű anyagi forrásokat áldozni. Ez kemény és keserves döntés, de a másik rész fejlődése, a fegyveres erő jövője szempontjából minél előbb meg kell hozni. Ez a megállapítás nemcsak a szervezetre, a technikai eszközökre és a módszerekre vonatkozik, hanem a személyi állományra is.

A probléma más megközelítésben azt jelzi, hogy: az újat alkotó, új módszereket alkalmazó, a hadtudomány eredményeit felhasználni tudó állományt ne gátolja a korszerűtlen intézmények vezetési-, parancsnoki szelleme. A teljesítményt, a sikert – elismerés, megbecsülés kell, hogy kövesse. Más szóval, a nemzetközileg is elismert eredményekhez jól működő szervezetre, egymásban megbízó parancsnokokra és katonákra van elsősorban szükség, akik a feladat végrehajtásához megfelelő felszereléssel rendelkeznek.

1 Richard Florida: The Rise of the Creative Class. Basic Books, New York 2002.

Mi is megerősítjük, hogy a felkészültség, a képesség megléte a biztonság szavatolásának egyik fontos feltétele. Az ország biztonságának elemzésekor a szakemberek nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy a válságok kezelése, a konfliktusok megelőzése, az ipari- és természeti katasztrófák elhárítása, a következmények felszámolása társadalmi érdek, nemzeti és szövetségi kötelezettség, az ország biztonságának kulcseleme. Ma már nem szükséges bizonyítani, hogy a válságkezelésre, a konfliktus-megelőzésre, a válságreagáló műveletekre, a katasztrófaelhárításra terveket kell kidolgozni, és az abban foglaltakat be kell gyakoroltatni. Ez lehet az alapja a megelőzésnek, a felkészülésnek és annak, hogy képesek leszünk a következményeket a leghatékonyabban felszámolni; másképpen, az ország érdekeit képviselni, értékeit és lakossága szociális biztonságát megvédeni; külhoni szolgálat esetén, az állomány és a technika megóvásával, a feladatot maradéktalanul teljesíteni.

Az utóbbi időszak helyi háborúi, a különböző okok miatt zajló fegyveres konfliktusok, és a fegyveres erő nem háborús katonai műveleteinek végrehajtása átalakította a hadtudomány és a geográfia (geopolitika és geostratégia) egymáshoz fűződő viszonyát. A valamikori egyirányú kapcsolatot napjainkra bonyolult viszonyrendszer váltotta fel.² Természetesen a konfliktusok csak közvetve vezethetők vissza geográfiai okokra. Nem arról van szó, hogy a válságok, konfliktusok okai közül egyiket vagy másikat vitatjuk, vagy nem ismerjük el. Inkább arról, hogy a válságok, konfliktusok okait más módon, komplementárisan (*kiegészítően, más-más eszközzel vizsgáltnan*), tudományos igényességgel kutassuk. A válságok, konfliktusok geopolitikai, geostratégiai vizsgálatához bizonyos mennyiségű, aránylag pontos, objektív információra van szükségünk. Egy válság vagy konfliktus ilyen módszerrel folytatott elemzéséhez nem elegendő a vélt vagy valós érdekek meghatározása, és más ok-okozati összefüggések feltárása. Célszerű vizsgálni azt is, hogy a válságok, konfliktusok főszereplői hogyan befolyásolják az őket támogató, elfogadó közvélemény gondolkodásmódját. Ennek ismerete – még ha nem is mindig valódi – kiemelt jelentőségű, mert rámutatnak az agressziós, területszerző, népirtó, a másságot el nem fogadó tervek, azok végrehajtási szándékára, az ország anyagi lehetőségétől függetlenül.

A geopolitikai, geostratégiai vizsgálati módszer létjogosultságát, amelyet a fegyveres küzdelem kutatása során alkalmazunk, létjogosultságát éppen az adja, hogy kiküszöböli a szubjektivitást. Reményeink szerint, beépíti az objektív elemeket, mint magyarázatot bizonyos geopolitikai, geostratégiai összefüggésekbe, megnövelve ezzel a tudományos kutatási módszer hatékonyságát. Az említett módszer hatékony eszköz arra, hogy megértesse azt, ami történt, vagy éppenséggel azt, ami bizonyos valószínűség mellett bekövetkezhet a válságok, konfliktusok kialakulása során. Más szóval, az alkalmazott vizsgálati módszer lényege, hogy a különböző léptékű folyamatokat, jelenségeket a földrajzi tér és annak nagysága szerint csoportosítjuk, figyelembe véve annak társadalomtudományi és biztonságpolitikai összetevőit is. Ennek megfelelően a válságot, a konfliktust több szinten, több szereplőn keresztül elemezzük. Ez a fajta tudományos igényű kutatómunka feltételezi az együttműködést a különböző tudományterületek között és a szükséges szakmai háttérrel. Más szóval, a kü-

2 Nagy Miklós Mihály: Geográfia és hadelmélet. Földrajzi Értesítő 2002. LI. évf. 1–2. füzet, 237–247. oldalak.

lönböző felkészültségű kutatókat foglalkoztató egyetemi tanszéket, amely a minisztérium és a vezérkar megrendeléseit teljesíti úgy, hogy képzzi az egyetem hallgatóit és doktoranduszait, valamennyi képzési formában.

A válságreakáló műveletek elméletének vizsgálata szempontjából, a hadügy forradalmára vonatkozóan, további kutatást igényel a háborús- és nem háborús műveletek törvényeinek, elveinek, belső tartalmának, a műveletek megvívása körülményeinek teljes körű feltárása; a nem háborús műveletek lehetséges céljának, a fegyveres erők feladatának pontos megfogalmazása a tapasztalatok feldolgozása alapján. Egy átfogó vizsgálat szempontjai a következők lehetnek: a konfliktusok, háborúk mögötti okok és szándékok; a résztvevők és a főszereplők; a válságkörzet majd a hadszíntér jellemzői; a konfliktusban, háborúban lévő erők összetétele, jellemzői; a technológiai eszközök és fegyverrendszerek elemzése; a hadijog érvényesülése és az erő alkalmazása.

Napjaink béke- és válságreakáló műveletei igazolják, hogy az azokban résztvevők köre kibővült: megjelentek a civil harcosok és a fegyverrel felszerelt gyerekek; terroristák, szervezett bűnözők és csoportok; különböző karitatív szervezetek és a biztonság-hoz kapcsolható emberek; az ENSZ által szervezett erők és a média képviselői.

A jövőben vizsgálni célszerű még: a halálos és nem halálos eszközök, a robot-technika, alkalmazásának lehetőségét; az alkalmazott erők, szervezetek sebezhetőségét, túlélőképességet, önálló tevékenységük körülményeit; a kapcsolatot a politikai döntés, a várható költségek, az erő alkalmazása, a politikai és katonai végállapot között; a felderítés és a pszichológiai műveletek jelentőségét; a nem összevethető erők (aszimmetria) közötti harc jellemzőit a műveletekben; a politikai konszenzus és a befolyásolás, a provokáció megjelenését a műveletekben; felismerésük lehetőségét, és még más témákat, területeket, amelyek a fegyveres küzdelemhez tartozhatnak. A teljesség igénye nélkül a felsorolt tényezők és jellemzők hatással vannak a stratégiai gondolkodásra és a műveletekkel kapcsolatos további kutatásokra.

A fegyveres küzdelemben a nem háborús katonai műveletek általánossá válása megköveteli a politikai ellenőrzés, felügyelet mind teljesebb tudomásulvételét a katonák részéről. *Ez a megállapítás a következő általánosítható szabályokra mutat rá:*

Először, a jövőben nem lesznek tisztán katonai jellegű műveletek, így azok tervezésekor, szervezésekor figyelembe kell venni a politikai, gazdasági, biztonsági és szövetségi érdekeket, hatásokat.

Másodszor, a műveleteket vezető parancsnokok „érzékeny” politikai-katonai beosztásban vannak és lesznek a jövőben, akiknek a katonai ismereteken túl politikai (diplomáciai) felkészültséggel is rendelkezniük kell.

Harmadszor, a műveleti parancsnoknak előre kell látnia a katonai döntés későbbi politikai (diplomáciai) hatásait. Kellő időben korlátozni a műveletet, esetleg befejezni, ha azt a politikai vezetés úgy kívánja. Más szóval, a parancsnokoknak képeseknek kell lenniük a döntéseik politikai hatásainak értékelésére, megértésére és elfogadására.

Véleményünk szerint a kutatók felelőssége ma abban van, hogy a katonai erők eddigi alkalmazásának tapasztalatai alapján, a lehető legteljesebb mértékben feltárják a fegyveres küzdelem katonai műveleteinek fogalmi és tartalmi kérdéseit, azok minden fajtájának és formájának jellemzőit, törvényeit és elveit.

Isaszegi János

A honvédség részvétele a nemzetközi békeműveletekben

– Tények, lehetőségek, tapasztalatok –

A Magyar Honvédség egyik legfontosabb és egyben legsikeresebb tevékenysége a békétámogató műveletekben való részvételünk, ami különböző nemzetközi szervezetek – ENSZ, EBESZ, MFO, EU–AU, NATO – égisze alatt, valamint koalíciós keretek között folyik. A magyar katonák nemzetközi békétámogató műveletekben történő szerepvállalása – a 19. század végéig nyúlik vissza, s folytatódik mind a mai napig. Katonáink a világ számos pontján igyekeztek-igyekeznek jelenlétükkel megakadályozni a konfliktusok eszkalációját, növelve ezzel országunk nemzetközi tekintélyét: 1896 Kréta szigete, 1901 Kína Boxerlázadás, 1902–1907 Balkán, Koszovó, 1902–1914 Albánia, 1973–1975 Vietnam.

Az ENSZ 1988 óta tanúsított pozitív szerepvállalása nagyban elősegítette a konfliktusok rendezését: a szovjet hadsereg Afganisztánból történő kivonását; Namíbia Dél-Afrikától való függetlenségének kivívását; a mozambiki polgárháború békés lezárását; a közép-amerikai békefolyamatot; és az iraki erők eltávolítását Kuvait területéről. Azonban a történelmi hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az ENSZ beavatkozásai – annak ellenére, hogy a nemzetközi béke és biztonság megőrzése szempontjából szerepe kulcsfontosságú a többi nemzetközi szervezettel egyetemben – nem mindig hoztak korlátlan és kétségbevonhatatlan sikert. Elég utalni az angolai, ruandai, szomáliai, zairei eseményekre, illetve a – a közelmúltban a Balkánon, Irakban, Grúziában, Cipruson, Nyugat-Szaharában, Koszovóban történtekre.

A békétámogató műveletek jogi alapjai

A békétámogató műveletek mandátum alapján lehetnek:

- ENSZ által vezetett műveletek;
- NATO által vezetett műveletek (mandátum delegálásával);
- EU által vezetett műveletek (mandátum delegálásával);

- EBESZ által vezetett műveletek (mandátum delegálásával);
- Camp David-i egyezmény alapján – vezetett műveletek.

A békétámogató műveletek nemzetközi jogi alapja az ENSZ alapokmánya. Az alapokmány VI. fejezete tartalmazza azokat az intézkedéseket és tevékenységeket, amelyek a világban kialakult viszályok békés rendezésére vonatkoznak. A VII. fejezet az ENSZ-nek a fegyveres erők alkalmazását, a kényszerítő intézkedések megtételét engedélyezi, illetve szabályozza. Itt vannak lefektetve azok az intézkedések, eljárások, amelyeket a BT alkalmazhat a békét veszélyeztetőkkel, megszegőkkel és támadó tevékenységet folytatókkal szemben.

Magyarországon az Alkotmány 7. § (1) bekezdése rendelkezik vállalt kötelezettségeink teljesítéséről:

Az Alkotmány 19. § (j) pontja kimondja: (az Országgyűlés) „az Alkotmányban meghatározott esetek kivételével dönt a fegyveres erők országon belüli vagy külföldi alkalmazásáról, külföldi fegyveres erők magyarországi, vagy az ország területéről kiinduló alkalmazásáról, a fegyveres erők békefenntartásban való részvételéről, külföldi hadművelési területen végzett humanitárius tevékenységéről, valamint a fegyveres erők külföldi, illetve a külföldi fegyveres erők magyarországi állomásozásáról”.

A NATO műveletekhez történő hozzájárulás – a 2004-ben elfogadott parlamenti döntéssel összhangban – a kormány kompetenciája:

A 40/C. § szerint:

- (1) A Kormány engedélyezi a Magyar Honvédség, illetve külföldi fegyveres erők 19. § (3) bekezdés j) pontja szerinti,
 - a) az Észak-atlanti Tanács döntésén alapuló alkalmazását, illetőleg
 - b) az Észak-atlanti Szerződés Szervezete döntésén alapuló más csapatozásait.
- (2) A Kormány az (1) bekezdés alapján hozott döntéséről haladéktalanul beszámol az Országgyűlésnek a köztársasági elnök egyidejű tájékoztatása mellett.

A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. Törvény előírja (70. § (1)), hogy a Honvédség feladatai közé tartozik:

- b) a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok – teljesítése,
- c) közreműködés az arra kijelölt és felkészített erőkkel a nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatainak ellátásában.
 - A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveit meghatározó 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat 8. pontja kimondja: a Magyar Köztársaság továbbra is aktív szerepet vállal az ENSZ, EBESZ, az Európa Tanács, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet tevékenységében;
 - A nemzetközi szervezetek által irányított válságreakgáló és békétámogató műveletekben történő részvétellel kapcsolatos feladatokat az 51/2005. (HK 11.) HM utasítás szabályozza.

Szerepvállalásunk a nemzetközi békétámogató műveletekben

A NATO iraki békétámogató műveletében:

A Magyar Köztársaság Kormányának döntése alapján a Magyar Honvédség egy maximum 150 fős kontingenssel vesz részt a NATO kiképzési műveletében (NTM-I) Irakban. Jelenleg 18 kiképző-, és törzstisztünk vesz részt a műveletben. Egy 120 fős őrszázadra (Force Protection Guards) vonatkozó felajánlásunk 2006. augusztusáig érvényes.

Az NTM-I és ISAF műveleteket koordináló Amerikai Egyesült Államok hadseregének központi parancsnokságán (Tampa, Florida) 3 összekötő tisztünk tevékenykedik.

A KFOR békétámogató műveletben:

Csathozzájárulás:

- MH őr- és biztosító zászlóalj, Pristina (MH ÖBZ) (max. 283 fő, KFOR fő harcálláspont, Vrelo tábor őrzés-védelme, kísérő-biztosító erő, saját tábor őrzés-védelme, KFOR főparancsnoki szektor tartalék szakasz készenlétben tartása);
- MH megelőző egészségügyi laboratórium, Pristina (MEL) (9 fő, katonai tisztviselői feladatok);
- KFOR-parancsnokság: 5 fő törzstiszt-tiszthelyettes.

Az EUFOR ALTHEA békétámogató műveletben:

Csathozzájárulás: MH katonai rendfenntartó kontingens, Szarajevó (KRK) (max. 107 fő, az olasz vezetésű integrált rendőri egység mobil csoportban veszünk részt egy századnyi erővel); 7 fő törzstiszt az EUFOR parancsnokságon.

A NATO macedóniai műveletében:

Csathozzájárulás: Az MH őr- és biztosító szakasz, Skopje, Macedónia (ÖBSZ) (40 fő, a skopje-i NATO parancsnokság őrzés-védelme, gyorsreagálású erő, kísérési feladatok ellátása). A szakasz orvosa látja el a misszió személyi állományának orvosi feladatait; egy fő teljesít szolgálatot a Skopje-i NATO-parancsnokságon.

Egyéb szerepvállalásaink a balkáni békeműveletekben:

- Tiranai NATO-parancsnokság, (NHQT, 2 fő);
- ENSZ Koszovói Misszió (UNMIK, 1 fő);
- EBESZ Bosznia-Hercegovinai Misszió (1 fő);
- Bosznia-Hercegovina, Szarajevó, Békétámogató Kiképző Központ (PSOTC 1 fő);
- Szarajevói NATO-parancsnokság, (NHQSA, 2 fő).

Szerepvállalásunk az ENSZ békétámogató műveleteiben:

A ciprusi ENSZ UNFICYP (CIPRUS) misszióban 1 szakasznyi erővel – a szlovák-magyar-horvát században – a Famagusta-i 4. szektor parancsnokságon és a Nicosia-i főparancsnokságon törzstisztekkel és a parancsnoki tartalék erőben szolgálatot teljesítő katonákkal veszünk részt. Összlétszám: 84 fő. A szakasz a magyar-szlovák többnemzeti század része.

- MINURSO (Nyugat-Szahara): A Marokkó, Algéria és Mauritánia között zajlott fegyveres konfliktus rendezésére létrehozott misszióban 7 katonai megfigyelővel veszünk részt.
- UNMIK (Koszovó): Az ENSZ koszovói műveletében 1 fő katonai megfigyelővel képviseltjük magunkat.
- UNOMIG (Grúzia): A grúz ENSZ misszióban 7 fő katonai megfigyelő képviseli a Magyar Honvédséget.

Az EBESZ és az EU béketámogató műveleteiben:

A grúziai EBESZ misszióban 2 fővel (elsősorban határmegfigyelőkkel), Tádzsikisztánban és Bosznia-Hercegovinában pedig 1–1 fővel veszünk részt.

Az EU-Afrikai Unió AMIS–CFC műveletében:

Jelenleg egy fő logisztikai tisztünk vesz részt az Afrikai Unió által vezetett II. számú misszióban, Szudánban. Megfigyelőnk az Európai Unió által delegált csoport tagja.

Az Európai Unió kongói missziójában (EU SEC DR CONGO) egy fő szakértőnk szolgál.

Szerepvállalásunk az MFO béketámogató műveletben:

Egyiptom és Izrael között, a Sínai félszigeten jelenleg 26 katonával és 15 rendőrrel látunk el katonai rendőri feladatokat a többnemzeti erő és megfigyelők misszió északi és déli táborában.

Az ISAF béketámogató műveletben:

Az Afganisztáni nemzetközi közreműködő erőkben jelenleg 43 fővel veszünk részt egyéni beosztásokban. Az itt szolgálók mandátuma a NATO szerepvállalás befejezéséig, vagy az ENSZ vonatkozó határozatának érvényességéig hatályos. (*Kabul, ISAF Parancsnokság: 5 fő, több nemzetiségű dandár német tábori kórház: 10 fő, görög tábori kórház: 5 fő, nemzetközi repülőtér: 10 fő, Kunduz: 10 fő, Herat: 3 fő.*) A beosztások maximált létszáma 50 fő. A 2004 áprilisában kiszállított 10 fős csoport helyszínre érkezésével vette kezdetét szerepvállalásunk a németek által vezetett Kunduzi, majd a 2005 júniusától az olasz vezetésű herati tartományi újjáépítési csoportban.

2004. augusztus 4-től került az ISAF alárendeltségébe az MH könnyű gyalog század, mely a 3. dandár harccsoport magyar–nórvég–olasz zászlóaljának irányítása alatt látja el feladatát 125 fővel. Ezen felül 11 fő lát el szolgálatot az említett zászlóalj törzsében.

Folyamatban van az MH könnyű gyalogszázad áttelepülése Julien táborból Warehouse táborba. Politikai döntés előtt áll az afganisztáni szerepvállalásunk új koncepciója (területi újjáépítési csoport).

Afganisztánban, Irakban és Koszovóban szerzett tapasztalatok

ISAF:

Folyamatban van az egyéni beosztások váltási idejének harmonizálása, mely által ezek váltása évente két alkalommal, előre tervezetten történik, egyszerűsítve a felkészítés megszervezését.

A műveleti terület földrajzi elhelyezkedéséből adódó távolságok áthidalása az MH számára bonyolult és nem garantált, mivel a szállításokhoz nem rendelkezik STRATAIR képességekkel. A NATO légihid kapacitása pedig nem garantálja a katonák és anyagszállítások pontos tervezhetőségét. Ez természetesen adott esetben befolyásolja a logisztikai biztosítást és a katonák morálját is.

Az MH tervezi szerepvállalásának minőségi javítását, a STAGE-IV egyik PRT-jának átvételével és működtetésével.

Irak:

Pozitívan értékelhető, hogy a Magyar Köztársaság részéről tett felajánlásokat (T-72, ki-képzés) az iraki haderő ezt igyekszik maximális értékig kiaknázni. A légierő szállítási kapacitásának korlátozottsága miatt nehezen megoldható az állomány szabadságoltatása, az anyagi készletek utánszállítása és a váltások megszervezése. Az állománytáblás beosztásokhoz a NATO részéről a követelményrendszer nem mindig pontosan kerül meghatározásra, esetenként ad-hoc jellegű változások történnek. Időnként érezni bizonytalanságot a vezetői elképzelések (NATO-szintű) vonatkozásában is. Jövőbeli elképzelések szerint politikai döntés függvényében a század lehetséges tevékenységi körének meghatározását követően kibővített létszámmal venne részt az NTM-I misszióban.

Koszovó:

Ez volt az első olyan misszió, amelyet az MH egy hadszíntéren őrzés-védelmi jellegű feladatokat ellátó, szervezetszerű alakulatok bázisán kialakított kontingenssel látott (lát) el. Jelenleg a művelet parancsnoka a francia Yves de Kermabon altábornagy.

Az együttműködés a nemzetközi erőkkel, a parancsnoksággal tökéletes. A megelőző egészségügyi laboratórium a KFOR műveleti területen és Macedóniában is egyedülálló feladatot hajt végre. Ugyanakkor a Szerbia-Montenegrón keresztül történő utánszállítások, szabadságoltatások megszervezése nehézkes, tekintettel arra, hogy az országgal nincs kétoldalú egyezményünk nem rendelkezünk az átvonulás szabályozására. Az önálló táborban történő elhelyezés miatt a feladat ellátásához szükségesnél nagyobb állományt kell vezényelni a térségbe.

Az őrzés-védelmi feladat felváltása szakmailag igényesebb feladattal. Ehhez az MLF keretében egy század kiküldését tervezzük 2006 januárjától.

Általános tapasztalatok:

- A műveletekben való részvételt megelőző politikai szintű eljárások miatt az új missziókban való magyar részvétel realizálódása viszonylag hosszú időt vesz igénybe;
- A költségvetés csak kivételes esetekben biztosít lehetőséget új missziók esetén további előirányzatok felhasználására;
- A megfigyelői missziók beosztásainak – különös tekintettel az angol mellett másik nyelv, mint például a francia, portugál, vagy orosz ismeretét igénylő – betöltése csak nehézségek árán valósítható meg;
- Az általános kiképzés részévé tettük a béketámogató műveletekre vonatkozó felkészítést. A jövőben fokozott figyelmet fordítunk a tapasztalatok felkészítésbe történő beépítésére.

Talla István

A multinacionalitás elve a NATO-ban

A multinacionalitás elve körüli dilemma mind gyakrabban merül fel a NATO vezető bizottságaiban. A probléma alapvetően a Szövetség katonai dimenziójában jelentkezik, s vitát generál a műveletekben való részvétel „esélyegyenlősége” terén. A nézeteltérés abban rejlik, hogy míg a jelentősebb haderővel és forrásokkal rendelkező, így nagyobb befolyással bíró szövetségesek a tényleges hatékonyság növelését tartják szem előtt, elsiklanak a kisebb képességekkel rendelkező országok korlátozott lehetőségei felett. Másként fogalmazva: mivel nem a kisebb országok lehetőségeihez igazítják a NATO-műveletek tervezését és összeállítását, hanem a nagyobb képességekkel rendelkező nemzetekéhez, sérül a „multinacionalitás”, azaz az „esélyegyenlőség a művelleti részvételben” elve. Abban az esetben, ha ez a tendencia folytatódik, számos területen tovább növekedhet a már most is komoly aggodalmat keltő képesség-, és hozzájárulás-különbség. Ez legvégül nem csak az érdeellentétek mélyülését vonja maga után, hanem hosszú távra determinálhatja a kisebb országok elvi, művelleti és technológiai deficitjét.

E tanulmány tézise, hogy a Szövetség nem kerülheti el, vagy meg a multinacionalitás kérdését, annak negligálása ugyanis nem csak a közösség kohéziója, hanem minden egyes tagország biztonsága szempontjából is komoly veszélytényező. Elemi érdek tehát, hogy a NATO megnevezze, elemezze, értelmezze, és megoldja a különböző erőforrásokkal és képességekkel rendelkező tagok adta kényszerhelyzetet, megoldási alternatívákat ajánljon a különböző képességek harmonizálására, s végül az egész kérdést beillessze a transzformáció folyamatába.¹ A Dánia által képviselt elvi álláspont e kérdésben különös figyelmet érdemel, kiváltképpen az olyan katonai képességekkel rendelkező országok számára, mint Magyarország.

A multinacionalitás elvéhez kapcsolódó ellentmondás lényege, hogy a szűk időbeni korlátok, viszont ambiciózus képességek építése során a kisebb, és korlátokkal rendelkező országok jóval nehezebben, vagy esetenként egyáltalán nem képesek megfelelni a nagy-

1 Mark STANHOPE, Examining NATO's Transformation, NATO Review, Brussels, online: http://www.nato.int/docu/review/2005/issue1/english/interview_a.html (2005. október 14.)

hatalmak által diktált elvárásoknak, így mintegy kiszorulnak számos, egyébként lényegi területről. Magától értetődő, hogy a kisebb tagállamok katonai képessége összességében korlátozott. Noha a kisebb országok is rendelkeznek haderőnemekkel és szakcsapatokkal, valamint harci, harci támogató, és harci kiszolgáló támogató komponensekkel, azok felajánlása egyrészt közvetlenebbül és érzékenyebben befolyásolja az országvédelem képességeit, másrészt esetükben sokkal nehezebben állítható össze egy adott kontingens. Járulékos problémaként jelentkezik náluk továbbá, hogy a képességek felajánlása, parlamenti jóváhagyása, ki-, vagy összeállítása, valamint a költségek biztosítása is jóval hosszadalmasabb.

Ezzel szemben a nagyok *relatíve könnyebben és gyorsabban tudnak felajánlani* mondjuk egy század, zászlóalj, vagy akár annál nagyobb egységet is. A Szövetség képességei kialakításának elvi és gyakorlati kezdeményezése így a jelentősebb forrásokkal rendelkező nemzetek kezébe kerül, akik viszont saját igényeiknek megfelelően érvelnek a vezető bizottságokban. Mivel tehát a nagyobb hatalmak hamarabb és relatíve egyszerűbben tudnak nagyobb létszámú felajánlásokat tenni, *a kisebbeknek, választás helyett, a fennmaradó „hézagokat” kell betölteniük*, s főleg a harci támogató, és harci kiszolgáló támogató feladatok (CS, CSS) ellátása hárul rájuk. Ennek következménye sok esetben az, hogy a kisebb nemzetek képességei egy adott területre szakosodnak, s a nemzetközi követelmények teljesítése érdekében eszközölt nemzeti fejlesztések is csak arra a bizonyos területre összpontosulnak.

A kis országok hadereje ezáltal amorffá válik, meghatározott területek túlzott fejlesztéseken mennek át, más, egyébként fontos összetevők pedig elkorcsosulnak. Tekintettel arra, hogy – a korlátozott kapacitások és a kényszerűség miatt – a kisebbek minderre nem hajlandóak, *de facto* érdeksérelem éri őket, kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülhetnek, ami a képesség-felajánlások további minőségi és mennyiségi mutatóinak romlását eredményezheti. Abban az esetben, ha ez a tendencia folytatódik, számos területen tovább növekedhet a már most is komoly aggodalmat keltő képesség-, és hozzájárulás-különbség, vagyis *a kisebb országok nem lesznek érdekeltek a felajánlásokban, mert:*

- érdemi területen csak korlátozottan képesek teljesíteni;
- az érdemi felajánlások elviselhetetlen többletterheket jelentenének számukra;
- rájuk csak az üresen maradt, kevésbé fontos területek betöltésében számolnak; s
- mivel nem vesznek részt az alapvető műveletekben mind elvi, mind gyakorlati és technológiai síkon is kikerülnek a Szövetség fő sodorvonalából.

Legvégül ennek egyenes következménye lehet, hogy *a kisebbek „kirekednek” a műveletek központi részéből*, vagy akár teljes egészéből, ami összességében nem csak az adott NATO-művelet legitimációjára hat negatívan, hanem rombolja a Szövetség belső kohézióját, külső megítélését is.

A multinacionalitásban rejlő probléma feloldása szándékával e tanulmány vizsgálja, hogy *miképpen fogant meg és az elmúlt 65 esztendő folyamán hogyan változott a multinacionalitás elve a Szövetségben*. Tanulmányozza továbbá, hogy e koncepció miként tükröződik vissza a NATO-struktúrákban, valamint a NATO-vezette műveletekben. Végül elemezve a multinacionalitás elve vezérképviseelőjének, Dániának műveleti tapasztalatait, megkísérli bemutatni azt, hogy miért fontos a Koppenhágá-

ban képviselt álláspont – különösen az olyan katonai képességekkel rendelkező országok számára, mint Magyarország.

A multinacionalitás változása a Szövetségben

Elvi síkon a vezető NATO-dokumentumok mindegyike, mindig is kiállt a multinacionalitás elve mellett. Az alapító okiratra, a Washingtoni Szerződésre hivatkozva szinte mindig, minden hivatalos dokumentumban megállapítást nyer a Szövetség részéről, hogy az ENSZ Alapokmányának 51. § szerint a NATO megtestesült példája a multinacionalitásnak. A multinacionalitás elve és gyakorlata azonban jelentős változáson ment keresztül az elmúlt évtizedek során.

A kollektív önvédelemre 1949-ben létrehozott nemzetközi szervezetet jellemző multinacionalitás meglehetősen passzív jellemzőkkel bírt a hidegháború idején. Noha felépítése egyértelműen a nemzetköziséget sugallja, s a 12-ről 26 tagállamra bővülés is a szervezet nemzetközi elismertségét és sikerét jelzi, a mai értelemben vett multinacionalitás érvényre juttatása csak helyenként valósult meg. A bipoláris világrendben a NATO elsődleges célja nem a multinacionalitás maximalizálása, hanem a tagországok védelmi garanciáinak biztosítása volt. Tekintettel arra, hogy a fegyverkezési verseny nem engedte meg az elvi normák dominanciáját, a multinacionalitás alapvetően strukturális értelemben nyilvánult meg, a maximalizálás pedig a hatékonyság, a technológia, valamint a mennyiségi és minőségi képességek terén volt döntő. Az Egyesült Államok által vezetett Szövetség okmányai *de jure* ugyan elismerték a multinacionalitás fontosságát, annak megvalósítása azonban komoly akadályokba ütközött.

A hidegháború történelmi homályba tűnésével, a globalizáció erősödésével, illetve az euro-atlanti integráció felgyorsulásával a multinacionalitás új értelmet kapott. Az Európai Unió megalakulásával, majd erősödésével az Egyesült Államok pozíciója számottevően csökkent Európában, az európai hatalmak – elsősorban Franciaország, Németország, az Egyesült Királyság – pedig relatív befolyás-növekedést könyvelhetnek el.² A három európai hatalommal együtt mindazonáltal a többi szövetséges is nagyobb eredménnyel tudott ráhatni a politikai és katonai döntésekre. Annak ellenére, hogy az Egyesült Államok katonai erőforrásai még mindig messze meghaladják az összes többi szövetséges együttes képességét, a nemzetközi kapcsolatok és védelempolitika terén a helyzet mégis sokkal kiegyenlítettebb lett. Ehhez gyakorlati értelemben járultak hozzá a hetvenes években megindult leszerelési és bizalomerősítési tárgyalások, s az annak nyomán a kilencvenes években kiteljesedett drasztikus haderőcsökkentések. Azzal, hogy a katonai megfontolások elsődlegessége megszűnt a kilencvenes évek elején, a politikai enyhülés éppúgy kedvezett a diplomáciai eszmecserék élénküléséhez, mint a multinacionalitás erőre kapásához.

A megváltozott biztonsági környezet, valamint a NATO-bővítési hullámok és a Békepartnerségi program új katonai-szakmai elgondolások, mechanizmusok beve-

2 BABOS Tibor, Az európai biztonság öt központi pillére. Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2004, pp. 6–10.

zetését vonták maguk után. A multinacionalitás teljesen új olvasata körvonalazódott. A Szövetség politikai állásfoglalásaiban mindinkább kiállt a tagfelvételek mellett, illetve fokozta a partnerekkel való kapcsolatokat is.³ A katonai kapacitások nagyarányú mennyiségi csökkentését követően szintén számos, a minőségi javítást és a multinacionalitás fokozását célzó katonai alternatíva látott napvilágot, köztük – az Osztrák–Magyar Monarchiában már megismert –, többnemzetiségű egységek koncepciója. Különböző nemzetek összefogásával sorra jelentek meg a többnemzetiségű alakulatok a szakasz szinttől hadtestig, amelyek összességében kiválóan vizsgáztak a különböző, NATO-vezette béke- és válságműveletekben. A multinacionalitás terén megindult kezdeti lépések tehát új, a korábbiaknál jóval mélyebb vitákat generáltak a Szövetségben belül.

Multinacionalitás a Szövetség szerkezeti felépítésében

A Szövetség mai szerkezetét és felépítését vizsgálva a multinacionalitás, a korábbiakhoz képest sokkal világosabban rajzolódik ki. A főtitkári poszt éppúgy, mint a többi vezető kiválasztása rotációs alapon történik, s a politikai és katonai pilléreket tanulmányozva is kétséget kizáróan látszik, hogy mind az Észak-atlanti Tanács (North Atlantic Council – NAC) és a Nemzetközi Törzs (International Staff – IS), mind pedig a Katonai Bizottág (Military Committee – MC) és a Nemzetközi Katonai Törzs (International Military Staff – IMS) a nemzetköziség elvére épül.⁴ Ugyanez sugárzik tovább azokban a szervezetekben és kezdeményezésekben is, amelyeket a Szövetség létrehozott. Az Euro-atlanti Partnerségi Tanácsnak (Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC), a Békepartnerségi programnak (Partnership for Peace Programme – PfP), a Mediterrán Dialógusnak (Mediterranean Dialogue – MD), vagy az Isztambul-kezdeményezésnek (Istanbul Initiative – II) éppúgy alapvető elve a multinacionalitás, mint a különböző NATO-vezette műveleteknek.

A nemzetköziség a haderő felépítésében szintén jelentős fejlődésen ment keresztül az utóbbi években. Az 1999-ben megtartott washingtoni csúcstalálkozón meghozott döntések, majd pedig a NATO Katonai Hatóságok (NATO Military Authorities – NMA) által részleteiben kifejlesztett követelmények alapján a századfordulón megkezdtek a Szövetség szerkezetének jelenős átalakítását. A cél egy olyan új rendszer felállítása volt, amely egy hatékony vezetési és szervezeti struktúra révén, gyors mozgékonyt és szállíthatóságot, mobilitást, valamint rugalmasságot kölcsönöz a szervezetnek. Kifejezésre jutott az is, hogy mivel a Szövetségre jelentősebb szerep hárul majd a tagországok területétől akár távol eső válságok megoldása kapcsán, az új katonai struktúráknak fel kell készülniük a válság- és békeműveletek teljes spektrumának vezetésére és végrehajtására.⁵ A Szövetség felségterületén kívül eső műveletek tervezésénél a

3 Ibid., pp. 140–141

4 NATO, The Free Dictionary, online: <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/NATO> (2005. október 14.)

5 The New NATO Force Structure, IMS, NATO, October 2003, online: <http://www.nato.int/ims/docu/force-structure.htm> (2005. szeptember 8.)

multinacionalitás meghatározó feltételként lépett elő. Ennek oka, hogy a NATO tevékenységét ért külső politikai támadások elengedhetetlenné tették a kohézió erősítését, ami a lehető legszélesebb alapon történő művelési tervezésben és a haderőgenerálás multinacionális szempontjainak erősítésében kezdett testet ölteni.

Az új vezetési struktúrák kialakítása szempontjából a prágai csúcstalálkozó jelentette a mérföldkövet. A Szövetségre korábban jellemző regionális és szubregionális felépítést funkcionális alapon változtatták meg. A 2003 júniusában véglegesített új vezetési rend már egy művelési (Allied Command Operation – ACO) és egy transzformációs (Allied Command Transformation – ACT) stratégiai parancsnokságot jelöl meg. Az egyik a folyó műveletekért, a másik a Szövetség átalakításáért és a várható hadviselés tervezéséért felel.

Az új struktúra nem csak felére csökkentette az elsősorban szubregionális szintű parancsnokságok számát, hanem egyúttal előrevetítette: *a Szövetség két stratégiai funkcionális területe a védelmi műveletek és a permanens átalakítás.* Az új parancsnoki struktúra új tereket nyitott a multinacionalitás előtt is.⁶

A Szövetség alárendeltségében tevékenykedő erők új direktíváiban megerősítést nyert, hogy *a NATO katonai képességei nemzeti és multinacionális erőkre épülnek.* A Szövetség természetéből adódik, hogy mind a nemzeti, mind a többnemzetiségű katonai képességek felajánlásában, tevékenységében, meghatározó a multinacionalitás elvének alkalmazása. A Szövetség keretein belül ezt leginkább a CJTF-konceptió (Combined Joint Task Force – Többnemzetiségű Összhaderőnemi Harci Kötelék) tükrözi leginkább vissza. A CJTF ugyanis olyan rugalmas vezetési struktúrákat követel meg, amelyek lehetővé teszik a parancsnokok számára azt, hogy adott katonai műveletek meghatározott igényeinek kielégítéséhez több ország által biztosított alakulatokat és szolgáltatásokat vegyenek igénybe.⁷ A multinacionalitás ilyen történő gyakorlati megjelenése, megvalósítása magában hordozza a Szövetség politikai és katonai kohéziójának erősítését, a szolidaritást és a feladatok megoldásához nélkülözhetetlen rugalmasságot.

*A szerkezetet és a multinacionalitást összekapcsoló elgondolások azonban még ennél is tovább mennek, s kiterjesztik mindezt a Szövetségen kívülre is.*⁸ A NATO béke-műveleteinek eddigi pozitív példáira alapozva, mindinkább tért nyer az a felfogás is, amely szerint az együttműködő nemzetközi szervezeteket és összes potenciális partnerállamot, vagyis PpF- és MD-tagot is bevonják a Szövetség által vezetett műveletekbe.⁹ Összehasonlítva mindezt a hidegháború idején tapasztalt gyakorlattal, nyilvánvaló, hogy a *multinacionalitás fejlődési távlatai beláthatatlanok.*

6 A védelmi képességek erősítése, Az átalakult NATO, Public Diplomacy Division, Brussels, 2004, p. 10.

7 Ibid., p. 11

8 The New NATO Force Structure, IMS, NATO, October 2003, online: <http://www.nato.int/ims/docu/force-structure.htm> (2005. szeptember 8.)

9 Ingrid RASMUSSEN, Special Report: Multinationality in Crisis Response Operations, International Secretariat, 2000 November, online: (2005. szeptember 25.)

Multinacionalitás a Szövetség válságkezelő műveleteiben

Az 1999-ben megrendezett washingtoni csúcstalálkozó irányelveivel összhangban, erősítendő a multincionalitás elvét, a Pfp és az MD is új dinamikát kapott. Annak érdekében, hogy a partnerországok könnyebben kapcsolódhassanak a NATO-vezette műveletekhez, új mechanizmusokat ajánlottak a védelmi tervezés és a végrehajtás terén. Aktualizálták és hatékonyabbá tették a tervezési és ellenőrzési folyamatot (Planning and Review Process – PARP), amelynek következményeképpen a partnerek egyfelől hozzájutottak a Szövetség védelmi-tervezési *know how*jához, másfelől a Szövetség is megismerhette a partnerországokban működő vonatkozó rendszereket.¹⁰ A legfőbb cél azonban egyértelműen a két rendszer harmonizálása volt. Mind szakmai, mind politikai szempontból fontos volt azonban, hogy e közeledést koncepciónálisan is formába öntsék. A műveleti képességek koncepció (Operational Capabilities Concept – OCC) bemutatásától azt várták, hogy politikai szempontból éppúgy, mint katonailag, fórumot teremtsen majd az interoperabilitás gyakorlati megvalósításának, szövetségesek és partnerek között.¹¹

Az elmúlt öt esztendő folyamán ugyanakkor számtalanszor bizonyosságot nyert, hogy mivel a „multinacionalitás megvalósítása a műveleti együttműködésben” elvet másként értelmezik az egyes szövetségesek és partnerek, komoly elvi akadályok állnak a gyakorlati megvalósítás folyamata előtt.¹² Noha a mindenki által jóváhagyott politikai deklarációk *de jure* kinyilvánítják, hogy a multinacionalitásnak az *individuumtól a legnagyobb struktúráig bezárólag át kell hatnia az egész Szövetséget*, bizonyos nemzetek mégis elzárkóztak a multinacionalitás dandár, vagy annál alacsonyabb szinten történő gyakorlásától. Felmérések ugyanakkor egyértelműen igazolták, hogy a multinacionalitás zászlóalj-szintnél alacsonyabb szervezeteknél történő bevezetését a tagok nagytöbbsége egyértelműen visszautasította.

E probléma nem csak a politikai szándékok és a katonai-szakmai nézetek között fennálló diszharmóniát hozta féltreérthetetlenül felszínre, hanem rámutatott a nagyobb és a kisebb országok különböző erőforrásaiból adódó ellentmondásra is. Nyilvánvalóvá vált, hogy számos kisebb nemzet, amely korlátozott erőforrásai folytán képtelen zászlóalj méretű kontingenst kiállítani, kimarad a nemzetközi műveletekből. Ez egyfajta kettős negatív spirált indított el: egyfelől kevesebb nemzet volt képes részt venni, és felelősséget vállalni a műveletekben, másfelől e körülmény rendkívül aláásta a műveletek legitimációját, nagyobb területet adva az ellenséges politikai kritikáknak. E folyamat mindenképpen változtatásra szorult.

Az 1995-ben telepített IFOR (Implementation Force), az 1996 decemberében indult SFOR- (Stabilization Force), majd a KFOR-műveletek (Kosovo Force) tapasztalatai éppúgy kiváló alapul szolgáltak a multinacionalitás alacsonyabb szinten tör-

10 NATO Handbook, Brussels, 2002, <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb030208.htm> (2005. október 14.)

11 Appendix D, NATO Handbook, Brussels, 1999, <http://www.nato.int/pfp/docu/d990615e.htm> (2005. október 14.)

12 Ingrid RASMUSSEN, Special Report: Multinationality in Crisis Response Operations, International Secretariat, 2000 November, online: (2005. szeptember 25.)

ténő bevezetésének alternatíváihoz, mint a 2003-ban megkezdett ISAF (International Security Assistance Force – Nemzetközi Biztonsági Segítségnyújtási Erő) tanulságai.¹³ *A politikai szándékokat érvényre juttatva, megkezdtek tehát a multinacionalitás elvének alacsonyabb szinten való tesztelését.*

A NATO elmúlt egy évtizedében vezetett műveletei során cáfolhatatlanul kiderült, hogy csakis a szigorú nemzeti rendszabályok szerint működő egységek, sokkal több problémát jelentettek a felelős nemzetközi kötelékpáncsnoknak, mint a vegyes alakulatok. Noha a tisztán egy nemzetből álló alakulatoknál – természetszerűen – nem mutatkoztak nyelvi, mentalitásbeli, vagy kompatibilitásbeli disszonanciák, a többnemzetiségű alakulatok mégis sikerebbek voltak:

- a kisebb nemzetek mindegyike bekapcsolódhatott a NATO-műveletekbe;
- növekedett a műveletek legitimációja, a Szövetség kohéziója, és a közösségvállalás;
- a nemzetek jobban kiálltak a műveletek mellett, javult a műveletek politikai és szakmai-katonai támogatottsága;
- az egyes nemzetek, kisebb erőket felajánlva, több műveletben tudtak részt venni, ezáltal szélesíthették és aktualizálhatták a személyi állomány, közvetve pedig a nemzeti művelési tapasztalatokat;
- az egyes nemzetek többet tanultak egymástól, legyen az katonai-szakmai, vagy kulturális téma;
- a nemzetek és a Szövetség egésze jobban rákényszerült a különböző műveletekben történő részvételre, azok vezetésére, támogatására és kiszolgálására.

A multinacionalitás alacsonyabb szinteken történő rendszeresítése összességében megoldotta a korábban fennálló problémát, vagyis bevonta az összes nemzetet a műveletek részvételébe, valamint komparatív előnyöket produkált mind a kisebb, mind pedig a nagyobb nemzetek számára.

Multinacionalitás alacsonyabb szinteken: Dánia tapasztalatai a balkáni műveletekben

Dánia tapasztalatszerzése elsősorban a Szövetség bosznia és hercegovinai műveleteihez kötődik, amelyekben vezető nemzetként közösen dolgozott a balti államokkal. Az első békeművelési kontingenst (BALTBAT), a három balti állam részvételével, 1994-ben hozta létre Dánia, amely az SFOR kötelékében, s a dán zászlóaljjal (DANBN) együttműködve, 1999 áprilisában abszolválta első hathónapos misszióját. A második balti kontingens (BALTCO2) ugyanazon év októberéig maradt Bosznia Hercegovinában, amíg a BALTCO3 nem rotálta. A dán zászlóalj részét képezte annak az észak-lengyel dandárnak, amely az északi többnemzetiségű hadosztálynak volt alárendelve. Azt követően, hogy a lengyel dandár befejezte küldetését 1999 végén, egyesülve a lengyel és dán kötelékek egyes elemei, megalakult az észak-lengyel harci csoport (North-Polish Battle Group). A dánok által vállalt vezető nemzeti

13 The New (2003) NATO Concept, The Management of Defence, armedforces.co.uk, Online: <http://www.armedforces.co.uk/mod/listings/10010.html> (2005. október 13.)

szerep megtartása mellett a balti államok, különböző alegységekkel, rotációs alapon vettek részt az SFOR-műveletekben.¹⁴

Tekintettel Dánia NATO-tagságára, a multinacionális kötelék kiképzését, szakmai irányítását, haditechnikai támogatását, kiszolgálását, utánpótlását Koppenhága vállalta fel. A vállalt felelősség mélyreható tapasztalatokat kölcsönzött Dániának. A BALTBAT-ról szóló jelentésekben egyértelműen szembetűnik, hogy számottevő nehézségeket okozott például az angol nyelvismeret, a döntéshozatal, harcászati és hadművelleti tervezés terén mutatkozó interoperabilitás-hiány, az egyes alegységek mennyiségi és minőségi mutatóinak különbözősége, és a szolgálati lánc eltérő értelmezése. A BALTCOIN1 és 2 felkészítésénél ezért Dánia komoly energiát fektetett a balti országokból érkezett parancsnokok felkészítésébe és a kijelölt állomány kiképzésébe. Továbbra is gondot okozott azonban a harcvezetés és az információtechnológia terén mutatkozó kompatibilitás-hiány, a balti állomány biztonsági tanúsítványainak (Security Clearance) hiánya, aminek következtében a hírszerzési adatok nem jutottak el a baltiakhoz, ami összességében még mindig jelentősen korlátozta a hatékonyságot. Tény ugyanakkor, hogy az első kontingens, a BALTBAT, majd az azt követő kötelékek tapasztalatain okulva a későbbi művelési képességek hatványozottan javultak. Az együttműködési hajlandóságnak és a töretlen harci szellemnek köszönhetően a baltiak számos területen gyors fejlődést mutattak: a hadművelleti területen ismerték meg a művelési tervezés eljárásait, a rotálások kapcsán felmerülő tartalékképzést, a CIMIC-feladatokat, javult a nyelvi kompatibilitás, az angol kommunikáció és sok más területen is komoly előrelépés volt tapasztalható.¹⁵

Összegezve a dánok által vezetett multinacionális missziók tapasztalatait, az alábbi legfontosabb következtetések vonhatók le:

- misszió-előkészítés fontossága, tekintettel az összekötő tisztek felkészítésére;
- megalapozott elvi, doktrinális és a harceljárásokra vonatkozó harcászati-hadművelési felkészítés;
- kellő előkészítés esetén a multinacionalitás nem csak zászlóalj-, hanem akár század-, vagy szakasz-kötelékben is megvalósítható. Bizonyosságot nyert mindazonáltal, hogy a hatékonyság a homogén századok esetén a legjobb;
- a teljes körű parancsnoki hatáskör és felelősség tiszteletben tartása;
- az integrált törzsek körültekintő létrehozása, permanens felkészítése;
- a harcoló alakulatokat támogató nemzeti mechanizmusok átfedése pozitív hatást mutatott a kritikus helyzetekben. A logisztikai támogatás ugyanakkor jobb koordinációt követel;
- nyelvi képzés, képzés és kiképzés előkészítése és folyamatos fenntartása;
- állandó ellenőrzés és visszacsatolás.¹⁶

A tanulmány bevezető részében már bemutatott probléma megoldása szándékával, „Point Paper on Multinationality” címmel, 2005 júliusában adta közre kezdeményezését

14 Ingrid RASMUSSEN, Special Report: Multinationality in Crisis Response Operations, International Secretariat, 2000 November, online: (2005. szeptember 25.)

15 Ibid.

16 Ibid.

Dánia. Ebben ugyan kiáll a hatékonyság fokozása mellett, viszont – építve művelési tapasztalataira – határozottan ellenzi, hogy a hatékonyság a „multinacionalitás” elve sérülésével valósuljon meg. Rámutatva arra az ellentmondásra, hogy egyfelől *egyetlen szövetséges sem zárható ki a NATO-műveletekből, másfelől viszont a tagországok nagytöbbsége nem képes egyedül biztosítani az összes szükséges képességet. Úgy érvelt, hogy a multinacionalitásban rejlő közösségvállalás eredetileg egyfajta erőgeneráló elv.* Abban az esetben viszont, ha a hatékonyság elsődlegességét és minden áron való teljesítését elismerjük, úgy a multinacionalitásban rejlő erőgeneráló elv csorbulhat. Az eddigi, újonnan indított NATO-műveletekben jól látszott például, hogy a jelentősebb haderővel rendelkező országok által felajánlott – rájuk eső relatíve nagyobb méretű – katonai kontingensek alapvetően kitették az adott NATO-művelet gerincét, a kisebb tagállamoknak viszont már „csak” a (harc)biztosítással, kiszolgálással, vagy támogatással kapcsolatos feladatok jutottak. A nagyobb államok tehát domináns szerephez jutnak ezáltal, amit alkalmanként ki is használnak, míg a kisebbek kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek. Belátva azt, hogy a multinacionalitás esetenként a hatékonyság rovására mehet, a dán kezdeményezés mégis sokkal fontosabbnak értékeli a multinacionalitásban rejlő közös képzési, doktrinális, tervezési és szabványosítási eljárások, gyakorlatok összetartó erejét, ami nem csak a NATO kohézióját, hanem a Szövetség műveleteinek legitimációját is erősíti.¹⁷

Magyarország és multinacionalitás: a tények tükrében

Tény, hogy a Magyar Honvédség nem tartozik a Szövetség jelentős forrásaival rendelkező haderői közé. Sokszor bizonyosodott be, hogy a különböző NATO-műveletek előkészítése során Magyarország már eleve hátrányos pozícióból kezdte meg a tárgyalásokat. Tapasztalható volt az is, hogy adott időpillanatban nem állt rendelkezésünkre a szükséges méretű és/vagy felajánlható erő; vagy ha volt is ilyen, komoly késedelmet okozott annak felkészítése, vagy éppen belpolitikai/parlamenti elfogatása. Természetesen számos helyen lehetne javítani a katonai közigazgatást, és gördülékenyebbé tenni a haderő-felajánlás mechanizmusát, a magyar békeművelési kontingensek sikerei és a pozitív külföldi visszhangok azonban megkérdőjelezhetetlenek.¹⁸ Egy rövid pillantást vetve a Magyar Honvédség nemzetközi/békeművelési részvételének fontosabb területeire és állomásaira, azon belül is a (1) *megfigyelők*, a (2) *kontingensek*, a (3) *multinacionális alakulatok*, valamint a (4) *NATO-struktúrákban való részvétel* – világosan látszik, hogy a multinacionalitás terén szerzett magyar tapasztalatok meglehetősen mélyek és szerteágazóak.¹⁹

17 K. E. Rosgaard, Point Paper on Multinationality, The Danish Military Representative to the Military Committee in Permanent Session, NATO HQ, Brussels, Belgium, 14 July 2005.

18 A Magyar Honvédség, Történelmi Előzmények, MK Külügyminisztérium, online: <http://www.kulugyminiszterium.hu/archivum/Kulugyminiszterium/HU/Magyarorszagrol/Politika/honvedseg.htm> (2005. október 14.)

19 Tibor BABOS, Hungarian Peace Support Operations, Their Role in the Balkans and Elsewhere, in From Peace Making to Self Sustaining Peace – International Presence in South East Europe at a Crossroads, online: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg8_pmp_03_babos.pdf (2005. október 14.)

Magyar megfigyelők

Túlzás nélkül mondhatjuk: a Magyar Honvédség, illetve jogelődjei, a modern béke-támogató műveletekben és a nemzetközi katonai missziókban *tiszteletre méltó múlt*ra tekintenek vissza. Az első „béke-teremtő” művelet az Osztrák–Magyar Monarchia 1896-os krétai szerepvállalásához köthető, amikor a szemben álló görög és török had-erőt a magyar származású Pintér Gyula krétai konzul vezetésével választották szét.

A második világháború utáni hidegháborús időszakban a nagyhatalmak szembenállása és a blokk-hangulat jelentősen korlátozta az ENSZ funkcióinak gyakorlását. Még ebben a kiélezett külpolitikai helyzetben is volt azonban példa békeműveleti tevékenységre. Ezek közül az egyik legnagyobb figyelmet a Párizsi Szerződés aláírása értelmében, 1973-ban felállított dél-vietnámi nemzetközi felügyelő bizottság kapta. A szemben álló felek közötti tűzszünetet ellenőrző, négy nemzet tisztjeiből összeállított nemzetközi szervezet tagjaiként, három váltásban, több tucat magyar katona vett részt a vállalt feladatokban és műveletekben.

A hidegháborús szembenállás elmúltával, az 1990-es évek az ENSZ nagy aktivitású korszakává váltak. A világszervezet több békeműveletet indított el ebben az évtizedben, mint korábbi történelmében összesen. Ezen időszakban kezdődött a Magyar Köztársaság tevőleges kapcsolódása a különböző nemzetközi szervezetek által vezetett békefenntartó műveletekhez. Első alkalommal 1988-ban, ENSZ-felkérésre – fegyvertelen katonai megfigyelőként – vettek részt magyar katonák az iraki–iráni háborút lezáró békeszerződést ellenőrző misszióban (UNIIMOG).

Ezt követően magyar békefenntartók az alábbi műveletekben vállaltak – fegyvertelen katonai megfigyelőkkel – *aktív szerepet a világ fegyveres konfliktusainak rendezésében*:

- Öböl-háború (HMT) 1991 (egészségügyi csoport);
- Angola (UNAVEM II–III, MONUA) 1991–1999;
- Ciprus (UNFICYP katonai megfigyelők) 1993
- Uganda (UNOMUR) 1993–1994;
- Mozambik (ONUMOZ) 1993–1995;
- Tádzsikisztán (UNMOT) 1995;
- India és Pakisztán közötti Kasmír (UNMOGIP) 1999–2000;
- Albánia (AFOR) 1999;
- Irak–Kuvait (UNIKOM) 1991–2002;

A nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ stb.) békefenntartó misszióiban való részvételt hazánk továbbra is kiemelt területként kezeli, amelyet jól bizonyít jelenleg folyamatban lévő missziós részvételünk is.

A nemzetközi békefenntartásban résztvevő magyar katonák készségi fokának, elméleti és gyakorlati tudásának növelése céljából 2000. október 1-jével Szolnokon, az 1. könnyű vegyes ezred bázisán, létrejött a béketámogató kiképző központ. A központ öt esztendősi tevékenysége során nem csak akkreditációt kapott az összes vezető biztonsági szervezettől, hanem mára elismert képzési intézményévé is vált a nemzetközi közösségnek.

Magyar kontingensek

1995-ben minőségi változás következett be a magyar békefenntartás történetében. Az Országgyűlés első ízben adta hozzájárulását ahhoz, hogy egy fegyveres, katonai rendészeti funkciókat ellátó magyar kontingens teljesítsen szolgálatot a Sínai-félszigeten a MFO-misszió (Multinational Force and Observers – Többnemzetiségű Erők és Megfigyelők) keretein belül. Ezzel szinte egyidőben, 1995. november 14-én kezdte meg szolgálatát egy békefenntartó szakaszunk az ENSZ égisze alatt működő UNFICYP misszióban Cipruson. 1997 szeptemberében a magyar szakasz század erőre növekedett. A magyar műszaki kontingens 1995-től 2002. április 1-jéig, aktívan vett részt az IFOR/SFOR-ban, továbbá az ör- és biztosító zászlóalj 1999-től, valamint a megelőző orvosi laboratórium 2001-től működik a KFOR kötelékében. Macedóniában 2001 szeptemberétől három hónapig egy 34 fős magyar fegyver megsemmisítő csoport működött. 2002 márciusában a macedóniai Task Force Fox erők keretében egy 34 fős felderítő szakasz települt Macedóniába.²⁰

A daytoni megállapodás végrehajtása érdekében a kezdetektől, 1995. októbere óta vesz részt Magyarország a délszláv válság békés rendezését célzó törekvések végrehajtásában, majd az *IFOR/SFOR-tevékenységben*.²¹ Az utóbbi időben a klasszikusnak mondható békefenntartó feladatok másodrendűvé, míg az újjáépítést és a lakosság mindennapi életének normalizálását célzó tevékenységi formák – konfliktus utáni békeépítés – váltak elsőrendűvé. Ennek érdekében hadművelési feladatai mellett az MMK részt vett az „SFOR Barátságos Arca” programban (terület-előkészítés, romeltakarítási feladat, a polgári lakosság mozgásszabadságát biztosító utak, hidak helyreállítása, stb.). A balkáni régióban bekövetkezett pozitív változások, valamint az SFOR erők feladatainak változása szükségessé tette az SFOR-ban való magyar részvétel felülvizsgálatát.²² Ennek eredményeként – a NATO igényeinek figyelembevételével, az Országgyűlés felhatalmazása és a kormány határozata alapján – az MMK 2002. március 31-ével befejezte a hadművelési tevékenységet, s 2002. május 31-ig, teljes kivonásra került.²³

A térségre vonatkozó magyar felelősség és elkötelezettség kinyilvánítását az SFOR Főparancsnokság irányítása alá tartozó legfeljebb 200 fős rendfenntartó alegy-

20 A Magyar Honvédség, Történelmi Előzmények, MK Külügyminisztérium, online: <http://www.kulugyminiszterium.hu/archivum/Kulugyminiszterium/HU/Magyarorszagrol/Politika/honvedseg.htm> (2005. október 14.)

21 Tibor BABOS, Hungarian Peace Support Operations, Their Role in the Balkans and Elsewhere, in *From Peace Making to Self Sustaining Peace – International Presence in South East Europe at a Crossroads*, Austria, pp. 22–25., online: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg8_pmp_03_babos.pdf (2005. október 14.)

22 105/1999. (XII. 22.) OGY határozat, a délszláv helyzet stabilizálása érdekében az SFOR erőket felváltó erők tevékenységének elősegítéséről és ebben a magyar műszaki kontingens részvételéről szóló 18/1998. (III. 6.) OGY határozat módosításáról, online: <http://www.complex.hu/kzldat/o99h0105.htm/o99h0105.htm> (2005. október 14.)

23 A Magyar Honvédség Katonai Rendfenntartó Kontingens (MH KRK) az olasz csendőrökkel (carabinieri) együtt, Magyar Honvédség, Budapest, online: http://www.honvedelem.hu/honvedseg/missziok/euforipu/a_magyar_honvedseg_katonai_rendfenntarto_kontingens_mh_krk_az_olasz_csendorokkal_carabinieri_kel_egy (2005. október 14.)

ség bizonyítja, amely két lépcsőben, 2002. június közepéig települt ki a hadműveleti területre, s feladatait Szarajevóban olasz békefenntartó erők kötelékében hajtja végre. A Szarajevó központtal működő és az SFOR-t felváltó EUFOR ALTHEA- és EUFOR IPU-misszióban Magyarország továbbra is jelenős erővel, egy 114-fős és egy 107-fős katonai rendfenntartó kontingenssel vesz részt.

Az IFOR/SFOR mellett hazánk tevékenyen működik közre a koszovói békefenntartásban részt vevő nemzetközi erők (KFOR) tevékenységének elősegítésében is.²⁴ Ennek érdekében őr- és biztosító zászlóalj (ÖBZ) néven egy ideiglenes katonai szervezet jött létre a Magyar Honvédség keretén belül. A hozzájárulás értelmében a legfeljebb 350 fős zászlóalj a KFOR feladataihoz szükséges fegyverzettel, technikai eszközökkel és felszereléssel őr- és biztosítási feladatokat lát el. 2001 januárjától a zászlóalj kiegészült egy 14 fős megelőző egészségügyi laboratóriummal (MEL), amely a misszió teljes területén végzi feladatát. A KFOR-hoz kapcsolódó létszámviszonyok csak részleteiben változtak, a pristinai egység 297 fős, a KFOR ÖBZ 283 fős, a MEL 9 főre csökkent, valamint a pristinai KFOR-parancsnokság törzsében 5 magyar katona teljesít szolgálatot.

A NATO macedóniai békefenntartó kontingensében (*Task Force Fox*) történő szerepvállalásunk keretében a Magyar Köztársaság a nemzetközi feladatban való részvételre felajánlott egy maximum 40 fős felderítő szakaszt, amelynek feladatai közé tartozik az információgyűjtés és továbbítás a többnemzetiségű parancsnokság részére, járőr feladatok végzése, nyílt és rejtett figyelő őrök felállítása, útvonal-, terület és objektum átvizsgálás. A kontingens 2002. március közepe óta lát el műveleti feladatokat. A macedóniai misszióban résztvevő magyar alakulat azóta kiegészült egy újabbal, így a magyar szerepvállalás mára egy 41 fős felderítő és egy 40 fős őr- és biztosító szakasszal bővült, amelyek főhadiszállása továbbra is a skopjei NATO-parancsnokság.

Az ENSZ által 1995-ben indított ciprusi békefenntartó misszió (UNFICYP) alárendeltségében jelenleg egy 84 fős magyar kontingens vállal szerepet, amelynek második rotációs váltása ez év szeptemberében történt meg. Tekintettel arra, hogy 2001-ben Ausztria kivonta csapatait a térségből, az osztrák–magyar–szlovén zászlóalj szlovák–magyar kötelékké alakult át. Szintén az ENSZ-égisze alatt tevékenykedik a *többnemzetiségű erők és megfigyelők* (MFO) elnevezésű misszió, amely Egyiptomban, a Sínai-félszigeten lát el biztonsági feladatokat Egyiptom és Izrael között. A Misszió magyar kontingense jelenleg 41 fő, abból 26 katona, 15 fő pedig rendészeti (rendőr/határőr) tevékenységet folytat.²⁵

A terrorizmus elleni harc globálissá válása két új, kihívásokkal teli térséget emelt látókörbe: Afganisztánt és Irakot. Az alább részleteiben is szemléltetett magyar szerepvállalás nem csak a létszámviszonyok tekintetében jelent különös figyelmet, hanem éppúgy előrevetíti a magyar békeműveleti szerepvállalás lehetséges irányainak fejlődési

24 Tibor BABOS, Hungarian Peace Support Operations, Their Role in the Balkans and Elsewhere, in *From Peace Making to Self Sustaining Peace – International Presence in South East Europe at a Crossroads*, Vienna, pp. 25–27., online:

http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg8_pmp_03_babos.pdf (2005. október 14.)

25 Ibid.

alternatíváit, mint a multinacionalitáshoz való fokozott magyar közeledést. A nemzetközi biztonsági közreműködő erők (ISAF) kötelékében Magyarország jelenleg összesen 179 fővel vesz részt, amely az alábbiak szerint oszlik meg: 125 fő teljesít szolgálatot az MH könnyű gyalogos század kötelékében, 43 fő dolgozik egyéni törzs és szakbeosztásokban, valamint 11 fő vesz részt a misszió szintjén működő törzsben (BG-3).²⁶ A NATO iraki kiképző központ, NTM-I-missziójában jelenleg 18 fő szolgál. Feladatuk, hogy a „zöld zóna”, Al Rustamijah (Bagdad), valamint Camp Victory települési hellyel részt vegyenek az újonnan felállított iraki haderő és belbiztonsági alakulatok képzésében, kiképzésében.

Az afganisztáni és iraki békeműveletek egyértelműen bizonyítják: a magyar védelmi és művelési tervezésnek, a logisztikának a korábbinál sokkal nagyobb figyelmet kell fordítania az expedíciós feladatok teljesítésére. A multinacionalitás problémája természetesen a nagyobb távolságok miatt sokkal összetettebbé válik, a kis országok egyébként is meglévő terhei tovább hatványozódnak. Tekintettel arra, hogy a Magyar Honvédség jelenleg „standby” tart egy mintegy 120 fős őr- és biztosító századot, amely már művelési területen ténykedő további 18 fővel – igény szerint – bővíthet, a multinacionalitás kérdése ma aktuálisabban érint bennünket, mint valaha.

A multinacionális regionális egységekben való magyar részvétel

A többoldalú katonai kapcsolatok egyik speciális területét jelenti a regionális alapon létrejött közös katonai szervezetekben való részvételünk. Az Országgyűlés az 1998. évi XLVII. törvénnyel megerősítette és kihirdette a magyar–román közös békefenntartó zászlóalj létrehozása tárgyában Budapesten, 1998. március 20-án aláírt megállapodást. Ezen békefenntartó zászlóaljra vonatkozó katona-technikai megállapodást a két ország vezérkari főnöke 1999. május 14-én írta alá. Noha az alakulat aktivizálására még nem került sor, a keretegyezmény és a folyamatos gyakorlati együttműködés lehetőséget biztosít a művelési területen történő alkalmazásra is.

Az 1998. évi XLV. törvényben megtörtént a magyar–olasz–szlovén többnemzetiségű szárazföldi kötelék (MLF) létrehozásáról Udinében, 1998. április 18-án aláírt egyezmény megerősítése és kihirdetése. A kötelék működésével kapcsolatos részleteket tartalmazó katona-technikai egyezményt a partnerországok vezérkari főnökei írták alá Ljubljanában.²⁷

Magyarország kezdeményezésére létrejött a magyar–román–szlovák–ukrán „Tisza” többnemzetiségű műszaki zászlóalj, amelynek célja: együttműködés az esetleges természeti katasztrófák elhárításában. Tekintettel arra, hogy az elmúlt években számos alkalommal fordult elő árvíz a térségben, az intézményesített együttműködés jó keretet szolgáltatott az operatív cselekvésre.

26 Vezérkarifőnök-helyettesi látogatás az ISAF-missziónál, honvedelem.hu, online: http://www.honvedelem.hu/honvedseg/missziok/vezerkarifonok-helyettesi_latogatás_az_isaf-misszion_al (2005. október 14.)

27 Közösén gyakoroltak az MLF szakaszok, Magyar Honvédség, online: http://www.honvedelem.hu/hirek/kulfoldi_hirek/kozosen_gyakoroltak_az_mlf_szakaszok (2005. október 14.)

1997 őszén osztrák javaslatra került létrehozásra a közép-európai országok béketámogatással kapcsolatos együttműködésére irányuló kezdeményezése – CENCOOP (Central European Nations COOPeration) –, melyben Ausztria, Magyarország, Románia, Svájc, Szlovákia és Szlovénia vesz részt. Az együttműködés alapvető célja, hogy javítsa a közép-európai nemzetek képességeit és lehetőségeit a béketámogató műveletekkel kapcsolatos új kihívásokra történő reagálás során. A kezdeményezés a regionális együttműködés jobb kihasználásával igyekszik az aláíró országokat nagyobb szerephez juttatni az ENSZ, EBESZ, NATO, vagy más nemzetközi szervezetek mandátuma alapján irányított és felügyelt béketámogató és humanitárius műveletek végrehajtása és az azokra történő kiképzés és felkészülés során.²⁸ A multinacionalitás szempontjából külön ki kell emelni a CENCOOP-kezdeményezésben részt vevő országok politikai sokszínűségét: Magyarország, Szlovénia és Szlovákia mind a NATO-nak, mind pedig az EU-nak teljes jogú tagjai; Románia csak NATO-tag, Ausztria csak EU-tag, Svájc pedig hagyományosan semleges.

Magyarország a többnemzetiségű készenléti dandár (SHIRBRIG – Multinational Stand-by Forces High Readiness Brigade) irányító bizottság ülésein megfigyelői státuszban vesz részt.

Magyarország kapcsolódása a NATO multinacionális struktúráihoz

A csatlakozást követően a NATO-tagságból eredő *haderő-fejlesztési követelmények teljesítése került előtérbe*. A washingtoni csúcstalálkozón meghirdetett Védelmi Képességek Kezdeményezés program keretében elsőrendű feladattá vált a Magyar Honvédség interoperabilitásának és kompatibilitásának fokozatos megteremtése. Ehhez nagymértékben hozzájárul a NATO és egyes szövetségesek hathatós politikai, katonai-szakmai és anyagi támogatása. Magyarország kapcsolódása a NATO multinacionális struktúráihoz alapvetően két fő dimenzióban valósult meg: struktúrákhoz és mechanizmusokhoz. Az első alapvetően a NATO parancsnoki struktúrájába történő integrációt, a másik pedig a NATO tervezési, doktrinális, műveleti és kiképzési rendszereihez való csatlakozást jelentette.²⁹

Létrejötték a NATO központi szerveivel kapcsolatot tartó magyar katonai képviselői szervek, megkezdtek működésüket az MK Allandó NATO Képviselő Katonai Képviselő Hivatala Brüsszelben, és a Nemzeti Katonai Képviselők Monsban és Norfolkban. A struktúrák mellett Magyarország kiemelt területként kezeli a NATO kidolgozó, döntés-előkészítő szervek, bizottságok és munkacsoportok, munkaműhelyek tevékenységét, valamint nagy hangsúlyt helyez a különböző NATO-műveletekben és közös gyakorlatokon történő részvételre. E feladatok biztosítása elengedhetetlenné tették az olyan hazai háttérmunkát, mint a befogadó nemzeti támogatás és az ahhoz igazodó nemzeti támogató elem feladatrendszerének kiépítését és működtetését.

28 A Cencoop megtette az első lépést a regionális védelmi együttműködés kialakítására, Diplomacy and Trade, Budapest, MTL, online: <http://www.dteurope.com/november/magyar/02.html> (2005. október 14.)

29 A Magyar Honvédség Védelmi Felülvizsgálata, magyarorszag.hu, Kormányzati portál, online: <http://www.magyarorszag.hu/hirek/kozelet/felulvizsgalat20030801.html> (2005. október 14.)

Az Európai Szövetséges Főparancsnokság Gyors Reagálású Hadtest kötelékébe felajánlott erők képességei fejlesztésének folyamatos megteremtése érdekében – első fázisban az azonnali reagáló erők állományába kijelölt szervezeteknél – meghatározásra került új feladatrendszerük, valamint az ennek végrehajtását biztosító anyagi-technikai készletek kialakításának, illetve lépcsőzésének követelményrendszere. A NATO tagságból eredő feladatok a logisztikai támogatás terén is új kihívásokat jelentettek. Mindez kifejezésre jutott a NATO-kompatibilitás megteremtése, a különböző missziók logisztikai támogatási feltételeinek biztosítása, az új eljárások adaptálása, a jogharmonizáció feladatainak megkezdése és megvalósítása terén.

Megállapítható, hogy a különböző nemzetközi szervezetek, illetve regionális kezdeményezések keretein belül – *a világ válságövezeteiben zajló nemzetközi békétámogató missziókban való részvételt a Magyar Köztársaság folyamatosan kiemelt feladatként kezeli.* A Magyar Honvédség NATO-ban történő szerepvállalása, legyen az mennyiségi, vagy minőségi mutató, messze meghaladja az EU, EBESZ, ENSZ és más nemzetközi szervezetben történő részvételt. Ennek elsődleges oka, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete – képességei révén – monopol-helyzetben van, mondhatni piacvezető, a biztonságpolitika terén. Hazánk pedig ennek teljes jogú aktív tagja.

Multinacionalitás – magyar érdekek

A fentiek tükrében tagadhatatlan: *Magyarországnak nem csak joga, hanem kötelessége is beleszólni a multinacionalitás körül folyó vitákba.* Tapasztalatainkból, stratégiai jellemzőinkből és elhelyezkedésünkől adódóan a multinacionalitással kapcsolatos magyar érdekek azonban meglehetősen sajátosak. A magyar álláspont kialakítása előtt azonban érdemes még egyszer összefoglalni: *kik a szereplők, mi is a probléma lényege és milyen kimenetele lehet annak a jövőben.*

Multinacionalitás vs. hatékonyság, vagy hatékonyság vs. multinacionalitás? Melyik a fontosabb? Világosan látszik, hogy a két fogalom érvényesítését eltérőképpen értelmezik az egyes szövetségesek: a nagyok a hatékonyságot tartják fontosabbnak, a kisebbek a multinacionalitás maximalizálása mellett kardoskodnak. Tekintettel arra, hogy mindkét oldalon felsorakoztathatók *pro* és *kontra* érvek, a vita jelen környezetben hagyása mindenképpen a két érdekcsoport között megnyílt szakadék növekedéséhez, illetve a Szövetség hatékonyságának romlásához vezetne.

Megvizsgálva a polarizálódott felek által képviselt álláspontokat, illetve a dilemma kulminálódását Szövetségi szinten, felvetődik: jó-e egyáltalán a kérdésfeltevés? Lehet-e szövetségi szinten multinacionalitásról beszélni hatékonyság nélkül, vagy hatékonyságról, multinacionalitás nélkül? Helyes-e egyáltalán a „*versus*” szócska használata, ami az egyik, vagy másik közötti kötelező választást sugallja?

Magyarország szempontjából mindkét kérdés fontos, s az egyik nem feltétlenül fontosabb, mint a másik.

Abban az esetben, ha tisztán az egyik kérdés mellett törnénk pálcát, nem csak negligálnánk a másik probléma jelentőségét, hanem éppúgy tovább generálnánk a vitát, mint a megosztottságot. Ez Magyarországnak egyértelműen nem állhat szándékában. Sokkal inkább *az az érdekünk, hogy a vita megnyugtatóan megoldódjon, a polarizálódott felek közeledjenek egymáshoz, s hogy a multinacionalitás és a hatékonyság egyszerre, egy-*

mást erősítve jusson érvényre. A vita megoldása szempontjából ezért hazánk részéről elengedhetetlen a konszenzus-keresés szándéka és támogatása.

Magyarország biztonsági környezete, önvédelme és a NATO haderőgenerálás összefüggésében *hazánknak alapvető érdeke, hogy a Magyar Honvédség ne specializálódjon egy adott területre.* A Balkán-konfliktus befejezetlensége éppúgy az egységes magyar hon- és önvédelem fejlesztését igazolják, mint a magyar békeművelési tapasztalatok. A műszaki kontingens, az orvoscsoporthoz éppúgy nem volt örök érvényű vállalkozás, mint a jelenlegi Force Protection projekt. *Hazánknak tehát kiegyenlítetten, összhaderőnemi vonatkozásban kell bekapcsolódnia a NATO béke-, vagy stabilizációs műveleteibe.*

Szem előtt tartva nemzeti biztonsági stratégiánkat, katonai képességeinket, és erőforrásainkat, *abban vagyunk érdekeltek, hogy a Szövetség katonai hatékonysága a multinacionalitás maximalizálásával növekedjen.* Építve a fent említett dán és magyar tapasztalatokra, igazoltnak látszik a két fogalom összekapcsolhatósága, és a „versus” helyett az „és” szócska használata. Ezt indokolja az is, hogy a multinacionalitás és a hatékonyság nem egy és ugyanazon katonai-fogalmi körbe tartozik. Míg a multinacionalitás ugyanis a Szövetséget jellemző adott tény/körülmény, addig a hatékonyság a NATO megkérdőjelezhetetlen célja és követelménye. Sokkal célravezetőbb megvizsgálni tehát azt, hogy miképpen érhető el az egyik, a másik útján és fordítva.

Kiindulva abból, hogy a Szövetség tagsága semmilyen szempontból nem homogén, és a belátható időn belül nem is lesz az, a megoldás előmozdítása érdekében előnyös lenne úgy fogalmazni: *miképpen javítható a hatékonyság a NATO multinacionális környezetében? Tekintettel arra, hogy a multinacionalitás, egy adott körülmény, a hatékonyság pedig egy elérendő cél, ajánlatos kiindulni az előzőből.* Ezt indokolja az is, hogy hazánk – minden szempontból – a korlátozott forrásokkal rendelkező tagállamok közé sorolható, s mert a multinacionalitás elvének sérülése jelentős többletterheket kényszerítene ránk. A Magyarország által hangoztatott érvrendszernek tehát úgy kell támogatnia a hatékonyság fokozását, hogy a multinacionalitás bármiféle sérülése ne okozzon többletterhet hazánkra nézve.

Magyarország álláspontja és a témára vonatkozó magyar mandátum mindegyikük tükrében a következőképpen hangozhatna: *a hatékonyság csakis a multinacionalitáson keresztül képzelhető el; a multinacionalitásnak, hatékonyság nélkül pedig semmi értelme.* A multinacionalitás intézményi kereteinek jobb elismerése mindenképpen maga után vonja a hatékonyság javítását is. Abban az esetben, ha a kisebb tagállamok korlátozott képességei nagyobb figyelmet kapnak, a kisebbek – összességében egyébként jelentős – képességei racionálisabban és eredményesebben jelenhetnének meg a Szövetség szintjén. Ebben az esetben a multinacionalitás valóban erőgeneráló tényezővé válik, ami bizonyosan javítja a hatékonyságot.

Németh István

Multifunkcionális képességek fejlesztése a szárazföldi erőkben

Az elmúlt évek jelentős változásokat hoztak a NATO vezetési- és csapat struktúrájában. A Helsinkiben született döntés óta az Európai Unió vezette önálló katonai képességek kialakításában mindkét szervezet jelentős erőfeszítéseket tesz a reagálni tudó katonai képességek kialakítására, átalakítására.

A NATO HRF¹, NRF² feladatrendszerben végrehajtott gyakorlatok, a jelenleg folyó műveletek számos tapasztalatot eredményeztek, amelyek jelentős hatással vannak az új vagy módosított képességek fejlesztésére, az alkalmazható erők struktúrájára és természetesen az alkalmazás módjára is. Az új katonai képességek fejlesztése érinti az alkalmazott haderőnemeket, így a szárazföldi erőket is.

A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején című tudományos konferencia szervezőbizottsága által is megfogalmazottak szerint: „Szövetségi kötelezettségeinket tekintve, a Magyar Honvédségnek is fel kell készülnie az aktív részvételre. A várható, a felvállalható feladatok végrehajtásához szükséges képességeket a magyar haderőben is létre kell hozni, mivel ennek hiányában csak komoly veszteségek árán leszünk képesek a feladatok végrehajtásában eredményesen részt venni!”

Az erők és doktrína folyamatos adaptációja

A globális biztonságpolitikai helyzet dinamikus, nehezen prognosztizálható változásai, a jelen és a várható szerepvállalásunk mértéke a NATO vagy EU vezette műveletekben, valamint a szárazföldi erők küldetesei együttesen determinálják a kihívásokra történő válaszadási képességek kialakítását, fejlesztését.

Összhangban a NATO és az EU politikájával a fegyveres erők és természetesen annak szerves részét képező szárazföldi erők csak úgy képesek megfelelni a jelen és a

1 NATO HRF (NATO High Readiness Forces) NATO magas készenlétű erők

2 NRF (NATO Reaction Forces) NATO reagáló erők

jövő kihívásainak, ha a dinamikusan változó globális biztonságpolitikai helyzetben a szárazföldi erők feladatrendszere és műveleti feladatai végrehajtásának módja, azaz a doktrína folyamatosan igazodik a követelmény rendszerhez. Mindebből logikusan következik, hogy az erők és a doktrína folyamatos adaptációja szükséges annak érdekében, hogy biztosított legyen a szárazföldi erők megkívánt képessége.

Az elmúlt évek, kiemelten CJTF³, DJTF⁴, HRF, NRF rendszerben végrehajtott gyakorlatok elemzéséből, valamint a valós műveletek tapasztalataiból levonható főbb következtetések is egyértelműen alátámasztják, hogy a kihívásokra reagálni képes követelmények multifunkcionális, professzionális képességek kialakítását és fejlesztését követeli meg a törzsektől és a műveleti területen harcoló katonáktól egyaránt. Az új követelményeknek való megfelelés a katonát helyezi a központba, amit alátámasztanak az aszimmetrikus hadviselés műveleti sajátosságai is.

Az euro-atlanti értékek megvédése a tagállamok elemi érdeke, mely egyre inkább multinacionalizálódik, ami azt jelenti, hogy a magyar szárazföldi erőknek is a védelmi rendszer részeként – lehetőségei szerint – részt kell vennie egy többnemzetiségű, összhaderőnemi jellegű válaszban a fenyegető veszélyekre és kihívásokra. A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája a következőképpen fogalmaz: „Magyarország tagsága az Európai Unióban és a NATO-ban egyszerre jelent alkalmazkodási-igazodási kötelezettségeket, valamint a döntéshozatalban és a cselekvésben való részvétel lehetőségét.”

A szárazföldi erők küldetése az alábbiak szerint foglalható össze:

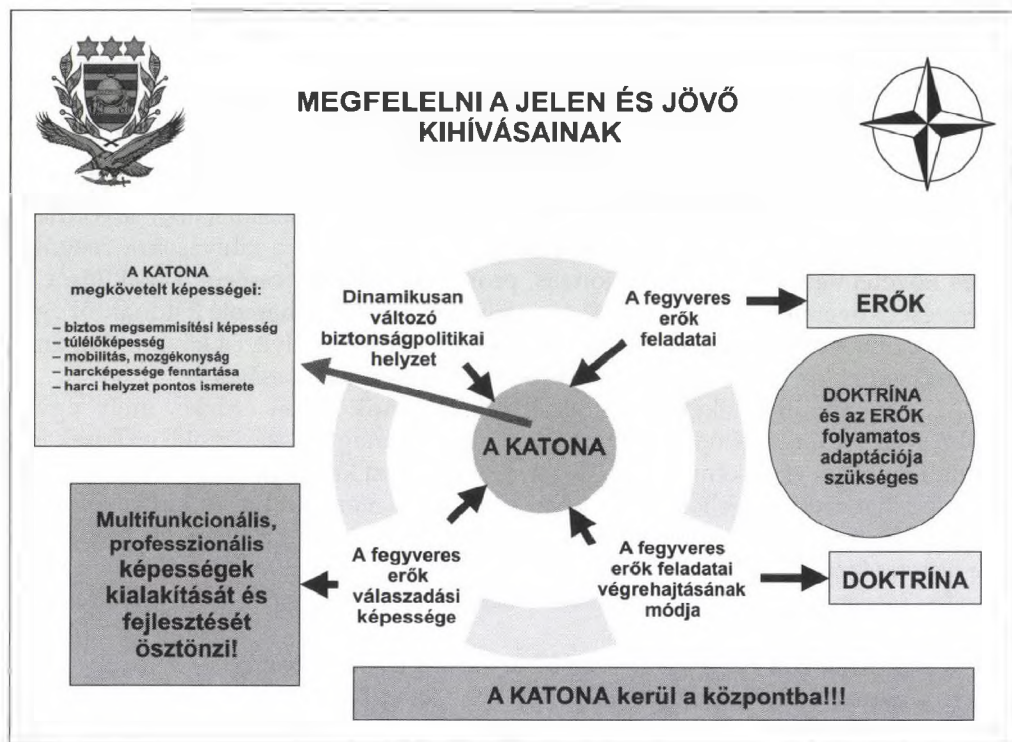
- a nemzeti értékek megóvása;
- részvétel az Euro-atlanti értékek védelmében, NATO, EU képességekhez való hozzájárulás;
- részvétel a nemzetközi válságok megoldásában, kezelésében;
- az EU önálló válságkezelési képességek kialakításához való hozzájárulás.

A jelen és a jövő kihívásai, valamint a szárazföldi erők küldetése együttesen, komplex módon determinálják az erők multifunkcionális képességeinek a fejlesztését. A valószínű műveleti területek jellemzőiből következtetésként egyértelműen levonható, hogy a valószínűsíthető ellenség mai és előrevetíthető hadviselési módjai, harcászati fogásai nem keresik a közvetlen konfrontációt. Harcérintkezési távolság gyakorlatilag nincsen, ugyanis mielőtt látnánk, vagy felismerhetnénk az ellenséget már harcérintkezésbe kerülünk vele.

A rendkívül szélsőséges viszonyok között a jövő harcait időben és térben a tagoltság, szétszórtság és valóban az aszimmetrikus, ezerarcú karakterisztika jellemzi. A műveletek megvívása szempontjából előre jelezhető az a trend is, hogy kevesebb ember, kevesebb katona vívja meg a harcot az egyre kisebb kötelékekkel történő összeütközések során. A trend az, hogy gyakran nem komplex kis alegységek, hanem azok részei kerülnek közvetlen harcérintkezésbe az ellenséggel, így az egyes harcos, azaz a sokrétűen változatos feladatokra felkészített multifunkcionális képességekkel rendelkező katona kerül a figyelem középpontjába.

3 CJTF (Combined Joint Task Forces) többnemzetiségű összhaderőnemi harci kötelék

4 DJTF (Deployable Joint Task Forces) telepíthető összhaderőnemi harci kötelék

A katona megkövetelt képességei az alábbiak:

- biztos megsemmisítési képesség,
- túlélőképesség,
- mobilitás és mozgékonyság,
- harcképessége fenntartása,
- harci helyzet rendkívül pontos ismerete.

A katonával szembeni képességek biztosítása elengedhetetlenül maga után vonja a katonára fordítandó költségek növekedését.

A HRF, NRF gyakorlatok, valamint a jelenleg folyó valós műveletek tapasztalatai és a jövő művelleti területeinek sajátosságait elemezve a jövő műveletének jellemzői a következők:

- a műveletek többdimenziójúak és összetettek;
- a művelleti képességeket időben és meg növekedett térben folyamatosan garantálni kell;
- a műveletek végrehajtása lényegesen nagyobb alkalmazkodó- képességet követel a vezető szervektől, támogatóktól és főleg a művelleti területen harcoló katonától;
- jelentősen megnő a túlélőképesség biztosításának a szerepe;
- meghatározó az összhaderőnemi, többnemzetiségű integrált erőfeszítés;
- magasfokú, integrált együttműködési képesség a műveletben résztvevő nemzetekkel;

- hálózatcentrikus, híradó-informatikai képességek (C4I);
- reáldíós felderítési adatok a végrehajtóknak, a harcoló katona szintjéig;
- robosztus logisztikai támogatási képességek.

Egyértelműen megállapítható a NATO és EU elvekből adódóan is, hogy jelentősen nő és meghatározó a műveletek összhaderőnemi és többnemzetiségű jellege, a haderőnemek és a logisztikai rendszerek integrált erőfeszítése, ami tovább katalizálja a multifunkcionális képességek fejlesztését a törzsekkel és a katonával szemben.

Rendkívül megnő a szerepe a műveletek logisztikai támogatásának, a túlélőképesség biztosításának, a hálózatcentrikus C4I képességeknek, *amelyben a műveleti tervezők, döntéshozók, végrehajtók és a logisztikai struktúrák egyesített rendszerben hajtják végre feladataikat.*

A támogatóképes logisztikai rendszer jelentőségét az NRF feladatrendszerrel kapcsolatban J. Jones tábornok, a NATO főparancsnoka a következőképpen fogalmazta meg: *„A jövő kihívásainak csak egy teljes körűen integrált, többnemzetiségű, összhaderőnemi, magas fokú válaszképességekkel rendelkező, logisztikailag támogatható, hangsúlyozom logisztikailag támogatható erő képes megfelelni.”*

Tekintettel a követelményekre, Magyarország, mint kis ország számára, szövetségi kötelezettségeiből adódóan, az arányos teherviselés elvét figyelembe véve, a multinacionális műveletekben való részvétel során *a célja nem lehet más, mint minőségileg egyenértékű erők, képességek kialakítása és vállalása a mennyiségileg nagyobb szövetségi erőkkel.*

Követelmények az erők felkészítésével, kiképzésével szemben

A jelenleg folyó és a jövő várható műveletei, valamint a szárazföldi erők küldetése egyértelműen meghatározzák a missziókban, HRF, NRF feladatrendszerben és az EU katonai képességeihez hozzájáruló erők (MLF⁵) törzsek és alegységek felkészítésének, kiképzésének főbb követelményeit, melyek a következők:

- összhaderőnemi, integrált felkészítés, kiképzés;
- többnemzetiségű környezetben való alkalmazási képesség;
- erők és eszközök expedíciós jellege, képessége;
- rendelkezésre állás képessége;
- professzionális, multifunkcionális képességek;
- erősen motivált személyi állomány;
- erős testületi kohézió, testületi szellem;
- parancsnokok vezetői képességeinek fejlesztése.

Megállapítható, hogy szigorodnak a műveleti követelmények a kötelezésekkel és a katonával szemben. Műveleti területen, de már az HRF, NRF feladatokban résztvevők részéről is nőtt, növekszik az áldozatvállalás szerepe. A műveleti területen létszámban kevesebb, de multifunkcionális képességekkel rendelkező katona a harc megvívásának egyik fő eleme.

Az erők felkészítése magas fokú szaktudást, professzionális képességeket, azaz olyan multifunkcionális felkészültséget igényel a katonától, alegységtől, törzsektől,

5 MLF (Multinational Land Forces) többnemzetiségű szárazföldi erők

kiképzőktől és a logisztikai biztosításban résztvevőktől egyaránt, melynek révén az egyes harcos katona, a kötelék és a törzs képes feladatait összhaderőnemi és többnemzetiségű keretek között a megkövetelt szinten végrehajtani. Nem a mennyiség, hanem a minőség a prioritás.

A Szárazföldi Parancsnokság szervezetében jelen van az AOCC (Air Operation Coordination Centre), azaz a légi műveletkoordináló központ, valamint a légierő összekötő tiszt és megtalálhatók a speciális képességű csapatok.

A Légierő Parancsnokság szervezetében megtalálható a szárazföldi összekötő tiszt, az ERIP-k, azaz az előretolt repülésirányító pontok a közvetlen légi támogatás koordinálására. Mindezek elemi részei a két haderőnem közötti funkcionális együttműködésnek, mely elősegíti az összhaderőnemi szemlélet erősítését, a multifunkcionális képességek kialakítását, fejlesztését. Az összhaderőnemi, multifunkcionális felkészítést már a haderőnemi felkészítési ciklusban meg kell kezdeni, és mindkét parancsnokság érdekében intenzíven bővíteni szükséges.

A kihívásokra reagáló képes műveletek jellemzői és követelményei közül kiemelkedik az összhaderőnemi, többnemzetiségű integrált erőfeszítés, ami komoly követelményeket támaszt a törzsekkel szemben. A jövő műveleteiben kisebb, de multifunkcionális képességekkel rendelkező törzsek, – mint például DJTF, NRF alegység – vesznek részt. Részükre meghatározó követelmény az összhaderőnemi ismeretek, jártasság, ami szintén generálja a multifunkcionális felkészültséget.

Természetesen az összhaderőnemi készségek, képességek szerves része a támogató, azaz a logisztikai biztosítási rendszer és követelmények magas szintű ismerete is, amit alátámaszt a logisztikai biztosítás szerepének radikális növekedése is a jövő műveleteiben. E követelménnyel kapcsolatban a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája így fogalmaz:

„A honvédségnek rendelkeznie kell rugalmasan alkalmazható, expedíciós műveletekre is igénybe vehető, a szövetséges erőkkel együttműködni képes, gyorsan telepíthető és fenntartható erőkkel...”

A fenti idézetből szeretném kiemelni a *„fenntartható erőkkel”* követelményt, melynek biztosítása a logisztikai feladatrendszer szerves és egyre növekvő szereppel bíró része, ami egyben előrevetíti a logisztikai biztosítás szerepének radikális növekedését is.

„A cél, egy működési filozófiájában új, vállalt szövetségi kötelezettségeket teljesíteni képes, ... tudatosan szakosodott haderő kialakítása, ... és, amelyet ... felkészült...személyi állomány alkot.”

Az összhaderőnemi, multifunkcionális képességekre történő felkészítés, képzés során a Szárazföldi Parancsnokság, a Légierő Parancsnokság és a támogatásukban résztvevő szervek integrált erőfeszítésére van szükség a követelmények diktálta célok eléréséhez, amely nemzetközi megítélésünk alapja, tehát nemzeti érdekünk.

Következtetésként megállapítható, hogy a kor diktálta követelmények teljesítésében a haderőnemeken kívül azok támogatásában, logisztikai biztosításában résztvevő erők integrált erőfeszítése elengedhetetlen követelmény, annak érdekében, hogy a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájában is megfogalmazott követelményeknek megfeleljünk.

Logisztikai biztosítás megjelenítése a harci képességekben

A kor új kihívásainak csak a kihívásokra reagáló, összhaderőnemi célok elérését támogatni tudó logisztikai rendszer képes. A műveletek végrehajtása az extrém környezeti faktorok miatt kritikusan logisztikai biztosításfüggővé váltak. A katonák és alegységek túlélőképességének biztosítása a politikai érzékenység színterére lépett. A logisztikai biztosítással szembeni új követelmények legalább olyan dinamikus változásokat követelnek, mint a támogatott erőkkel szembeni elvárások.

A logisztikai támogató rendszerrel szembeni főbb követelmények a következők szerint összegezhetők:

- a műveleti terület jellegétől erősen függő logisztikai biztosítás;
- robosztus, expedíciós, szállítható, mobil, multifunkcionális képességű, feladatra szabott logisztikai lehetőségek;
- rendkívül megnő az NSE⁶ szerepe, képessége;
- a jövő logisztikai képességeinek ugyanolyan mobilitással és túlélő képességgel kell rendelkeznie, mint a támogatott erőknek;
- jelentősen növekedik a logisztikai törzsek szerepe már a műveletek tervezésének időszakában;
- a logisztikai biztosítás hiányosságai, nem veszélyeztetheti a parancsnok műveleti szabadságát.

Az NRF gyakorlatok tapasztalatai is egyértelműen alátámasztják, hogy az erők követelmények szerinti harcképességének fenntartását csak egy robosztus logisztikai rendszer képes biztosítani. El kell fogadni azt a tényt, hogy a *reális logisztikai biztosítás művészete nem más, mint a logisztikai biztosítás megjelenítése a valós, rendkívül dinamikus változó, a kihívásoknak is megfelelő harci képességekben*, amit már a kijelölt erők nemzeti haderőnemi felkészítési ciklusa kezdetére meg kell teremteni.

A reagáló képes logisztikai rendszernek már a haderőnemi, hazai felkészítés időszakában folyamatosan biztosítani kell mindazt, amit a katonák és az alegységek viselnek, szállítanak, vagy fogyasztanak. Meg kell teremteni a műveleti területre történő belépés feltételeit már a felkészítés időszakában, ami az egyik legbonyolultabb és legkritikusabb feladat az („RSOM and I⁷”) erők-eszközök műveleti területen történő fogadása, ideiglenes elhelyezése, előre mozgatása a kijelölt felelősségi körletbe és az integráció, azaz a műveleti feladatra történő közvetlen felkészítés.

A trend a műveleti, logisztikai biztosításban multinacionális logisztikai szervezetek alkalmazása, mely komoly követelményeket támaszt a résztvevő nemzetek részére, mivel technikai, szellemi, anyagi, eljárásbeli, azaz doktrínális és képesség kompatibilitás nélkül nem létezik multinacionális logisztika sem. Analóg módon a kihívások diktálta logisztikai követelményekkel, az integrált erőfeszítés a logisztikai biztosításban azt kell jelentse, hogy a szárazföldi erők állományából missziós feladatra, HRF, NRF vagy MLF feladatrendszerben érintett kötelékek részére a fel-

6 NSE (National Support Element) nemzeti támogató elem

7 RSOM and I (Reception, Staging, Onward Movement and Integration) Az erők-eszközök fogadása, állomásoztatása, előremozgása és integrációja.

adatra megkövetelt eszközök, anyagok, azaz mindaz, amit a katonák viselnek, fogyasztanak, vagy szállítanak, már a nemzeti haderőnemi felkészítési ciklus kezdetére biztosított legyen.

A logisztikai biztosítás anomáliái nem korlátozhatják a szárazföldi parancsnok művelési szabadságát a kijelölt kötelek felkészítése időszakában, és nem korlátozhatják a művelési parancsnok és a nemzetközi szerepvállalásunk részeként a művelésben részt vevő nemzeti kontingens művelési feladatai végrehajtását sem.

Képességek fejlesztésének főbb irányai

A Magyar Honvédség és annak szerves részét képező szárazföldi erők NATO vagy EU vezette műveletekben végrehajtott feladatai minőségét, nemzetközi megítélését determinálja, jelentősen befolyásolja a nemzeti hatáskörbe tartozó feladatok végrehajtásának minősége, mint a feladatra történő felkészítés és természetesen a logisztikai biztosítás is.

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája a következőképpen fogalmazza meg a NATO, illetve EU műveletekben történő szerepvállalásainkat:

„... Magyarország érdemi hozzájárulásra törekszik a szövetségi missziók teljes spektrumában... és biztosítja, hogy a magyar haderő kellő időben és megfelelően kiképzett és felkészített erőkkel tudjon hozzájárulni a NATO vezetésű, illetve szövetségi vezetéssel zajló koalíciós műveletekhez.”

„... Magyarország... fejleszti azon képességeit és erőit, amelyeket felhasználva –nemzeti, vagy több nemzeti keretben – erősítheti hozzájárulásunkat az Európai Unió válságkezelési tevékenységéhez.”

A stratégiában is megfogalmazott szerepvállalásunk, a jelen és jövő művelési követelményei, valamint a Magyar Honvédség szárazföldi erői küldetései sikeres végrehajtása, pozitív nemzetközi megítélésünk érdekében a szárazföldi erők fejlesztése, képességei formálása során az alábbi főbb területekre célszerű koncentrálni az érintett szervezetek integrált erőfeszítését:

- az erők és doktrína folyamatos adaptációja;
- professzionális, multifunkcionális képességek fejlesztése;
- a túlélőképesség maximális biztosítása;
- összhaderőnemi integrált erőfeszítés;
- követelményeknek megfelelő logisztikai képességek, NSE szerepének növekedése;
- összhaderőnemi felkészítésre a haderőnemi felkészítési ciklusban;
- a logisztikai és támogató erők azonos mobilitása és túlélőképességének biztosítása, mint a támogatott erőknek;
- magasfokú, integrált együttműködési képesség, híradó-informatikai kompatibilitás biztosítása;
- minőségileg egyenértékű erők, képességek kialakítása a mennyiségileg nagyobb szövetségi erőkkel.

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájában is megfogalmazott célok elérése, valamint nemzetközi szerepvállalásunkból adódó kötelezettségek teljesítése érdekében a rendelkezésre álló szűkös erőforrások hatékony felhasználásával biztosí-

tani kell a személyi állományra fordítandó, valamint a növekvő logisztikai támogatás jelentősen emelkedő költségeit. A költségek szükségszerű koncentrációját a fentebb említett célokra alátámasztja az is, hogy a műveletben részt vevő katonák és alegységek, beleértve a támogató erőket is, csak akkor képesek megfelelni a követelményeknek, ha képességeik interoperábilisak és valóságosak; harcképességeik fenntartása, támogatása folyamatosan, a műveleti követelményeknek megfelelően biztosított.

A gyorsan változó követelményrendszerhez történő dinamikus igazodás, a NATO, EU katonai képességeihez való, szövetségi kötelezettségünkől fakadó minőségi hozzájárulás, professzionális, multifunkcionális képességek kialakítása nem csak nemzeti felelősség, hanem nemzeti érdek is.

Összességében megállapítható, hogy a *kor kihívásai* komoly kötelezettséget, nem kevés feladatot és felelősséget ruháznak a szárazföldi erők és a támogatásban érintett minden katonai szervezet közösségére, annak érdekében, hogy megfeleljenek a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájában megfogalmazott, a NATO és EU szerepvállalásokhoz kapcsolódó, nemzeti célok és feladatok diktálta követelményeknek, ezért maximálisan szinkronizálni kell az alkalmazott erők és támogatásukért felelős szervek integrált erőfeszítését.

Tóth András

A válságreagáló műveletek felderítő támogatásának néhány tapasztalata

A katonai erő újszerű alkalmazása napjainkban már csak részben tekinthető elméleti kutatási témának. Az elmúlt tíz év háborúi a katonákat, katonai szakértőket, a hadtudomány képviselőit ráébresztették arra, hogy amiről beszélünk, az a mindennapok valósága. Olyan valóság, amelyet nap mint nap átélünk a különféle missziókban, de amelyekhez sok tekintetben még nem tudtunk megfelelően alkalmazkodni. Hozzászólásomban ennek a realitásnak egy kis szegmensét szeretném megvilágítani a felderítés, ezen belül is a felderítés hadművelési, harcászati elemein keresztül.

Miről is lesz szó valójában? A felderítés klasszikus feladatrendszere a hagyományos hadászati, hadművelési és harcászati elgondolások mentén, azokhoz igazodva alakult ki. *A fegyveres harc megvívásának elmélete és gyakorlata azonban mára teljes mértékben megváltozott*, ami alapjában módosította a felderítéssel szemben támasztott követelményrendszert is.

A harcászati felderítéssel szemben támasztott követelmények rendszere is gyökeresen átalakult. A hagyományos feladatok egy része jelentőségét veszítette, más részét a különféle speciális alakulatok vették át, míg bizonyos elemei új tartalommal töltődtek meg. A „kevés erő, nagy tér”, mint a modern hadviselés meghatározó jellemzője önmagában is előre vetíti a felderítés feladatrendszerének módosulását. Napjainkban a hagyományos felderítő alegységek alkalmazásával a hadszíntéri parancsnokok felderítési igényeinek csak töredéke elégíthető ki, ugyanakkor számos olyan korszerű eljárás, módszer, vagy éppen komplett felderítési szakág alakult ki, amely harcászati szintű információkat is képes biztosítani a harcoló alakulatok számára. Ide sorolandók mindazon eszközök és eljárások, amelyek viszonylag kis élőerő alkalmazásával nagy mennyiségű információt képesek biztosítani, kezdve a célzott hírszerzési módszerektől, hálózati információszerzéstől, a harcászati SIGINT eszközökön át a „real time” műholdas felvételekig. Mindez azt jelenti, hogy *a felderítő biztosítás kérdése már alegység szinten is egy koordinált együttműködési problémaként jelentkezik.* Ebben az együttműködésben aktív szerep jut az adatszerző képességgel rendelkező katonai szervezeteknek, erőnek, szakágzatnak a nemzeti hírszerző szolgálatoktól a hadszíntéri CIMIC-csoportokig.

Az együttműködésnek azonban van egy egészen más oldala is. A korszerű hadviselés egyik meghatározó jellemzője, hogy általában nem államok közötti háború keretei közt zajlik, hanem valamilyen szövetségi, vagy koalíciós művelet formájában. És itt felmerül a kérdés, hogy a *műveletben résztvevő nemzetek közül kinek a felelőssége a felderítés megszervezése és biztosítása*. A gyakorlati tapasztalatok (ismerve a NATO eljárásrendjét, az EU felderítési koncepcióját, az egyes nemzetek hadszíntéri hozzáállását) azt mutatják, hogy a résztvevők többsége közös feladatnak tartja, de legalábbis elfogadja ezt az álláspontot, annak ellenére, hogy ez ellent mond a képességalapú szerepvállalás logikájának. Ennek okait ilyen szűk keretek között felesleges boncolgatni, és a kialakult gyakorlat rövid távú megváltoztatása sem tekinthető reálisnak, ezért célszerű nekünk is ebből a helyzetből kiindulnunk, azaz tudomásul vennünk, hogy minden műveletben, amelyben részt veszünk, vannak felderítési feladataink is.

Nem feltétlenül kell mindenütt adatszerző erőkkkel jelen lennünk, de mindenképpen adnunk kell valamit a közös kosárba, nem csak kivenni belőle. Márpedig adni mindenképpen tudunk, hiszen hadszíntéri adatszerző erők hiányában is lesznek olyan információk, amelyek az adott művelettel összefüggenek. Ilyenek a hadászati hírszerzés adatai, vagy – mintegy másik végletként – a hadszíntéren szolgálatot teljesítő katona személyes tapasztalatai, észlelései. Ahhoz azonban, hogy ezek az információk megfelelő formában, megfelelő rendszerességgel bejussanak a szövetséges vagy koalíciós művelet felderítési adatbázisába, *a hadszíntéren egy hatékonyan működő felderítő struktúrával kell rendelkezniünk*, amely képes összefogni a hadszíntéren zajló nemzeti felderítő tevékenységet, rendelkezik a nemzeti oldalon keletkező valamennyi információval, és képes megfelelő formában átadni azt a szövetséges felderítő struktúrának.

Ugyanezt támasztja alá a nemzeti oldalon megfogalmazódó hírigény is. Az adott művelet felderítő adatbázisában meglévő információ csak akkor ér valamit a harctéri parancsnoknak vagy idehaza a nemzeti katonai és politikai vezetésnek, ha az a megfelelő időben eljut a felhasználóhoz. Ennek biztosítása képezi a hadszíntéri felderítő struktúra másik fő feladatát. A harmadik feladat akkor jelentkezik, ha adatszerző erőkkkel is jelen vagyunk a hadszíntéren, hiszen ez esetben biztosítani kell az adatszerző erők szakirányítását is. A NATO-ban mindennek jól kiforrott gyakorlata van, amit mi mind ez ideig nem tettünk magunkévá.

A magyar részvétellel zajló válságkezelő és békétámogató műveleteket a felderítés oldaláról vizsgálva megállapítható, hogy *a Magyar Honvédség eddig nem kezelte kiemelt feladatként a kihelyezett erők felderítő támogatását*. Feltehetőleg abból kiindulva, hogy a magyar kontingensek önálló felelősségi körzettel nem rendelkeztek, illetve feladataikat minden esetben valamely többnemzeti erő kötelékében hajtották végre, a katonai vezetés a felderítő biztosítás kérdését úgy kezelte, ahogy az egy nemzeti kötelékbe beágyazott alegység esetén történik.

Soha nem volt még példa arra, hogy kihelyezett erőink önálló, aktív felderítő képességekkel rendelkeztek volna. A feladat végrehajtásához, a művelet vezetéséhez, irányításához szükséges információt mindig mások biztosították a magyar erők számára. A magyar felderítő tisztek mindössze abban próbáltak közreműködni, hogy ezek az információk eljussanak a kontingens vezetéséhez, illetve a hazai irányító szervekhez, sok esetben ezt is csak szabálytalanul, a vonatkozó adatvédelmi előírások hallgatóságosan elfogadott megsértésével tehették.

Mint fentebb említettem, az adatszerző erők hiánya önmagában nem lenne probléma, ha a hadszíntéri felderítő erőink szervezetileg képesek lettek volna integrálódni a szövetséges műveletek felderítő rendszerébe, azaz, ha a többi résztvevő országhoz hasonlóan rendelkezünk volna azzal az interfésszel, amely mindezt lehetővé tette volna. A NATO rendszerében ezt az interfészt a nemzeti hírszerző cellák a NIC-ek (a magyar terminológiában nemzeti információs csoportok), vagy nemzeti hírszerző támogató csoportok a NIST-ek képezik. Sajnos ilyen szervezetekkel egyetlen misszió esetében sem rendelkezünk, feltehetőleg azért, mert a NIC koncepció valamilyen oknál fogva, hosszú ideig nem fért bele a magyar katonai közgondolkodásba.

Hogy a problémát megvilágítsam, szükségesnek tartom definiálni a NIC fogalmát. A NIC olyan önálló, nemzeti katonai elem, (a hangsúly az önállóságon van) amely egy adott művelet valamely J szintű parancsnoksága mellé rendelve, földrajzilag is ott elhelyezve, a J2X-el szorosan együttműködve hajtja végre nemzeti felderítési feladatait, más szóval összekötő kapcsolatot képez a nemzeti, illetve a szövetséges, vagy koalíciós felderítő struktúrák között. A NIC-ek a nemzeti felajánlás részét képezik. Nem arról van csak ugyanis szó, hogy 2–3 főt delegálunk az adott törzs mellé, hanem egyfajta hozzáférést biztosítunk a művelési parancsnokság számára a nemzeti hírszerző vertikumunk képességéhez, hiszen a művelési parancsnokság a NIC-eken keresztül közvetlen információ igénytel fordulhat a nemzeti hírszerző szolgálatokhoz, elemzéseket, kockázatelemzést kérhet stb.

Az adott parancsnokság mellett működő NIC-ek egy közösséget alkotnak, ami jogi értelemben csak egy informális közösség, de a gyakorlatban egy-egy művelet felderítő biztosításának integráns részét képezi. Ez a közösség formálisan is létezik, elhelyezési körletük általában az úgynevezett NIC village-ben van. Egymással szoros szakmai kapcsolatot ápolnak, információt cserélnek, de esetenként más formában – például az adatszerző tevékenységük összehangolásában is – együttműködnek.

A NIC-ek nemzeti felderítési feladatát a korábban már említett, összetett feladatrendszernek legalább kettő eleme kell, hogy képezze. Biztosítania kell azt, hogy a harcéri parancsnokok és hazai döntéshozók rendelkezzenek minden releváns felderítési adattal, ami a szövetséges adatbázisban fellelhető, illetve ami a hadszíntéren keletkezik, másfelől pedig a hadszíntéren meglévő felderítő képességek összehangolásával, valamint a hazai szolgálatokkal való folyamatos kapcsolattartás útján össze kell gyűjteniük minden nemzeti forrásból származó információt, és azt a közös felderítő adatbázisba eljuttatni.

A KFH már a legelső, IFOR misszió idején is szorgalmazta egy NATO kompatibilis hadszíntéri felderítő struktúra kialakítását, de mind a mai napig csak annyi történt, hogy a különböző missziókban, különböző nemzeti, vagy többnemzetiségű törzsbeosztásokba kihelyezett felderítő tisztjeink egy-egy csoportját HUNIC-ként deklaráltuk, holott a NIC-szerű működés feltételei még csírájukban sem voltak jelen. Felderítő tisztjeink az általuk betöltött beosztással együtt járó feladatok végrehajtása mellett próbálták (illetve próbálják) ellátni a NIC feladatokat. Ismerve a missziókban szolgálatot teljesítő tisztí állomány leterheltségét a napi 10–12 órás munkaidőt, ez a megoldás semmiképpen sem kielégítő. A leterheltségnél is nagyobb problémát jelent azonban, hogy az általunk követett eljárás értelmezhetetlen a szövetséges rendszerekben, az előjárók nem tudják kezelni a szövetséges eljárásrendnek ellentmondó gyakorlatot.

Hogy csak egy példával illusztráljam a helyzetet: Egy szabályosan működtetett NIC rendelkezik a megfelelő szövetséges információs végpontokkal, jogosult az információk nemzeti célú kezelésére, felhasználására, míg egy törzsbeosztást betöltő tiszt részéről ugyanez az adatkezelés a vonatkozó adatvédelmi előírások súlyos megsértését jelenti, különösen ha az adott tiszt beosztásából adódóan nem is jogosult az adott információs végpont használatára.

További probléma, hogy egészen a közelmúltig a Magyar Honvédség nem rendelkezett harcászati hírszerző képességgel, holott a NATO ez irányú igénye, (minden tagállam felé rendszeresen megfogalmazott elvárása) évek óta közzismert.

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a több mint 10 éves missziós szerepvállalásunk során a felderítés terén nem tudtunk megfelelően alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. Ismerve a Magyar Honvédség előtt álló feladatokat, elmondhatjuk, hogy *a különböző válságreagáló műveletekben egyre fajsúlyosabb szerepet vállalunk*, ami a kihelyezett erők biztonsága iránti felelősségünket is növeli. Az ezzel összefüggő kötelezettségeinknek csak úgy tudunk eleget tenni, ha képességeinket minden területen, így a felderítés terén is összhangba hozzuk a korszerű elvárásokkal.

Elmondható, hogy a jelenlegi katonai vezetés érzékenyebbé vált a felderítés problémáira, és úgy tűnik, a közeljövőben sikerül érdemi előrelépést tenni a szövetséges normákkal összhangban álló felderítő biztosítás megvalósítása érdekében. Különösen öröndetes, hogy ebben a folyamatban egyre nagyobb szerepet vállal a HVK TFCSF felderítő osztálya, és egyre kevésbé érzékeljük, hogy a felderítő biztosítás fejlesztésének kérdését honvédségi körökben a KFH sajátos érdekérvényesítési törekvéseként kezelnék.

A hadászati felderítés nem azért szorgalmazza NATO-kompatibilis harcászati felderítés kialakítását és missziós alkalmazását, mert nagyobb szeletet akar magának hasítani a tortából, hanem azért, hogy egy hatékonyan működő rendszer keretei között tudja végrehajtani azokat a részfeladatokat, amelyek a korszerű hadviselés felderítő támogatásának komplex feladatrendszeréből reá hárulnak.

Hautzinger Gyula

Magyar katonai részvétel az Iraki Szabadság műveletben

A multinacionális szerepvállalás tekintetében a válságreagáló műveletek sorában egyre határozottabban jelennek meg a civil elemekkel közös műveletek, amelyek a katonai tevékenységbe beépítve, annak részét képező CIMIC tevékenységtől kezdve a „polgári” domináns helyreállító-újjaépítő tevékenységig terjedhetnek. Az ilyen tevékenységekben a gazdasági munka a meghatározó, a katonai részvétel csak – az előbbi biztosító – másodlagos lehet. Erre a legaktuálisabb példa hazánk részére legutóbb beérkezett felkérés az afganisztáni tartományi újjaépítési csoport létrehozására. Jelen tanulmányban, melynek főbb gondolatait a szekció ülés résztvevőivel megosztottam, a multinacionális szerepvállalás néhány általános jellemzőjére utalva, az immár befejezettnek tekinthető *iraki misszióban betöltött szerepünkről, az itt kifejtett tevékenységünk tapasztalatairól, tanulságairól kívánok szólni.*¹

Nemzetközi szerepvállalásunk meghatározója országunk nemzetgazdasági teljesítőképessége. Ebből a nézőpontból tekintve *jelenlegi és várhatóan a jövőbeni nemzetközi részvételünket három fő csoportra oszthatjuk*²:

- A nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ stb.) felkérésére végrehajtott missziókban való részvétel (Ciprus, MFO-Sinai félsziget, Szudán, Hegyi Karabah, Grúzia stb.), amelyek során az összes felmerülő költséget a nemzetközi szervezetek fizetik, vagy megegyezés alapján a felmerülő kiadásokat (személyi és dologi) visszatérítik a küldő ország számára;
- A NATO szövetségi kötelezettség vállalások alapján történő feladatvállalás. Ez esetben a teljes költség a küldő felet terheli (ISAF, Koszovó stb.). Természetesen ez esetben is van lehetőség a költségek csökkentésére, például kétoldalú

1 A szerző a Nemzetközi Közép-dél (Iengyel) Hadosztály logisztikai főnökeként vett részt 2003. augusztusa és 2004. július között az „Iraki Szabadság” műveletben.

2 A csoportosítás: Kulcsár István ezredes: Nemzetközi missziók logisztikai támogatásának tapasztalatairól szóló konferencián tartott előadása (2005. április 6.) alapján készült.

megállapodásokkal az egyes tevékenységek (pl. élelmezés, üzemanyag-ellátás) ráfordítási költségei csökkenthetők és olcsóbbá tehetők, mintha azokat honi területről kellene biztosítani.

- *Egyéb szövetségi felkérésből („ad-hoc”) adódó szerepvállalások.* Ez esetben a feladat során felmerülő költségek fedezése bilaterális megegyezés alapján történhet, azaz a nemzeti részvétel költségei jelentősen csökkenthetők. Erre a legjobb példa az iraki műveletben betöltött szerepünk, amikor az Egyesült Államok a szállításokhoz szükséges gépjárműveket biztosította és egyéb kiadásainkat is fedezte.

Ha megvizsgáljuk a fenti csoportosítást megállapíthatjuk, hogy ameddig a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ) felkérésére végzett misszióink minden tekintetben rendezettek és eredményesek, addig ez a kitétel különösen gazdasági megközelítésből kérdéses (és állandóan napirenden szereplő!) a folyamatosan átalakuló NATO részéről. Legbonyolultabb ugyanakkor a harmadik, „ad hoc” csoportosításban történő részvétel, amelynek elemzése a jövőre nézve alapos, mindenoldalú vizsgálatot igényel. Annál is inkább, mert – tapasztalva a globális politika változásait – elképzelhető, hogy a jövőben is érkezhetsz hasonló jellegű felkérés.

A Nemzetközi („lengyel”) Közép-dél Hadosztály létrehozása, feladatai, tevékenységének megkezdése a hadműveleti területen

Magyarország a második világháború utáni legnagyobb szabású katonai részvételére történő közvetlen felkészülés 2003. május végén – június elején kezdődött. Tárgyalódelegációink Varsóban megismerkedtek az „Iraki Szabadság” hadműveletben már részt vevő vezető koalíciós hatalmak felkérésére Lengyelország által létrehozásra kerülő hadosztály keretében történő magyar részvétel elképzeléseivel.

Az első tárgyalások eredményeként ismertté vált, hogy a lengyelek egy, a hadosztály ellátását biztosító szállítózászlóaljat kérnek Magyarországtól, ugyanakkor lehetőséget biztosítanak a hadosztály törzsében több törzstiszti beosztás betöltésére is. Számunkra a logisztikai főnöki (G4) beosztás bizonyult a legfontosabbnak, mivel a várható parlamenti döntés alapján felállításra kerülő szállítóalegység a lengyel logisztikai zászlóaljjal együtt képezne a hadosztályparancsnoknak közvetlenül alárendelt ellátó alakulatot. Közben magas rangú amerikai kormányküldöttség járt Budapesten, amelynek vezetője ígéretet tett arra, hogy az Egyesült Államok a magyar részvétel eredményes elősegítése érdekében szállítótechnika biztosításával járul hozzá a misszió sikeréhez.

Ezen információk birtokában került sor a varsói tárgyalások következő fordulójára, amelyet a Honvéd Vezérkar főnöke által kijelölt, a hadosztály G4 vezetői beosztásra tervezett főtiszt vezetett.

A 2003. június 2-án kezdődő ún. „erő felajánlási” konferencia második napján érkezett meg a hír Varsóba, hogy a magyar parlament nagy többséggel elfogadta egy 300 fős szállító kontingens felállítását és a lengyel vezetésű hadosztályba történő kiküldését. Magyar részről az volt az előzmény, hogy bár már április 25-én a kormányhoz megérkezett az Egyesült Államok felkérése, a nemzetközi porondon kialakult, egészen a fegyveres beavatkozás jogosságát megkérdőjelező vitát magyar

szempontból az ENSZ BT 2003. május 22-én meghozott 1483. számú határozata oldotta meg, amely elfogadta az Irakban kialakult „status quo”-t, ezzel más országok számára is biztosította a lehetőséget a stabilizálódási folyamatba való bekapcsolódást.

Ettől kezdve részvételünk a tárgyaló pozícióból mandátummal rendelkezővé vált. Megnyílt a lehetőség a kérdések közvetlen megválaszolására. Ezek során tisztázódott, hogy a lengyel hadosztály, három dandárból³ és közvetlen önálló alegységekből álló 9000 fős szervezettel fogja a feladatát ellátni.

Így a magyar fél részéről több ízben is észrevételekkel és megjegyzésekkel ellátott, a hadosztály tevékenységét részleteiben behatóról hazánk részéről 2003. július 20-án aláírt Egyetértési Nyilatkozat alapján a magasabbegység küldetése: *„...olyan stabilizációs és a biztonságot elősegítő műveletek folytatása a kijelölt körzetben, amely elősegíti a biztonságos és stabil környezetet a később megalakuló új iraki polgári és katonai szervezetek számára, amely végső soron lehetőséget teremt a nemzetközi erők teljes kivonására.”*

A megfogalmazottn túl az alábbi fő feladatok kerültek rögzítésre:

- a térség, valamint a kijelölt határszakaszok biztonságát elősegítő műveletek végzése;
- a hadosztály és alárendeltjei fokozott biztonságát szolgáló tevékenység;
- segítség a kormányzati szervek részére a normális napi élet és az infrastruktúra helyreállításában, közreműködés az alapvető szolgáltatások (víz, áram, üzemanyag ellátás stb.) újraindításában és a működésük fenntartása;
- a törvényesség biztosítása, a megdöntött rezsim tiszttségviselőinek elfogásában való közreműködés;
- az iraki új biztonsági erők és a fegyveres erők építésében való tényleges, aktív részvétel.

A fenti előzmények, előkészületek után a hadosztály megalakulása és benne a magyar részvétel eldőlt.

A tárgyalások következő időszakában a részletek kidolgozása került sorra.

A lengyel katonai vezetés – a hadosztály felállításáért és a műveletek jövőbeni vezetéséért érzett felelősség mellett – lehetőséget biztosított arra, hogy a részt vevő országok tábornokai és törzstisztjei a hadosztály-parancsnokságon több vezető beosztást betölthessenek. Így a lengyel két csillagos tábornok hadosztályparancsnok munkáját a létszámban, erejében meghatározó három dandárt küldő nemzet (lengyel, spanyol, ukrán) egy-egy tábornoka parancsnokhelyettesként segíthette. A törzsfőnöki beosztást – értelemszerűen – lengyel ezredes foglalta el. Magyarországon – a már említett részvételünk szempontjából fontos logisztikai főnöki beosztás mellett – további hat⁴ pozícióba jelölt a szakterületüket jól ismerő, korábban már nemzetközi missziókban bizonyított, jól felkészült tiszteteket.

3 A harmadik dandár felállítása Spanyolország részvételi szándékának bejelentésével, később vált világgosszá.

4 A magyar vezérkar a széles nemzetközi részvétel és a várható érdeklődés miatt a különösen fontos protokoll főnök, híradófőnök helyettes, CIMIC-főtiszt, felderítő (G2) főtiszt, harcászati művelleti központ parancsnok helyettes, tájékoztatási (PIO) főtiszt beosztás betöltésére tett javaslatot.

A tárgyalásokra jellemző volt a nagyfokú nyíltság és a javaslatok széles körű, alapos megvitatása. Ennek egyik bizonyítéka, hogy bár a szerveződő misszió nem NATO zászló alatt került felállításra, a lengyel szervezők fontosnak tartották, hogy a konferencia egyik délutánján tájékoztatót tartsanak a NATO-országok részére is, ahol a kijelölt hadosztályparancsnok ismertette a hadosztály főbb mutatóit és bemutatta a fontosabb pozíciókat igénylő nemzetek által jelölt beosztásokat, hangsúlyozva, hogy a lengyel vezetés nyitott további posztok megnyitására, vagy a már megtörtént jelölések megvitatására.

A nyitott magatartásnak köszönhetően több NATO-ország is kifejezte hajlandóságát jól felkészült, NATO-tapasztalatokkal rendelkező törzstisztek küldésére. Így kerülhetett sor arra, hogy Lengyelország – mint NATO-ország – mellett más országok, USA, Dánia, Hollandia és Norvégia is küldött felelős beosztásba tiszteket, a már említett magyar és spanyol részvételen túl.⁵

Alapelveként rögzítésre került, hogy a logisztikai támogatás a NATO-ban alkalmazott eljárások szerint fog történni. Ennek lefektetésére azért volt szükség, mert a csapatokat küldő nemzetek nyilvánvaló eltérő eljárások alapján működtetik egységeiket, így a nemzetközi törzs képtelen lett volna „egy ország” működési elvei alapján biztosítani a több mint húsz nemzetet magába foglaló magasabbegységet.

A tárgyalások során felmerült a felállításra kerülő magyar szállítózászlóalj szállító technikával történő biztosításának a kérdése is. Itt az elvek rögzítésén túl sok mindenre nem került sor.

Először is, a hadműveletek korábbi időszakában a műveletek nagy távolságokra kiterjedő és nagy anyagi fogyasztással járó jellege miatt, ezt a tevékenységet a jövőre nézve nem lehetett mintának tekinteni. Másodsor, egyik fél sem rendelkezett adattal arra vonatkozóan, hogy mikor, milyen és mennyi szállító technika fog beérkezni a többnemzetiségű hadosztály számára.⁶

Ezek a bizonytalanságok – amelyek később a hadművelleti területre történő kiérkezésig, sőt a továbbiakban is csak lassan tisztázódtak – nem segítettek, nem segítheték elő a pontos tervezést. Éppen ezért a magyar zászlóalj a tapasztalati számok, illetve a szállítmányok kíséréséhez a maximális elérhető biztonság érdekében hozzárendelhető kíséret létszámának kialakítása, a zászlóalj működtetéséhez szükséges egyéb elemek létszámszükségletének meghatározásával került felállításra.⁷

Az alapvető elveket rögzítő *varsói tanácskozást* követően az *események felgyorsultak*:

- A hadosztály parancsnokságba kijelölt személyek egy része (lengyel előkészítő csoport) a helyszínen június 10-től, a felállításra kerülő parancsnokság helyén a történelmi Babilonban, a magyar előzetes szemrevételező csoporttal

5 A hadosztályba delegált erők aránya a NATO-ba 2004 tavaszán felvett Bulgáriával, Romániával, Lettországgal és Litvániával tovább bővült és a NATO kommunikációt a hadosztály- parancsnokságon biztosító olasz és brit katonákkal, jóval meghaladva a tagországok 50%-os arányát.

6 Az amerikai fél nem csak a magyarok számára ajánlott fel a tevékenységükhöz szükséges szállítótechnikát, hanem a kétoldalú tanácskozások alapján más nemzeteknek is tett ígéretet – személy és anyag szállításra alkalmas technika biztosítására.

7 A későbbiek során bebizonyosodott, hogy a tervezők – a hiányos, nem kielégítő információk ellenére – nem végeztek rossz munkát. A zászlóalj szervezete alkalmassá vált a szakmai feladatok végzésére.

egy időben közös feladatot hajtott végre. Ennek eredményeként a lengyel előkészítő csoport a körzetben feladatot végző tengerészgyalogos expedíciós erők bázisán elkezdte a munkát. Egy elhagyott iraki katonai bázis területén a lengyel logisztikai zászlóalj települési körletével közösen kijelölésre került a magyar zászlóalj jövőbeni települési helye is. A helyszín jó megközelítési útvonalakkal, a tervezett hadosztály-parancsnokságtól csak néhány kilométerre Babilon tartomány székhelyének Al-Hillah városának külterületén lett meghatározva.

- A lengyel fél által megadott időpontban június 21-től sor került a parancsnokság által meghirdetett újabb, ezúttal a szállító zászlóalj települési körletének kijelölésén jóval túlmutató részletes szemrevételezésre.
- Július első napjaiban a kijelölt hadosztályparancsnok a csapatok fogadásának előkészítése érdekében egy nagyobb vezetési csoport élén kitelepült Babilonba.
- Július 20-tól a lengyel vezetés a hadosztályparancsnok lengyel helyettesének vezetésével Szcecinben tíznapos felkészítő-törzsvezetési gyakorlatot vezetett le a hadosztálytörzsbe beosztott törzstisztek részére, amelyen magyar részről a teljes kijelölt törzstiszti állomány részt vett.

Ezzel megkezdődött a lengyel hadosztály és a – magyar kontingens 2004. december 31-éig tartó – közös története. A hadosztálytörzs augusztus közepén Babilonban gyakorlatilag a teljes kijelölt állományával megkezdte a munkáját.

Augusztusban folyamatosan beérkeztek a kijelölt csapatok. 2004. szeptember 3-án a lengyel kormány képviselőinek, valamint az iraki koalíciós erők főparancsnoka, Sanchez (US) altábornagy jelenlétében megtörtént, a Magyarország területi nagyságát megközelítő, felelősségi körzetnek (a megerősítőket is beleszámítva alig 9000 fős hadosztállyal) az amerikai tengerészgyalogos erőktől történő átvétele, s a feladat elkezdődött.

Az első időszak értékelhető tapasztalatai

Nemzetközi vonatkozásban:

1. Az USA és Nagy-Britannia – mint az iraki hadműveletet megindító szövetségesek – a stabilizációs műveletekre széles körű „ad hoc” koalíciót szerveztek, amely (mint maga a beavatkozás) erősen megosztotta a nyugati világot. Az euró-atlanti kapcsolatok mellett érthetően elkötelezett új demokráciák kivétel nélkül, tevőlegesen járultak hozzá a további, várakozások és hírszerzői adatok szerinti stabilizációs folyamatokban való részvételhez. Az USA szempontjából kitüntetett a folyamatban Lengyelország szerepe, amelyhelyzete és nyújtott teljesítménye alapján kapott megbízást a művelet szempontjából kiemelkedő fontosságú magasabbegység létrehozására.
2. A részvételnél fontos szempontnak bizonyult annak mind szélesebb köre. Ez elsősorban a teljes iraki misszió mind szélesebb körű nemzetközi elismertetését jelentette, egyfajta „politikai legitimációját” a világ közvéleménye előtt. Így fordulhatott elő, hogy a nemzetek részéről – egy főtől a százezret jóval meghaladó létszámig (USA) – minden létszám előfordult.

3. Az Egyesült Államok a kezdettől felismerte, hogy a nemzetközi részvétel csak akkor lehet sikeres, ha a műveletekkel járó költségek jelentős hányadát is magára vállalja.⁸ Ennek következtében a felkért országok szinte valamennyien kaptak valamilyen formában támogatást. Volt olyan latin amerikai ország, amely nemzeti egyenruhájában küldött katonáján kívül szinte semmit sem biztosított a hadművelleti területre beérkezett csapata számára, azokat felszereléssel az amerikaiak látták el.
4. Nem tekinthető másnak a megszervezés időszakában, mint az optimista helyzetértékelésből következőnek, hogy az amerikai fél részéről is elfogadott (felajánlott) missziós feladatellátás csak békefenntartó (és nem békekikényszerítő) feladatokat jelölt ki a nemzetközi erőik számára. Erősen feltételezhető, hogy békekikényszerítő, aktív (támadó) katonai műveletek esetén, a jelentkező államok nagy része nem is vállalta volna fel a nemzetközileg a mai napig sem egyértelműen megítélt misszióban történő részvételt.

Magyar vonatkozásban:

1. A fenti, nagy részben magyar vonatkozásban is érvényes megállapításon túl, illetve azt részletezve megállapítható, hogy a felkérés időszakában a Magyar Honvédség nem rendelkezett olyan szervezetszerű, alkalmazásra felkészült katonai egységgel, amelyre a kérés irányult. Ebből következően, szállítótechnika sem állt erre a célra rendelkezésre, különösen nem olyan, amelyet az amerikai műveletet tervezők akartak (nagy tömegű folyékony-, és szilárd anyag szállításra alkalmas, nagy kapacitású szállító eszközök).
2. A misszió költségvetésileg – érthető okokból – nem volt tervezett, így azt a HM folyó költségvetéséből kellett megtervezni. Ugyancsak rövid határidőn belül kellett a speciális igénybevételhez megfelelő felszereléseket beszerezni, amelyek beérkezése értelemszerűen nem esett teljes mértékben egybe a feladat megkezdésével.
3. A várható feladatvégzéssel kapcsolatban készült el az egyetértési megállapodás (MOU) is, amelyről a későbbiek során bebizonyosodott, hogy a változó helyzethez nem, vagy nehezen igazítható. Ez a megállapítás, amely hasonló volt a többi nemzetéhez, véletlenül sem a küldő ország kritikája, sokkal inkább a tervezés hibája, amely túl optimistán (békefenntartás) határozta meg a hadosztály és benne a magyar zászlóalj szerepét.

⁸ Számítások szerint így is jelentős megtakarítást jelentett a külföldi szövetséges katonák alkalmazása. Egyes információk szerint – a bérjellegű költségeket is számítva – egy külföldi katona iraki alkalmazása 50%-kal kevesebbe került mint egy amerikai harcosé.

⁹ A történelmi igazsághoz tartozik, hogy az MH részére a felkérést megelőzően ugyan beérkezett egy a szállítási gondokon részben segítő, szinte segélyként is felfogható, a Bundeswehr készletéből származó technikai készlet, amelynek az azonnali alkalmazása, különösen sivatagi körülmények között, tovább szaporította volna a hazai katonai logisztika különben sem kevés gondját.

*Változások, a spanyol kivonulás bejelentése és az Al Sadr-lázadás
(2004 március–április) kezdetével*

A hadosztály a 2003. szeptember 3-ai feladat átvétele után az előzetes várakozások és előrejelzések ellenére fokozatosan romló biztonsági körülmények között látta el a részére meghatározott feladatokat. A biztonság romlását jelentő mérföldkövek voltak az első harccselekmények között november elején elesett bajtársunk a lengyel Kupczyk őrnagy halála, majd a 2003 karácsonyát követő Karbalában (egyszerre három helyen: városháza, bolgár és lengyel tábor) autóbombákkal elkövetett öngyilkos merényletek, amelyek következtében a legnagyobb veszteséget közülünk bolgár bajtársaink szenvedték. A 2003. nyarától fokozódó támadások magyar szempontból február 18-án reggel 7 óra után érték el a tetőpontjukat, amikor az al-hillah-i táborunk ellen elkövetett autóbombás merénylet következtében két honfitársunk súlyosabban, többen könnyen sérültek.

A biztonság romlása befolyásolta, de nem hiusította meg a hadosztály békefenntartásra irányuló tevékenységét. A fokozódó biztonsági előírások betartása, a táborok műszaki védelmének erősítése mellett, ha nehezebben is, de felelősségi körzetünkben teljesíteni tudtuk alapfeladatainkat. Ebben a helyzetben döntő változást a Madridban több helyszínen 2004. március 11-én elkövetett terroristatámadás és az azt követő, a spanyol dandár kivonását érintő bejelentés, valamint az április 4-én Najafban Al Sadr síita vallási vezető által elkezdett lázadás jelentett.

Az ezt követő hetekben az események hatása kettős volt: egyrészt a csapatok biztonsága érdekében fokozottabban jelentkezett a konvojok kísérésének biztosítása. Mind a katonai konvojok, mind a civil (KBR) konvojok csak megerősített kísérettel mozoghattak. A kísérés megszervezése, a nemzeti előírások szerinti biztosítása egyaránt fokozottabb felelősséget jelentett mind a hadosztály vezetése, mind a nemzeti kontingensek parancsnokai számára; *másrészt* márciustól az eddigieknél is fokozottabbá vált az igény az erődítési anyagok biztosítására, a táborok további megerősítésére.

Mindezek mellett különösen a Sadr-lázadás országossá terjedése következtében ellátási akadályok merültek fel az előjárói tagozat részéről. Heteken, hónapokon keresztül naponta kellett a harcot megvívni, hogy ne csökkenjenek a korábbi, elfogadható szinten tartott ellátási tartalékok. Különösen kritikus volt a polgári ellátószervezet által teljes egészében végzett friss élelemmel, palackos ivóvízzel való folyamatos ellátás, valamint a hadosztály napi működéséhez elengedhetetlenül szükséges üzemanyag biztosítása.

A spanyol dandár kivonása 2004 májusában gyökeresen megváltoztatta a hadosztály feladatainak további ellátását. A spanyol dandár és velük a latin-amerikaiak kilenc hónapos felelősségteljes szolgálat ellátásuk során két kulcsfontosságú tartományt (Quadisiyah és Najaf) tartottak ellenőrzésük alatt. A távozás után a körzetben csak Salvador 350 fős kontingense maradt, amelynek egyedül saját biztonsága fenntartására sem volt elegendő kapacitása.

Szükségessé vált az előjáró parancsnoksággal együttesen hathatós intézkedések azonnali foganatosítása. Ez a feladat azért is jelentkezett sürgősen, mivel a hadosztály eredeti feladata békefenntartás és nem a 21. század háborújában történő aktív, offenzív részvétel volt. Pedig a helyzet szinte valamennyi tartományban ezt

követelte volna meg Erre pedig a kontingenseket küldő több mint húsz nemzet ilyen irányú felhatalmazást nem adott.

A spanyolok kiválása nem csak a felelősségi körzetek további felügyeletében okozott problémát, hanem a hadosztálytörzsben nagy számban szolgáló spanyol tisztek gyors pótlását is meg kellett oldani.

Vizsgáljuk meg, melyek voltak azok az általános nemzeti korlátozások, amelyek befolyásolták a résztvevő nemzeti kontingensek feladat ellátását:

- a legelső és leglényegesebb – a hadosztály számára tilos volt offenzív (támadó) műveletek végrehajtása;
- a kontingensek legtöbbször számára nem volt engedélyezve, hogy a részükre kijelölt körzet határait tevékenységük során átlépjék (pl. ukránok, bolgárok). Így kerülhetett olyan különös esetre sor, hogy egy fontos konvoj kísérését ukrán társaink csak a körzetük határáig vállalták, vagy onnan teljesítették;
- a hadosztály parancsnoka nem rendelkezett joggal, hogy nehéztüzérségi tüzet alkalmazzon, jöllehet ilyen eszközei nem is voltak. Ugyancsak nem rendelkezünk légi harci eszközökkel;
- fegyvereinket csak önvédelemre használhattuk, azokat is csak szigorú tűz-megnyitási szabályok szerint;
- az eljárások alkalmazásánál (mint már említettük) eltérést jelentett, hogy a hadosztály a NATO és nem egy nemzet (pl. USA, lengyel) eljárásait követte;
- a hadosztály parancsnoknak nem állt módjában a szabályzók megváltoztatására, mivel azok a működést döntően befolyásoló alap szabályozókban kerültek rögzítésre.

A fenti tények mind a misszió előkészítésének felelősségét hangsúlyozzák. Bebizonyosodott, hogy a hadosztály felállítása után szinte semmilyen lehetőség nincs az eszkalálódó helyzetnek megfelelően a feladatok alapvető megváltoztatására. A nemzetek törvényhozási fórumai nehezen változtatják meg döntéseiket. Különösen, ha húsz vagy több résztvevő szuverén nemzetről van szó.

Az ilyen irányú próbálkozás szinte eleve kudarcra van ítélve. Gondoljunk csak a saját kontingensünk körül, szinte az első hónapok után, a parlamentben kialakult feszültségekre. Képzeljük el, ha ebben a helyzetben valaki a kontingens feladatainak ellátásában további, különösen a saját biztonságot negatívan befolyásoló módosításokkal állt volna elő.

A helyzetet pedig valamilyen módon kezelni kellett. Erre hozta az előljáró bagdadi parancsnokság azt a döntést, hogy a mi felelősségi körzetünkben offenzív műveletekre amerikai csapatokat alkalmaznak. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a hadosztály csapatai tétlenségre voltak ítélve, de nyilvánvalóan olyan jellegű támadó akciókban nem vehettek részt, amelyek az ellenséges erők akár erőszakkal történő felkutatásához és közömbösítéséhez vezettek. Idővel a bekövetkezett események a két „legforróbbá” vált város és így egész tartományok (Karbala, Najaf) átadásához, illetve cseréhez vezettek.

A második időszak tapasztalatai

Nemzetközi vonatkozásban:

1. Leglényegesebb megállapítás, hogy az iraki helyzet kezelésére nem voltak a nemzetközi csapatok alkalmazására adekvált válaszok. Ez távolról sem azt jelenti, hogy a nemzetközi hadosztály működése eredménytelen volt. Ameddig és ahol a szabályozók megengedték a magasabbegység teljesítette az alaprendeltetéséből adódó feladatokat. A spanyol kivonásig a hadosztály jelentős nagyságú területen végezte a feladatait ezáltal is tehermentesítve az amerikai csapatokat.
2. Bebizonyosodott, hogy az alkalmazás feltételeit menetközben nehéz, szinte lehetetlen megváltoztatni. A több mint húsz résztvevő nemzet egységei és alegységei a küldő országok legmagasabb törvényhozó szerveinek döntései alapján végezték feladataikat. Ezért is jelentkezik a jövőre nézve fontos tanulásgként az ilyen küldetésekre vonatkozó felelős döntések meghozatalán túl, a missziók tevékenységének alapos megtervezése.

Magyar vonatkozásban:

1. A nemzetközi tapasztalatok teljes egészében érvényesek a magyar kontingens alkalmazása tekintetében is. Ezt csak fokozza, hogy a felkérés szerint gyakorlatilag egy nem szervezetszerű alakulatot küldtünk a helyszínre. Csak a katonáink felkészültségét dicséri, hogy a magyar katonák gyorsan beilleszkedtek, az eddig ismeretlen helyzetbe, hamar betanulták feladataik ellátását.
2. Szakmai teljesítés szempontjából rögzíthetjük, hogy nem a katonai vezetésen múlt, amikor a változó helyzethez viszonyítva a jogi korlátozások következtében nem sikerült minden esetben a pillanatnyi elvárásoknak megfelelni. Ezért a jövőben felvetődik az „ad hoc” felkérésekre adandó válaszok következményeinek mélyebb elemzése. Nyilvánvaló nem kívánatos a hadrendben nem szereplő egységek alkalomszerű létrehozása, különösen nem ezek külső segítséggel történő felszerelése. Ez valahol nemzeti büszkeség kérdése is kell, hogy legyen. Nem beszélve arról, hogy – mint az iraki példa is a biztosított szállító technika esetében bebizonyította – nem célszerű a végrehajtókat a tapasztalt függősségi helyzetbe hozni.

A Nemzetközi Közép-dél Hadosztály helyzete a kivonulások megkezdése után, napjainkig

A spanyol kivonulás folyamatot indított el. Így nem csak a spanyolok, de velük együtt három latin-amerikai ország (Dominika, Honduras, Nicaragua) is elhagyta a hadműveleti területet. Ezt követte augusztusban a Fülöp szigetek kontingense, majd Thaiföld és Hollandia, valamint – a hazai törvényhozás döntése alapján – 2004 decemberében a magyar szállítózászlóalj és a hadosztálynál szolgálatot teljesítő törzstisztek kivonása.

A kivonásoknak bizonyos értelemben következményei lettek a helyzet alakulásában. Túl közel vagyunk még az eseményekhez, túl kevés adat ismert, ugyanakkor még messze vagyunk a Közel-Kelet békéjétől. Ma nehéz megítélni Irakkal kapcsolat-

ban mi volt jó, vagy helyes döntés. Aki ott járt, látta-érezte mi történt a kegyetlen Szaddam-éra alatt ezzel a gazdag és jobb sorsra érdemes országgal és népével. Hogy a problémák megoldását ma és a jövőben a neokonzervatív vagy neoliberális felfogás alapján fogja a nyugati világ rendezni még nem világos. De nem is ránk, katonákra tartozik. Az iraki szerepvállalás kapcsán lemérhető, hogy *a katonák* a nehéz klimatikuss és számunkra ismeretlen földrajzi környezetben is *kiválóan megállták a helyüket*.

A nemzetközi hadosztály tevékenysége során nem csak a felelősségi körzetét illetően, de feladatait tekintve is jelentős átalakuláson ment keresztül. Ma, a hadosztály három tartományban (Quadisiyah, Wasit és részben Babil) fejt ki tevékenységét. A magasabbegység állományában tizennégy ország (Lengyel, Örmény, Szlovák, Dán, Salvador, Ukrajna, Románia, Litvánia, USA, Lettország, Bulgária, Mongólia, Kazahsztán és Norvégia) egységei és alegységei vesznek részt, mintegy 3600 fővel. Mint ismerté vált Ukrajna és Norvégia is kivonja a csapatait a közeljövőben. Lengyelország is fontolgatja a misszió befejezését, amely a fent említett országok kivonulásával és a feladatok szervezett átadásával mindenképpen ésszerűnek tűnik.

Ezeknek az elképzeléseknek megfelelően a nemzetközi hadosztály által folyik napjainkban az iraki 8. hadosztály intenzív felkészítése, amely lehetőséget ad a közeljövőben a nemzetközi hadosztály maradék erőinek a tisztességes távozásra. Ma ez a fő feladat, amelyet a hadosztály immár ötödik váltása az elvárásoknak megfelelően teljesít. Az a folyamat, amelynek eredménye lesz a felelősségi körzet átadása az iraki erők részére, egyben pozitív példa lehet az iraki fegyveres erők felkészítésére és az egész ország biztonságának „irakizálására”.

Melyek azok a célok, amelyek elérése egyben a nemzetközi erők kivonásának feltételeit is jelentik?

- az iraki biztonsági erők képesek a regionális biztonság megteremtésére ezáltal garantálva a lakosság biztonságát;
- az Irak ellenes erők elvesztik működési képességüket, az irakiak elutasítanak mindenfajta részükre nyújtott segítséget;
- törvényes és elfogadott helyi kormányzat;
- a helyi lakosság támogatja a kialakult helyzetet;
- a nemzetközi hadosztály elősegíti az iraki hadsereg kiképzését.

A jelzéseknek és a várakozásoknak megfelelően a térség ma ezen az úton halad. Van remény, hogy a hadosztály emelt fővel, tevékenységét befejezve a közeljövőben távozzon.

Az eltelt két esztendő elvégzett feladatai, a hadosztály öt váltásában résztvevő több tízezer (köztük közel ezer magyar!) katona tisztességes helytállása alapján *érdemes összegezni az elvégzett tevékenységet*:

- A felelősségi körzetben korábban elhagyott bázisokon őrizetlen 18 millió darab különböző kaliberű és rendeltetésű lőszer lett megsemmisítve, a felszámolt aknák száma megbecsülhetetlen.
- 42 ezer ellenőrző-áteresztő pont lett berendezve és működtetve, ahol több mint egy millió embert és 350 ezer gépjárművet ellenőriztek.
- Folyamatosan 50 járőr végezte a lakosság érdekében tevékenységét, 20 ezer biztosított konvoj mozgott.

- Félmillió irakinak nyújtva segítséget mintegy 2100 iskola, kórház, szociális intézmény, és egyéb polgári létesítmény helyreállítását szervezte meg a hadosztály CIMIC-törzse.
- Csak a túlélők főhajtásával említhetjük meg azt a hatvan bajtársunkat (közöttük Nagy Richárd pm. hadnagyot), akik a legdrágábbat – fiatal életüket – áldozták az iraki nép szabadságáért.

Nemzetközi vonatkozásban: megállapítható, hogy az iraki helyzet eszkalálódása és a spanyol dandár és más országok misszióinak kivonása kivonulási folyamatot indított el, amelynek a mai napig nincs vége, várhatóan a nemzetközi részvételt a hadszíntéren legjobban reprezentáló közép-dél hadosztály a misszió során átalakult feladatainak és felelősségi körzetének végleges átadásával fejezi be tevékenységét.

A nemzetközi csapatok tevékenysége sikeresnek ítéltető meg, ugyanakkor fontos a tapasztalatok alapos elemzése, feldolgozása, a hibák, hiányosságok számbavétele, a jövőben várható közös missziók hatékony felkészítése érdekében.

Magyar szempontból: két távolatokban is fontos kérdésre hívnám fel a figyelmet. Elsősorban csak olyan egységet/alegységet célszerű felajánlani, amely a hadrendben szerepel, kellően felkészített feladatainak bármely körülmények közötti elvégzésére. A részvételi szándékot célszerű a politikai vezetés útján úgy rögzíteni, hogy az a közösen vállalt feladat befejezésével vagy a törvényhozó által előre deklarált céllal, annak markáns teljesítési időpontjával megegyező legyen (az ún. „új demokráciák” közül a konferencia idejéig egyedül Magyarország kontingense hagyta el a hadművelési területet!)

* * *

A Nemzetközi („Lengyel”) Közép-dél Hadosztály küldetése, előreláthatólag az iraki fegyveres erők 8. hadosztályának feladat-átvállalásával befejeződik. Belátható időn belül a lengyel és az ukrán dandár véglegesen kivonásra kerül. Ha maradnak is nemzetek, azok biztosan más területen fognak feladatot kapni. Valószínűsíthető, hogy az iraki misszióban a NATO-országok továbbra is részt vesznek (Magyarország e sorok írásakor is 19 fővel jelen van Irakban!), de ez a fajta szerepvállalás merőben más mint az előzőekben leírtak. Az amerikaiaknak és a briteknek még hosszú ideig maradniuk kell, ha valóban azt szeretnék elérni, hogy Irak egy – az arab világban különben számosan található – a nyugati világ számára is „elfogadható”, természeti kincseiből saját népe számára egyre nagyobb jólétet biztosító demokratikus ország legyen. De addig még természetesen sok víznek kell lefolynia a fővárost átszelő Tigris folyón...

Melyek lehetnek azok a nemzetközi és hazai szempontból leglényegesebb következtetések, amelyeket a jövő fegyveres erőikkel történő beavatkozás esetén szükséges figyelembe venni:

Nemzetközi vonatkozásban:

1. Csak a legszélesebb konszenzus esetén szabad a végső eszközt, a fegyveres erőket bevetni. Ellenkező esetben, bármennyire is igazságos egy hasonló beavatkozás az iraki háborúhoz hasonló megosztottság jöhet újból létre a nyugati világban, amely mindenképpen elkerülendő a jövőben.
2. Katonai szempontból (ha a politikai helyzet megengedi) mindenképpen a teljes katonai feladatra vonatkozó egységes feladatszabásra van szükség. Morá-

lisan is nehezen kezelhető, ha a hadműveleti területen eltérő mandátummal rendelkező csapatok kerülnek alkalmazásra.

3. Tudomásul kell venni, hogy „ad hoc” alkalmazás esetén, különösen ha nincs meg a teljes nemzetközi egyetértés, a műveletet elindítóknak jelentős anyagi áldozatokat kell hoznia, hogy ezzel is elősegítsék a résztvevő partnerek bekapcsolódását a feladatba.
4. A jövőben mindenképpen törekedni kell, hogy a világ bármely részén kibontakozó konfliktusokat nemzetközi szervezetek kezeljék.

Magyar vonatkozásban:

1. Ha egyszer döntés születik a részvételtől, célszerű a feladat végrehajtást a többi résztvevővel egy időtartamra tervezni és a kivonást is velük egyidejűleg végrehajtani.
2. Arra kell törekedni, hogy más nemzetközi erőkbe felajánlott, szervezetszerű alakulat a teljes technikájával és fegyverzetével kerüljön alkalmazásra. A feladatellátáshoz kapcsolódó esetleges anyagi természetű, másik fél részéről történő hozzájárulásokat célszerű más módon rendezni. Semmiféleképpen sem célszerű a feladathoz alapvetően szükséges erők begyakorlatlan-, összezszokatlan, esetlegesen az eszközök beérkezését is tekintve bizonytalan alkalmazásával számolni.

Mindent figyelembe véve az iraki misszió még számtalan tanulságot és következtetést von maga után. A 21. század első, de az elmúlt évtizedeket is tekintve a második világháború óta legnagyobb méretű katonai akciónk leírását, tapasztalatainak összegzését egy, a kezdetektől résztvevő, felelős beosztásban lévő szakember első olyan véleményének tekintem, amelyet más nemzetközi feladatok végrehajtásának tanulságaival összevetve tovább kell vizsgálni, kutatni. Látva a világot, egészen biztos, hogy az eljövendőben még hasonlóak következnek...

Padányi József

A nemzetközi katonai műveletek műszaki támogatásának tapasztalatai

Amikor a katonai műveletek műszaki támogatása fő feladatainak csoportosításáról beszélünk, elfogadjuk azokat az általánosan használt elveket, amelyek a nemzetközi – elsősorban béketámogató – missziókban meghonosodtak. Ennek megfelelően négy nagyobb területet különböztetünk meg: a mozgás- és manővertámogatás, a műszaki akadályok telepítése, a csapatok védelmének növelése műszaki támogatási feladatait, és az egyéb – az előzőekbe nem sorolható – műszaki támogatási feladatokat.

A mozgásszabadság fenntartásának feladatai:

- a közlekedési vonalak műszaki felderítése;
- a menetvonalak építése, javítása és fenntartása (út-, vasút);
- az ideiglenes és állandó hidak építése, bontása, megerősítése, javítása és fenntartása;
- az állandó hidak terhelhetőségének ellenőrzése;
- a robbanó szerkezetek felderítése és megsemmisítése;
- a nem robbanó műszaki akadályok felszámolása;
- az átkelőhelyek berendezése, fenntartása és felügyelete;
- a helikopter leszállóhelyek berendezése és fenntartása;
- a vízi- és légi kikötők katonai infrastruktúrájának kialakításában való részvétel.

A műszaki akadályok telepítése és fenntartása:

- a katonai objektumok fizikai védelmét biztosító erődítési akadályok létrehozása;
- az utakon, hidakon a forgalom lassítását kikényszerítő akadályok elhelyezése és fenntartása;
- a rendezvények, védett személyek biztosítását szolgáló műszaki akadályok telepítése.

A védőképesség fenntartásának feladatai:

- a katonai objektumok megerősítése;
- a megfigyelő pontok, ellenőrző áteresztő-pontok személyi állományának védelmét szolgáló erődítési építmények létrehozása;
- az álcázás.

Az egyéb műszaki támogatási feladatok közé tartozik:

- a békefenntartó erők elhelyezésével és tevékenységével kapcsolatos környezetvédelmi rendszabályok érvényesítése;
- a katonai táborok építése, berendezése és fenntartása;
- részvétel a helyi rendőrség és hadsereg(ek) felkészítésében;
- szaktanácsadás a helyi és nemzetközi szervezeteknek;
- részvétel a civil-katonai kapcsolatok területén jelentkező szakmai feladatokban;
- az infrastrukturális feladatok előkészítése és kivitelezése;
- a hadszíntér műszaki csapatok műszaki anyagellátásának megszervezése;
- civilizációs és természeti katasztrófák megelőzésében és a következmények felszámolásában való részvétel;
- különleges rakományok szállítása;
- a feketepiaci és csempész akciók megelőzésében, felderítésében és felszámolásában való részvétel;
- a nemzetközi közösség által jóváhagyott katonai-gazdasági embargó ellenőrzésében való részvétel.

A műveletek műszaki támogatásának tapasztalatai

Az elemzett katonai műveletek – Irak, Afganisztán, Bosznia-Hercegovina, Koszovó – olyan tapasztalatokat hoztak, amelyek általánosításával a Magyar Honvédség is hatékonyabbá teheti katonáinak felkészítését.

Az egyik legfontosabb felismerés az, hogy *megszűnt a harcoló csapatok és a támogató erők eltérő veszélyeztetettsége*. Elsősorban az iraki és afganisztáni katonai műveletek bizonyították azt, hogy a mögöttes területen folyó szállítási, konvojkísérési, járőr- és kutató-mentő műveletek esetenként ugyanolyan veszélyesek, mint a harcoló csapatok tevékenysége. Az ellenállók (terroristák, szabadságharcosok, gerillák) ugyanis egyrészt nem tesznek különbséget az ellenséges katonák között, másrészt élnek azzal, hogy a harcászati kezdeményezés az ő kezükben van. Ők választják meg a támadás idejét, helyét, az alkalmazott eszközöket és módszereket. Ahhoz tehát, hogy az itt szolgáló katonák biztonságát növeljük, javítani kell harci felkészítésük hatékonyságát.¹

A másik sajátosság az, hogy *megnőtt a lakott területen folytatott műveletek száma, és abban a szakcsapatok részvétele*. Ez egy olyan területe a műveleteknek, melyre nem csak a harci, hanem a műszaki szakmai felkészítés is speciális. Az amerikai tapasztalatok szerint ezen a területen fokozott figyelmet kell fordítani a következőkre:²

- a rajtaütés gyakorlása század és szakasz szinten;
- terület zárása és kutatás század és szakasz szinten;
- fedezékek elfoglalása vagy megsemmisítése;
- lövészárkok és tüzelőállások elfoglalása;

1 Az amerikai műszaki csapatok harci vesztesége Irakban meghaladta a 3%-ot. www.lib.umich.edu 2005. szeptember 28-án.

2 Cpt Matthew Louvet: Fighting as Engineers Engineer Magazin 2005. szeptember.

- épületek átkutatása és megtisztítása az ellenségtől;
- útzárak és ellenőrző-áteresztő pontok berendezése és fenntartása, működtetése;
- lakott területek megtisztítása az ellenségtől;
- a saját erők közvetlen tűztámogatása;
- épületek elfoglalása;

Mindezek mellett olyan a szakmai feladatok is megjelennek, mint:

- járható irányok, alagutak, csatornák, műszaki zárok felderítése;
- műszaki zárok és akadályok, romok, torlaszok felszámolása;
- robbanó- és nem robbanó műszaki zárok telepítése, átjárók, alagutak, emele-
tek, útszakaszok, pincék lezárására;
- ellenőrző-áteresztő pontok berendezése;
- figyelőpontok, vezetési pontok, állások megerősítése, álcázása;
- tűzszerész feladatok;
- romeltakarítás;
- a katonai műveletek műszaki támogatásának fő feladatai;
- a közművek helyreállításában részvétel.

Az előzőekből következik, hogy a műveletekben részt vevő műszaki erők védettségének növelése elengedhetetlen. Igaz ez a katonákra és az eszközökre egyaránt.

A szakmai tapasztalatok terén is vannak hasznosítható eredmények. Fontos felismerésnek tartjuk, hogy a tűzszerész kapacitás növelése javítja a műveletek hatékonyságát, elsősorban a biztonság területén. A döbbenetes mennyiségű hátrahagyott lőszer és fel nem robbant lövedék, valamint az aknák milliói veszélyeztetik a csapatokat.³ Ezek felderítése, összegyűjtése, őrzése és megsemmisítése sok jól képzett szakembert kíván. A hagyományos felkészítettségű műszaki-utász katonák nem, vagy csak részben képesek ezeket a feladatokat elvégezni.

Jelentősen nőtt az infrastrukturális feladatok száma, és csökkent a kivitelezésre adott idő. A katonai műveletek kezdeti szakaszában különösen fontos ez, hiszen a művelleti területre rövid idő alatt sok ember és nagy mennyiségű technikai eszköz érkezik.

Koszovóban három hónap alatt, egyetlen katonai tábor berendezéséhez 150 000 m³ földet mozgattak meg, 80 km drótkerítést építettek és 700 000 m²-t építettek be épületekkel. A csapatok felvonulása idején csak a katonai műszaki erők állnak rendelkezésre, a befogadó nemzeti támogatás (Afganisztán, Irak, Koszovó), és a szerződéses partnerek kapacitásának hiánya (Bosznia-Hercegovina) miatt.

A nemzetközi missziók egyik jellemzője, hogy a műszaki erők és eszközök száma mindig korlátozott. Ez még a legerősebb hadseregekre is igaz.⁴ Arra, hogy a korlátozott kapacitás miatt a hatékonyság ne csökkenjen, több lehetőség is van. Az egyik ilyen lehetőség a meglévő erőforrások minél jobb kihasználása, azaz a műszaki

3 2004-ben, Bosznia-Hercegovinában 18 600 ismert aknamező volt, (ami az összes aknamező 60%-a) benne 260 ezer gyalogsági, 51 ezer jármű elleni akna, és 3 600 fel nem robbant lövedék; 2003-ban, Irakban megsemmisítettek 18 ezer gyalogsági, 5 ezer jármű elleni akna, és 1 347 ezer fel nem robbant lövedéket; 2003-ban, Afganisztánban megsemmisítettek 30 ezer aknát és 905 ezer fel nem robbant lövedéket.

4 A KFOR műveletekben a műszakiak aránya 10%, az iraki műveletek kezdeti szakaszában ez az arány elérte a 25%-ot.

katonák sokoldalúságának növelése. A multifunkcionális műszaki katonához vezető út legfontosabb mérföldköve pedig a kiképzés. Minden hadseregben – így a Magyar Honvédségben is – keresik annak lehetőségét, hogy miképpen lehetne a kiképzési rendszert átalakítani.

A csapatok védelme a különböző fajtájú és intenzitású veszélyekkel szemben alapvető feladat. A Szövetségben régóta ismert és elfogadott feladat a Force Protection, amit talán a csapatok megóvásának nevezhetnénk. Ez egy olyan feladatrendszer, amelynek célja az erők és eszközök megóvása minden időben és körülmények között. A megfogalmazásból kiderül, hogy komplex rendszerről van szó. Azaz továbbra is a támogató és biztosító erők tevékenységén alapuló, de összehangolt, egymásra épülő, egymást kiegészítő, közös akarat szerint megvalósuló rendszabályok adják a megóvás hatékonyságát. Rugalmas rendszerről van szó, amely a veszélyeztetettséggel arányos, ahhoz igazodik és az integrált felderítő rendszeren, az információk megosztásán alapul. Az erők és eszközök megóvása egy kockázat kezelő tevékenység, amelynek összetevői a fenyegetés felmérése, a kockázat elemzése, értékelése és az ennek megfelelő rendszabályok bevezetése.

A műszaki támogatás fontos szerepet játszik az erők és eszközök megóvásában. Az iraki műveletekben a koalíciós erők műszaki főnökének feladatai között kiemelt hangsúllyal szerepel ennek a területnek a kezelése: „A műszaki főnök feladata az erők és eszközök megóvása, valamint az infrastrukturális feladatok és intézkedések tervezése, irányítása és ellenőrzése, csökkentve a kockázatot (terrorista támadás, felfegyverzett ellenséges csoportok tevékenysége, ellenőrizetlen tömegek, aknák, robbanószerkezetek, környezeti hatások, természeti- és civilizációs katasztrófák).”

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi környezetben végzett szolgálat fontos tapasztalatokkal gazdagította a műszaki támogatást. Azt, hogy ezek közül a Magyar Honvédség gyakorlatában melyek hasznosíthatók, a szakembereknek kell eldönteni és kijelölni a további kutatások főbb irányait.

Felházi Sándor–Mamusich György

Az ARTHUR¹ tűzérési felderítő radar alkalmazása békeműveletekben

A tűzérség a 21. század elején is a tűztámogatás egyik meghatározó fegyverneme, a szárazföldi haderőnemenél a felderítés egyik kiemelt exponense. A felderítés a tűztámogatásnak, azon belül a tűzérési tűztámogatás rendszerének fontos része, amelynek érvényesülése egy hadművelési-harcászati vezetési rendszerben működve a harcászati manőver erők és a magasabb egységek teljes tűzérési erejének a vezetési-, a felderítési-, és a pusztító eszközöknek összekapcsolt és egymással egyeztetett hálózatában érvényesül a mindenkori harci csoportosításnak megfelelően.

Napjaink katonai műveleteiben, akár csak a múltban a felderítési eredmények gyors és a kialakult helyzeteknek megfelelő biztosítása, megbízható értékelése következtében kialakított minőségi céladatok teremthetik meg csak a tűzérség hatásos alkalmazását. Ebből kiindulva a tűzér csapatok számára döntő fontosságú, hogy a rendszerében teljesítmény képes, egymást kiegészítő felderítő eszközei legyenek. Mindez azért szükséges, hogy a kialakult bevetési helyzeteknek megfelelően a célok idővesztés nélküli pusztítását a tűzérség eredményesen teljesítse.

Figyelembe véve, hogy a közeljövőben klasszikus harcászati, hadművelési feladatok kialakulásának az esélye minimális, továbbá előtérbe kerültek a katonai erők békeműveletekben való alkalmazási lehetőségei, a fejlett országokban a tűzér fegyvernem beszerzési prioritásainak egyikévé a korszerű felderítő eszközök beszerzése vált. A tűzérsegnél többek között előtérbe került az immár több mint harminc éves tapasztalatokra visszatekintő pilótánélküli felderítő rendszerek használata, valamint a hadszíntér tűzfelderítésére „szakosodott” röppálya-felderítő radarrendszerek megjelenése, amelyek a klasszikus felderítés mellett a kiképzés, a gyakorlatok és a különféle bevetések alkalmazási területeivé váltak. Az elmúlt időszakban a médiában többször megjelent, hogy e két alrendszer egymást kiválthatja mind békeműveletekben, mint háborús műveletekben egyaránt. Természetesen ez szakmailag elképzelhetet-

1 ARTHUR (Artillery Hunting Radar): tűzérési felderítő radar

len, hiszen mindkét terület önálló, más alapfeladatokat teljesít és alrendszerként a tűzérési rendszerben pótolhatatlan.

A tűzérési, mint a felderítés, a tűztámogatás és a tűzzel való harc jelentős képviselője a jövőbeni is a szárazföldi haderőkben vesz részt a klasszikus feladatai teljesítésében. Ez vonatkozik mind a magasabbegységek hadműveleti keretében végrehajtott összefegyvernemi harcra, mind a békeműveletek keretében összevont erők alkalmazására. A különbség csupán a felderítés, a tűztámogatás és a tűzzel való harc részfeladatainak különböző módú súlyozásában, a prioritások megváltozásában van.

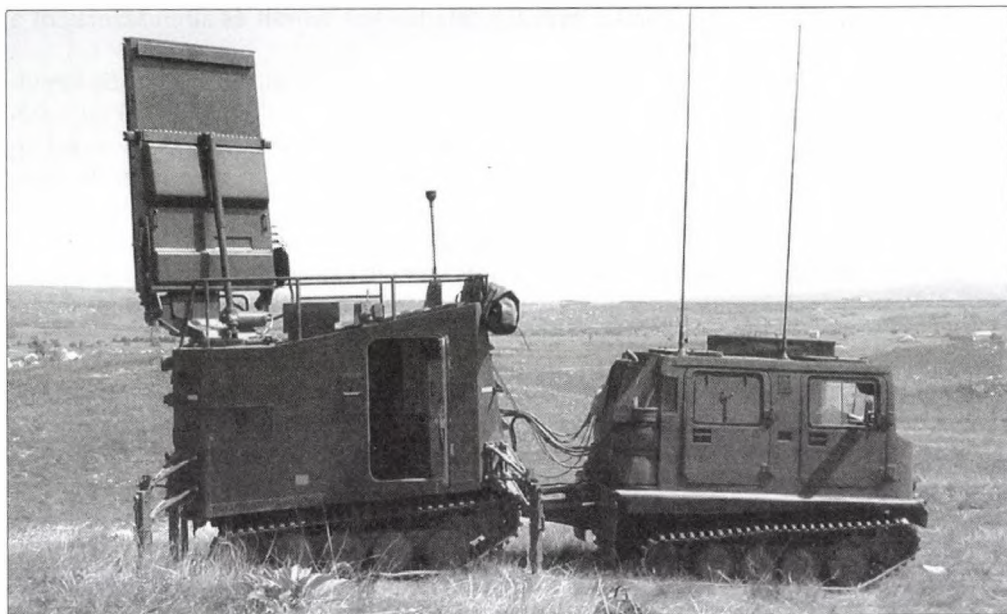
A béketámogató műveletekben a felderítés kiemelt szerepe van és döntő feltételévé válik a tűzérési rendszer hatékony alkalmazásának. A tűzérési minden felderítő és csapásmérő eszköze természetesen összekapcsolásra kerül egy egységes műveleti vezetési rendszerbe (mint ahogy történik a békeműveletekben használt német FAUST-rendszerrel). Ezzel a felderítési eredmények haladéktalan továbbítása biztosítottá válik a tűzérési tűzfegyverekhez, a célok pusztítása céljából. Az adatok a felderítő információs hálózaton keresztül jutnak el a csapatvezetéshez, a helyzetmegítélés eredményes végrehajtása érdekében.

Természetesen a felderítőeszközökkel szemben támasztott követelmények a jövőben is a tűzérési bevetéséből eredő feladatokból erednek. Alapvető követelmény, hogy a felderítési eredményeket 24 órán át, éjjel és nappal, minden fajta környezeti feltétel között kell szállítani a bevetési körzeten belül, a céladatok minőségének biztosításával. Ebből kiindulva a felderítő erőknek nagy mobilitással, légiszállíthatósággal kell rendelkezniük és megbízhatóan, továbbá nehezen zavarhatóan kell működniük.

Felderítő eszközök szerepe a béketámogató műveletekben megnőtt. A jövő szárazföldi csapatok struktúrájának kialakulásával párhuzamosan a tűzércsapatok felderítőeszközeinek egy részét az új technikai követelményeknek megfelelően fejlesztett rendszerek jelentik. Új felderítő eszközök kerülnek rendszeresítésre azzal a céllal, hogy az eddig meglévő képességi hiányok kiküszöbölésre kerüljenek, vagy a használatban maradó, meglévő rendszereket, a rendszerben tarthatóságot meghosszabbító intézkedésekkel, továbbá harcértéküket javító költségghatékony döntésekkel tovább üzemeltessék.

A jövőben szárazföldi csapatok tűzériségének a következő felderítő eszközkomponensekkel kell rendelkezni:

- A tűzér megfigyelők, akik valamilyen harcjárműben kerülnek kialakításra és szorosan együttműködnek a manőver erőkkel. Feladatuk, hogy biztosítsák a bevetett erők tűzigényeit és koordinálják a tűzérési tűzét a csapatok közvetlen területein.
- A mozgó célfelderítő lokátor alkalmazása lehetővé teszi a mozgó célok előremet-
szését. Megközelítőleg 15 km távolságig személyek, 25 km-ig kisebb jármű-
vek, 30 km nagyobb járművek, 40 km-ig menetoszlopok felderítésére alkal-
mas. A tűzér megfigyelő radarcsoportok ellenőrzik a harcterületet, bővítik a
helyzetképet bármely időjárási és napszakban amivel hozzájárulnak a saját
csapataink meglepetésének védelméhez is.
- A tűzér helymeghatározó radar eszköz (mint például az ARTHUR – 1. sz. kép)
40 km-es ható távolságig 90°-os sávban a tüzelő lövegeket és aknavetőket

1. kép. ARTHUR Tüzérségi Felderítő Radarrendszer – BV 206 vontatott változat

nagy pontossággal előremetszi és csoportosítja (azonosítja), továbbá a saját tüzérség tüzeit szolgálja ki. A későbbiek során ezen eszközről kívánok szólni bővebben.

- A *pilótánélküli felderítő eszközök* alkalmazásánál a hatótávolságuk alapján külön kell csoportosítani a kis-, közepes- és nagy hatótávolságú eszközöket. A rendszer alkalmazása lehetővé teszi a helyzet, cél és tűzhatás felderítését éjjel-nappal, típustól függően akár 65 km (170 km) mélységig.
- A *tüzér időjárásjelző kötelékek*, amelyekre jellemző a teljesen mobilitás. Ezek gondoskodnak a tüzérség rendszerének és más felhasználóknak időjárás-jelentésekkel való ellátásáról. Ezen kívül az időjárás-jelentéseket a pilótánélküli felderítő-rendszerek repülési tervei, a hangfelderítő- és az ARTHUR rendszerek felderítési pontosságának javításához is felhasználják.

A bemutatott felderítő eszközök széles skálájából az egyik „legharcedzettebb” eszköz, az ARTHUR tűzescsőz felderítő radar. A korszerű hadszíntéri követelményeket magas szinten teljesítő, nagy mozgékonyassággal rendelkező tüzérségi felderítő radar a svéd és a norvég védelmi erők közös fejlesztése az ERICSSON hadiipari vállalatával. A mintegy 15 évig tartó közös munka (tanulmányozás, fejlesztés, prototípus vizsgálat, kiértékelés) után az ARTHUR 1999-ben került először szállításra és hadrendbe állításra. A norvég ARTHUR tűzescsőz felderítő radarállomás a világ egyik legmodernebb tűzérfelderítő eszköze. A harcászati, hadműveleti szintű tüzérségi ellencsapás-rendszer alapvető tűzfegyver felderítő eleme. Képes az említett rendszerben való alkalmazáson keresztül az ellenséges tűzralegrészek helyzetének meghatározására és a saját tüzérség lövedékeinek egyidejű rögzítésére. Általánosan két vagy

három ARTHUR radar működhet a harctér adott szakaszán. Alkalmazása jelentős hatással van az ellenség tűzériségére, csökkenti annak hatékonyságát, széttelepítésre és átcsoportosításra kényszeríti tűzalegységeit.

Az ARTHUR által végezhető műveletek rövid összefoglalása:

- *béketéremtő feladatokban* elsődlegesen a saját erők védelme;
- *üteg ellencsapás műveletekben* a tűzériség legnagyobb fenyegetése a manőverező erők sikeres tevékenysége érdekében;
- *tűzvezetés területén* többféle tűzfégyvert képes kiszolgálni, hatótávolságát tekintve a mélységi műveletek végrehajtásában is (mélységi tűz);
- *békefenntartó folyamatokban* prioritásként jelentkezik a felderítés és az egyezményt megszegő tüzelések rögzítése.

Az ARTHUR rendszer működését tekintve, a tűzeszköz helyzetének rögzítése céljából végigpásztazza a horizontot, és célpontot keres. Lövedék észlelése esetén a lövedéket nyomon követi, és röppályáját kiszámítva meghatározza a kilövés pontjának – az ellenséges tűzeszköz tüzelőállásának –, valamint a lövedék várható becsapódási pontjának derékszögű koordinátáit. Az ilyen módon felderített ellenséges ütegek adatait digitális táviratok formájában továbbítja a támogatandó manőverező és a tűzeregységek harcászati vezetési pontjaira, és/vagy az ellentűzcsapásra kijelölt tűzalegység tűzvezető pontjára, automatizált tűzvezető rendszerébe.

Az ARTHUR radarállomás által szolgáltatott topográfiai adatok pontossága, a tűzeszközök észlelésének valószínűsége és a fégyvertípus meghatározása – aknavető, tábori löveg és tűzérési rakéták esetében – megegyezik a hasonló rendeltetésű, korszerű radarrendszerek jellemzőivel. Legfontosabb tulajdonságai közé tartozik a kiemelkedő mozgékonyág és a könnyű szállíthatóság. Mérete és tömege kicsi, a konfiguráció egyetlen járműben elhelyezhető, így magas szintű harcászati és hadműveleti mobilitást tesz lehetővé. Szinte bármilyen terepen alkalmazható, és C-130-as vagy hasonló méretű repülőgépen is könnyen szállítható.

A BV 206 típusjármű² helyett alternatív szállítóeszközre is telepíthető. Szabványos terepjáró tehergépkocsi esetén négytonnás teherkapacitás elegendő. Orvlövész által fenyegetett területen – például ENSZ békefenntartó hadművelet esetén – valamivel nehezebb, erősített kivitelű, golyóálló kezelőfülke kialakítása célszerű.

A radart kitűnő felderítési valószínűség jellemzi. Képes nagyon kis hatásos visszaverő felülettel rendelkező objektumok felderítésére és követésére bonyolult légihelyzetben és elektronikus zavarás esetén is. A kezelőfülkében lévő radarszekrényben található az adó, a vevő és a jelfeldolgozó egység. Az antenna, az emelést és iránybeállítását végrehajtó szervomotorokkal együtt, a kabintetőn került elhelyezésre.

A kommunikációs rendszert kétirányú adat- és távbeszélő forgalomra tervezték, rádió, valamint harcászati és nyilvános vezetékálózat használatával. A rendszert beépített generátorral látták el. Külső tápfeszültség a csatlakoztató panelen keresztül biztosítható. A radarkezelő és a harcászati tiszt azonos munkaállomással rendelkezik. Egyszerű harcászati helyzetben a radarállomást egyetlen kezelő is működtetheti.

2 A norvég haderőben is használt Haglunds BV206 (Hómacska) lánctalpas változat.

Az inerciális és GPS-alapú navigációs rendszer referenciaegységét közvetlenül az antennán rögzítették. A navigációs rendszer szolgáltatja a radarállomás koordinátáit a cél meghatározásakor és a célpont követése esetén. Pontossága szögmeghatározás esetén 1 vonás, helymeghatározás esetén pedig 25 méter.

A radarállomás minden tűzérési célpontot ugyanabban az üzemmódban lokalizál: meghatározza a célpont – tűzérési lövedék vagy rakéta – típusát és becsapódásának területét és az ellenséges üteg méretét és elhelyezkedésének alakzatát. A radar több önálló célpont esetén is képes az egyidejű célfelderítésre és tűzvezetésre, továbbá hatékony védelemmel rendelkezik az elektronikus zavarokkal szemben.

Az ARTHUR rendkívül nagyfokú mozgékonyssággal rendelkezik. A radar üzembe helyezéséhez és a menetkésztség eléréséhez rövid idő szükséges. A telepítésre és a hordozójárművek kialakítására különböző alternatív lehetőségek is rendelkezésre állnak.

A radart igen magas fokú automatizáltság jellemzi. Hardver- és szoftverkialakítása moduláris rendszerű. Beépített navigációs rendszerrel, kiképző szimulátorral és tesztrendszerrel rendelkezik. A radar könnyen illeszthető a különböző kommunikációs rendszerekhez. Karbantartása egyszerű, a helyszínen azonnal végrehajtható.

Műszaki teljesítményét tekintve³ a következő tulajdonsággal bír:

- Műszerrel bemért hatótávolság 20/30/40 km;
- Kereső körzet 90 fok, 16 alkörzetre osztva;
- Kapacitás 100 tárgy követése percenként;
- Madár kiszűrés MTI és dinamikus zavartérkép;
- Eső-elnyomás 5 mm/óra;
- URH rádió: Minden NATO-kompatibilis informatikai rádió megfelelő, így a Magyar Honvédségnél rendszeresítésre kerülő MRR típus is.

Harcászati teljesítményét vizsgálva megállapíthatók a következő tulajdonságok:

- számítások: tüzelőállás helye/bechapódási pont/pontosság;
- fegyver osztályozása: rakéta, csöves tűzértség, aknavető;
- tűzérési célpont: egyedüli fegyver/összetett célpont;
- fenyegetés kiértékelése: tűzérési tűz/helymeghatározás;
- hatótávolság: lövegeknél 20–25 km, rakéta és aknavető esetén 35–40 km;
- pontosság: nagyságrendileg a hatótávolság 0,35%-a (például 10 km-nél 35 m), aknavetőknél 0,15%.

Technikai jellemzője, hogy a radar antennája fázisrács-vezérelt, mérete 1,2 x 2,1 méter, a keresési szektor nagysága 90°, 16 alszektorral. Az adóberendezés működési frekvenciája az 5,40–5,90 GHz-es frekvenciatartományban van. A vevőberendezés adaptív szélkiegyenlítővel is rendelkezik. A célok – lövedékek, aknák és tűzérési rakéták – maximális felderítési távolsága 40 km. A radar percenként 100 cél felderítésére képes.

A radar harcászati funkciói és földrajzi információbiztosítási képességei közé tartozik a tervezés, a célpontok fontossági sorrendjének meghatározása, a digitális térkép alkalmazása és digitális tereprajz készítése.

3 A jelenleg gyártásban lévő berendezések főbb adatai.

Magyarországon a szárazföldi haderő, a tüzérség igen gyorsan megismerte az ARTHUR-t, amikor egy kölcsönadott egység hatékonyan működött közre 2000 májusában, a várpalotai Ardent Ground NATO tüzérségi hadgyakorlaton. A helyszínen rövid idő alatt kiképzett magyar tüzértisztek kezelték az eszközt, amely elektronikus gyorsasággal regisztrálta digitális térképen a tüzerűteg nagyszámú, napi 1200 lövésének becsapódási pontját és a tűzfegyverek helyét.

Természetesen a radar rendszer aktív szerepet játszott a közelmúltban lezajlott nemzetközi béketeremtő és fenntartó műveletekben. 2002. évtől az ARTHUR az afganisztáni, majd az iraki hadszíntereken is meghatározó szerepet játszott. Kiemelkedő szerepet töltött be a következő műveletekben és helyeken

- Jacana hadművelet (Royal Marines) – Afganisztán;
- Telic hadművelet (Royal Army and Marines) – Irak;
- Athena hadművelet (Canadian Army) – Afganisztán.

Az elvégzett feladatokkal kapcsolatban csak néhány tapasztalat, fontosabb megállapítás:

- az Egyesült Királyság tüzérségénél (Royal Artillery) Irakban 8 svéd/norvég ARTHUR egység került alkalmazásra;
- több mint 1500 db ellenséges ágyú célpontként történő lefedése valósult meg;
- egy alkalommal 27 km távolságban egy iraki GH N-155 mm-es tarack került bemérésre;
- egy egyedüli, önálló egység kb. 20 km harcászati hatósugarat fedett le. Néhány hálózatban működtetett egységgel több mint 2000 km² területet tudtak lefedni.

A brit csapatok a rendszert MAMBA⁴-nak nevezték el és a kiértékelésnél annak jelentős életvédelmi szerepét hangsúlyozták, különösen az Al Amarah közeli Camp Abu-Naji bázisú saját erőiknél. Megállapításaik között szerepelt, hogy:

- „Rendes körülmények között lehetővé teszi a tüzelő ellenségre történő majdnem azonnali ellencsapást.”
- „A gyakorlatban a MAMBA olyan kis lövedékeket is tud észlelni, mint a rakétahajtású gránát sőt a nehéz géppuska tüze.”
- „Az iraki polgári lakosságot érintő veszteségek kockázata miatt a térkép koordinátákat egy járőr egységnek kell továbbítani, amely foglalkozik a támadókkal.”

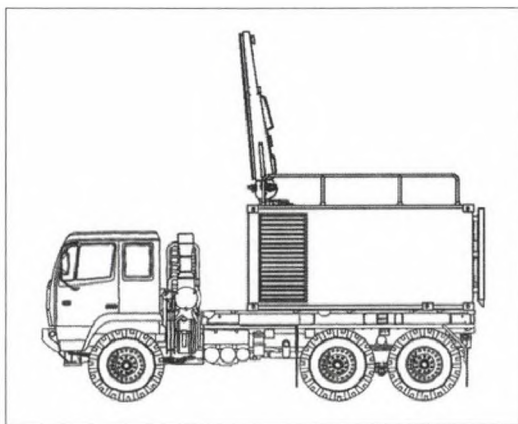
Béketeremtő/fenntartó műveletekben a hadszíntéren jelentkező komplex feladatok sikeres végrehajtása érdekében több ARTHUR egység bérlésére is igény érkezett. Például Afganisztánban 4 egységet bérelt az Egyesült Királyság és 4 egységet Kanada. Irakban 8 egységet bérelt az Egyesült Királyság, 2 egységet Olaszország.

A radarrendszer békeműveletekben végzett sikeres tevékenysége eredményeként több ország kötött az ARTHUR szállítására szerződést, összesen több mint 55 ARTHUR egységre.

Svédországgal 14, Norvégiával 12, Dániával 8, Görögországgal 3, Egyesült Királysággal 4, Cseh Köztársasággal 3, Más országokkal 11 egységre (db).

Az eszközt vontatható, illetve hordozó járművekre is kifejlesztették. Az eredetileg kifejlesztett változat a Hägglunds BV206 (Hómacska) vontatással került szállításra,

4 MAMBA (Mobile Artillery Monitoring)

2. kép. Az ARTHUR 5 tonnás szabvány terepjáróra szerelt változata

amely megfelelt minden nehéz hegyi, havas terepnek. A sivatagban is ez a típus került alkalmazásra. Ezt a változatot rendelte meg Svédország, Norvégia, az Egyesült Királyság és Görögország.

4 x 4 terepjáró járműre szerelve változatot a dán védelmi erők kívánságára fejlesztették ki. Itt az ARTHUR egység és a kezelők egy járműre szerelt konténerben vannak elhelyezve. Ebből a változatból rendelt Dánia és a Cseh Köztársaság. A Magyar Honvédségnél történő alkalmazás esetén javasolt a konténernek a hazai járműprogramhoz igazodó, a megfelelő típusra történő hazai felszerelése (2. sz. kép).

Új telepítési módok fejlesztésén is dolgoznak a gyártók. Ennek eredményeként egy könnyű konténer tervezésével tovább növelték a felszerelési lehetőségeket. A konténerre telepített háromtengelyű forgóasztal alkalmazásával pedig elhagyhatók lettek a támasztólábak. A konténer súlya a légkondicionálással együtt bruttó 4 tonnára csökkent. A befoglaló méretei 4,150 x 2,400 x 1,400 méter. Továbbá új megoldásként kifejlesztésre került, hogy az egyik kezelői munkaállomás kívülről bárholnan működtethető legyen, egy optikai kábelon keresztül.

Nagy érdeklődés mutatkozik a páncélozott ARTHUR változatra. Ugyanis a békefenntartási műveletben annak statikus jellegénél fogva, a hosszabb ideig egy helyen álló ARTHUR-t nem védi a mozgékonyasága, ezért célszerű azt páncélozott járműbe építeni. Kísérletek folynak a HUMWEE típusú terepjáróra telepített konténerrel is, amely esetében az áramfejlesztő generátort egy utánfutóra helyezik.

A fejlesztők 2007-re a következő eredményeket tervezik elérni⁵:

- mérési hatótávolság növelése lövegeknél 30–35 km-re;
- úgynevezett hosszú távú üzemmód biztosítása (100 km);
- a mérési pontosság javítása 40%-kal;
- 2–4 ARTHUR egység távvezérlési lehetőségének biztosítása.

5 A témában érdekes részletes tájékoztatás található a Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 2005. IX. évfolyam 4. számában.

Összességében elmondható, hogy a nemzeti és szövetséges elvárásoknak egyaránt megfelelni tudó képesség alapú magyar haderő kialakításában továbbra is fontos szerepet kell, hogy játsszon a tűztámogatás egyik alapvető elemét biztosító tűzér fegyvernem. Napjainkban a gyorsan végbemenő és nagy területen folyó békeműveletekben is egyre nagyobb mértékben válik jellemzővé, hogy a kisebb elemek egyre inkább szétszórtnak jelennek meg, és e mellett nagyobb mobilitással rendelkeznek. Ebből az következik, hogy az egyes feladatok során rövidebb a tartózkodási idő az adott alkalmazási területen és nagyobb a széttagozódás a mindenkori álláskörzetekben. Következésképpen egyre kevesebb idő áll rendelkezésre ezen műveletekben a célok felderítésétől a hatásos pusztításukig. Ez a körülmény és a hatástűz megfigyelése megköveteli a felderítő eszközök szoros kapcsolódását a pusztító eszközökkel (Senzor – Shooter-Link) azért, hogy a céladatok átadása felgyorsuljon és ezzel lehetővé váljon az azonnali döntés a pusztítás módjáról, tartalmáról és végrehajtásáról.

Mint ahogyan szemléltetésre került, az ARTHUR Tűzérési Felderítő Radarrendszer képes a tűzeszközökkel összekötve egy műveleti vezetési rendszerben hatékonyan tevékenykedni. Tulajdonságait tekintve az egyik legfejlettebb, békeműveletekben megmértetett felderítő rendszer. Alkalmazásával biztosítottá válik a nagy mélységű felderítés és a precíz fegyverhatás, amelynek eredményeként nagy mértékben hozzájárul a saját katonák védelméhez, mindenek előtt békemissziókban. A különböző felderítőeszközök az ARTHUR radarrendszerrel összekapcsolva egy átfogó helyzetképet tudnak biztosítani a hadszíntérrel nagy szélességben és mélységben egyaránt.

A fent vázolt ARTHUR röppályafelderítő tűzérési radarrendszer helye a magyar szárazföldi haderőben jelenleg biztosított. Fizikai megjelenésével a Magyar Honvédség alkalmassá válhat arra, hogy komoly jelentőségű felajánlásokat tegyen szövetségi feladatok teljesítéséhez. A tűzérési alrendszer kevés humán erőforrással, jelentős erőt képviselve bizonyítottan alkalmazható a nemzetközi békeműveleti feladatok végrehajtásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Arty P-1 (STANAG 2934) Artillery Procedures – NATO Standartization Agency – 2003
- A Arty P-5 (STANAG 2484) NATO Field Artillery Tactical Doctrine – NATO Standartization Agency – 2001
- AJP 3.4 – Non-Article 5, Crisis Response Operations – NATO Standartization Agency – 2001
- AJP 3.4.1. NATO Peace Support Operations Doctrine – NATO Standartization Agency – 2001
- Felházi Sándor – Mlinárik László: A tűzérési korszerűsítésének és fejlesztésének alternatívái. Hadtudomány 2004/2. 42–53. oldal
- Kovács Gyula: Tűztámogatás és mélységi harc a béketámogató műveletekben. Hadtudomány 2005/2. 37–45. oldal

Két kiegészítés

A konferencia zárórészeiben, a szekcióülések befejezését és értékelését követő plenáris ülésen néhányan még szót kértek. A jegyzőkönyvszerű észrevételek, kérdések egy részét a szekcióüléseken elhangzott hozzászólásokba beépítettük, két kiegészítést pedig az alábbiakban küzlünk.

Héjja István

a jövő hadviselésének modelljéhez kapcsolódóan az alábbiakat mondta.

A katonai erő 21. századi alkalmazásak körülményeinek megítélésénél figyelembe kell venni, hogy a globalizáció harmadik szakaszában vagyunk (1983–91, 1991–2001). Az új és harmadik szakasz kezdetét az ezredfordulóra teszik, és ettől kezdve egy új generációs hadviselésről beszélnek, melynek kereteit és jellemzőit a következőkben határozzák meg:

- társadalom-politikai átalakulások következtében kialakul a decentralizált, információ alapú társadalom, és a liberalizált kereskedelem;
- kölcsönös függésben vannak a világgazdaság szereplői;
- korábbi időszakot meghaladó poszt nukleáris kor alakult ki, amikor az atomfegyverek létrehozásához egyre több országban az atomipari háttér megteremtődik;
- hadiipari-bázisú politika meghaladottá vált stb.

Mindezek következtében és következményeként: a haderő szerepe megváltozott, új típusú katonai szervezeteket hoznak létre és új technikával látják el őket, ezekkel együtt megváltozik a hadviselés módja és megvalósul a magas technológiájú harc.

A vezető katonai hatalmak, olyan haderőfejlesztésekbe kezdtek, amelyek megvalósítását 2015–2020-ra teszik. Ez alatt az idő alatt a kozmikus tér eszközeitől a kézi fegyverekig egy új arsenál jön létre, amely megnöveli a politika mozgásterét a katonai erő alkalmazását illetően és a katonai erő felhasználásának széles spektrumát hozzák létre.

A még kiszámítható jövőhöz kapcsolódó politikai horizont a korábbi 2015-ről 2025-re tolódott ki. A politikai vezetés az elmúlt időben teljes egészében magához vonta a stratégiai szintet és megszüntette a vezérkarok viszonylagos önállóságát, még ott is, ahol ennek a hagyományai erősek voltak és minden korábbinál jobban

maga hozza létre azt a katonai erőt, amelyet akár megelőző céllal is alkalmaz a jövőben, ha komolyan fenyegetve érzi magát.

Amint ezt az elmúlt időszakban is tapasztaltuk a kormányok a haderő alkalmazásánál, a műveleti folyamatok ütemezésénél a politikai és a kommunikációs stratégiát összekapcsolják és összehangolják. Ezzel legalább két célt kívánnak elérni: először is azt, hogy a több száz milliárdos haderőfejlesztések céljai a biztonság garantálását szolgálják és a folyamatokkal együtt járó konfliktusokat teljes méretében és időszakaiban képesek legyenek kézben tartani. *A jövő hadviselésének modelljét a Jugoszlávia elleni légi hadműveletből, az afganisztáni, az iraki, a második csecsen háborúból és a legutóbbi palesztin-izraeli alacsony intenzitású konfliktus tapasztalataiból vezetik le.*

Kántor Rezső

a konferencia érdemi munkájára és szervezettségére utalva néhány *tartalmi problémához kapcsolódóan tett észrevételt.*

Tisztelettel köszönöm a lehetőséget, hogy szólhatok a konferencia nyilvánossága előtt.

Először magáról a rendezvényről, annak tartalmáról, szervezettségéről. Véleményem szerint ez az utóbbi évek egyik olyan konferenciája, amely színvonalasan volt megrendezve, ahol az előadók tartották magukat a szabályokhoz, nem mondtak sem többet, sem kevesebbet, hanem csak annyit, amennyit kell, ugyanakkor érdekes és új gondolatokat ébresztettek.

A felvetett problémákról csak annyit szeretnék mondani, hogy szerintem egy ilyen konferenciával kapcsolatosan nemcsak a pozitív, hanem a negatív fogalmazás is helyénvaló. A negatív fogalmazáson a következőt szeretném érteni: amikor arról beszélünk, hogy a 21. század elején milyen újszerű feladatok hárulnak a honvédségre, gondolunk-e a tisztikor szerinti összetételére. Arra, hogy van egy tapasztalatlan generáció, amely a húszas, harmincas éveiben jár. Van egy generáció, a 42–45–49 évesek, amelyből rendkívül keveset találunk a vezetésben. A legnépesebb korosztály az ötveneseké, míg a hatvanas, hetvenes éveikben járók – akik tapasztalatokban a leggazdagabbak – már nem aktívak, illetve a tudományos életből veszik ki a részüket, abból a nagyszerű munkából, amit úgy hívunk, hogy Magyar Honvédség, magyar hadtudomány.

Amikor megfogalmazzuk a jövőképünket, tudni kell azt, hogy az Egyesült Államok a jelen pillanatban rendkívül nehéz helyzetben van, mert a védelmi miniszter, Rumsfeld elképzelése (amelynek lényege a haderő átalakítása lett volna) pénz hiányában nem kerül megvalósításra. Ugyanakkor a kutatások átszervezése újfajta lehetőségeket kínál majd arra, hogy olcsóbb és az hadsereg igényeinek jobban megfelelő fegyvereket, fegyverrendszereket gyártsanak.

Az Egyesült Államok – elsősorban saját érdekeit tartva szem előtt – nem oszt meg szövetségeseivel minden információt. A dolog érthető, tudniillik az erők döntő többségét az Egyesült Államok adja, és a legtöbb katona, aki az iraki vagy az afganisztáni harcokban meghal, elsősorban az amerikai hadseregből kerül ki.

Nem tudjuk pontosan, miként alakul a helyzet az Egyesült Államok és Európa viszonyában. Két dolog fut egymás mellett, mint egy sínpár, és középen van a NATO. Az Egyesült Államok a saját céljaiért küzd, amikor hangoztatja, hogy Európával mindenképpen együtt kell működni. A kérdés az, hogy meddig, milyen hosszú távon. Az Európai Unió pedig saját haderő, saját parancsnokság felállítása felé hajlik. Amikor megfogalmazzuk azt, hogy a 21. század elején mit és hogyan kell tennünk, akkor semmiképpen nem léphetünk át száz esztendőn, egész egyszerűen csak nagyon a század eleji gondokról, feladatokról beszélhetünk.

Említés történt a képességekről. Úgy vélem, hogy Okucsáni, vagyis a műszaki alakulat szerepvállalása a Magyar Honvédség életében döntő lépés volt. A dolog lényege: ez volt az első olyan nagy vállalkozása a honvédségnek a második világháború után, amikor nagyszerűen kitett magáért, példamutatóan és derekasan helytállt.

A képességek kapcsán még egy kérdés merült fel bennem: ha egy amerikai tengerészgyalogosnak 17 fajta képessége van, akkor a Magyar Honvédség újonnan létrejövő egységeit hányfajta képességre kell felkészíteni, hogyha expedíciós műveletben akarnak részt venni?

Még egy megjegyzést: Úgy látom, hogy Izraellel problémák vannak. Izrael jelenleg önálló, saját útját járó állam, amely informatikai nagyhatalom akar lenni, úgy, hogy információban megelőzze az Egyesült Államokat is. Tehát amikor információ-áramlásról beszélünk, tudnunk kell, hogy vannak országok, amelyek nagyon megelőznek bennünket.

Még egyszer elismerésem azoknak, akik ezt a konferenciát ilyen jól megszervezték. Egyetlen dolgot hiányolok. A Belügyminisztérium rendkívül sokat tesz a békefenntartás illetve szakmai tanácsadás terén. A legjobbjaik mindenütt, minden küldetésben megtalálhatók, itt viszont egyetlen képviselőjüket sem látom, egyetlen előadást sem hallottam ebben a témában. Úgy gondolom, hogy megosztásra alkalmas tapasztalataik, mondanivalójuk nekik is van, amire az ilyen fórumok a legalkalmasabbak.

Szeles Péter

Kommunikációs paradigmaváltás szükségessége a Magyar Honvédségben

A honvédség életében az utóbbi években számos nagy horderejű és jelentős visszhangot kapott változás (pl. 2004. november 3-án a sorozott hadsereg megszüntetése) következett be, a katonai közgondolkodás azonban továbbra is a hagyományos katonai értékeket követi.

„El kell vetnünk a katonai szervezeti kultúrának azokat a módosulataiban is napjainkig átörökölt momentumait, amelyek a hazai haderőnek a korábbi keleties, totalitárius társadalmi-, politikai-, gazdasági rendbe, s az egyközpontú katonai koalícióba történő beágyazódása közben fejlődtek ki és működtek, s ezek helyébe rendszerbe kell állítanunk azt a katonai szervezeti kultúrát, amelyet a demokratikus parlamentáris politikai rend, a versengő piacgazdaság és a perspektivikus jóléti társadalom által feltételezett, az európai polgári demokráciák védelmi koalíciójába illeszkedő professzionális haderő kiépítése és működése feltételez.”¹

Tovább élnek a korábbi beidegződöttségek, a modern hadsereg – véleményem szerint – nem csupán a fegyverzetkorszerűsítés vagy a törvényi szabályozás függvénye. A kommunikáció tudományos és gyakorlati, szervezeti és szakmai mellőzöttsége ma még tényszerű a Magyar Honvédség működésében. Az információs technológia (Information Technology) az ITI² korában ez olyan hátrányt jelent, amely nem csupán a munkavégzés és feladatvégrehajtás hatékonyságában jelenik meg, hanem hatással van a hadsereg fejlesztési elképzeléseire, stratégiai kérdéseire is, sőt – távlatokban – komoly pozícióvesztést és hatékonyság, illetve ütközésség-csökkenést eredményez, itthon és nemzetközileg egyaránt.

1 Prof. Szabó János: Haderő-átalakítás. Zrínyi Bp. 2001. – 164. old.

2 IT – Information Technology (Információs technológia), a számítástechnikai bázisú műszaki fejlődés világméretben elfogadott jelölése, mely jelenségnek ma már könyvtárnyi irodalma van.

3 Illusztrációként a Szemerei László ezredes által 1997-ben összeállított, A PR működési alapelvei és szervezete egyes nyugati haderőkben című anyagot említeném.

A katonák kommunikációval kapcsolatos szemléletet még napjainkban, a 21. század kezdetén is (kezdetleges szinten) a hierarchikus jelentési kötelezettség, a beosztás és a kommunikációs eszközök határozzák meg³, míg az informatikai fejlődést elfogadó és annak alkalmazására is törekvő (fejlett szintű) értelmezések is kimerülnek a fogalom informatikai jelentésében. (Ez utóbbira példaként az amerikai hadsereg vezérkari főnökének, Sullivan tábornoknak a szavait említhetném: „A háború azt jelenti, hogy kiküldjük a katonákat a harctérre, hogy egymás ellen harcoljanak, fegyverekkel, melyek talán hatékonyabbak lettek az informatikai technikával, de ki kell állni, és rá kell kényszeríteni az ellenségre az akaratomkat.”⁴

A kommunikációnak a folyamat és (főként) hatásaira való koncentráció helyett, ma egyoldalúan az eszköz-centrikusság és informatikai vonatkozásai dominálnak a honvédség vezetésében (és működésében), mely jellemzők az uralkodó kommunikációs szellemiség gyökerzetének tekinthetők. Pedig a kommunikáció ma már sokkal többet jelent. Mindkét értelmezési keret hibásnak és elégtelennek tekinthető, és egyaránt alatta marad a lehetőségeknek.

A kommunikáció hadseregen belüli értelmezése nem magyar sajátosság, sokkal inkább nemzetközileg érvényesülő jellemzője a katonai kultúrának. Nemzetközi példák és események demonstrálják még a világ legfejlettebb hadseregeinek elavult nézeteit, illetve a témakört érintő, maradi gondolkodását. A harmadik generációs hadviselés irányába történő fejlesztések ezért Jánusz-arcú jelenségek: technikailag modern, ám a kommunikáció tudományos eredményei szempontjából csupán részleges megoldásokra épülők.

A rendszerváltást követően (sőt a haderőreform egyenes folyományaként) *szükszerű a (kommunikációs) paradigmaváltás a Magyar Honvédség életében*. Megváltozott (külső és belső) környezetben (más térben), megváltozott módon (másként) kell a hadseregnek is integrálódnia. Az utóbbi tíz év környezeti (hazai társadalmi-gazdaságpolitikai, valamint világpolitikai) változásai olyan fokozott igényeket támasztanak a hadsereg működésével és nemzetközi szerepvállalásaival szemben, melyek a kommunikáció korszerű ismereteinek és technikáinak, tudományosan alapozott magas szintű alkalmazása nélkül nem vagy csupán korlátozottan teljesíthetők.

A Magyar Honvédség szakmai és politikai vezetése a társadalmi-politikai rendszerváltást követően – a stratégiai tervezés elmaradása (és többek között éppen a public relations korábbi mellőzése) miatt – nem volt képes jelentőségének megfelelően definiálni és működtetni kommunikációs rendszerét. Összességében a reaktív magatartás jellemezte mind a Vezérkar, mind a Honvédelmi Minisztérium tevékenységét.

A Magyar Honvédség főként humánpolitikai alrendszerében jelentős veszteséget szenvedett el a rendszerváltást követően: a szervezet kényszerű és több hullámban végrehajtott leépítése⁵, valamint a speciális szakértelmet és tudást megtestesítő szakemberek önkéntes kilépései számos szakmai feladat terén válságba sodorták a

4 Az „InfoBomba” c. dokumentumfilm, (Spektrum televízió, 2005. május 15. 22:49)

5 A korábban több mint másfél százezres személyi állomány napjainkra a töredékére csökkent: „A Magyar Honvédség teljes létszáma, közalkalmazottakkal együtt, 27000 fő lehet.” Interjú Havril András altábornaggal, Új Honvédségi Szemle, 2005/2.

hadsereg működését. Hiányszakmák alakultak ki, számos szakma terén megszűnt a szakember-utánpótlás. Mindez többszörösen is demonstrálja a public relations mellőzésének negatív következményeit: a védelmi funkció imázsának fejlesztési, és a környezeti változások stratégiai jelentőségű kihatásainak idejében és előre történő feltérképezésének hiányosságait, továbbá a belső public relations konzekvens mellőzését is a vezetés részéről.

A honvédség személyi állományban és értékben bekövetkezett veszteségei jelentős részben a kommunikációs alrendszer, illetve (ezen belül) a public relations korszerűtlen felfogásának és alkalmazási hiányosságainak (is) köszönhetők.

Az IT alapjaiban változtatja meg az eddig kialakult haderőkultúrát, amelyre még hosszú ideig jelentős hatással lesznek az elmúlt évtizedekben elsajátított és művelt elemek. A fejlődési kényszerből és a szövetségi kötelezettségekből adódó kíváncsi értékalapú szervezeti kultúra kialakulásának egyik legfontosabb stratégiai szintű indukálója éppen a public relations tevékenység lehet.

A paradigmaváltások „tudományos forradalmak, az egyik paradigmáról a másikra történő fokozatos forradalmi átmenet pedig az érett tudomány szokásos fejlődési sémája.”⁶ „Az új paradigmán belül régi terminusok, fogalmak és kísérletek új viszonyba kerülnek egymással. ...A rivális paradigmák össze-mérhetetlenségének harmadik és legfontosabb aspektusát pedig abban jelölhetjük meg, hogy: egy bizonyos, közelebről meg nem határozható értelemben ...a rivális paradigmák képviselői nem ugyanabban a világban dolgoznak.”⁷

A tudásra alapozott hadsereg működése gyökeresen más alapokon nyugszik, mint a tradicionális haderőé. A hadsereg alkalmazásának szituációja alapvetően ugyanaz: emberekre és szervezetekre kell tömegméretekben hatást gyakorolnia. Csakhogy, míg évszázadokon keresztül ezt a Clausewitz-féle elvek alapján, az erőszakra és az erő alkalmazására fókuszáltan tette – értelemszerűen az Alvin Toffler által definiált „erő típusú” hatalom korszakának eszközrendszerére alapozottan – addig az „információ korában” ezt a hatást már az új, a „tudás alapú hatalom” korszakának szellemében kell megtennie! Azaz: hatást kell gyakorolnia emberekre és szervezetekre (pl. kormányok és hadseregeik) az információs korszak jellemző eszközrendszerével: a tudással, az információval. Közérthetően fogalmazva: *a tömeges hatásgyakorlás folyamatában már nem a fegyverek játsszák a domináns szerepet, hanem a tudás, az ismeret, a kommunikáció* (ennek mediatizált, elektronizált és digitalizált formáit egyöntetűen értelmezve a kifejezésben). A kommunikációnak a hadseregben jelenleg uralkodó felfogása helyett egy korszerűbb értelmezésének kell előbb-utóbb (de inkább előbb) általánossá válnia.

Az új társadalom = hálózat. A hálózat sebezhető, tehát új típusú háborús célpont. Egy elektronikusan összefüggő rendszerben ma a virtuális háború lehetősége ugyanolyan komoly fenyegetés, mint 50 évvel ezelőtt a bombák voltak. A hírközlő, pénzügyi, szállítási és energia rendszerek milliónyi számítógépe egy elektronikus

6 Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. – 26. old.

7 Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. id. mű – 253. old.

Pearl Harbor veszélyét jelenthetik. A hagyományos hadviselésről alkotott fogalmaink ennek fényében átalakulnak.⁸

Az információs korszak beköszöntével a kormányoknak új fenyegetésekkel kell szembenéznük. Az információs technológiák segítségével ugyanis lerombolhatják, destabilizálhatják, illetve hatástalaníthatják információs infrastruktúrájukat. E változásoknak (is) köszönhetően az utóbbi évtizedekben a nemzetbiztonság komplex fogalma került előtérbe, amely szervesen magába foglalja a gazdasági, politikai, kulturális, ideológiai, és legújabban pedig az információs vonatkozásokat is.⁹

A legfejlettebb információs ipari társadalmak esetében komolyan kell venni a „digitális Pearl Harbovrnak” elnevezett és szándékosan előidézhető „elektronikai vagy informatikai rendszerösszeomlás” veszélyét. Ellene alternatív és tartalék elektronikai és információs infrastruktúrákkal, rendszerekkel és hálózatokkal lehet eredményesen védekezni. A magánszféra erőforrásainak számbavétele igen eredményes lehet. Az ország valamennyi információs erőforrását, vagyis a köz- és a magánszféra erőforrásait egyaránt számításba kell venni, ha az IW/C2W hadviselés ellen eredményesen kívánunk felkészülni és fellépni. Fontos kimondani: az információs terrortámadásokat és agressziókat, valamint kalóztámadásokat ugyanolyan veszélyforrásnak kell tekinteni, mint a többi nemzetközi, globális, regionális és nemzeti veszélytényezőket, veszélyforrásokat! Ennek megfelelően elhárításukra országos szinten fel kell készülni!...Mindezeket felismerve az Amerikai Egyesült Államokban az új évszázadra már az ország védelmét közös védelemnek tekintik (Common Defence), amelyben a polgári szektor (80%) és a katonai szektor (20%) együttesen oldja meg a védelmi feladatokat.¹⁰

A harmadik generációs hadviselés¹¹ gyakorlati értelmezéséhez mindenekelőtt szembe kell nézni a „fától az erdőt” jelenséggel. Ezen azt értem, hogy a témakörrel foglalkozó szakmunkákban egyöntetűen keverednek az „információ” és „kommunikáció” fogalmak, illetve ezek kontextusai. A feldolgozás fókuszát pedig alapvetően és egyoldalúan az informatikai, számítástechnikai tartalom jelenti.

Felfogásomban a kommunikáció a tágabb fogalom, amelyet alapvetően folyamatként értelmezek, az információ pedig ennek óhatatlan, magától értetődő elemét jelenti. Ebben a megközelítésben a folyamat hatásorientált és ciklikusan folyamatos tevékenység, az információ pedig eszközjellegű. Következésképpen egy célirányos rendszerben (mint pl. egy hadművelet vagy egy katonai akció, mint pl. béketeremtés) a hatás a meghatározó, és nem az ennek elérése érdekében felhasználandó eszközök. Az utóbbiak másodlagos jelentőségűek, és minden felhasználási szituációban, földrajzi területen, konfliktus típusban sajátos és egyedi alkalmazás (mixtúra) jellemzi őket (eszköz-mix). A kommunikáció folyamatosan ismétlődő folyamat, amely-

8 Alvin és Heidi Toffler nyilatkozata az „Info Bomba” című televíziós produkcióban (Spektrum televízió, 2005. május 15. 22:49)

9 A továbbiakban Nagy Péter: Az információs hadviselés. Im.: 1999. – című kiváló fogalom-áttekintése alapján tárgyalom az információs hadviselés kategóriáját.

10 Várhegyi István – Makkay Imre: Az információs hadviselés alapjai. Im.: – 84. old.

11 A fenti indokok miatt előnyben részesítem a Toffler terminológiájára és hatalomváltás elméletére utaló „harmadik generációs hadviselés” kifejezést az „információs hadviselés” megjelölésére.

nek minden ciklusa a már elért hatáseredményekre épül: nem lehet tehát egyszeri aktusnak tekinteni.

A tudományos és a szakmai közösségek eltérően határozzák meg a harmadik generációs hadviselés (vagy a katonai és biztonságpolitikai szakírók körében elfogadottabb információs hadviselés) fogalmát, gyakran különböző kifejezésekkel jelölik ugyanazt a jelenséget: infoháború, információs műveletek, hálózati háború, vezetési és irányítási ellenháború, a „harmadik hullám” hadviselése, tudásháború, cyber-háború. A szakmai viták jelzik: csak most van kialakulóban az információs hadviselés elmélete.

A fenntartható fejlődés keretei között, a *hadtudományi kutatásokon belül, kiemelt figyelmet (prioritást) célszerű biztosítani* a következőkre: az elektronizált-informatizált haderő, az információs háború, az információs hadviselés, a vezetési hadviselés és a digitalizált és informatizált harcmező, a digitalizált alakulatok, digitalizált fegyverrendszerek, digitális katonák, hálózatos katona, információs harcosok, információs fegyverek fogalmaknak, mint további, feltárássra váró, új kutatási területeknek. Ezekről széles körű ismeretekkel még nem rendelkezünk, ugyanakkor egyértelműen megállapítható, hogy ezek a jövőbeli fejlődés kulcsterületeit képezik.¹²

A különböző meghatározások közös vonását jelenti a saját információk védelme és az ellenség információinak (információs rendszereinek, hálózatainak) blokkolása vagy megsemmisítése – ismét alátámasztva az egyoldalú informatikai szemléletről korábban mondottakat. A hadviselésnek ez a fajtája hatásos fegyvernek és hasznos célpontnak is tekinti az információkat és az információs rendszereket, infrastruktúrákat. Ennek során az információk felhasználása az ellenséggel szemben annak érdekében történik, hogy a stratégiáját még azelőtt legyőzzék, mielőtt a haderejét bevetethetné. Az információs hadviselés célpontjai ezért azok a személyek, akik a békéről vagy háborúról döntenek, illetve katonai szempontból azok, akik hadászati és harcászati kérdésekben a kulcsfontosságú döntéseket hozzák.

Az információ két dolog eredményeként állítható elő: az észlelt jelenségekből (az adatokból) és az ezen adatok értelmezéséhez szükséges eljárásokból. Ily módon tehát az információ meghatározása teljesen független a technológiától. Az azonban, hogy mit kezdhetünk, és milyen gyorsan az információkkal, nagyon is függ az alkalmazott technológiától. Ugyanis a technológia rendkívüli módon megnöveli megfigyelési eszközeink lehetőségeit, koncentrálna az adatok tárolását, és meggyorsítja az információk kezelését is.¹³

A „puha háború” során nem feltétlenül a megsemmisítés a cél. A győzelemhez sokféle út vezethet el, és modern korunkban ezek közül számtalan jelentősen hatékonyabb, mint a hagyományos katonai hadműveletek. A jövőben a célpont nem a számítógép lesz, hanem a benne tárolt információ. „Minél kevesebb emberélet és pusztítás árán tudjunk elérni, hogy a másik fél azt tegye, amit mi akarunk, annál jobb az adott megoldás. Hasonlatként mondom: kidolgozunk egy megfelelő módszert

12 Várhegyi István – Makkay Imre: Az információs hadviselés alapjai. Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2000. – 214. old.

13 Nagy Péter: : Az információs hadviselés. Im.: 1999. – 108. old. – alapján

arra, hogy megsemmisítsük a számítógép processzort, ahelyett, hogy az egész gépet robbantanánk fel". (Walters ezredes, US Army)

Alvin Toffler szerint a jövőben azok a szervezetek válhatnak sikeressé, amelyek növelni tudják a „termék” információ-tartalmát. Ha értelmezzük ezt, a jövő sikerének kulcsaként aposztrofálható kijelentést a hadsereg, akkor ez nem csupán a számítástechnika legkorszerűbb fejlesztéseinek és technikai vívmányainak a minél szélesebb körű alkalmazását jelenti, hanem a haderő kommunikációs gyakorlatának újraértelmezését is, aminek természetesen a kommunikáció fegyverként történő szakmai értelmezésével is együtt kell járnia. A korszerű számítástechnika mennyiségi értelemben valóban önmagában is bővíti a hadsereg információbázisát. Azonban a lehetőségeknek mindez csupán az egyik részét jelenti.

A kommunikációnak a katonai műveletekben fegyverként történő felhasználása első sorban a következők alkalmazásokat jelenti:

- Dezinformáció
- Tömegmanipuláció és befolyásolás (ezen belül értelmezve a támogatás-szervezést, együttműködési készség fejlesztését)
- Demoralizálás
- Háborús propaganda
- Image építés és rombolás
- Média-háború
- Civil-katonai együttműködés.

Ezek mindegyike önállóan tervezett és szisztematikusan végrehajtott, egymással természetesen összehangolt tevékenység-komplexumként értendő, ezért külön-külön szakmai apparátust is igényelnek a háborús hadműveletek szervezeti struktúrájában. (A félreértések elkerülése érdekében: nem informatikai, hanem kommunikációs műveletekről van szó!)¹⁴

Szakmai bontását tekintve a fegyverként történő alkalmazás a propagandát, az etikai korlátaitól megfosztott public relations tevékenységet, a reklámtevékenységet és a személyes meggyőzést fogja át. A kommunikációs „csapaton” belül a stratégiai irányítást és az irányító szerepet értelemszerűen (és a szakmai kompetenciák alapján) a public relations tevékenységnek kell betöltenie¹⁵

A jövő távlati fejlesztési irányaként felfogható információs hadviselés – minden informatikai és számítástechnikai vonatkozása és nyilvánvaló eszközigénye ellenére – nem szűkíthető le csupán a digitális technika világára, ennél szélesebben értelmezendő. Véleményem szerint a ársadalmi jövő szempontjából orientáló jelentőségű „információs társadalom” mind az informatika, mind a kommunikáció teljes iparágának ismeretét, elfogadását, és alkalmazását (is) igényli a hadsereg jövője szempontjából. Ennek szlogenje lehetne: „Tudás alapú társadalomhoz, tudás alapú hadsereg kell!”

14 Leegyszerűsítve: Az információt eszköznek, a kommunikációs tevékenységet viszont folyamatként értelmezve.

15 A propaganda és a reklám „felismerhető” és direkt aktivitásai számos esetben hiteltelenek. A szakmailag minőségi public relations tevékenység viszont „láthatatlan”, ebből adódóan a közölt információk hitelessége megkérdőjelezhetetlen. Az irányító szerepkör és a gyakorlati munkamegosztás – a szerteágazó részletek következtében – egy külön értekezést igényelnének.

Mindennek pedig azt kellene jelentenie, hogy a távlati jövő mérlegelése során, az ebbe az irányba történő tudatos fejlesztés kis lépései során a kevésbé költségigényes, sokkal inkább képzés- és ismeretfüggő kommunikációs fejlesztések preferenciáját lehetne és kellene érvényesíteni a honvédség tudásalapú fejlesztési folyamatában.

A kommunikációs paradigmaváltás szellemében szükséges a public relations szakmai tevékenységek tudatos alkalmazása és integrálása mind a Vezérkar, mind a csapatok, mind pedig a Honvédelmi Minisztérium kommunikációs gyakorlatába. E téren előremutató és orientáló lehetnek a hadsereg szempontjából releváns public relations szakterületek. A szakmai területek számából és a kapcsolódó szakmai feladatok összetettségéből adódóan szükséges a szakember állomány ilyen irányú fejlesztése: meg kell teremteni a public relations tiszti, és szakmai apparátusok személyi és képzési, működési és irányítási feltételeit. Fel kell végre számolni a „nem ért hozzá, de megbízható” komiszár-szemléletet!

Az elkövetkezendő évtizedekben sem létszámából, sem haditechnikai felszereltségéből, sem a fejlesztésekhez rendelkezésre álló pénzeszközök volumenéből, sem a hadsereg fejlesztési lehetőségeit formáló politikai pártok szemléletmódjából adódóan nem valószínű, hogy a magyar haderő a világ „legfélelmetesebb” hadseregévé válhat.

Arra viszont reális esély van, hogy az elkövetkezendő évtizedekben *a Magyar Honvédség a világ katonai élvonalába kerüljön a harmadik generációs hadviselés szempontjából!* Az informatikai és kommunikációs szakmai fejlesztések eredményeként olyan tudás alapú haderő alakítható ki, amely nem csupán tiszteletet ébreszt a NATO-partnerekben, de követendő mintaként is szolgálhat a hadviselés és a biztonságpolitika jövőorientált fejlesztői számára.

Az első olvasatra talán meglehetősen és némileg irreálisnak minősülő kijelentés nagyon is valós alapokkal rendelkezik. Szakmai szempontból ez a cél nem irreális! A kommunikációs szakmai fejlesztések korántsem igényelnek olyan volumenű anyagi forrásokat, mint pl. az élenjáró és high-tech haditechnikai beszerzések. *A tudás alapú hadsereghez nem tankok és repülőgépek, hanem számítógépek, de még inkább okos szakemberek, kommunikációs és informatikai értelemben felkészült katonák kellene!* Olyan tisztikar és olyan képzettségű szerződéses állomány, akik magas szinten képesek alkalmazni¹⁶ a kommunikáció tudományos és gyakorlati-módszertani eredményeit, akik másképpen tudnak gondolkodni a harcról és a hadműveletekről, valamint az ezeknek a katonai cselekmények által érintett polgári lakosságra gyakorolt hatásairól is (és nem pusztán pszichológiai értelemben!).

Martin C. Libiki, matematikus szavait a harmadik generációs hadviselés meghatározó szellemiségének tekinthetjük: *„Talán nem azon kellene gondolkodnunk, hogyan tehetjük a tankot okosabbá, hanem azon, hogyan lehet az információkat felhasználni arra, hogy tank nélkül is győztes háborút vívjunk”.*

16 A gyakorlati alkalmazás természetesen nem csupán a háborús helyzetekre vonatkozik, hanem a hadsereg mindennapijaiban demonstrálható (sőt gyakorolható), folyamatos praxisként értelmezhető.

Matus János

A biztonság és a védelem problémái a változó nemzetközi rendszerben

A nemzetközi kapcsolatokban az államok magatartását meghatározó egyik legfontosabb tényező a biztonságra való törekvés. A kormányok kétoldalú kapcsolataiban és multilaterális fórumokon a biztonság gyakran szerepel a napirenden. Az elmúlt 15 évben a biztonság problémája érdeklődést váltott ki az állami intézményrendszer keretein kívül is. Kutatóintézetek, egyetemi tanszékek és más, nem kormányzati intézmények is foglalkozni kezdtek ezzel a problémával. Az államok egy részében a kormányok fokozódó mértékben igénybe veszik a tudományos kutatás eredményeit a biztonsággal kapcsolatos döntésekben.

Az 1970-es évek első felében Európában az államok biztonsággal kapcsolatos együttműködésének egyedülálló formája alakult ki. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) néven ismertté vált multilaterális tárgyalási fórum, amelyhez az Egyesült Államok és Kanada is csatlakozott, jelentős szerepet játszott Európa történetében. A tárgyalások eredményeként született meg a Helsink-i Záróokmány 1975-ben, amely a katonai biztonság, a gazdasági együttműködés és az emberi jogok tiszteletben tartása területén új helyzet kialakulását tette lehetővé Európában. A helsink-i folyamatnak szerepe volt a közép- és kelet európai rendszerváltozások előkészítésében. Az 1990-es évek elején az EBEÉ tárgyalási fórumból intézményrendszerre alakult át, állandóan működő intézményeket hozott létre és 1994-ben a neve Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre (EBESZ) változott.

A biztonság fogalma

A kormányoknak biztonságpolitikájukban nem könnyű követni a nemzetközi rendszer változásait. Hasonlóan nehéz a változásokat elméleti síkon értelmezni és a biztonsági koncepciókat a valóságos történésekkel összhangba hozni. Ebből következik, hogy a biztonság fogalma vitatott, nincs egységes értelmezése.

A biztonság új problémáinak áttekintése során nem kerülhető meg az alapvető kérdés: mi a biztonság? Három brit politológustól származó idézet jól jellemzi a fogalom meghatározásának nehézségeit.

R. B. J. Walker szerint: „a biztonság az, ami a Bizonytalan Ügyek Minisztériumának hatáskörébe tartozik.” Ken Booth szerint: „...a biztonság az, amivé tesszük.” Barry Buzan szerint: „...a biztonság a túlélés és a fennmaradás lehetősége és képessége a léte fenyegető veszélyekkel szemben.”

Az első meghatározás a fogalom bizonytalanságát, értelmezésének nehézségét húzza alá. A második meghatározás azt hangsúlyozza, hogy a biztonság alapvetően szubjektív kategória, egyénileg értelmezhető. A harmadik meghatározás a legpraktikusabb, olyan konkrétumokat tartalmaz, amelyek alapján további kérdések tehetők fel.

A legnyilvánvalóbb kérdés az, hogy kinek vagy minek a biztonságáról, túléléséről van szó. A kérdésfeltevés két irányba indulhat. Az egyik az emberi közösségek együttélése során keletkező érdekellentétekből és válságokból eredő fenyegetésekre irányul és ebből a szempontból vizsgálja a túlélés esélyeit és kockázatait. Ez a biztonságpolitika területe. A másik, a technikai rendszerek működésének zavaraiából keletkező fenyegetéseket tanulmányozza. Ez a biztonságtechnika területe. Elméleti és gyakorlati megfontolások alapján az utóbbihoz sorolhatók a természeti katasztrófák is, bár sok szempontból kapcsolódnak a biztonságpolitikához. A biztonság kibővített értelmezésének hívei hívják fel elsősorban a figyelmet a természeti környezet és az emberi társadalom biztonsága közötti egyre szorosabbá váló kapcsolatra.

A továbbiakban a biztonság fogalmának értelmezését az emberi közösségek együttélésének dinamikája, a biztonságpolitika logikája mentén folytatjuk.

A következő kérdésre keressük a választ: kinek a biztonságát kívánjuk meghatározni? Minek a túlélését tartjuk kiemelten fontosnak?

A nemzetközi kapcsolatok elméletében, amely a biztonság kérdését központi problémaként kezeli, Kenneth Waltz amerikai politológus javaslata nyomán három szinten folytatnak elemzéseket a fenti kérdéssel kapcsolatban: az egyén szintjén, az állam szintjén és a nemzetközi rendszer szintjén. Az elmúlt 15 év során fokozódó figyelem irányult további két szintre: a társadalmi csoportokra és a több államot átfogó és meghatározott ismérvek alapján elkülöníthető régiókra. A nemzetiségi és vallási közösségek által alkotott társadalmi csoportok biztonságának vizsgálatára a többnemzetiségű államok felbomlása és a folyamattal járó erőszakos konfliktusok hívták fel a figyelmet. Az etnikai konfliktusok váltak a hidegháború utáni időszak egyik legsúlyosabb biztonsági problémájává. A régiók szintjére pedig azért irányult fokozódó figyelem, mert a gazdasági fejlettség, a politikai stabilitás és a biztonság tekintetében egyre nő a szakadék a gazdaságilag fejlett és a gazdaságilag fejletlen régiók között.

A felsorolt szintek közül tekintsük át elsőként az állam biztonságával összefüggő megfontolásokat. A ma elfogadott és alkalmazott fogalom a nemzetbiztonság, amely azt fejezi ki, hogy nemcsak a hatalmi pozíciók birtokosaira, hanem az állampolgárok összességére vonatkozik. Általános egyetértés tapasztalható abban a kérdésben, hogy a nemzetközi rendszerben az államok fő céljai négy pontban foglalhatók össze: első a biztonság, a túlélés; második a működő gazdaságon alapuló jólét; a harmadik az autonómia, politikai függetlenség; a negyedik az elismertség és a jó hírnév.

Az újkori Európában lezajlott háborúk nagy száma bizonyítja, hogy a 17. század közepétől kialakult nemzetállamok a biztonságot tekintették a legfontosabb célnak és azt katonai eszközökkel kívánták elérni. Jack S. Levy amerikai politológus *War in the Modern Great Power System*, 1945 című könyve szerint az elmúlt fél évezred során 119 olyan háború volt, amelyekben európai nagyhatalmak vettek részt. Az európai államrendszerben alakult ki a hatalmi egyensúlyi politika, amely az agresszív nagyhatalmak megfékezésére, a birodalomépítési törekvések megakadályozására irányult. A hatalmi egyensúlyi politika együtt járt katonai szövetségek megszervezésével, amelyek a korábbi évszázadokban nem voltak olyan tartósak, mint napjainkban a NATO.

Az államoknak hagyományosan három fontos eszköz állt rendelkezésére a nemzetközi rendszerben kitűzött céljaik eléréséhez: a diplomácia, a gazdasági potenciál és a katonai erő. Az információs forradalom következtében ugrásszerűen megnőtt az informatikai képességek jelentősége, amely hozzájárul a nemzetközi rendszerben történő gyors és hatékony tájékozódáshoz. A modern hadviselésben döntő szerepre tett szert az információs képesség.

A biztonság az állam szintjén történő vizsgálatát a nemzetközi kapcsolatok elméletének politikai realista irányzata hangsúlyozza. Ez az irányzat az államok viszonyát konfliktusosnak és ebből következően a háború veszélyét állandónak tekinti. Fontosnak tartja az állam erős katonai képességének fenntartását, mert a biztonsági fenyegetésekkel szemben minden államnak a saját erejére kell támaszkodnia.

A fentiekből következik, hogy történelmileg a biztonsági problémák államok szintjén történő elemzése alakult ki először. A háborúk története – mindenekelőtt a két világháború – azonban bebizonyította, hogy egyoldalúan, katonai eszközökkel nem érhető el a biztonság. Ez a felismerés vezetett a kollektív biztonság koncepciójához és a nemzetközi biztonság intézményrendszerének kialakulásához. Első történelmi példája a Népszövetség, amely azonban nem felelt meg a vele kapcsolatos elvárásoknak.

A biztonság intézményrendszere

A nemzetközi biztonság a nemzetközi intézményekre, a nemzetközi rezsimekre és a nemzetközi jogra épül. A nemzetközi intézmények földrajzi kiterjedésük szerint lehetnek globálisak és regionálisak. Funkcióik szerint lehetnek gazdaságiak, biztonságiak és katonaiak. A nemzetközi rezsimek az intézményektől eltérően nem rendelkeznek állandóan működő központokkal. A rezsimek alapelvek, szabályok és eljárások összessége, amelyek tiszteletben tartásáról az államok megállapodnak. A legtöbb nemzetközi rezsim gazdasági jellegű, de vannak biztonsági rezsimek is. Ilyen például a rakétagyártás technológiájának elterjedését ellenőrző nemzetközi rezsim, az MTCR (Missile Technology Control Regime). A nemzetközi intézmények és rezsimek működéséhez a nemzetközi jog biztosítja az államok által közösen elfogadott normatív kereteket.

A nemzetközi biztonság koncepciójában és gyakorlatában az a felismerés tükröződik, hogy a biztonság területén az államok kölcsönösen függenek egymástól, csak együttműködve képesek fenntartani a közös biztonságot.

A legátfogóbb globális nemzetközi biztonsági intézmény az ENSZ, amelynek legfontosabb döntéshozatali szerve a Biztonsági Tanács. Az Alapokmány a Biztonsági Tanácsot hatalmazta fel olyan döntések meghozatalára, amelyek szükségesek a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, beleértve a fegyveres erők alkalmazását is a békét veszélyeztető agresszorok ellen. Európai szempontból a *legfontosabb regionális intézmények a NATO és az Európai Unió*. A NATO kettős jellegű intézmény, biztonságpolitikai és katonai szövetség is egyben.

Az Európai Unió – eredetileg Közös Piac – 1993-ig regionális gazdasági együttműködési szervezet volt. Az 1993. november 1-jén életbe lépett Maastrichti Szerződéssel politikai intézménnyé alakult át és az együttműködés kiterjedt a kül- biztonság- és védelempolitikára. 1999 óta az EU nagy lépést tett előre a közös biztonság- és védelempolitika területén és megkezdte a válságkezeléshez szükséges katonai, rendőri és civil képességek kialakítását.

A nemzetközi biztonságra helyezi a hangsúlyt a nemzetközi kapcsolatok elméletének neoliberaisztikus irányzata. Ez az irányzat a nemzetközi intézményekben látja az államok közötti konfliktusok békés megoldásának lehetőségét. A katonai erő alkalmazása helyett a diplomáciára és a gazdaságra helyezi a hangsúlyt. Úgy véli, hogy az államok közötti együttműködés kölcsönösen erősíti a biztonságot.

Az európai integráció belső fejlődése az elmúlt másfél évtizedben, de különösen az elmúlt 5 év során, szorosan összefügg azzal a ténnyel, hogy sem a nemzeti, sem a nemzetközi szinten nem sikerült eredményesen kezelni a világban megjelenő új biztonsági problémákat. Ezért vált szükségessé a biztonság elemzése az egyén szintjén összekapcsolva azt a társadalmi csoportok és a régiók szintjével.

Nemzetközi jogi szempontból az ENSZ Alapokmányából vett idézettel támasztható alá az egyén biztonságának figyelembe vétele. Az Előszóban ez áll: „Mi, az Egyesült Nemzetek népei, elhatározván azt, hogy megmentjük a jövő nemzedékét a háborúk borzalmaitól, amelyek életünk folyamán kétszer zúdítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre, hogy újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett.”

Ugyanez az alap gondolat még erőteljesebb hangsúlyt kap az ENSZ Közgyűlés által 1948-ban elfogadott „Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában”, amely a következőket mondja ki: „... az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon.”

A mai világ realitásai azt mutatják, hogy nagy különbségek alakultak ki az emberiség családjának tagjai között. A legalapvetőbb szükségletek, mint a táplálkozás és a lakáskörülmények területén hatalmas szakadékok alakultak ki a gazdagok és a szegények között. Ezek a szakadékok tovább nőnek. A világ számos országában a lakosság 75%-tól 92%-a napi 2 dollárnál kevesebb jövedelemből él. Az európai biztonsági stratégiában szereplő adatok szerint a világ lakosságának fele rendszeresen szenved az éhségtől. Évente 45 millió ember válik az éhhalál áldozatává. Államférfiak, tudósok és politikusok körében erősödik az a vélemény, hogy a világ egészének legsúlyosabb problémája ma a szegény és gazdag országok közötti szakadék növekedése. A közös biztonságot ez a veszély fenyegeti a legnagyobb mértékben.

Erre a problémára irányítják a figyelmet a kritikai biztonsági tanulmányok, amelynek képviselői azt vallják, hogy a biztonság új értelmezését összhangba kell hozni az egész emberiség jólétével és fennmaradásával.

A biztonságot fenyegető új veszélyek

A hidegháború utáni időszakban mind a gyakorlati politikában, mind az elméletben fokozódó figyelem irányult a társadalmak egyes csoportjainak biztonságára. *Mikor érezhetik biztonságban magukat a társadalmi csoportok?* Akkor, ha zavartalanul működhetnek az etnikai, vallási vagy kulturális ismérvek alapján szerveződött közösségeik. Ha az egyének valamilyen csoporthoz tartozását és azzal együtt önazonosságuk megőrzését nem fenyegeti veszély. Alapvetően két tényező fenyegeti az így értelmezett társadalmi biztonságot: az elnyomó állam és az intoleráns többségi nemzet.

Az elmúlt évtizedben bekövetkezett változások a régiók egyre inkább eltérő biztonsági problémáira irányították a figyelmet. Ez több okhoz vezethető vissza. A nagyhatalmi rivalizálás mérséklődése miatt csökkent az érdeklődés, főleg a gazdaságilag fejletlenebb térségek iránt. A régiók eltérő mértékben részesednek a globalizáció előnyeiből. A globalizációnak vannak vesztesei, akik fokozatosan elszegényednek. A gazdasági problémák, a növekvő szegénység feszültségekhez és konfliktusokhoz vezet.

A konfliktusok következménye a tömeges menekülés. Az elmúlt másfél évtizedben Európa közvetlen közléről is megtapasztalhatta a menekültáradat következményeit. De igazán drámai mértéket a menekültprobléma Afrikában öltött.

Az elmúlt másfél évtized konfliktusainak igen sok áldozata volt. A világ közvéleménye a tömegtájékoztatás, főleg a televízió segítségével megdöbbentő részleteket ismerhetett meg. Az elmúlt másfél évtized történései és a több évtizede folyó elméleti viták hatására a biztonság értelmezése kibővült és a hagyományos katonai szektor mellett ma már fontosnak tekintik a biztonság gazdasági, környezeti, társadalmi és politikai szektorait is. A biztonság fogalmának kibővüléséhez azonban nemcsak az új biztonsági kihívások járultak hozzá, hanem a modern fegyverek és különösen a tömegpusztító fegyverek alkalmazása következményeinek átgondolása is.

Az 1980-as évek elején kezdték el a tudósok komolyan vizsgálni az atomháború következményeit. Ekkor született meg a nukleáris tél elmélete, amely az életfeltételek megsemmisülését vetítette előre a földön. Világszerte felerősödtek a békemozgalmak. Európában a hidegháború idején teljesen szokatlan fordulat következett be, a megosztott Németország, az NSZK és az NDK vezetői tárgyalásokat kezdtek az atomháború veszélyének csökkentéséről. Megerősödött a vélemény, hogy az atomfegyver alkalmazására nem kerülhet sor, mert az az emberi civilizáció végét jelentené.

Az 1980-as évek végén, a 90-es évek elején Európában olyan események kezdődtek, amelyek egy másféle perspektíva lehetőségét villantották fel. Az európai történelem fordulatát a berlini fal lebontása jelképezi a legérzékletesebben, amely nemcsak Németország, hanem egész Európa politikai, ideológiai és katonai megosztottságát is megszüntette.

Az európai változások és azok következményeként az Egyesült Államok és a volt Szovjetunió szembeállításának megszűnése a nukleáris háború veszélyét levette a

napirendről és minimálisra csökkentette az államok közötti háború veszélyét. Ugyanakkor más jellegű fenyegetések felerősödtek és újak jelentek meg.

Az ENSZ ez évi közgyűlése számára készített szakértői jelentés az alábbiakban foglalja össze az új fenyegetéseket:

- szegénység, fertőző betegségek és a természeti környezet pusztulása; konfliktusok államok között és államokon belül;
- nukleáris, radiológiai, vegyi és biológiai fegyverek terjedése;
- terrorizmus és transznacionális szervezett bűnözés.

Az Európai Unió biztonsági stratégiája az ENSZ jelentéstől némileg eltérő módon fogalmaz amikor a terrorizmust; a tömegpusztító fegyverek terjedését; a regionális konfliktusokat; a kormányzásra képtelen, összeomló államokat és a szervezett bűnözést jelöli meg.

Mindkét dokumentumban közös elem a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek és a szervezett bűnözés, mint fő fenyegetés.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az új biztonsági fenyegetések elleni hatékony fellépés szükségessé teszi az államok együttes, összehangolt cselekvését, a hatékony multilateralizmust. Célszerű a válságok megelőzésére törekedni valamennyi rendelkezésre álló eszköz felhasználásával. Különös hangsúlyt kap jelenleg a civil és katonai eszközök összehangolt alkalmazása. Az ENSZ-ben napirenden van ez erő jogszerű alkalmazása kritériumainak kidolgozása.

Végül a jövőben egyre fontosabbá válik a nemzetközi intézmények együttműködése az új fenyegetések elhárításában.

Lattmann Tamás

A terrorizmussal szembeni fellépés kérdései a nemzetközi hadijog területén

Előadásomban megpróbálok rávilágítani a nemzetközi jog, szűkebben pedig a nemzetközi hadijog néhány olyan időszerű kérdésére, melyet a jelenkori, a terrorizmussal szembeni erőteljes fellépés, a nemzetközi politika szélesebb eszköztárát felvonultató fellépés tesz egyre égetőbbé, szükségessé. A rendelkezésre álló idő függvényében – inkább gondolatébresztő, semmint elemző tudományos igénnyel – csupán felvillantánék néhány, a témával kapcsolatos gondolatot, felvetnék néhány olyan problémát, melyek továbbgondolásra és elemzésre érdemesek, bízva abban, hogy lesz még lehetőség ezek bővebb kifejtésére.

A nemzetközi jog területén hatványozottan jelentkezik a jog, mint társadalmi szabályozó eszköz egyik, jellegénél fogva nehezen kivédhető szerkezeti gyengesége: mivel annak célja valamilyen, a társadalomban (és ebben az értelmezési körben nyugodtan tekinthetjük társadalomnak az államok közösségét is, így az előadottak a nemzetközi jogra ugyanúgy érvényesek, mint az államok belső jogára) felmerült problémák reparációja, illetve azok ismétlődésének megakadályozása, így sok esetben a jogalkotás egyfajta késésben van. Azaz a *jogalkotás a már ismertté vált problémákra „szállítja a megoldást”, azok elszenvédeése után*. Ennek kivédése csak akkor lenne lehetséges, ha a jogalkotó hatáskörrel bíró szereplőknek valamilyen fokú jövőbelátó képességük lenne, ami nyilván nem reális elképzelés. További problémát jelent ugyanakkor, ha a jogalkotó folyamat valamilyen oknál fogva elégtelenül vagy egyáltalán nem működik, adott esetben azért, mert valamilyen politikai vagy egyéb megfontolásból a nemzetközi politika valamely jelentősebb szereplői nem akarnak, vagy nem tudnak közös álláspontot kialakítani, amit aztán jogi kötőerővel bíró szerződéssé vagy egyéb kötelező instrumentummá alakíthatnának.

A késedelmesség mellett a nemzetközi jog ez utóbbi tényből fakadó másik komoly problémája, hogy a létre is jött egyes jogi forrásokkal kapcsolatban a *szabályok* minél szélesebb alanyi körben való kiterjesztése érdekében azok *megfogalmazása helyenként zavaros, többféle értelmezésre is lehetőséget adhat*. Mindemellett a nemzetközi jog maga is elismeri és elfogadja az olyan eszközöket, melyek alkalmazásával a szer-

zódó államok egyoldalúan alakíthatják – esetenként gyengíthetik, vagy saját képükre formálhatják – az egyes szerződésekből rájuk háruló követeléseket. Gondoljunk itt a nemzetközi szerződésekhez fűzhető fenntartások lehetőségére. Ezek szerepe nélkülözhetetlen az eltérő jogi, társadalmi berendezkedésű államok együttműködésének biztosításában, ugyanakkor alkalmazásuk helyenként nem kívánatos eredményekre vezethet. Megfelelő példa erre az a fenntartás, amit az Amerikai Egyesült Államok fűzött a kínzás elleni egyezményhez, melyet akkoriban a nemzetközi közösség nem igazán tekintett komoly problémának. Elméletileg nem is volt az, hiszen tartalma annyi volt, hogy az *Egyesült Államok a jogi értelemben vett „kínzás” fogalma alatt nem azt a definíciót alkalmazza, amit az egyezmény, hanem amit a saját alkotmánya, pontosabban annak vonatkozó kiegészítései határoznak meg*. A különbség első olvasásra nem is igazán jelentős, ám ahhoz épp elég, hogy most, évekkel később a guantanamo-i és abu ghraib-i események értékelésekor hirtelen nagyon komoly, mondhatnánk perdöntő jelentőségűvé váljon.

Nehézségekkel ugyan, de mindig kialakul egy nemzetközi jogi rendszer, a maga többé-kevésbé fejlett szabályaival, megoldásaival. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy ez a rendszer mindig addig tud úgy-ahogy működni, amíg valamilyen tényező (mondjuk egy, a létező szabályok kereteit feszegető, vagy át is törő állam, vagy nagyhatalom képében) rá nem mutat arra, hogy a szabályrendszer elavulttá vált, már nem felel meg a vele szemben támasztott elvárásoknak. Észrevehető például a nemzetközi hadijog területén is a fent leírt késlekedés, és helyenkénti bizonytalanságok, eltérő értelmezések gyakorlata.

Előbbi világosan mutatja, ha végignézzük a huszadik század hadtörténelmén, illetve ezzel párhuzamosan a hadijogi tárgyú szerződéseinek listáján: a sorban elfogadott ilyen egyezmények a legtöbb esetben valamilyen, a kronológiailag előtte következő fegyveres konfliktusok valamilyen komoly problémájára próbáltak megoldást nyújtani. Az első világháború egyik legkomolyabb gondja a hadifoglyok helyzete volt, 1929-ben megszületett az első, kifejezetten a hadifoglyokkal foglalkozó genfi egyezmény. A második világháború során vált nyilvánvalóvá a megszállt területek lakosságának jogi védelmének elégtelensége, ennek eredménye az 1949-es negyedik genfi egyezmény lett. Jelentős részben a vietnámi háború tapasztalatai táplálták az 1976-os, környezetmódosító harc eljárásokat tiltó egyezményt, illetve az 1977-es kiegészítő jegyzőkönyveket.

Az elmúlt politikai időszak egyik legelterjedtebb, ugyanakkor jelentésében talán legbizonytalanabb frázisává vált a „háború a terrorizmus ellen”, melyre hivatkozással a vezető hatalmak (elsődlegesen az Amerikai Egyesült Államok, de ugyanígy korábban Csecsenföld tekintetében Oroszország, sőt még a koszovói konfliktus idején a Milosevic-féle Jugoszlávia is) igazolást találnak olyan politikai-jogi manőverekre, melyeket egyébként a nemzetközi jog értelmében legalábbis kétségesnek kellene tekintenünk. Kérdés, hogy ez milyen hatással van, vagy milyen hatással lehet a nemzetközi jogi és különösen hadijogi rendszerre?

Először is szükségesnek tartok egy fogalmi tisztázást. A „háború a terrorizmus ellen” kifejezés jogilag értelmezhetetlen. Több okból is. Értelmezhetetlen, mert két eleme nem egyenmű, ráadásul legalább az egyik kötött jogi jelentéssel bír.

A „háború” kifejezés két fél fegyveres összeütközését jelenti, mégpedig két olyan félét, aki legalább jogainak és kötelességeinek tekintetében többé-kevésbé

egyenlő. Bár el kell ismernem, ebben a kérdésben nem végeztem átfogó közvélemény-kutatást, de úgy vélem, a világ kormányzatainak túlnyomó többsége egy pillanatra sem tekintené a terrorizmust saját magával egyenlő félnek, és arra sem lenne hajlandó, hogy a terrorizmus „katonáit” a saját katonáival azonos módon kezelje. Ez utóbbit már csak azért is biztos állíthatjuk, mert ha szemügyre vesszük a terrorizmus tárgykörében eddig elfogadott nemzetközi szerződéseket, egyvalamit mindegyikben biztosan megtalálunk: kötelezettségvállalást arra, hogy a terroristát megbüntetik. Egy „háború” során a harcos nem büntethető harci tevékenységéért, így ha a terrorizmussal szemben való fellépést jogi értelemben vett háborúnak tekintenénk, el kellene fogadnunk az abban részt vevők büntetlenségét.

Jogilag ugyanakkor a „terrorizmus” kifejezés sem bír egyértelmű jelentéssel. A nemzetközi jog területén jelenleg zajlik jogalkotó munka az ENSZ keretében, aminek eredményeképpen hamarosan üdvözölhetjük az ENSZ első átfogó, terrorizmus elleni egyezményét, amely végre adhat nekünk egy jogi definíciót a terrorizmusra. Az eddigi egyezmények csak meghatározott bűncselekményeket nyilvánítottak terrorcselekménynek, de adósok maradtak egy jogilag kötelező definíció megalkotásával. Mindenesetre a terrorizmus – akár születik rá jogi definíció, akár nem – lényegét tekintve nem lesz más, mint egy jelenség, mely időről időre változatos jogsértésekben, büntettekben jelenik majd meg. Jelenséggel szemben pedig jogi értelemben vett háborút nem lehet vívni, ahogy nem lehet ilyet például a drogok, vagy a rák ellen sem.

A fentiek fényében én *kerülöm a „háború a terrorizmus ellen” kifejezést, és arra biztatok mindenkit, hogy tegyen hasonlóképpen. Kezeljük helyén, úgy ahogy megérdemli: egyesek számára tetszetős politikai frázisként. Úgy vélem, hogy helyesebb a „háború” helyett a „fellépés” szó használata, hiszen ebbe sok minden belefér, még adott esetben éppen egy háború is.*

Mégis hogyan *gyakorolhat ez a fellépés komoly hatást a jogra?* Lényegét tekintve úgy, hogy ennek a politikának a gyakorlása során annak kivitelezői beleütköznek a jogrendszer által korábban felállított határokba. Az Amerikai Egyesült Államok elmúlt néhány éve úgy tűnik, mintha legalább annyira a szabályokkal folytatott harc jegyében telt volna, mint magukkal a terroristákkal. Majd amikor a 2001. szeptember 11-i merénylet után az ENSZ Biztonsági Tanácsa lényegében zöld lámpát adott az USA terrorizmus-ellenes fellépésének (amelyre a korábbi, az USA ellen irányított merényletek után még nem volt hajlandó), egy újabb jogterület került sorra, ahol a jelek szerint túl szűkek voltak a létező keretek: a nemzetközi hadijog.

Ahogy a terrorizmussal szembeni fellépés fegyveres konfliktus formáját ölti, a nemzetközi hadijog alkalmazandóvá válik, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy a politikának ettől kezdve e joganyag előírásaival kell számolnia. Alapvetően ugyanakkor a hadijognak csak egy területét érinti komolyabban ez az új jelenség, nevezetesen a fogságba ejtett vagy fogva tartott személyek helyzetével foglalkozó részét – ezt ugyanakkor nagyon is komolyan, hiszen ez az egyik legfontosabb kérdés.

A hadijog elsődleges feladata a fegyveres konfliktusok lehetséges hatásainak csökkentésével az emberek védelme. Ennek érdekében az egyes emberek számára különböző szintű és jellegű védelmet nyújt, azok személyes státusza alapján. A hadijog alkalmazási területén két státuszt ismerünk, a harcost (combatant) és a nem harcost (non-combatant). Előbbi az, aki jogosult közvetlenül részt venni az ellenségeskedésekben (és

ezért nem is büntethető), míg utóbbi ettől alapvetően tartózkodni köteles, ha mégis megteszi, lehetséges, hogy büntetőeljárásnak teszi ki magát.

A felosztás alapvetően egyszerű: valaki vagy ez vagy az, kétség esetén pedig mindig azt kell vélelmezni, amelyik az adott helyzetben rá nézve kedvezőbb. Fogságba esés esetén mind a két személyi kategória jogosult védelemre. A fogságba esett harcos hadifogolyként az 1949-es harmadik genfi egyezmény alapján, a fogságban tartott nem harcos (aki például azért került fogságba, mert státusza ellenére harcba bocsátkozott) pedig az 1949-es negyedik genfi egyezmény alapján.

Ebben a látszólag egyszerű felállásban sikerült zavart okozni az amerikai politikanak azzal, hogy a washingtoni adminisztráció az Afganisztán elleni harcok során fogságba esett személyek közül sokaktól megtagadta a fenti két egyezmény bármelyikének védelmét, nemes egyszerűséggel a „jogellenes harcos” („unlawful combatant”) kategóriába sorolva őket. Ezek a személyek nem állami katonák, hanem terroristák, ezért nem is harcolhattak volna. Ám mégis megtették, de fogságba estek. Így ezek a személyek a washingtoni álláspont szerint egyik genfi egyezmény hatálya alá sem tartoztak. Ennek jelentősége, hogy emiatt e személyek elvileg kiestek a hadijog védelméből, azaz a bánásmód tekintetében sincsenek egyértelmű jogi korlátok.

Az adminisztráció érvelése ugyanakkor több szempontból is kifogásolható, melyet a következő pontokban vázolhatunk:

A hadijog alapvetően két személyi kategóriát ismer, így ez a harmadik csupán fikció. Ebből következik, hogy erre jogi érvelést nem alapozhatunk.

Olyan a hadijogban nincs, hogy valaki semmilyen jogi védelemben nem részesül. Egy személytől megtagadható az 1949-es harmadik genfi egyezmény által nyújtott jogi védelem, ebben az esetben ugyanakkor szükségszerűen a negyedik egyezmény védelmi szabályai alkalmazandóak. Ezt az érvelést a jugoszláviai bűncselekményeket kivizsgáló hágai nemzetközi törvényszék is kimondta a Delalic-ügyben hozott ítéletében.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy azon személyek tekintetében, akik nem állampolgárai a konfliktusban érintett államoknak, a negyedik egyezmény értelmében valóban előfordulhat, hogy maga az egyezmény zárja ki önmaga alkalmazhatóságát. Ebben az esetben előfordulhat, hogy valaki sem az 1949-es harmadik, sem pedig a negyedik egyezmény alapján nem részesülhet védelemben. Mivel az amerikai erők több brit, jemeni stb. állampolgárt is elfogtak, az ő esetükben valóban előállhat, hogy egyik egyezmény sem alkalmazható, ám ez sem jelenti azt, hogy nem részesülnek semmilyen jogi védelemben. Az 1977-es első kiegészítő jegyzőkönyv ugyanis felállítja azokat az alapvető garanciákat, melyek még az ilyen személyekre is vonatkoznak, és ezen garanciális szabályok között is megtaláljuk pl. a kínzás vagy a rossz bánásmód tilalmát. Márpedig az információszerzés iránti vágy gyakran épp ezeket a tilalmakat érinti a legnyilvánvalóbban.

Remélem, sikerült ebben a néhány mondatban legalább áttekintően bemutatnom egy-két olyan kérdést, ami a témával kapcsolatban érdemes arra, hogy legalább elméleti szinten elgondolkodjunk rajtuk. Természetesen még számtalan felvetést boncolgathatnánk tovább, bízom benne, hogy előbb-utóbb sort is kerítünk rá.

Himmer Péter

Etika és katonai cselekvés

Örvendek tartom, hogy a tudomány napja kapcsán egy pillanatra az etika problémájánál is időzhetünk. Immáron ugyanis mind világosabb, hogy a társadalmunkban másfél évtizede bekövetkezett fordulat a társadalmi összkomplexumon belül az ökonomitást emelte trónra, amennyiben szinte kizárólagossá tette a gazdasági racionalitás és a profitérdekeltség szempontját, az udvari bolond szerepét pedig a fiskális szférára bízta, amennyiben az ökonomitáson túl legfeljebb még egy szempont, a jog-szerűség érvényesülése iránt mutatkozik némi igény.

Az etikai igény, közelebbről az a belátás, hogy az emberi cselekvés mindig hordozza a maga etikai komponensét, az a belátás, hogy az emberi cselekvés előbb-utóbb rendre etikai megítélés tárgyává válik, egy szóval az etikai szempont emlegetése napjaink menedzser-szemléletében jobb esetben csak enyhe megütközést vált ki, rosszabb esetben (és mind gyakrabban) elnéző mosollyal, derűtséggel párosul ez a megütközés. Életünk mind keményebben profitorientált közegében az etika mindinkább a szellem fényűzésének tűnik, afféle bokrétának, amelynek tényleges funkciója már nincs, legfeljebb jól mutat ama nagy, társadalmi kalapon.

Ha értjük még Hegel gondolatát, mely szerint minden filozófia a maga a korának gyermeke, nem is más, mint maga a kor gondolatokban megragadva, s ha feltételezzük, hogy unokáink is érteni fogják, aggodalmak törnek ránk. Hiszen korunkat, filozófiánk alapján – ha még van ilyen egyáltalán – valószínűleg egy szellemtelen és fantáziátlan, csakis a haszonszerzés ügyeivel foglalatoskodó, s ezért kevésbé tiszteltre méltó kornak fogják találni. Csak remélhetjük, hogy utódainknak majd sikerül túlemelkedniük a mi korunk abszurd, technokrata szemléletén, és sikerül visszaadniuk a szellemtudományok valódi rangját. Csak remélhetjük, hogy nekik sikerül összeállítani a mi korunk elveszett összképét is, ha már arról le is kell mondanunk, hogy oly emlékezetes bizonyítványt állítsunk ki magunkról, amilyen például a felvilágosodás során keletkezett Franciaország tizennyolcadik századáról.

Az etikai szempont szükségességének kérdése egyike legősibb dilemmáinknak. A jog már Hammurabi idején szükségessé vált a társadalmi életben, a görögök és a rómaiak idején pedig megkerülhetetlen igényként jelentkezett, nem lehetett nélküle tovább élni. Az etika ebben az értelemben tulajdonképpen sohasem szükséges. Érdekes: tetteink

ugyanakkor mégiscsak megítéltetnek etikailag, már most, a jelenben is, a társadalmilag fontos cselekvések pedig – és ilyen a katonai cselekvés – a jelenben is, és a jövőben is vére menő történeti-etikai viták kiindulópontját képezik. Nem biztos, hogy mindig „a jót” és „a nemest” kérjük számon a hétköznapi pragmatizmusában. Gyakoribb, hogy csak a következetességet. Közben nem is gondolunk arra, hogy következetes is számos módon lehet az ember. Az etikában például úgy, ahogyan *Kant*, vagy ahogyan *Lukács*. Kettejük között az ősi vita újabb, ezúttal csupán virtuális fordulója zajlik egy nagyon is gyakorlati, és nagyon is égető kérdésről. Vajon egy a törvény, az emberi cselekvések morális megítélésének törvénye, avagy sok? Vajon változik-e a megítélés bázisa a történelem előrehaladásával, vajon változik-e társadalmi fejlődéssel? *Kant* szerint az erkölcs törvénye legalább és legfeljebb, azaz pontosan egyetlenegy. Amíg, és ahol eszes lények léteznek, az adott történelmi viszonyoktól függetlenül mindig egyazon törvényhez kell tartaniuk magukat. Ez a törvény *Kant* szerint az ész törvénye, s feltétlensége épp egyedülvalóságának következménye. Igazi törvényként csak az tisztelhető, amiből egy van, „az egyetlenegy”, „a mindenkor”.

Lukács György ellenkezőleg: szerinte az etika nem történelem feletti, hanem nagyon is történelmi vállalkozás az ember részéről. Az utolsó hónapjait élő *Lukács* magnószalagra mondott önéletrajzi vázlata szerint az etika az egyén vállalkozása arra, hogy a történelem mindenkor adott viszonyai között fog helyesen élni, azaz voltaképpen azoknak megfelelően. Világnézetet vagy etikai álláspontot váltani tehát *Lukács* szerint nem csupán nem szégyen, nem etikai csőd, hanem egyenesen kell! A történelem nagy fordulópontjain éppenséggel nagyon is kíváncsi. „Én nem azt mondom, hogy minden pillanatban meg kell változtatnom a véleményemet, de ha komoly érv merül fel, hajlandónak kell mutatkoznom erre, és ha ez a hajlandóság nincs meg bennem, akkor hiányzik belőlem az intellektuális becsületesség”¹ – mondja *Lukács* a kései etikai kísérlet lapjain, illetve az említett önéletrajzi vázlatban.

Nekünk pedig e pillanattól kezdve legfontosabb kérdésünk: Hogyan értsük *Lukács* felhívását – mi is az, hogy „komoly érv”? Vajon hogyan dől el, mi számít komolynak a történelem egyes kritikus pontjain? Közismerten az emberélet fölszámolhatatlan tragédiáinak egyik legvaskosabbika a tett és a megítélés aszimmetriája: a történelemben „előrefelé élünk”, azaz előrefelé, a következményeket nem ismerve kell döntenünk, s tetteink mégis „visszafelé”, a következmények felől ítélődnek meg. Vajon a morál, amely a kiszámíthatatlanság viharában tetteinkről ítélni hivatott, a morál, és benne a törvény mindig ugyanaz, vagy mindig más? A katona morálja vajon ugyanaz-e a tisztí kaszinó szivarfüstös félhomályában, és a Don-kanyar viszonyai között? Avagy külön létezik a kaszinó morálja, és a pergőtűz morálja? És vajon elítélhető-e a katona, ha a Don-kanyar jól ismert eseménysorában egészen egyszerűen minden addigi szabály alól föloldva érzi magát, és a soha meg nem érkező élelmiszer-utánpótlás helyett betör az orosz parasztházba, és rabol magának? S vajon bűnös-e a 80 huszár, aki a járhatatlan sziklahasadékban megtörtén hazafelé vánszorgva, lét és nemlét határán mozogva, egyszerű zsarolással szerez magának élelmet a

1 *Lukács György: Életrajz magnószalagon. Az interjúkat készítette Eörsi István és Vezér Erzsébet. Magvető Kiadó, Budapest, 1989., 275. old.*

falubeliektől? Sára Sándor 80 huszára egyszerűen lop és rabol. De vajon feloldja-e őket helyzetük? Hiszen a túlélés lényege: mindenekelőtt, azaz mindenek előtt, (a morál előtt is!) túl kell élni! Itt éppen ez válik a morál rendező elvévé, itt eltolódnak a moralitás határai. Fordítsuk meg: Eltolódhatnak-e a moralitás határai? Vajon tényleg „a morálról” beszélünk-e akkor, amikor valami olyanról beszélünk, amelynek egyáltalán, bármikor is, elmozdulhatnak a határai? Nem Kanté lesz-e az erősebb állítás: „A morál, a törvény, az a szabály, amit valóban a morális szféra alapelveként tisztelhetünk, csakis attól lehet érvényes, ha mindösszesen egy van belőle – az egy, a változatlan, a mindenkori?”

A katona helyzete morális értelemben mindenekelőtt határhelyzet. Ez a tény pedig egy, az átlagosnál intenzívebb etikai igényt generál a katonai cselekvéssel kapcsolatban, azaz, (tetszik – nem tetszik) a katonai cselekvés a morális ítélkezés egyik megszüntethetetlen centruma, félretolhatatlan gócpontja.

Persze, ne felejtjük: Ha úgy érezzük, hogy a Don-kanyar magyar katonái morális fölmentésre érdemesek, ha a 80 huszár történetét (a rablás és a zsarolás ellenére is) legjobb hagyományaink között őrizzük, akkor éppily természetességgel kell (vagy mégis csak kellene?) tudomásul vennünk az összes, idetartozó, de bennünket ellenkező előjellel érintő, így számunkra kevésbé rokonszenves eseményt. Akkor föl kell oldoznunk (vagy csak föl kellene?) a német katonát, aki a magyar családokhoz betörve szedte össze, amire szüksége volt, és föl kell oldoznunk a nyomában járó orosz katonát is, aki néhány héttel később ugyanezekben a házakban szedte össze a karórakat, és mindazt, ami még megmaradt.

A katona helyzete mindenekelőtt határhelyzet, a moralitás szempontjából egyetlen vaskos kérdőjel, hiszen határhelyzetekben (tetszik – nem tetszik), tényszerűen igenis eltolódik a morál. Kérdésem éppen ez: Eltolódhat-e a morál, akár a határhelyzetekben is? Hiszen miféle morál az, ami épp csak addig tart, amíg először komolyan szükség volna rá? Jól szolgál a plüssfotel kényelmében, jól szolgál a kaszinó homályában, de az első dilemmahelyzetben rögtön csődöt mond. Kant kitart a „mindig és kivétel nélkül egyetlen törvény” elve mellett, ráadásul hangsúlyozza a kivétel nélküliség fontosságát, Lukács – ellenkezőleg – azt mondja, „ha komoly érv merül fel, igenis változtatnunk kell”.

Nézzük most az utóbbit: hiszen, ha már változtatnunk kell is, *vannak-e ennek a változtatásnak határai?* Például hányszor szabad világnézetet változtatnunk, avagy (gondoljunk csak A tizedes meg a többiek Molnár (I.) Ferenc tizedesére), hányszor szabad átöltöznünk – amúgy kívül és belül? A rövid huszadik század tragikus fordulatai vetik elénk a kérdést: Szabad-e – például és kiváltképpen – a katonának egyéniséget váltani, ha már egyszer kell – ha már a történelem fordulatai erre kényszerítik? És másfelől: lehet-e egyáltalán? Összeszámolta-e már valaki, hány fordulatot vesz a film történetében a tizedes? „Átöltözni!” – hangzik sűrűn a történet egyik alaptípusa, ez minősít, és egyben föloldoz. Átöltözni, attól függően, mikor, honnan, miféle ellenség várható. A tizedes bizony gyakran fordít a szekérrúdon, mégsem ítéljük el, ellenkezőleg: szurkolunk neki. S közben ritkán jut eszünkbe a huszadik század szomorú, magyar valósága: Hányszor öltözött át a magyar katona akár csak a „rövid huszadik század” során? Öltözött Kun Béla alatt, Horthy, és Rákosi alatt, öltö-

zött Kádár és Németh Miklós éveiben. Ötágú csillaga véletlenül épp akkor változott hatágúra, amikor a változások egyetlen szempontja volt: Csak ötágú ne legyen!

A katonát nem mulasztjuk el rendre megítélni – a történelmi léptékű produkció morális terhét így mindenképpen ő viseli – maga a katona. De vajon *milyen* felelős az egyén, maga a katona a történelmi volumenű áttöltözésekért?

S vajon mi a helyes magatartás? Áttöltözni? Ha kell, újra és újra? Ráadásul – ahogy Lukács tanácsolja – álláspontot és egyéniséget is váltani mindig és következetesen, amikor „komoly érv merül fel”? Vagy ugyancsak a következetesség jegyében (de egy egészen másképpen értett következetesség jegyében), minden változáson felülemelkedve, megmaradni az elsőként választottnál? Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi magatartás előbb-utóbb konfrontálódáshoz, majd a választott hivatás feladásához vezet el. S minek nevezzük azt, ami az ekképpen hoppon maradt katonatiszt kezében maradt? Hiszen ő – a hagyományos értelemben morálisan erős volt. Elvhű és következetes. De miként értékeljük a morális következetesség e formáját? Sajnáljuk őt? – hiszen elvhűsége, következetessége, kitartása manapság sovány vigasz, egy zsák krumplit se kap érte a piacon, – vagy éppen fordítva: becsüljük nagyra, hiszen egyenes jelleme, tiszta moralitása ma oly ritkaságszámba megy, s hát mégiscsak ez az egyetlen, az igazi érték?

Vajon a következetesség, a morál mely irányát várjuk el a katonától? Változtasson következetesen, avagy tartson ki következetesen egyetlen törvény mellett?

E ponton szinte tapinthatóan jelen van a szokásos ellenérv, amellyel az effajta aggályoskodást amúgy katonásan-kategorikusan szokás lesöpörni az asztalról. Miről is beszélünk – kérdezheti e ponton joggal az olvasó – ha a katonai cselekvés jórészt nem szabad elhatározáson alapuló cselekvés, hiszen lényege szerint parancsteljesítés. Ami mármost ez utóbbi állítást illeti, kétségkívül fennáll, hiszen a katona gyakran más személy akaratát teljesíti, ez azonban korántsem valamiféle öntudatlan-mechanikus cselekvéssort jelent. Épp ellenkezőleg: az emberi cselekvés mindig értékkövető-értéktételező cselekvés. A katona cselekvését éppúgy értéképpozetek vezérlik, mint bármely embertársáét. Cselekvését ugyan egyértelműen feljebbvalója parancsára teszi meg, amikor azonban megteszi, a cselekvés célját és tartalmát képzeiben saját értékként jeleníti meg. A parancs teljesítése során értékek átvétele történik. Mások értékeivel való azonosulás, személyes állásfoglalás ezen értékek megvalósításának programja mellett.

Ha nem tévedek, a nürnbergi huszonkettő épp ezért kapta a büntetését. Mert személy szerint ők, maguk, bár mindannyian a Führer parancsára hivatkoztak, a maguk cselekvéssorában, hónapokon és éveken át saját értékként jelenítették meg a parancsok tartalmát. Legtöbben közülük nem gyilkoltak, nem loptak, nem raboltak. Ők csupán parancsokat kaptak és teljesítették azokat, illetve, a gépezet mozgatórugóiként továbbadták a parancsokat. Amikor továbbadták, ugyancsak erre a motívumra számítottak: parancsaik tartalma az alárendeltek számára nem marad tisztán külsődleges tartalom. A teljesítés pillanatában, heteiben, hónapjaiban feltétlenül saját értékként fogják megjeleníteni azokat. S a nürnbergi bíróság ezért ítélte el őket, a parancsra hivatkozás ellenére is.

Kérdésemre (vajon egy-e a törvény, vagy mindig más?), *van válasz, avagy rosszabb szóval: van megoldás.* A társadalmilag fontos kérdésekre – afféle tapasztalati törvény

ez – a válasz is kitermelődik előbb-utóbb, ez azonban az etika területén nem jelenti a probléma „megoldottságát”.

Van válasz, noha nem egyszerű, hiszen intellektuális emelkedettséget, európaias toleranciát, nyitottságot, fogadókészséget tételez fel. Esélyünk van, de az esély valósággá válásához föl kellene hagynunk az erkölcsi homogenitás igényével, az „egy társadalom – egy erkölcs” magyarosan intoleráns elvének követésével, s – ha már a globalizálódás, illetve az e pillanatban éppen megtorpant páneurópai folyamat hosszabb távon amúgy is erre készítet bennünket –, megbarátkozni a gondolattal: egyidejűleg több erkölcsös magatartás lehetséges, többféle helyes életstratégia lehetséges² közöttük nem tételezhető semmiféle értékhierarchia.

(Ha arra gondolok, hogy e pillanatban, amikor e sorokat írom – adóforintokat és energiát nem kímélve – éppen két parlamenti bizottság szorgoskodik a másik fél miniszterelnök-jelöltjének erkölcsi lejárata körül, s kölcsönösen a maguk kizárólagosan érvényesnek tartott erkölcsi elveit kéri számon a másik félen, azt mondom: ettől ma messze vagyunk. Ha arra gondolok, hogy egy-egy új hatalmi formáció fellépésével egyben elementáris erővel tör fel az ellentábor megrendszabályozásának igénye, ha arra gondolok, hogy újra és újra előkerül a szabásminta, újra és újra működésbe lép a szabáshöllő, azt kell mondanom: ettől ma még messze vagyunk.)

A legutóbbi évtized történései vetik elénk a kérdést: Vajon besétál-e a vén Európa az Újvilág csapdjába? Elveszti-e önképét, feladja-e ősi karakterét egy másikért, amelyért nem érdemes? Netán máris késő volna? Mind többen látják úgy: Európa a globalizálódásnak nevezett folyamattal valójában letért saját útjáról, önként, hívatlanul sorakozott fel a gyorsabb és látványosabb, de jóval embertelenebb fejlődési utat ígérő Amerika követői közé. Az Európai Unió sokak szemében nem több, mint utolsó kísérlet, afféle kétségbeesett próbálkozás az európai önállóság maradványainak demonstrálására, az európai tradíció még megmaradt foszlányainak megmentésére, a klasszikus európai értékrend architektonikájának átmentésére..

Az emberek létről alkotott mindenkori képe függ attól is, mely világképek látásának alkalmasnak a fennálló gyakorlat elméleti megalapozására. Lukács György mindmáig méltatlanul mellőzött Ontológiájának gondolata³ valószínűleg egyike

2 E sorok írójától teljesen függetlenül jut e gondolatra Eörsi István, aki önértékeléseiben Lukácshoz közel álló gondolkodónak tudja magát. Az ő gondolkodásában azonban, noha egy pillanatra szinte megváltásként merül fel az erkölcsi pluralizmus lehetősége, azonnal visszaköszön a valódi megváltó, a monizmus, a homogenitás-igény. „Ha több erkölcsös életstratégia lehetséges egy időben, amit ... én is vallok – mondja Eörsi – akkor hol húzzuk meg a határt az erkölcsös, és a már nem tiszteltetreméltóan erkölcsös magatartási formák között? Az érdekelték maguk döntsék ezt el? Vagy léteznek erre objektív kritériumok?” (E. I.: Két tétova kérdés. Élet és Irodalom, 2005. június 10., kiemelés az eredeti szövegben.) Magam e kérdéssel Lukács etikája kapcsán, egy korábbi tanulmányomban foglalkoztam, s gondolatmenetem csaknem ugyanezen kérdésbe torkollott: „Épp az a kérdés, mi is az, hogy komoly érő” (– t. i. az erkölcsi alapállás megváltoztatására alapot adó érv.) Nézetem szerint azonban valamennyi ilyesfajta – abszolutisztikus-monista – kérdésfeltevés (amely tehát az „egyetlen törvény” feltétlensége és kizárólagossága mellett kardoskodik), előbb-utóbb nagy valószínűséggel önnön ellentétéhez – az erkölcsi pluralizmus állításához vezet el. (Ld. H. P.: Széljegyzetek egy sohasemvolt etika címszavaihoz. Humán Szemle, 2005/4. szám, megjelenés alatt.)

3 Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról. Magvető Kiadó, Budapest, 1976., III. kötet, i. m. 17. o.

azoknak, amelyek legpontosabban ragadják meg a lényegét. „Az uralkodó világkép a fennálló gyakorlat függvénye” – s hogy mennyire az, ezt talán Huntington esete illusztrálja legélesebben. Az állítólag ideológiátlan Újvilág egyik legdivatosabb ideológusa ő, neve egy valamirevaló értekezésből, egy vérbeli politológus előadásából manapság ki nem maradhat. Arról mesél, hogy a világrend átalakulásában, a következő évtizedekben immáron nem csupán hadseregek, nem államok és nem koalíciók játsszák a fő szerepet. Az új világrend létrejötte döntően civilizációk összecsapásainak eredménye lesz.

A lukácsi gondolat értelmében az effajta elmélet azért jöhet létre, mert van társadalmi funkciója, és elsősorban azért jön létre, mert alkalmas a fennálló gyakorlat elméleti megalapozására. Közelebbről: Ha egy hatalmas állam, mániákus háborúzhathétki igazolására gondolati támasztékot keres, hogy a terrorizmus elleni „preventív” fellépését a világ békésebbik fele előtt valahogy szalonképpé tegye, lesz, aki a megfelelő mondatokat papírra veti.

Az effajta jóslatok jövője persze bizonytalan. Akár igazolódik majd Huntington elmélete a huszennyedik század társadalmi folyamataiban, akár nem, Európának (ha tudjuk még egyáltalán, mire kell gondolnunk e szó hallatán) szembe kellene már szegeznie vele a maga gondolatait. Huntingtont szemmel láthatóan megejtik az utóbbi évtizedek soha nem látott erőszak-jelenségei, jó amerikaiként szinte meghatottan áll a kontinensek, illetve világkultúrák közötti hadakozás „ígéretes” alternatívája előtt.

Tegyük már föl a kérdést: terrorra valóban terror lenne a helyes válasz? Agresszióra agresszió? Szajkózzuk Huntingtont, vissza-visszaböfögjük a baljóslatú gondolatot, ahelyett, hogy szembeszegeznénk vele (például) az oly komoly, és velejéig európai historizmust! A hegeli eredetű,⁴ de napjainkra (remélhetőleg) Európa szemléletévé szilárdult felfogás szerint a társadalmi folyamat oly sok összetevő eredőjeként áll elő, hogy minden rá vonatkozó jóslás lehetetlen. Minden társadalmi megismerés csakis utólag lehetséges, a társadalmi megismerés egészében „post festum”-jellegű megismerés, amely ezért legfeljebb a jelenkorig tarthat igényt az érvényességre. A holnapról – ha valóban komolyan veszi magát – a tudományos gondolkodás semmit sem mondhat.

Szajkózzuk Huntingtont, ahelyett, hogy kimutatnánk gondolatának mozgatórugóit, éppenséggel a mögötte megbúvó mérhetetlen agresszivitást és intoleranciát. Eszünkbe sem jut, hogy a modern Európában a terrorra nem újabb terrorral szokás reagálni, az agresszió megoldása nem lehet újabb agresszió.

Szajkózzuk a huntingtoni blöfföt, mert elkerülte figyelmünket, hogy van európai megoldás. Itt van például Paul Ricoeur tipikusan európai teóriája. Európának nevezem, amennyiben a benne szunnyadó korlátatlan tolerancia emeli minden hasonló fölé. A kultúrák pluralitása Ricoeur szerint is a jelenkor egyik elementáris erővel ható ténye, az emberiség fogalma ezzel szemben szigorúan és csakis egyes számban értelmezhető. A nemzetállamok léte, maga a nemzetállamiság a mai

4 G. W. F. Hegel (1770–1831) német gondolkodó, a társadalomtudományban mára általánosan ismertté (és nagyrészt elismertté) vált történeti szemlélet (historizmus) szülőatyja és legkövetkezetesebb képviselője.

kultúrvilág általános jelensége, a világ kulturális térképe Ricoeur számára mégis különböző kultúrák egymást keresztező kisugárzásaként jelentkeznek. Ricoeur szótárában a határ fogalmával az interkulturalitás jelensége állítandó szembe, az interkulturalitásé, amit ő, ugyancsak európai leleménnyel megvilágosító hatások kereszteződésekként definiál. Az értékhorizontok – mondja – változók, akár egyazon kultúrán belül is többféleképpen lehetnek, a kultúrák e pluralitása és az emberiség egysége között azonban van közvetítés, hiszen a fordítás közvetít. A fordítás, mely ilyenformán válasszá emelkedik, adekvát emberi reagálással a pluralitás megcáfолhatatlan jelenségére.⁵

Kérdésem: Huntington vagy Ricoeur? Miként fogandó föl a jelen, és miként a huszonegyedik század? Civilizációk összecsapása, avagy kultúrák egymást keresztező kisugárzása? A Harvard etikája, avagy a Sorbonne etikája? A katona jövője múlik rajta, – és Európáé.

Kérdések és tisztázatlanságok halmaza, már-már úgy tűnik, az etika nem is annyira válasszokból, mint inkább kérdésekből áll. De mit mondhatunk akkor a ránk bízott jámbor hallgatónak? Hogyan mutassunk föl neki stabil, markáns, követhető értékrendet? Nyilvánvaló: hal helyett hálót kell neki adnunk, és meg kell tanítanunk halászni. De miként tanítsuk halászni, például az értékek tengerében, amikor magunk is súlyos gondokkal, értékdilemmákkal küzdünk? Tudjuk-e például, miként létezik a katonai cselekvés értékjellege? Van-e belőle akár csak valamennyi is kívül, a tárgyi világban, avagy maradéktalanul magában hordozza a cselekvő személy, maga a katona? Netán csakis a katonai cselekvésben, magában a cselekvés aktusában volna tetten érhető? Avagy koncentráljunk inkább a cselekvő katona és a számára adott történelmi-társadalmi mozgástér viszonyára? – értékeljük azt, miként döntött a katona az adott cselekvési térben? Ezek a szokásos értékelési alternatívák, s valamennyi alternatíva megold bizonyos problémákat, egyben azonban újakat vet fel.

Nagy Sándor tíz év alatt óriásbirodalmat lovagolt össze magának a görög ókor alkonyán, Erwin Rommel fasiszta eszmék jegyében, de rendkívüli emberi teljesítményt produkálva száguldott keresztül Észak-Afrikán (hadvezéri-szervezői képességeit minden vele foglalkozó mű legalábbis megemlíti), Paulus hónapokig rendíthetetlenül tartotta magát Sztálingrádnál, Adolf Hitler bekebelezte fél Európát. *Az eredmény tehát tényszerűen mindenütt ismert, de miként érték ugyanez? S ha antiérték, miként az?*

Minthogy itt kifejezetten a katonai cselekvés értékjellegéről van szó, célszerű volna ezt tisztán szemügyre vennünk, azaz a célok és törekvések társadalmi-politikai előjeleitől célszerű volna eltekintenünk. De lehet-e? Próbáljunk csak meg a történelem említett alakjaira úgy tekinteni, mint akik csakis katonák, csakis hadvezérek voltak! Sándor jeles katonaként világbirodalmat hozott létre. Katonaként, hadvezéri minőségében, világhódítóként tiszteljük. Erwin Rommeltől és Paulusról – bár fasiszta kötődéseiket rendre sajnálkozással említik az elemzések – mind gyakrabban látni elismerő megnyilvánulásokat – éspedig kifejezetten katonai cselekvésükkel kapcsolatosan.

5 Paul Ricoeur: Kultúrák – a gyásztól a fordításig. Élet és Irodalom, 2004. július 2. Ford.: Vári Erzsébet. (Az UNESCO „XXI. századi beszélgetések” sorozatában 2004. április 28-án elmondott előadás szerkesztett változata.)

Adolf Hitlerről sohasem, holott ő is hódított, leigázta fél Európát. Ha úgy tesszük – ő is világhódító, ugyanabban az értelemben, amelyben Sándor az. De Adolf Hitler, a személyt még azok a művek sem prezentálják jeles hadvezérként, amelyek az általa kreált történelmi folyamatot, a világháborút, különösen annak kezdeti német sikereit (például a „villámháború” katonai-szervezési vonatkozásait) bizonyos elismeréssel ábrázolják.

Kérdésem: Mi avatja Sándor tettét az utókor szemében értékké, Erwin Rommelét és Paulusét úgy félig-meddig azzá, Adolf Hitler hadvezéri produktumát mégis értéktelenné? Hol van ez a tettben, s miként létezik ott? (Nem szakadhatunk el attól az állásponttól, hogy a tettben valamilyen formában benne van az az alap, amit az utókor – így vagy úgy – értékkel, ellenkező esetben a történelmi relativizmus parttalanságába fulladnánk.) Vajon képesek vagyunk-e ezt az ott lévő, tisztán katonai cselekvésbeni értékvonatkozást értéként megpillantani? Ha igen, akkor – tisztán hipotetikusán mondom – ezt, mint bármely más katona cselekvésénél, Adolf Hitlerénél is értékként kellene számon tartanunk, s akkor őt a jeles katonák, a kiváló hadvezérek sorában kellene fölsorolnunk, s akkor – ismét tisztán hipotetikusán mondom – szobor járna neki, és emlékmű. Ha nem, akkor vajon mi téríti el gondolkodásunkat a felszín alatt, észrevétlenül?

Az áldozatok száma? Az áldozatok száma mindkét esetben, Sándornál is, Hitlernél is igen nagy – ha úgy tekintem, hogy már egyetlen ember halála is mérhetetlen veszteség, s hogyan is tekinthetném még – akkor kiváltképp.

A status quo elmozdulása? A történelmi status quo-t átmenetileg, a maga idejében mindkét esemény, mindkét személy jelentősen befolyásolta – ebből esetleg arra gondolhatnánk, hogy a status quo maga is őrizhet valamennyit amaz általunk keresett értékjellegből – csak hogy az új, megváltozott állapot mindkét esetben rövid időn belül fölborult, az épp csak kiépült világbirodalmak szinte azonnal összeomlottak. Ráadásul a katonai cselekvés korántsem jár mindig együtt a hatalmi helyzet megváltozásával.

Az időbeni távolság? Sándor hódításainál talán már felednénk a rosszat, a szenvedést? – Hitler ezzel szemben túl közeli lenne még? Az idő szépítő ereje vitathatatlan, csak hogy Sándornak kétezer háromszáz éven keresztül mindvégig komoly kultusza volt, gyakran a meghódított területeken is, (és pedig annak ellenére, hogy fellépésével nyelveket, kultúrákat és népeket kevert össze végérvényesen), Adolf Hitlernek – a maga szűkös körein és ama borús évtizeden kívül – sohasem volt társadalmilag mérvadó kultusza.

Nincs korrekt, egyértelmű válasz. Lehet, hogy feladatunk megoldhatatlan? Lehet, hogy a katonai cselekvés mégsem szemlélhető amúgy, a társadalmi-politikai céloktól elvonatkoztatottan, vegytisztán? Lehet, hogy a katonai cselekvés mindig és feltétlenül társadalmi cselekvés? Ez esetben elengedhetetlen, hogy a katona rendkívül komoly intellektualitással, társadalmi ítélőképességgel bírjon; ismerje a múlt tanulságait, a maga korának törekvéseit, társadalmi tendenciáit; képes legyen felmérni cselekvése jelenkori hatásait. (Ad absurdum: Egyben bizonyos látnoki képességgel is bírnia kellene, cselekvése jövőbeni hatásait felmérendő, ami természetesen lehetetlen.)

Ha a katonai cselekvésről nem hántható le amúgy kategorikusan a társadalmi-politikai vonatkozás – s ez nagyon is összehangzik azzal a ma elterjedt felfogással,

mely szerint a katona „egyenruhás állampolgár” – akkor elengedhetetlen továbbá, hogy a katona számára mindenkor fennálljon a döntés lehetősége: Vajon vállalja-e feladatát⁶ akkor is, ha tisztában van vele, hogy a jelenkor szemléletében morálisan helyes (vagy akként feltüntetett) cselekvését megítéli majd a ma még kiszámíthatatlan jövő, egy ma még kevésbé kiszámítható szemlélettel?

Ezért (is) mondom: a katona helyzete határhelyzet. Egyetlen vaskos kérdőjel.

A kérdező formán nem érdemes meglepődni. Az etika nem annyira válaszokból, mint inkább kérdésekből áll. A válasz hiánya valójában nem is hiány, hovatovább így természetes. Ha igaz, hogy az ember soha nincs készen, ha – bizonyos értelemben – egész életében, mindvégig útközben van, úton van önmagához, s ha éppenséggel lényege ez az úton lét, ha végtére is ő maga nem is más, mint úton lét, akkor az etika nem is lehet más, mint kérdés. ‘Készenlét’ tekintetében az ember alapvetően különbözik a tárgytól. Egy pár cipő, amikor a cipész összevarrta, kifényezte, s fűzőt kötött bele –, készen van. A cipőt így, készen veszed meg, így húzod a lábadra. Az ember ebben az értelemben soha nincsen készen. Mindig csak készül, mindig úton van – önmagához.

Az etikában nem úgy áll a dolog, mint a matematikában, vagy a fizikában. A matematika a lét egyetlen oldalával, a számosság kérdésével foglalkozik, a fizika csak annyiban tárgyalja a létet, amennyiben az mechanizmusként viselkedik. A matematikában és a fizikában felvetődő problémák megoldhatók, vagy ki lehet mutatni megoldhatatlanságukat.

Az etika problémáihoz nem kapcsolhatjuk hozzá a végleges megoldás reményét.

A „megoldott” nem tartozik az etikához, épp ezért fontos szüntelenül gondolkodni róla.

Az etika mindössze a kérdés, és az az etika ad sokat, amely nem akar ennél többet adni. A helyesen feltett kérdés az etikában nem kevés. Néha maga a válasz.

6 Természetesen nem a parancsteljesítésről van szó.

Varga Krisztián

A katonai szolgáltatóipar¹

A kilencvenes évektől a katonai magánvállalatok (Private Military Companies) jelentősége egyre fokozódik.² Ugyanakkor az egyre bővülő szakirodalom és a hazai tudományos életben egyelőre kevés helyet és figyelmet kap. Ezért fontos, hogy meghonosítsuk a magyar hadtudományban és határtudományaiban az egyre kiforrottabb angolszász fogalomrendszert.³ Terjedelmi korlátok és a konferencián elhangzott előadás tematikáját követve jelen írásban a jelenség általános ismertetésére és a *katonai szolgáltatóipar szereplőinek osztályozására* szorítkozom. A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon a téma hazai fogalomrendszerének megszilárdulásához és jelezze annak fontosságát.

A katonai szolgáltatóipar kialakulásának indokai

A katonai magánvállalatok elterjedése három tényező együttes hatására vezethető vissza: a hidegháború során kialakult befolyási övezeteken alapuló nemzetközi rend felbomlásával átalakuló nemzetközi rendszerre, a hadviselés területén bekövetkező változásokkal és a neoliberális gazdaságpolitika és társadalomszervezés következtében kiteljesedő „privatizációs forradalom” jelenségére.

Az 1990-es években a hadviselés területén alapvető változások figyelhetők meg, amelyek a szereplők számának növekedésének, technológiai szint emelkedésének, civilek bevonásának és a kriminalizálódás jelenségével írhatók le.

A nyugati hatalmak által alkalmazott magas intenzitású hadviselésben (high-intensity warfare) az első öbölháború óta tapasztalható tendencia az egyre magasabb

1 Az előadás „A védelmi szféra privatizálása, magáncégek napjaink hadviselésében” címmel hangzott el a konferencia társadalomtudományi szekciójában. Tanulmányom elkészítésében nyújtott segítségért köszönetet szeretnék mondani szakkonzulensemnek, Dr. Molnár Ferencnek, valamint témavezetőmnek, Dr. Bíró Gáspárnak.

2 Az általuk nyújtott szolgáltatások értéke folyamatos növekedést mutat. 1990-ben mintegy 55,6 milliárd amerikai dollárt tett ki, és egyes becslések szerint az évtized végére ez elérheti az évi 202 milliárd dolláros szintet. (Schreier, Caparini, p. 2.)

3 Eddig csak Frigyes Ervin publikált a témában. Új Honvédségi Szemle 2001/ 5.

fokú technológiai szintet képviselő fegyverrendszerek és eljárások alkalmazása. A folyamat hatása kettős, egyik oldalról csökken a harctéren tevékenykedő katonák létszáma, viszont ez megnöveli a kiszolgáló rendszerek szükségességét, drasztikusan megnő a speciális szakértelem és szolgáltatás iránti igény, amelyet gyakran a magán szférából biztosítanak. A külső szakértelem bevonását leginkább igénylő területek közé tartozik az információs alapú rendszerek üzemeltetése, az elektronikai hadviselés, illetve az információs és pszichológiai hadviselés, továbbá a modern haditechnikai eszközök karbantartásának feladatai.

A premodern világ államai egyre növekvő kihívásokkal néznek szembe. A technológiai fejlődés és a hidegháborút követő általános leszereléssel a nemzetközi piacra kerülő hatalmas mennyiségű konvencionális fegyver és szaktudás következtében, megszűnt a fegyveres erők felállításának és fenntartásának (nemzet)államok által birtokolt monopóliuma.⁴ Ezáltal bárki, aki elég pénzzel rendelkezik, céljai megvalósítása érdekében fel tudja fegyverezni magát. A konfliktusok elvesztették a hidegháborúra jellemző politikai-ideológiai meghatározottságukat. Ennek következtében az alacsony intenzitású konfliktusok szereplőinek (nem állami szereplők) motivációja gyakran nem terjed túl az állam területén található anyagi javak (nyersanyaglelőhelyek) és gazdasági érdekek megszerzésén. Például a lázadó erők általában nem támadják meg a katonák által őrzött stratégiai pontokat, kikötőket és repülőtereket, hanem ehelyett fosztogatnak, és az így befolyt pénzből tartják fenn magukat, biztosítják tevékenységük anyagi fedezetét.

A bukott államok központi kormányainak a '90-es években számos esetben nyújtottak szolgáltatásaikkal segítséget a katonai magánvállalatok, melyek magasabb katonai kultúrájuk és alkalmazott harc eljárásuk következtében megbízóik javára módosították a fennálló erőviszonyokat.

A neoliberális gazdasági- és társadalomszervezési elv „privatizációs forradalmán” túl az outsourcing tevékenység általános elterjedése befolyásolta leginkább a szolgáltatóipar növekedését. A fokozódó gazdasági versenyben a '80-as évek folyamán az amerikai nagyvállalatok versenyképességük növelése érdekében fokozatosan külső vállalatok bevonásával kezdték el szervezni tevékenységüket. Az outsourcing üzleti stratégiájának alkalmazása annak köszönhető sikerét, hogy a korábban belső költségként és feladatként megjelenő, a vállalat tevékenysége szempontjából másodlagos feladatok elvégzését versengő piaci szereplők vették át. Ezáltal a vállalat megszüntethette az alaptevékenységéhez közvetlenül nem tartozó egységeit, és a piac bevonása révén az így felmerülő költségeket is csökkenteni tudta. A szféra dinamikájára jellemző, hogy 1999-hez képest megduplázódott az outsourcing piaca, és 2001-ben mintegy 1000 milliárd dolláros forgalmat bonyolított le a világon.

A katonai szolgáltatóipar szereplői olyan magánvállalkozások, amelyek katonai szférához kapcsolódó szolgáltatásokat nyújtanak állami és nem állami ügyfelek

4 A haderőcsökkentés következtében a világ fegyveres erőinek összlétszáma a '90-es években mintegy 7 millió fővel csökkent (Singer, p. 53.). Az amerikai hadsereg létszáma 2,1 millió főről 1,4 millió főre, a francia hadseregé az 1987-es 547 ezeréről 295 ezerre, a török pedig 647 ezeréről 515 ezres létszámúra csökkent. (Schreier, Caparini p. 4.) Az általános leszereléssel hatalmas mennyiségű fegyver áramlott a nemzetközi piacra, a túlkínálat következtében például egy AK-47-es ára Ugandában nem volt több egy csirke áránál, de Kenyában sem haladta meg egy kecske értékét. (Singer, p. 54.)

résére. A katonai magáncégek által kínált szolgáltatások nagyon különbözőek. Van-
nak és voltak olyan vállalatok, amelyek közvetlen hadműveleti szolgáltatásokat
nyújtanak, ilyen a Sandline International és az Executive Outcomes. Más cégek kato-
nai kiképzésre és logisztikai támogatásra szakosodtak a hadműveleti területen kívül,
ilyen a Saladin Security és az Armourgroup. Vannak olyanok is, melyek a katonai
fegyverrendszerek beszerzéséhez adnak segítséget, ilyen cég például az izraeli
Lendvan. Vannak tanácsadó cégek, amelyek haderőreformokra és a haderőképesség
fejlesztésére specializáltak magukat, ilyen cég az Military Professional Resources
Incorporated, azaz az MPRI). Megint másoknak a hírszerzés a profiljuk, ilyen cég az
Asmara és a Network Security Management, míg a legnagyobb volumenű katonai
magáncég, a KBR (Kellog, Brown & Root) a teljes körű logisztikai szolgáltatások terü-
letén érdekelt.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a hadiipari cégek csak abban az esetben tartoz-
nak a katonai szolgáltatóipar vállalatai közé, ha az általuk gyártott fegyvereket saját
maguk üzemeltetik, vagy kiképzési és karbantartási szolgáltatást is biztosítanak meg-
rendelőik számára.⁵

A fentiek alapján a katonai magánvállalat fogalmát a következőképpen lehet defi-
niálni: „legitim belföldi és külföldi szereplők számára szerződéses katonai kiképzés
(oktatás és szimulációs programok), katonai támogató műveletek (logisztikai támoga-
tás), műveleti képességek (különleges erők számára történő tanácsadás, parancsnoklás
és irányítás, hírközlés és hírszerzési funkciók) és katonai felszerelések biztosítására sza-
kosodott, bejegyzett civil vállalat”. Vagy nagyobb általánosságban meghatározva: „egy
vállalat, amely – nyereségességi alapon – olyan szolgáltatásokat nyújt, amelyeket
korábban a nemzeti hadseregek láttak el, beleértve a katonai kiképzést, hírszerzést,
logisztikát, támadóharcot, illetve a konfliktuszónán belüli biztonságot”.

A katonai szolgáltató vállalatok típusai

A katonai szolgáltatóipar vállalatainak tevékenysége rendkívül széles területet ölel
fel, az esetleges tipológia felállítását tovább nehezíti a szereplők eltérő mérete. A szol-
gáltatók között ugyanúgy megtalálható az egy-két fős kvázi egyéni vállalkozás,
mint a több tízezer főt alkalmazó multinacionális vállalat. A témával foglalkozó nem-
zetközi szakirodalomban többféle tipológiát is találhatunk a katonai magánvállalatok
csoportosítását illetően. A tanulmányban Peter W. Singer a washingtoni Brookings
Intézet kutatója által felállított osztályozási szempontokat mutatom be. Ebbéli válas-
zást az indokolja, hogy a Singer által felállított tipológiát a legelterjedtebb osztályo-
zási rendszerként tartják számon, valamint, hogy a biztonsági szféra területén tevé-
kenykedő magánvállalatok esetében is alkalmazható.⁶

5 Példa erre az orosz Szuhov repülőgépgyár, amely 1993-ban az eritreai-etióp konfliktusban az eritreai
kormány számára egy komplett vadászszázadot lízingelt a hozzá tartozó üzemeltető és kiszolgáló sze-
méllyel és berendezéssel együtt, amelyet aztán be is vetettek az etiópiaiak ellen. (Singer, p. 11.)

6 Jelen tanulmány csak a katonai szolgáltatóiparral (Privatized Military Industry) és szereplőivel, a kato-
nai magánvállalatokkal (Private Military Companies) foglalkozik.

Peter W. Singer szerint a katonai szolgáltatást nyújtó magánvállalatok tipológiájának felállításakor azt a két szempontot kell figyelembe vennünk, amin a katonai szolgáltatóipar nyugszik: a katonait és a gazdaságát.

A *katonai szempontú osztályozáshoz* Singer a lándzsahegy-metaphorát hívja segítségül. Hagyományosan a fegyveres erőkhöz tartozó egységeket aszerint különböztetik meg egymástól, hogy harcoló vagy nem harcoló alakulatokhoz tartoznak-e, tehát, hogy mennyire vannak közel a harcmezőhöz, a lándzsa hegyéhez. Ezt a logikát követve a katonai szervezeteket a háborús térségben elfoglalt helyük alapján három típusra lehet bontani: az elsőbe a hadszíntéren, a másodikba a hadművelleti térben, a harmadikba pedig az aktuális művelet színhelyén a taktikai harcmezőn tevékenykedők tartoznak.

Gazdasági szempontból ugyanolyan logika mentén haladunk, mint bármely vállalat esetén, amely ún. outsourcing tevékenységet lát el, vagyis az adott szervezeten kívülről támogatja az alapfeladatok ellátását. Itt is három típussal találkozunk aszerint, hogy milyen típusú szolgáltatást kínál a cég és ezek a szolgáltatások a megrendelő cég szervezeti felépítésének melyik szintjéhez kapcsolódnak, melyik szintnek a funkcióját töltik be.

Eszerint az első típus, a komplett szolgáltatás nyújtó (service provider), a második a tanácsadó, a harmadik pedig az ún. másodlagos, vagy kiegészítő szolgáltatásokat nyújtó vállalatok. Ez a felosztás analóg a lándzsahegyes metaforával. Minél teljeskörűbb szolgáltatást kínál a cég, annál közelebb van a tevékenysége a csatamezőhöz, azaz a teljes tevékenység ellátásához.

A fenti két szempont ugyanarra az eredményre vezet, így tehát a *katonai szolgáltatások területén három vállalat- és tevékenységtípust különböztetünk meg*.

- a katonai erőt (katonaerőt) biztosító vállalatot (Military Provider Firms)⁷,
- a katonai tanácsadó cégeket (Military Consulting Firms),
- a katonai támogató vállalatokat (Military Support Firms).

Néhány vállalat tevékenysége és az általa kínált szolgáltatások alapján tisztán besorolható valamelyik típusba, azonban adódik közöttük olyan is, például az Armourgroup, amelyik leányvállalatai révén több szférában is képviselteti magát.⁸

□ A *katonai erőt biztosító vállalatok* (Military Provider Firms) a cégek szolgáltatásait a harcmezőn fejtik ki. Katonáik a közvetlen harcokban, valamint a harcoló egységek irányításában és ellenőrzésében vesznek részt – akár egyszerű lövészként, akár magasan képzett katonaként (szaktisztként).

A dél-afrikai Executive Outcomes, vagy a brit Sandline International klasszikus példái ennek a tevékenységnek. Ezek a vállalatok az 1990-es években az ango-

7 Peter W. Singer a katonai magánvállalatot nem Private Military Company-nek (PMC), hanem Private Military Firm-nek (PMF) nevezi. Schreier és Caparini szerint ez azzal magyarázható, hogy Singer tipológiájában nem különbözteti meg a katonai (PMC) és a biztonsági magánvállalatokat (PSC) egymástól. (Schreier, Caparini, p. 38.)

8 Az amerikai Armourgroup eredetileg gépjárművek páncélozásával és különböző páncéltörőek előállításával foglalkozott, majd 1996-ban megvásárolta a biztonsági szféra egyik piacvezető cégét, az angol DSL-t (Defense Service Limited). Ezáltal az Armourgroup megvetette a lábát a biztonsági szolgáltatóipar területén is. (Singer, p. 84., Avant, p. 9.)

lai, a sierra leonei és a pápua-új-guineai kormányok számára biztosítottak katonai szolgáltatásokat.⁹

Ebbe a csoportba tartozik még az amerikai Airscan is, amely katonai légi felderítést végez Kolumbiában az Amerikai Egyesült Államok kormányának megbízásából, hogy a kolumbiai kormány kábítószer elleni harcát segítse.

Nézzük meg, hogy *milyen (állami) szereplők veszik igénybe a katonai erőt biztosító cégek szolgáltatásait*. Klienseiknek közös ismertetőjele, hogy alacsony katonai képességekkel rendelkeznek, és azonnali katonai beavatkozást igénylő biztonsági fenyegetéssel néznek szembe.

Az ebben a szektorban lévő cégek két típusú szerződéscsomagot tudnak ajánlani a megbízóik részére. Az első esetben (ez a ritkább) a magáncég egy teljesen felszerelt egységet bocsát a megbízó rendelkezésére. Általában kisebb harci egységekről van szó, azonban az Executive Outcomes Sierra Leonében például egy zászlóalj méretű erőt állított ki, amelyet saját tüzérsége, harci és szállító helikopterei és repülőgépei támogattak.¹⁰ A második esetben (ez a gyakoribb) a vállalat olyan specializált képességeket biztosít megbízójának, amellyel maga a kliens nem rendelkezik, például: modern tűzvezető rendszer alkalmazása, vagy harci helikopterek bevetése, üzemeltetése. Ezzel a megbízó növelni tudja katonai képességeit, ezáltal előnyre tehet szert ellenfelével szemben.

A katonai erőt nyújtó magánvállalatok csoportja a legellentmondásosabb szegmense a katonai szolgáltató szektornak. Azáltal, hogy ezek a cégek a taktikai harcmezőhöz köthető közvetlen szolgáltatásokat nyújtanak, olyan területen tevékenykednek, amelyet a modern államrendszer nemzetállamainak központi kormányzata sajátított ki magának. Ennek következtében a nemzetközi közvélemény (állami és nem állami szereplők) gyakran a zsoldos jelzővel illetik a tevékenységüket, megítélésük negatív, és a külső (állami) szabályozás veszélye fenyegeti őket. Emiatt ebbe a kategóriába eső cégek gyakran katonai tanácsadó cégeként tüntetik fel magukat.

□ *A katonai tanácsadó cégek közé azok a vállalatok tartoznak, amelyek olyan elemző, tanácsadó és kiképző szolgáltatásokat kínálnak, melyek központi jelentőségűek a kliens haderejének működtetése és újrászervezése szempontjából. A közvetlen katonai tevékenységet ellátó cégekkel szemben ők nincsenek jelen a csatatéren, a végső kockázatot a kliens viseli, nem pedig a cég. A katonai tanácsadó cégek csoportjába tartozik például az amerikai MPRI (Military Professional Resources Incorporated), a Cubic, vagy az izraeli Lendvan.*¹¹

9 A tevékenységükről bővebben Jim Hooper *Blood-song*; Tim Spicer *An Unorthodox Soldier*, valamint James R. Davis *Private Warriors* című művében olvashatunk. A szerzők személyes tapasztalataik révén első kézből származó információkat tárnak az olvasó elé.

10 Lásd ugyanott.

11 Számos kelet-közép-európai és a balkáni állam vette vagy veszi igénybe a katonai tanácsadó cégek szolgáltatásait. Példaként említenénk Horvátországot, amely 1994 szeptemberében szerződött az MPRI-vel. A feladatot olyan mintaértékűen hajtották végre, hogy az általuk kiképzett horvát hadsereg elsőpró győzelmet tudott aratni az 1995 szeptemberében indított Vihar hadműveletben. Itt említhetnénk akár Magyarországot is, amely a CUBIC-kal kötött szerződést a '90-es évek közepén. (Avant, p. 148.)

Az ügyfelek általában haderőreformot hajtanak végre, bizonyos képességeiket nagymértékben meg akarják növelni, vagy új képességeket kívánnak kialakítani. Ebben az esetben a megbízó biztonsági helyzete nem annyira fenyegető, éppen ezért szükségletei nem azonnaliak, a létrejövő polgárjogi szerződés hosszú távú, így a katonai magáncég számára jövedelmezőbb.

A tanácsadó cégek alkalmazásának előnye a külső szakértelem biztosítása. A virginiai székhelyű MPRI például saját honlapján úgy hirdeti magát, hogy adatbázisában több mint 12500 magasan kvalifikált nyugállományú katona, köztük több négycsillagos tábornok található.¹²

A tanácsadó cégek között megkülönböztetjük a tisztán elemző, illetve az elemzéssel kapcsolatban tanácsadási és kiképzési szolgáltatást is nyújtó vállalatokat. Éppen ebben a kettős tevékenységben rejlik a tanácsadó cégek alkalmazásának egyik problémája, amelyet talán a szereplők eltérő motivációjával lehet a leginkább szemléltetni. A kliensnek politikai, stratégiai és biztonsági céljai vannak, amelyhez külső szereplők szolgáltatásait veszi igénybe. Ezzel szemben a katonai magáncégek gazdasági szereplőként a profit maximalizálására törekednek. Ha egy szolgáltató cég tanácsadással és kiképzéssel is foglalkozik, akkor érdekében állhat olyan elemzést készíteni, amely az általa kínált szolgáltatások igénybevételét javasolja. Mivel a tanácsadó cég átveszi a kiértékelő szerepét, ezért a kliens egyre kevésbé képes arra, hogy saját tevékenységét önállóan értékelje, mivel egyre jobban támaszkodik a cég tapasztalatára.

□ A katonai támogató vállalat vállalatok közös ismertetőjele, hogy kiegészítő (supplementary) jellegű katonai szolgáltatást nyújtanak. Ez magában foglalja a logisztikai és technikai támogatást, az ellátást és a szállítmányozást. Ezek olyan feladatok és képességek, amelyek az ügyfél adott katonai tevékenysége szempontjából másodlagosnak minősülnek. Minthogy ezeket a feladatokat a magáncég leveszi a kliens válláról, ezért az jobban tud a maga tisztán katonai jellegű feladataira koncentrálni. Az ilyen szolgáltatást igénybe vevő megrendelők közös ismertetőjegye, hogy azonnali, de hosszú ideig tartó nemzetközi hadműveletekben vesznek részt, azaz az ott állomásozó csapatok részére kell biztosítani a szolgáltatást.

A katonai támogató szektor nem csak a legjövedelmezőbb és a legszélesebb tevékenységi kört öleli fel, hanem mindemellett a legváltozatosabb alszektorokkal is rendelkezik, amely a volumenéből adódóan az autópálya beruházásoknál alkalmazott alvállalkozói rendszerhez teszi hasonlónvá. A katonai támogató vállalatok ebből a szempontból (is) a multinacionális vállalatokhoz hasonlítanak.

A katonai magánvállalkozásokkal kapcsolatos elemzések általában nem vizsgálják a katonai támogató cégeket, abból kifolyólag, hogy tevékenységük nem tűnik katonai jellegűnek. Singer szerint viszont a fenti vállalatok – bár nem vesznek részt a hadművelet tervezésében vagy végrehajtásában – olyan szükségleteket elégítenek ki, amelyek döntő jelentőségűek a hadműveletek szempontjából, és ugyanúgy ki vannak téve a katonai támadásnak, mint azok a támogató egységek, amelyeknek a munkáját átveszik vagy segítik.

12 lásd: <http://www.mpri.com>

A katonai ellátó vállalatok történetében általában megfigyelhető, hogy miután eredeti tevékenységi körükben vezető szerepre tettek szert, azt a katonai piacra is kiterjesztették, vagy pedig úgy gondolták, hogy ez az a külső terület, ahol a korábban szerzett kereskedelmi tapasztalatukat maximálisan hasznosítani tudják.

A katonai támogató vállalatok egyik problémája, hogy tevékenységük nagy volumene számos esetben visszaélésre ad alkalmat. Az Amerikai Egyesült Államok kormányzatának számvevői által készített kilenc jelentés mindegyike visszaéléseket talált a KBR 2003. december és 2004. december közötti gazdálkodásában, mégpedig az árbecslés, a számlázási rendszer és az alvállalkozói rendszer területén. A túlszámlázások miatt jelenleg is több bűnügyi vizsgálat folyik a cég ellen.

A hidegháború végével átalakuló nemzetközi rendszerben, a nem állami szereplők megjelenésével megszűnt az állam kizárólagos szerepe a nemzetközi politikai viszonyokban. A bukott, a fejlődő és a fejlett államok kormányai, a nemzetközi és regionális szervezetek, és más nem állami szereplők (multinacionális vállalatok, terroriszervezetek stb.) részéről a '90-es években egyre növekvő igény mutatkozott a katonai és biztonsági magánvállalatok szolgáltatásainak igénybevételére. A biztonság vagy erőszak privatizálásának jelensége hosszú távú következményekkel járhat az állam természetére, a legitim kényszer monopóliumának körébe tartozó háború és béke kérdésére, illetve a nemzetközi biztonsági rendszer működésére nézve. Ez a rendkívül széles körű hatás indokolja és szükségessé teszi a katonai magánvállalatok tevékenységének további vizsgálatát.

Végezetül álljon itt egy régi közmondás 21. század eleji adaptációja, mely szerint „A háború túl fontos ahhoz, hogy meghagyjuk a katonai magáncégek vezérigazgatóinak”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Avant, Deborah D. (2005): *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge University Press: Cambridge
- Cooper, Robert (2003): *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-first Century*. Groove Press: New York
- Frigyes Ervin (2001): Magánosítás, katonaság, katonai magánvállalkozások. in: Új Honvédségi Szemle 2001/5. 111–124.
- Schreier, Fred; Caparini, Marina (2005): *Privatising Security: Law Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. DCAF: Geneva
- Singer, Peter W. (2003.): *Corporate Warriors The Rise of the Privatized Military Industry*. Cornell University Press: Ithacka & London
- Sköns, Elisabeth; Surry, Eamon (2005): Arms production. in: SIPRI Yearbook 2005, Oxford University Press; 383–404.

Farkasné Zádeczky Ibolya

A katona hatékony felkészítéséről

Hozzászólásomra készülve áttanulmányoztam a plenáris előadások téziseit, a Hadtudomány legutóbbi számait, különösen dr. Deák János vezérezredes publikációját napjaink és a jövő háborújáról.

A jövő haderejével, a Magyar Honvédséggel szemben támasztott követelményekből adódik, hogy igen sokrétű, magas színvonalú kiképzésben, felkészítésben kell részesíteni a személyi állományt. *„A változások azt mutatják, hogy a jövőben létszámában kisebb, de felszereltségben, kiképzettségben jóval magasabb fokon álló haderőre lesz szükség”* – vonja le a következtetést Deák János a 2003. évi második Öböl-háború tapasztalatait alapján.¹

A magas fokú kiképzettséggel egyetértve tegyük fel a kérdést: *milyenek legyenek a katonák, milyen tulajdonságokkal rendelkezzenek, azaz milyen emberek legyenek?*

Havril András vezérezredes, a Magyar Honvédség vezérkari főnöke egy interjúban így fogalmazott: *„Mindenki keresse saját szolgálati helyén azokat a lehetőségeket, amelyekkel egy új szellemű, magabiztos, erős szakmai alapokon álló hadsereget építhetünk. ... Elvárom minden parancsnoktól, szakmai előljárótól, hogy érezze saját felelősségét, segítse ezt a folyamatot, érzékenyen reagáljon a felvetett problémákra. Teremtse olyan alkotó légkört, amelyben a közös gondolkodás, útkeresés természetes, és beépül a mindennapi szolgálati életbe. Ugyanezt várom el minden szinten a döntés-előkészítésben szerepet játszó szervezetektől és szakemberektől is. Mindenki legyen tudatában saját felelősségének. Felelős gondolkodást, őszinteséget, alkotó útkeresést várok. Egy minőségében megújuló, öntudatos hadsereg határozott lépését abba az irányba, hogy megfeleljen a huszonegyedik század elvárásainak.”*²

Szabó János professzor 2005. október 17-én az MTV 1 Dokuzóna műsorában beszélt arról, mikor tudja a katona leghatékonyabban alkalmazni ismereteit, teljesíteni harci feladatát, amely adott esetben az ellenséges élőerő semlegesítését, megölését is

1 Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. In: Hadtudomány, 2005/1. 39. old.

2 Vastagh László: Párbeszéd tabuk nélkül. In: Magyar Honvéd, XVI. évfolyam, 39. sz. 2005. szeptember 30. 8. old.

magában foglalhatja. Szerinte a katona „hatékonyságának” feltétele a fegyelmezett-sége, mégpedig a nagyfokú fegyelme, önfegyelme, azért, hogy érzelmei, indulatai ne ragadják el, azokon tudjon uralkodni. E műsorban Szabó János és beszélgetőtársai (Baló György, dr. Deák Péter) rámutattak arra az ellentmondásra, ami a háború elutasítása, és a társadalom hétköznapi erőszakszintje között feszül, gondoljunk a military divatra, a futball huliganizmusra, az akciófilmek közkedveltségére, vagy azon sportok népszerűségére, amelyek az erő kultuszát ápolják.

De nem ez az egyetlen ellentmondás a háború, a haderő alkalmazása kapcsán. A fegyverek fejlődésével, hatótávolságuk növekedésével együtt járt, hogy a katonák egyre nagyobb hányada nem került közvetlen kapcsolatba az ellenséggel, nem kell szembesülnie munkája „végeredményével”. Milyen hatással van ez a katonákra? Könnyebb-e úgy ölni, hogy nem kell szembesülni az áldozatokkal? Ha könnyebb, miként fogja vissza magát a katona a harc hevében? És hogyan folytatja tovább az életét?

Ellentmondás van abban is, hogy a társadalom egyik oldalról minél hatékonyabb, precízebb fegyvereket fejleszt ki, de ezeket saját területétől minél távolabb akarja alkalmazni, megalkotva a „kontaktus nélküli háború” fogalmát, egyrészt azért, hogy ne a saját területét rombolja le, másrészt, azért is, hogy ne is lássa a maga valóságában a pusztítást. Ugyanúgy nem akarja látni, mint ahogyan ma civilizációinkban az emberek nagy többsége nem oltaná ki egyetlen állatnak sem az életét, de nyugodt lélekkel megveszi a boltban, a hentesnél a húst, majd elkészíti és megeszi.

Ellentmondásosan viszonyul a társadalom a veszteség kérdéséhez is, erre jó példa ma Irak. 2005. október 25-én jelentették be, hogy meghalt a 2000. amerikai katona – emlékezett meg Bush elnök az amerikai áldozatokról. De kevesebb szó esik az iraki polgári áldozatokról, akiknek számáról becslések, rendkívül eltérő adatok látnak napvilágot, 30 ezertől negyedmillióig. Látjuk, hogy még a legalacsonyabb szám is tizenötszöröse az amerikai halottakénak, a nyugati médiában azonban még tizenötöd rész figyelem sem esik rájuk.

Nincs messze az idő, amikor újabb lehetőség kínálkozik a saját katona megóvására, ezzel egyidejűleg egy újabb áttétel, a robot, iktatódik be a katona és a halott ellenség közé. Már ma is jelen vannak a robotok a harcmezőn, de a Pentagon „Future Combat System” programja szerint 10 éven belül el kell terjeszteni a robotokat az amerikai hadseregben.³ Egyelőre még emberi felügyelettel működik a robotkatona, de a kísértés az önállóan tevékenykedő – és esetenként gyilkoló – gép megteremtésére óriási. A mesterséges értelem kifejlesztésében nagy a haladás, tehát már a nem is olyan távoli jövőben erkölcsi problémák sokaságával fognak szembesülni a hús-vér emberek és katonák.

Látjuk tehát, hogy nincs könnyű dolga a ma emberének, a ma katonájának, és különösen nincs könnyű dolga azoknak, akik kiképzik, felkészítik a katonákat. *Mi legyen a felkészítés alapelve?* Hogyan tekintsünk a katonai szolgálatra? Miként változik az önkéntes haderőre történő áttétel után a társadalom és a haderő viszonya? A Zrínyi

3 Pósa Tibor: Mechanikus parancs. In: Magyar Nemzet, 2005. március 5. 31. old.

Egyetem két tanára, dr. Bolgár Judit és dr. Szternák György A válságreakáló műveletek végrehajtására történő felkészítés című cikkükben leszögezik: „A katona nem lehet csak a piaci megfontolások tárgya, hiszen esetenként az életét is kockáztatja, amikor feladatot teljesít. Ez ugyanazokat a magatartásformákat feltételezi a katonáknál, amelyek már évszázadokkal korábban is megvoltak: fegyelem, áldozatkészség, bajtársiasság, stb.”⁴

Fegyelem, fegyelmezettség, áldozatkészség, bajtársiasság, felelősségérzet, felelős gondolkodás, érzékenység, őszinteség... Ezek azok a jellemvonások, tulajdonságok, amelyeket a teljesség igénye nélkül kiválasztott megnyilatkozások szerzői nélkülözhetetlennek tartanak – sok egyéb mellett, természetesen – a katonai pályán való helytállás szempontjából.

Mindebből következik, hogy a ma katonáját rendkívül sokrétű felkészítésben kell részesíteni, amelyben jelentős szerepet kell kapniuk a társadalomtudományoknak is. Ezek sorából nem szabad kimaradni a hadtörténelem, a filozófia, a katona etika, a vezetéselmélet, a pszichológia, szociológia mellett a pedagógiának, katonapedagógiának sem, hiszen az előbb kiemelt jellemvonások, tulajdonságok kialakítása, elmélyítése, fejlesztése pedagógiai módszerekkel, eszközökkel lehetséges.

A 21. század kihívásai nem csupán a katonával, a haderővel szemben támasztanak egyre nagyobb követelményeket, hanem az egész társadalomra is, egyénenként és összességében is, nagyobb és növekvő felelősséget rónak az ország sorsának meghatározásában, a haderő alkalmazásában. A demokráciák felelős és autonóm állampolgára a kor kérdései elől nem térhet ki, kötelességeit teljesítenie, jogait felelősen gyakorolnia kell!

⁴ Dr. Bolgár Judit – Dr. Szternák György: A válságreakáló műveletek végrehajtására történő felkészítés. In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2005. IX. évfolyam, 2. szám, 81. old.

Mezey Gyula

Egy gyors testületi döntéshozatalt támogató szakértői rendszerről

Az általam tervezett „Baleset–2005” baleseti döntéstámogató rendszer alapvetően a műszaki balesetek, tüzesetek, környezet szennyezések, katasztrófák (továbbiakban: baleset) és az azok hatásai elleni védekezés (továbbiakban: védekezés) bevetési döntéstámogatását szolgálja, amennyiben a védekezéshez az erő- és eszközszükségletek szisztematikus meghatározásának szoftveres támogatását adja. Összhangba hozza a helyszínen védekező kárhely-parancsnok és a távoli központban levő, a védekezést irányító döntéshozó testület álláspontját, a különböző együttműködő szakmák egyetlen közös helyzetképét alakítja ki.

Mindezt gyorsan hozza létre, akkor, amikor még kevés és töredékes információ áll csak rendelkezésre. A múlt eseményeire támaszkodó szakértői tudásbázisra támaszkodva felsorolja a szükséges ellenőrzési szempontokat fontossági sorrendben és segíti a veszélyhelyzeti terv, vagy a megtörtént baleset és a védekezési körülmények szisztematikus elemzését. Emellett segítséget ad (előzetesen és/vagy utólagosan) a baleseti helyzetek és védekezés (belső, illetve hatósági) vizsgálatához is.

A fenti felhasználói célt az alábbi három program együttese valósítja meg:

1. Baleseti helyzet-jellemzéshez erő- és eszközigények szisztematikus meghatározásának céljából ellenőrző-lista készítő program.
2. Baleseti védekezés döntéstámogatásához eseményfa és ellenőrző-lista készítő program.
3. Védekezési erő- és eszközelemző és bevetési adatlap-készítő program.

A szakértői rendszer válaszáideje megfelelő, mivel a szokásos, kereskedelmi forgalomban beszerezhető hardvert használja, és éppen emiatt elérhető árú.

Fenti programcsomag rendszertervét önállóan elkészítettem, a szoftvernek európai elterjesztés céljára való bevizsgálása az EU Interreg III C WG 3 keretében folyamatban van. A programokat Gyimóthy Géza, a programterveket dr. Karap Géza készítették, közös tulajdonú (1/3–1/3–1/3) rendszerünk szerzői jogvédelem alatt áll.

A szakértői rendszer tudásbázisát (mintegy 100 000 jelentésre, esetpéldára támaszkodva) dr. Karap Géza építette fel, ami végső fokon esetpélda-alapú. A tudás-

bázis végül több modellben testesül meg. Az egyes modelleket, amelyek hierarchikus kategória-rendszerek, az automatikus osztályozás általam kialakított módszerét alkalmazva („DBC” program, Mezey–Lévai: Adatbázis-elemek automatikus osztályozása, Bp. Akadémiai Kiadó 1988) állította elő dr. Karap Géza. A kapott pre-koordinált osztályozás a későbbiekben taníthatóvá alakítható, azaz poszt-koordinált osztályozás is igény szerint kifejleszthető. A szakértői rendszer kifejlesztéséhez egyáltalán nem használtunk keretrendszert (shell).

A rendszer modelljeinek egyik fajtája a káresetek helyzetleírására alkalmas ún. „helyzet-fa”. A ténylegesen tapasztalt helyzetek sokaságának prekoordinált osztályozására alkalmas csoportosító szempontok a fa szögpontjai. A program a helyzet-kategóriákat nem fa, hanem képernyő-táblázatból kiválasztásos menü formájában strukturálva ábrázolja.

A modellek másik fajtája a ténylegesen megtörtént védekezések jellemző kategóriáit mutatja be az ún. „esemény-fa”, az ágaihoz rendelt kockázatokkal együtt. A program a cselekvési alternatívákat sem fa, hanem képernyő-táblázatból kiválasztásos menü formájába strukturáltan ábrázolja.

A tapasztalat szerint sikeres válaszureagálások esetpéldáit figyelembe véve a program megjelöli a konkrét helyzetben legkevésbé kockázatos, általa tanácsolt alternatívát.

A baleseti védekezés döntéstámogatása azt jelenti, hogy a 2. program először egy, a tapasztalat szerinti, mindegyik szóba jövő alternatívát átfogó általános eseményfát állít fel. Ebből ezután egy, a konkrét helyzet jellemzésének megfelelően leszabott eseményfa készül. Ez az ún. leszabott eseményfa automatikusan készülhet, mivel mind az általános eseményfa adatait, mind a konkrét helyzetet jellemző adatokat az 1. program a 2. program bemenetére átadja.

A 2. programban szereplő szakértői ismeret (pl. a tárolt szakfeladat-rend) alapján az 1. program tanácsot ad a konkrét helyzetben javasolt védelmi intézkedésekre. Ezt a javaslatot a kárparancsnok természetesen felülbíráhatja.

A 3. program a parancsnok által megválasztott intézkedések végrehajtásához szükséges erő- és eszközfajtákat és annak mennyiségét – jogszabályi normákat figyelembe véve – kalkulálja ki és ennek alapján bevetési adatlapot készít.

Hordozható számítógépen az űrlapokat a helyszínen bejelölve a kárparancsnok döntése számítógépes támogatásban részesül. Mindhárom program mind a központilag, mind a decentralizáltan hozott döntések esetében, akár éles helyzetben és kiképzés során a védelmi tervek készítésében, válságdöntések oktatásában is alkalmazható.

Alkalmazását *javasolom* a ZMNE-n 2006-ban kialakításra kerülő Válság- és konfliktuskezelő oktató- és kutató központban, a BM Védelmi Hivatalában, az OKF-en. A kezelhető balesetek köre kiterjeszthető további válságdöntések (pl. a befogadó nemzeti támogatás, a járványügy, stb.) területeire is.

Kiss Kálmánné

A háború és a hadviselés politikatudományi kérdéseiről

A konferencia témája, s ehhez kapcsolódóan a címben megfogalmazott kérdésfelvetés kicsit zavarba ejtő, mivel a politikaelmélet nem foglalkozik igazán a katonai erő alkalmazásával, ennek technikai, stratégiai oldalát más szaktudományok művelik, a biztonságpolitikai vetület pedig mindenekelőtt a szaktanszék hatáskörébe tartozik. Maga háború kérdése is csak közvetetten tartalmaz olyan problémákat, amelyek a politikatudományok kutatási területét alkotják. Van azonban a témának közvetetten egy olyan aspektusa, ami nemcsak foglalkoztatja ezen tudomány művelőit, de számos olyan kérdést érint, aminek megválaszolása nélkül a politikatudomány korszerűségéről nem is beszélhetnénk. Ezek a kérdések mindenekelőtt a 21. század elejének megváltozott társadalmával függenek össze, és ennek a megváltozott társadalomnak a politikai viszonyait, folyamatait, a nemzetközi rendszert érintik elsősorban. *A háború és a hadviselés ezeken a megváltozott viszonyokon keresztül lehet tárgya a politikatudományi elemzéseknek*, elsősorban a biztonság, a konfliktus, a konfliktuskezelés, a haderő felhasználásának politikai döntésmechanizmusa oldaláról – ami persze érintkezik a biztonságpolitikai tanszék kutatási területével.

A 21. század elejére átalakult, és folyamatosan mozgásban lévő társadalom modelljeit, folyamatait, konfliktusait a társadalomtudományok széles köre vizsgálja. Azt hiszem, nem rugaszkodok el nagyon a valóságtól, ha azt mondom, hogy a társadalomtudományok jelentős része éppen ebben az átalakulási folyamatban kénytelen felülvizsgálni régi kategóriát, fogalmait, modelljeit, terminológiáját, és sok esetben újraalapozni az adott tudomány épületét.

Átalakuló világunkban még szembetűnőbbé válik a tudományok, s így a társadalomtudományok differenciálódása és integrálódása, új tudományterületek, határtudományok kialakulása, és egyes tudományok tekintetében az egymásba áthatolás, ami elsősorban, de nem kizárólagosan módszertani síkon megy végbe. Új diszciplínák és új terminológiák jönnek létre, ami nemcsak az egyre differenciálódó valóságból fakad, hanem a korszakváltással kapcsolatosan mindenekelőtt az informatika alkalmazásából és a két vagy több tudomány határán kialakuló határtudomány kuta-

tási területének kiszélesedéséből. Ezt azért tartom fontosnak leszögezni, mert minden tudománynak megvannak azok az aspektusai, amelyek alapján az egységes valóság különböző oldalairól, jelenségeiről és összefüggéseiről adhat új ismereteket.

A konferenciára elkészített tanulmány mindenekelőtt a globalizációval, és a mellette szükségképpen végbemenő fragmentálódással, a regionális integrációkkal foglalkozik. Elsősorban azzal, hogy e folyamat miképpen rendezte át a modern társadalmat és a nemzetközi rendszert egyaránt, hogyan változott meg azoknak a klasszikus kategóriáknak a tartalma, mint a demokrácia, szuverenitás, legitimáció, hogyan alakulnak világunkban az erőviszonyok, a szegénység és a gazdagság, és mindezek hogyan befolyásolják a haderő felhasználását. Természetesen a globalizációval kapcsolatban első helyre kívánczik azoknak a jövőre vonatkozó tematikáknak a felvázolása, amelyek a szakirodalomban az utóbbi években láttak napvilágot az új világrend, a várható konfliktusok, biztonsági kockázatok tekintetében. A mennyiségi korlátozás nem teszi lehetővé a teljes tanulmány prezentálását, ezért ebben a rövidített változatban csak a kifejezett politikaelméleti dilemmákat érinti. A tanulmány összefüggő változata a *Társadalom és Honvédelem* című folyóiratban lesz olvasható. Ahhoz azonban, hogy megváltozott világunk politikai folyamatairól, ezeknek összefüggéseiről a jelen és a jövő várható konfliktusaival és a katonai szférával, elmélkedni tudjunk, hacsak néhány gondolatban is, de szükséges felvillantani az új világrend és a globalizáció néhány markáns jelenségét.

„A Szép új világ”

*„Győzött a demokrácia. Győzött a szabad piacgazdaság rendszere. De e nagy ideológiai győzelem után végül is mi az, amiben hiszünk...?”*¹ Zbigniew Brzezinski, amerikai politikusnak 1990 végén a Georgetown egyetemen tartott előadásából idézett mondat egyértelműen utal arra a dilemmára, ami kialakult a Szovjetunió szétesése, a kelet-európai blokk megszűnése után. A szakirodalomban és a napi politika színterén évek óta folyik a vita arról, hogy *mi történt a világgal a bipoláris világrendszer megszűnése után*. A kelet-közép-európai fordulat szoros összefüggésben az európai és más földrészekén végbement változásokkal, fontossá tette az elmélyültebb foglalkozást az átalakuló világpolitikai erőviszonyokkal és értékekkel, a globalizációval, és ennek kísérő jelenségeként felerősödő regionalizmussal, a nemzetállam csökkenő – sokak által több aspektusból is megkérdőjelezhető – szerepével, a tradicionális eszmék leértékelődésének okaival, a minőségileg új szakaszába érkezett világ problémáival. A visszájára forduló világ ellentmondásait jól érzékelteti az a megállapítás, hogy *„Beléptünk a planetáris korba, de ez még annak csak vaskorszaka. A fajok, a vallások, az ideológiák gyűlölet-törvényei háborúkhöz, pusztításokhoz, mások megvetéséhez sodornak bennünket. Bár egymáshoz kötődünk, de mégis ellenségei maradtunk egymásnak.”*²

1 Idézi Hankiss Elemér: Válságban az európai civilizáció. Mozgó Világ, 1996. 10. sz. 49. p.

2 Idézi Marton Imre: Nyugat-Európa az átrendeződő világrendszer szorításában. Eszmélet, 1991. 9–10. sz. 187. p.

A hidegháború megszűnése az a kiindulópont, amely meghatározza a különböző állásfoglalásokban a szóba jöhető alternatívákat, a következő évtizedek kihívásait determináló tényezőkné a definiálását. A világot, az emberiséget nyugtalanító kérdéseket szükségképpen úgy tekinthetjük, mint amelyekben századunk út választásainak feltételrendszere fejeződik ki. Az 1989. utáni helyzet általános tételének tekinthető a *The Economist* megállapítása, hogy a „...hidegháborús hadviselés fagyos egyértelműsége a béke ködösségének adta át a helyét”.

A különböző állásfoglalásokban nyomot hagyott, hogy a „létező szocializmus” bukása után kialakult eufóriát véres katasztrófák váltották fel, és a győztesek „már nem képesek helyretenni a világot”.³ Mindez együtt járt azzal, hogy az 1980-as és 90-es évek változásait sok elemző olyan folyamatként értékeli, amely már túlmutat a nagyhatalmi ellentéteken, az erőegyensúly elméletén és a „vagy-vagy” gondolkodáson.

A világhatalmi viszonyok korszakos átrendeződésének, a világpolitikai trendek változásának legjobb metaforája az angol történész Eric Hobsbawn kifejezése a „rövid 20. századról”, amely után a korábbi évszázadok történelmi korszakhatáraihoz hasonlítható fordulópont következett az emberiség életében.⁴ Kétségtelen tény, hogy a bekövetkezett változások új tartalmat és értelmezést adtak nemcsak a biztonság, a biztonságpolitikának, a nemzetközi viszonyok rendszerének, hanem magának a demokráciának, a demokratikus döntéshozatalnak, és ezzel összefüggésben az olyan klasszikus politikaelméleti fogalmaknak, mint a szuverenitás vagy a legitimitáció. Ugyanakkor megváltoztatták a katonai erő szerepéről, felhasználásáról, a legitim erőszak alkalmazásáról kialakított addigi nézeteinket, átrendezték a politikai és katonai stratégiákat. Nem kétséges, hogy a hidegháború korszakában kialakult sémákkal már nem lehet megérteni az új fejlődési pályára lépett emberiség gondjait, a globalizáció és regionalizáció által meghatározott 21. század fejlődési irányait.

Paradigmatikus értékű szempontokkal gazdagítják a 21. század jövőképét, illetve az átalakuló világunk sajátosságainak elemzését azok a szerzők, akik a kialakuló konfliktusok jellemzése mellett fontos filozófiai tényezőkre is ráirányítják a figyelmet. Ugyanis egyre nagyobb szerepet kap az emberiség perspektíváinak megítélésében az európai civilizációt ért kihívás hangsúlyozása, az emberközpontú világba vetett hit megrendülése, a haladás eszményének ártértékelése, valamint az, hogy a világban megjelenő új kihívásokat a demokratikus politikai rendszerek tudják-e kezelni, vagy nem.⁵ Növekvő jelentőségű kérdésnek bizonyul a szegénység és a gazdagság problémájára adandó válasz, a társadalom dezintegrálódása és az azzal összefüggő terrorisztikus jelenségek, a globalizáció, a háború és a politika viszonyának átrendeződése, a dekolonizációs folyamatban függetlenné vált országok modernizációs krízisei, a szuverenitás, a biztonság és biztonságpolitika értelmezése az

3 A cikk olvasható: Valóság, 1998. 4. sz. 13. p.

4 Erről bővebben Lévai Imre: Kapitalizmusok összecsapása és a világrend átalakulása? Külügyi Szemle, 2002. 3. sz. 108–134. p.

5 Ralf Dahrendorf: Egy új rend nyomában. Előadások a szabadság politikájáról a 21. században. Budapest, Napvilág Kiadó, 2004. 94–116. p.

integráció folyamatában, a nemzetközi intézményrendszer megváltozott szerepe, az információs társadalom értelmezése, a modernizáció és az integráció, a különböző társadalmakat érintő globális kihívások elemzése.⁶

A fenti kérdések, és az ezekre adandó válaszok, alternatívák, jelentős átértékelést hoztak a fejlődés kategória értelmezésének: a társadalmi haladást már korántsem egyértelműen azonosíthatjuk azzal az úttal, ami az emberi boldogulás, a szabadság birodalmába visz. A technikai civilizáció és emberi kultúra felvilágosodáskori szakadása napjainkban még egyértelműbbé válik, az átrendeződött világ az eddigieknél még tragikusabban produkálja az egyenlőtlenséget, a konfliktusokat, amelyek a fejlődéssel együtt globalizálódnak.

Még túl sem jutottunk azonban azokon a megrázkódtatásokon, amit a bipoláris rend felbomlása, a globalizáció folyamatának kibontakozása jelentett, ismét *szembe kellett nézni egy olyan fordulattal*, ami természetesen a korszakváltásból adódóan az új biztonsági kockázatok egyik jelentős elemét képezte: ez a *terrorizmus, és ennek hatása világpolitikára*. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás, ami választóvonalat húzott Amerika és Európa között, olyan következmények sorozatát indította el, és produkálhatja még a közeljövőben is, ami a hatalmi erőviszonyokat, ezen keresztül a biztonsági környezetet, a külpolitikát és a nemzetközi jogot ismét átrendezni látszik.⁷

Politikaelméleti dilemmák

A megváltozott világban jelentős átalakuláson ment keresztül a politikai szféra egésze: megváltozott és eltolódott a nemzetállamok⁸ és a nemzetközi szervezetek terrénuma és kompetenciája, egyértelművé vált a globális gazdaság politikai kontroljának hiánya, áttematizálódtak a politikai folyamatok, s mindezek nem hagyták érintetlenül a politikai intézményrendszert sem.

A változások komplexitása a vizsgálódásnak, elemzésnek számtalan lehetőségét jelöli ki a politikaelmélet számára. Azonban, ha azokat az elméleti problémákat kívánjuk a védelmi szférával összefüggésben vizsgálat tárgyává tenni, amelyeket a 21. század elejére kialakult nemzetközi viszonyok, és ebből adódóan az egyes államokon belüli jelentős változások indukáltak, akkor témánk szempontjából döntően három aspektus kínálkozik. Mindenek előtt a nemzetközi rendszer aszimmetriájából következő jelenségek jelentik az egyik; a nemzetállamok megváltozott szerepe, a szuverenitás csökkenése a másik; a nemzetközi szervezetek és integrációk döntési mechanizmusai jelentik a harmadik aspektust, amelyeket vázlatosan szeretnék bemutatni.

6 Ezekről a problémákról lásd Rostoványi Zsolt: *Civilizációk a civilizáció ellen? A hidegháború utáni nemzetközi rendszer antinómiái*. Külügyi Szemle, 2002. 1. sz. 49. p., Segesváry Viktor: *A nyugati civilizáció ezredvégi válsága. Valóság*, 0994. 10. sz. 1–15. p. Száraz Enikő: *A biztonság új dimenziói*. Külügyi Szemle, 2003. nyár. 199–223. p.

7 Michael Ehrke: *Az iraki háború után: egypólusúság és globalizáció*. I.n.: *Az új világrend az iraki háború után*. Friedrich Ebert Alapítvány budapesti képviselőének időszakos kiadványa. Első füzet, 2003. 3–15. p.

8 Bíró Béla: *A nemzet mítoszai*. Politikatudományi Szemle, 2004. 1–2. sz. 223–233. p.

Nemzetközi rendszer

A globális gazdaság kiszámíthatatlan hatásai és politikai kontroljának hiánya mellett ide tartoznak elsősorban azok a konfliktusok, amelyek a fejlett és fejletlen világ között húzódnak meg, az elszegényedés és migráció, az ún. „bukott államok” problémája, az instabil államok, a fenyegetettséget jelentő „haramia államok”, a nemzetközi terrorizmus és a többi biztonságpolitikai kockázatot jelentő veszélyforrás. Ezeknek a megoldása, pontosabban a kezelése széles nemzetközi összefogást igényel, természetesen a konfliktus jellegéből adódóan. Ami ebből igazán dilemmát jelent az a kompetencia kérdése, az, hogy nem létezik és nem is létezhet a világon egy autoritás, amely végső igazságokat kimondhatná, a nemzetközi jog nem rendelkezik valóságos szankciókkal és kikényszeríthetőséggel, az ENSZ döntéseit és a béketeremtéssel kapcsolatos műveleteit tekintve az utóbbi évtizedekben, a siker felemás.

Az USA kül- és biztonságpolitikai koncepciója és főleg gyakorlata ennek a helyzetnek megfelelően változik, amit a nemzetközi rendszer megváltozása mellett elsősorban az a fenyegetés váltott ki, amit 2001. szeptember 11-e jelentett, s amit másképpen értékelt az USA és Európa. Egyrészt a NATO egyre kevésbé jelenti az Egyesült Államok számára a konfliktusmegoldás egyetlen módját és eszközét, hiszen katonai képességeket tekintve Európa messze lemarad az USA mögött. És miután katonailag hegemon helyzetben van, önállóan is felhatalmazva érzi magát a beavatkozásra, amennyiben „preventív háborúról” van szó. „Az amerikai felfogás szerint ugyanis a demokratikus legitimáció egyetlen lehetséges forrása a szavazóurna. Az ENSZ valójában nem demokratikusan választott intézmény, működése az államok szuverenitásán alapul, de anélkül, hogy bárki vizsgálná ennek a szuverenitásnak a jogszerűségét.”⁹ Természetesen az iraki háborúval kapcsolatosan már a preventív háború kategóriája is problémát jelent, a fent említett autoritás hiányában. Ennek a problémának az irodalma messze múltba nyúlik, és Kant az, aki ezt a legélesebben veti fel, de a kanti megoldás is visszavezet az autoritás kérdéséhez. Egyébként, ha nem is ennyire élesen, de már a koszovói háború is egyfajta lépés volt ebbe az irányba, ám ott nem egy állam, hanem egy szervezet volt a háború elindítója.

Hasonló problémába ütközünk a „bukott államok” kérdésének megoldásánál is. Az államkudarckok jelentette fenyegetés napjainkban növekvő figyelmet kap az elemzők és a döntéshozók részéről egyaránt. A „bukott államok” a külvilág számára a kiszámíthatatlanság forrását jelentik, amiért ilyen esetekben a nemzetközi közösség csak a beavatkozással élhet. Az adott állam irányítására egy bizonyos ideig nemzetközi közösség felhatalmazása útján kerül sor, de itt megint felvethető a kérdés, hogy mennyiben legitim ez a felhatalmazás.¹⁰

Szintén a nemzetközi rendszer aszimmetriája az oka annak, hogy a kilencvenes évek után az európai és amerikai kapcsolatok lazulni látszanak, sőt Európában kitapintható valamiféle Amerika-ellenesség, Amerikában pedig egy Európa-ellenesség.

9 Francis Fukuyama: A világ túlértékeli az amerikai imperializmust. HVG, 2004. február 28. 43. p.

10 Marton Péter: Államkudarckok: Út a kooperatív fenyegetéscsökkentés felé? Külügyi Szemle, 2004. 3–4. sz. 132.p.

„Alig tizenkét évvel ezelőtt még úgy tűnt: az a tény, hogy Amerika a világnak immár egyetlen szuperhatalma, nem más, mint a transzatlanti politikai kultúra diadala és a világrend fő garanciája. Mára éppen ez a túlhatalom változott vádponttá. Amerika úgynevezett „unilateralizmusa” szeptember 11-e óta nem védi, hanem inkább fenyegeti a világrendet.”¹¹ A Haraszi által idézett gondolat ugyan nem hivatalos állásfoglalás, de nem is egyedi. Hasonlóképpen nem általános véleményt fejt ki nagy port felvert könyvében Emmanuel Todd, aki szerint „Amerika első számú félelme Európa, nem véletlen, hogy jó ideje Európa megosztására törekszik.”¹²

Az európai-amerikai kapcsolatok lazulása mindenekelőtt a bipoláris világ felbomlására vezethető vissza. Arra, hogy a politikai-katonai téren két szuperhatalom helyébe Amerika mellé egy olyan Európai Unió lépett, amely a konfliktusok tárgyalásos módjában, a konszenzuskeresésben, a gazdaság felfejlesztésében és a béke megteremtésében érdekelt, azzal együtt, hogy a világpolitikai helyzet nem igazán békés, és a konkrét konfliktus nem mindig tesz lehetővé békés megoldást. A konfliktusok kezelése, rendezése, természetesen a nemzetközi közösség feladata, azonban a fegyveres konfliktusok megoldása elsősorban az USA-ra marad, aminek többnyire a katonai képességekben mutatkozó különbség is oka, amellett, hogy a beavatkozás kérdésében – elsősorban 2001. szeptembere óta – különbségek mutatkoznak az amerikai és az Európai Unió politikája között.

A NATO kelet-európai bővítése az európai szövetségesek katonai képességeit még inkább csökkentette, s ha a katonai kiadásokat összevetjük, akkor jelenleg ez a tendencia hosszabb távon látszik érvényesülni. A katonai kiadások tekintetében egyébként „...hallgatólagos megállapodás alapján az Egyesült Államok a hidegháború alatt mindig magasabb védelmi költségvetéssel dolgozott, mint az európaiak...”¹³ A NATO-ban is feszültségek keletkeztek az Egyesült Államok és az európai szövetségesek – elsősorban a németek és franciák – között. Az iraki kérdéssel kapcsolatos viták mellett több más fontos politikai területen is különböző álláspontot képviseltek. „...többek között az európai – amerikai ellentétek a Kubába szállított taliban hadifoglyokkal való bánásmódot illetően, a Nemzetközi Büntetőbíróság körüli viták, Az ENSZ-ben folyó a kínzás elleni konvenció kiegészítő jegyzőkönyvével kapcsolatban, valamint – és ez talán a legkényesebb ügy – a „prevenció” stratégiája körüli vita a tömegpusztító fegyverek elterjedését megelőzendő, ahogyan azt az USA Irak esetében alkalmazta.”¹⁴

Nemzeti szuverenitás csökkenése

A globalizációkból egyértelműen adódik a nemzetállamok szuverenitásának beszűkülése. Ez persze igaz az integrációba bekapcsolódott államok vonatkozásában is, azonban itt a szuverenitáscsökkenés lényegesen kiszámíthatóbb és előnyöket is

11 Haraszi Miklós: Európa – Amerika. Transzatlanti hasadás? Rubicon, 2003. 3–4. sz.

12 Népszabadság, 2003. július 21. A hanyatló birodalom kapkodása

13 Magyarics Tamás: Amerika Európában. Áldás vagy átok? Rubicon, 2003. 2–4. sz. 45. p.

14 Peter Schmidt: A NATO jövője az iraki válság jegyében – viták, funkciók és foratókönyvek. I.n.: Az új világrend az iraki háború után...i.m. 17. p.

jelentő módon történik. „Minél inkább függ egy nemzetállam a többi országtól, annál kisebb a mozgásteret döntéseiben, de facto annál kevésbé szuverén, annál kevésbé lehet önálló politikája.”¹⁵ A demokratikus berendezkedésű nemzetállamok tekintetében ez egyben azt is jelenti, hogy maga a politikai közösség szorul ki a döntések egy részéből. Ez viszont azt eredményezi, hogy mivel az állam működését egyre kevésbé kérheti számon a csökkent autonómiájú kormányzatokon, így a fellépő bizonytalanság mellett jellemző lesz a politikától való elfordulás. „A gazdasági, biztonsági és világpolitikai interdependencia az állampolgároknak a demokrácia hatékonyságába vetett hitét csorbíthatja.”¹⁶ Az államok hatalomvesztésének legfontosabb okai között említhetjük a gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlődését, ami lehetetlenné teszi „javak és gondolatok áramlásának” nemzetállami kontrolját. Ide tartozik a transznacionális vállalatok terjeszkedése, valamint az a tény, hogy a védelem, a kommunikáció a gazdasági tervezés hatékonysági vagy sok esetben politikai okokból kerül nemzetközi ellenőrzés alá, és végül a már említett szupranacionális és nemzetközi szerveződések miatt adják fel az államok szuverenitásuk egy részét. Mindezek a folyamatok megkérdőjelezik a demokratikusan választott kormányok cselekvési területén kívül eső döntések valóságos legitimitását, és jelentősen csökkentik a társadalmi kohéziót. Mindezen problémák megoldására sokan világtársadalomról, világkormányról beszélnek, azonban ennek egyelőre nem látszik a közeleli realitása.

Fentiekkel kapcsolatosan igen érdekes Pokol Béla fejtegetése, aki a gazdasági racionalitás működését vizsgálva többek között azt a következtetést vonja le, hogy a második világháború után a fejlett országok, mint centrum, a periféria országait zsákmányolták ki az egyenlőtlen cserével, megteremtve a centrumországok legszegényebb rétegei részére is a jobb életszínvonalat. A globális tőke működése azonban „...lassanként eltünteti a centrum munkásságának és dolgozó osztályainak privilegizált helyzetét a periféria „szuper”-kizsákmányolt osztályaihoz képest, és maga a centrum-periféria felosztás is értelmét veszti a globális pénztőke szabad mozgása miatt”.¹⁷

A globalizáció, mint látható, jelentősen beszűkíti az államok mozgásterét, bizonytalanságot idézve elő ez által. S bár a 21. századot sokan a demokrácia évszázadának deklarálták, mára már látható, hogy éppen a demokrácia, a demokratikus döntéshozatal, a szuverenitás és sok esetben a legitimitáció kérdőjeleződik meg a folyamatok végpontján. A jövőre vonatkozóan egymásnak ellentmondó alternatívák születtek és születnek napjainkban is, és csak remélhetjük a dilemmák pozitív feloldását. Ezzel kapcsolatosan meglepő következtetésre jut Immanuel Wallerstein, aki szerint „...egy összeomlás kezdetének vagyunk tanúi, amely a következő évtizedekben fog végbe-menni.”¹⁸ A tudós szerint ennek az összeomlásnak egyik megnyilvánulását képezik a nemzeti-etnikai összecsapások, amelyek már nem valamiféle jövőbeli nemzeti felemelkedés jegyében zajlanak, hanem a félelem jegyében. A félelem pedig abból táplálkozik, hogy elveszítették a reményt, hogy az állam biztonságot jelent számukra.

15 Schwarcz András: Demokrácia és globalizáció. Politikatudományi Szemle, 2003. 1. sz. 63. p.

16 u.o. 64. p.

17 Pokol Béla: Piacosítás és globális uralmi rend. Politikatudományi Szemle, 2004. 3. sz. 5. p.

18 Népszabadság, 2000. március 4. Immanuel Wallerstein: A régi baloldal vége

Integrációk döntési mechanizmusai

Ezt az aspektust mindenekelőtt azért tartom fontosnak, mert a globális világban jelentősen megnőtt a nemzetközi szervezetek, szövetségek, társulások, szupranacionális integrációk száma, akik a nemzetközi kapcsolatok szereplőivé válva vesznek részt a gazdasági és politikai folyamatokban. A globalizáció kísérelőjelenségeként működő interdependencia lehetővé teszi, hogy egy nem politikai jellegű szervezet, intézmény a kölcsönös függés alapján politikai hatást gyakoroljon a legitimen megválasztott kormányokra. Ez azonban nemcsak a kormányok vonatkozásában igaz, mert az „Olyan nem politikai, nem állami szereplők, mint a transznacionális társaságok nem politikai (gazdasági) döntéseket hoznak, azonban ezen az úton mégis politikát csinálnak, befolyásolják az államok közötti kapcsolatokat s ezzel a nemzetközi politikát, alakítják a külpolitika napirendjét”.¹⁹

A globális gazdaság intézményei és más szervezetek áttételesen politikai nyomást gyakorolhatnak legitim szervezetekre is, a gazdasági haszon által vezérelt politikai céljaik elérése érdekében. Ez a jelenség a nemzetállamok vonatkozásában a további szuverenitáscsökkenés mellett, felveti azt a problémát, hogy bizonyos politikai döntések végső kieroszakolójává egy nem legitim szervezet válik. Abszurd esetben akár egy puccs, fegyveres konfliktus vagy háború kiobbantása is bekövetkezhet ilyen politikai presszió alapján. Bár egy szupranacionális integráció rendelkezik tagjai szuverenitásának egy részével, ez azonban nem áll a nemzetközi rendszer összes szereplőjére, mindenekelőtt nem áll a globális gazdaságra.

Ebből a szempontból nem elhanyagolható problémát jelent a Világszervezet, amely a maitól alapvetően eltérő nemzetközi környezetben jött létre, tagjai a szuverén nemzetállamok. Azon tanulmányok egy részében, ahol a világkormányzatról értekeznek, az ENSZ-t jelölik meg, mint erre alkalmas szervezetet. Ennek a technikájáról nem sokat lehet olvasni, de az ENSZ jelenlegi státusát tekintve azonnal több probléma is felmerül. Mindenekelőtt az, hogy az ENSZ tagjai a nemzetállamok felhatalmazása, legitimációja ilyen formán a nemzetállamokhoz kötött, amik azonban már nem fedik le a nemzetközi rendszert. Hogy a Világszervezetnek lehet-e tagja egy tagállamai szuverenitás-darabjával rendelkező szupranacionális integráció, az nemzetközi jogi kérdés, amibe nem szeretnék belemenni. Az azonban valóságosan is problémaként merülhet fel, hogy globalizálódó és regionalizálódó világunkban a nemzetközi politikát, a világ hatalmi egyensúlyát befolyásoló különböző nemzetközi vagy regionális integrációt megvalósító szervezetek jelentős része jelenleg nem integrálható a nemzetállamokhoz hasonló legitimációs elvek alapján a Világszervezetbe. Legalábbis kérdésessé válik, hogy egy-egy ilyen szervezet milyen felhatalmazással venne részt az ENSZ-ben, holott a nemzetközi közösségbe feltétlenül beletartoznak, nem kis súllyal.

Ide kívánczik még az kérdés is, amit Kiss J. László jelez egyik tanulmányában, hogy a 2001. szeptember 11-i terrorcselekmény után érdemes átgondolni a külpoli-

¹⁹ Kiss J. László: A „külpolitika vége?”, avagy a kül- és biztonságpolitika új modellje. *Külgügyi Szemle*, 2002. 1. 10–11. p.

tika globalizálódását. A nemzetközi kapcsolatok elméletében több elmélet képviselői hívják fel a figyelmet a Világtársadalom koncepciójával kapcsolatban arra, hogy „...a hatalom és a terület elválik egymástól, az állam többé nem monolitikus egység, hanem szereplők és funkciók komplexuma. A katonai biztonság elsőségét jelentő „high politics” kérdéseivel szemben az egyes funkcionális részpolitika területek tranzakciói, a „low politics” kérdései kerülnek előtérbe, az államközi viszonyok helyébe az egymással összefonódó társadalmak és gazdaságok funkcionális kapcsolatai lépnek”.²⁰ Ilyen formán nemcsak a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek eltérő funkciója és felhatalmazása jelenti a problémát, hanem a klasszikus értelemben vett állam kategóriáját is szükséges újra értelmezni.

Folytathatnám a problémák és kérdésfelvetések sorát, mert sajnálatos módon a globalizáció által átrendezett világ jelenleg azt mutatja, hogy e folyamat egyik következményeként *a szegények még szegényebbek, a gazdagok még gazdagabbak lesznek*, ami igaz régiókra, államokra és állampolgárookra is. Az információs forradalom áldásai mellett mára kitapinthatóak mindenekelőtt a kulturális és politikai jellegű problémák. Mindezekből következően az államok és a nemzetközi intézményrendszer egyre kevésbé tudják befolyásolni – Dahrendorf szavaival élve – az elszabadult világot.

Az általam felvetett kérdések és dilemmák csak töredékét teszik ki napjaink, s a várható jövő dilemmáinak. Mindenesetre én ezeket tartottam elsődlegesnek, és olyan kérdéseknek, amivel megítélésem szerint a jövőben a politikatudománynak behatóbban kell foglalkozni.

Kiss Zoltán László

A terrorizmus elleni küzdelem szociológiai természetű kihívásai

A jelenleg rendelkezésre álló legfrissebb összefoglaló adatok alapján úgy tűnik, hogy az 1985–88 közötti „csúcsidőszakot”, illetve 1998–2001 közötti relatíve kisebb „kiugrást” leszámítva összességében csökkenő tendenciát mutatott 2002-ig (a döntően a „korlátozott” típushoz tartozó) terrorista akciók számának alakulása a világban. Ugyanakkor USA-beli források alapján úgy tűnik, hogy 2004-től napjainkig ugrásszerűen megnőtt a terrorakciók száma!¹

A terrorista cselekmények *jellegüket, céljaikat, a résztvevők körét és motívációját, az általuk használt eszközöket, kiválasztott helyszínüket és a célpontjaikat, társadalmi-politikai következményeiket*, valamint az általuk indukált állami-politikai válaszlelések *jellegét* tekintve igencsak *különbözőek* lehetnek! Talán a terrorizmus jelenségekörének vizsgálata kapcsán is van érvénye annak a népi bölcsességnek, hogy „az ördög mindig a részletekben rejtezik”, hiszen napjainkban mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi szintű antiterrorista fellépés illetve együttműködés mielőbbi létrehozásáért és hatékony működéséért tevékenykedő szakapparátus és szervezetek munkáját jelentős mértékben megnehezíti, hogy a terrorizmusról szóló cikkek, tanulmányok, könyvek, bizottsági jelentések világszerte fellelhető tömegének dacára még arra a látszólag egyszerű kérdésre sincs egyértelmű, konszenzuson alapuló válasz, hogy végül is *mi a terrorizmus, és melyek a terrorizmus megkülönböztető jegyei?*²

A terrorizmussal összefüggő definíciós problémák egyik legfőbb oka alapvetően az, hogy a fent említett két alapkérdésre adott válasz végső soron *érték-,* következés-

1 A legfrissebb, ámde a korábbi időszakban megszokottól eltérő módszertan alapján számított (Johnson, 2005b) adatok szerint a 2003-ban regisztrált 172-ről 2004-re már 655-re emelkedett a terrorista akciók száma (a 2004-ben elkövetett terrorista akciók közül mintegy 300-at India Kashmir tartományában hajtottak végre a közelmúltban az USA-ban létrehozott National Counter Terrorism Center adatai szerint).

2 Az Alex P. Schmid és Albert J. Jongman (1988) szerzőpáros például több, mint száz terrorizmus-definíciót gyűjtött össze; míg pl. Walter Laqueur (2001), az International Research Council at the Centre for Strategic and International Studies vezetője mintegy három tucat terrorizmus-definíció áttekintése után fogalmazza meg a saját verzióját.

képpen alkalmasint (hatalmi) *érdek-függő*³ – ezért nem csupán általános morális, filozófiai, ideológiai értékek és előfeltevések függvénye, hanem (helytől, időtől, és társadalmi-politikai rendszertől, közegtől és szituációtól függően) igen gyakran kemény stratégiai illetve taktikai politikai-gazdasági hatalmi érdekviszonyokhoz is kötött. Az egyes államok eltérő érdekei pedig alkalmasint a nemzetközi együttműködés lehetőségeit és a terrorizmus elleni együttes fellépés esélyeit is ronthatják, miként ezt a közelmúltban az ENSZ Biztonsági Tanács által életre hívott *Terrorizmus Elleni Tanács* meglehetősen gyenge teljesítménye mutatta.⁴

Egyebek mellett a fent említett tényre vezethető vissza annak az igencsak ambivalens szituációnak a létrejötte, melyben ugyanazon személyiséget, csoportot illetve szervezetet az egyik oldalon mint rettenetes cselekedeteit a köznap ember számára látszólag érthetetlen okokból elkövető vérszomjas terroristát ítélik el⁵, a másik oldalon pedig nemzeti hősként, szabadságharcosként ünneplik.⁶ Mi több, arra is akad példa, hogy egy adott országon belül is tapasztalhatunk egyfajta álszent, képmutató álláspontot mind az állami-politikai vezetés, mind pedig a közvélemény részéről, amikor azok felháborodnak, s tiltakoznak a saját országukban, közvetlen szövetségeseiknél, avagy esetleg az országuk politikai-gazdasági érdekkörébe vont(ként kezelt) országokban a politikai erőszakot alkalmazó terrorista és gerilla csoportok, illetve szervezetek által elkövetett cselekmények brutalitásán, ugyanakkor nem csupán szóban, hanem esetleg anyagilag, fegyverekkel, vagy éppen szakértőkkel is támogatják azokat a gerillamozgalmakat és/vagy terrorista szervezeteket, amelyek ugyanezt a *modus operandi*-t alkalmazzák a világ valamely más országában. Jogosan teszi fel tehát a kérdést Anthony Giddens, angol szociológus: „Mi a különbség egy ‘szabadságharcos’ és egy ‘terrorista’ között? A terroristák és a gerillák kisajátítják maguknak azt a hatalmat, amelyet az állam saját monopóliumának tekint – az erőszakos eszközök felhasználásának jogát politikai célok érdekében.”⁷

A terrorizmus fogalma, általános jellemzői

A magunk részéről az alábbi terrorizmus-definíciót tekintjük a leginkább használhatónak: „Az erőszak szándékos alkalmazása, illetve azzal történő fenyegetés a polgári lakossággal illetve civil célpontokkal szemben meghatározott politikai célok elérése végett.”⁸ Általában azon csoportok, szervezetek illetve államok oldaláról valósul meg a nemzetközi közösség, illetve az adott állam/politikai rendszer által nem támogatott; pönalizált (büntetni rendelt és

3 Gazdag Ferenc (2004) Kommunikációs zavar, avagy civilizációk összecsapása? Néhány gondolat a terrorizmus vitához. Available (Online): http://www.btk.elte.hu/jelkortort/kiadvanyok/elso_kotet/gazdag_ferenc.pdf

4 Az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) 2001. szept. 28-án fogadta el 1373. sz. határozatát (Resolution 1373/2001/), mely létrehozta az un. Terrorizmus Ellenes Bizottságot (Counter-Terrorism Committee, CTC).

5 Lásd pl.: (Schmid, 1982; Crenshaw, 1983)

6 Boaz Gornor (2001) Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? Available (Online): <http://www.ict.org.il>

7 Anthony Giddens (1995) Szociológia. Budapest: Osiris, 366.

8 Boaz Gornor (2001) Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? Available (Online): <http://www.ict.org.il> Vö. még: The Criminology of Terrorism: History, Law, Definitions, Typologies. Available (Online): <http://www.faculty.ncwc.edu/toconnor/429/429lect01.htm>

üldözött) *szervezett politikai erőszak*, amelyek jellemzően nem bírnak (szubjektíve úgy értékelik, hogy nem rendelkeznek) megfelelő mértékű politikai, gazdasági, katonai hatalommal és eszközrendszerrel érdekeik és céljaik elérése érdekében.

Úgy véljük, a fenti munkadefiníció azért használható viszonylag jól az összehasonlító elemzéseket és trendszámításokat megalapozó konceptualizáció és operacionálizáció során, mert egyértelműen rámutat a *terrorizmus jelenségének három kiemelten fontos*, gyakorlatilag minden terrorizmus-altípusra egyaránt általános érvénnyel bíró *jellegadó vonásra* (t.i.: a tevékenység jellegére, végcéljára és jellemző célpontjaira):

1. A tevékenység lényege: *erőszak szándékos alkalmazása*, és azzal történő fenyegetés. Kevesek ellen történt terrortámadásokkal relatíve könnyen el lehet érni, hogy a többség biztonság-percepciójában kedvezőtlen változások álljanak be, a politikai kormányzat, a közsféra szervezeteiben dolgozók és a polgári lakosság egyaránt elbizonytalanodjon; a társadalom politikai, társadalmi, gazdasági életében zavar keletkezzen. A megrettent polgári lakosság biztonságának újbóli visszaszerzésének reményében gyakran igyekszik rábírtani az aktuális politikai hatalom képviselőit a terroristákkal való tárgyalásra illetve politikai-társadalmi-gazdasági vagy vallási követeléseik legalább részleges akceptálására.
2. A tevékenység végcélja: *politikai célok* elérése a „puha célpontok” elleni váratlan, sokkoló szándékú, nemzetközi jog által illegitimnek tekintett és formálisan mindenképpen üldözni, büntetni rendelt; lehetőség szerint a médiában minél nagyobb „híradás-értékű” támadással. Ilyen értelemben a terrorizmus, a terrorista cselekmények mint olyan pszichológiai hadviselés is vizsgálható, mely igyekszik alkalmazni a „*maximális publicitás relatíve minimális kockázatok mellett*” elvét⁹, amikor az erőszak hatásainak maximalizálására törekszik a propaganda, PSYOPS segítségével.¹⁰
3. Célpontok: *civilek; a biztonsági szektor*¹¹ szervezeteinek, intézményeinek szolgálatban lévő illetve szolgálaton kívüli tagjai és kiemelt, *szimbolikus* jelentőségűnek gondolt *célpontok*. A terrorcselekmények tervezői a célpontok kiválasztásakor, és az áldozatok potenciális körének számbavételekor általában a propaganda-hatás lehetőség szerinti maximalizálására törekszenek (pl. olimpiai játékok; karácsony; egyéb vallási, nemzeti ünnepek idejére időzített támadásaikkal).

A terrorizmus jelenséghatárát kutatóktól relatíve gyakran elvárják a politikai és katonai döntéshozók, hogy ne csupán egy szimpla leírást adjanak a terrorizmus jelenségről a különböző vizsgálati dimenziók mentén, hanem valamiféle predikcióval is éljenek arra vonatkozóan, hogy vajon mekkora valószínűséggel fordulhat elő általa-

9 Frank Bolz, Jr. – Kenneth J. Dudonis – David P. Schulz (1990) *The Counter-Terrorism Handbook. Tactics, Procedures, and Techniques*. New York: Elsevier, p. 4.

10 Boaz Ganor (2002) *Terror as a Strategy of Psychological Warfare*. Available (Online): <http://www.ict.org.il>

11 *Biztonsági szektor* alatt értjük mindazon szervezeteket, intézményeket, melyek felhatalmazással rendelkeznek a (fegyveres) erőszak legitim alkalmazására, illetve arra, hogy az erőszak alkalmazását *elrendeljék* vagy azzal *fenyegessenek* az állam s annak állampolgárainak a külső és belső biztonságának védelme érdekében (Groenewald – von Tangen Page, 2002:1).

ban a terrorizmus jelensége, s hol helyezhető el a társadalmak életében potenciálisan előforduló konfliktushelyzetek által kínált elméleti kontinuumon – már, ha egyáltalán egy elméleti kontinuumra rendezhetők a különféle faktorsúlyú konfliktusok, s a köztük lévő távolság értelmezhető, mérhető és egy dinamikusán változó kontextusban kalkulálható, mondjuk egy ordinális, érték- vagy arány-skálán!

Politikai szociológiai nézőpontból a terrorizmus megkülönböztető jegyeinek megragadásakor tehát az egyik legfőbb kérdésként kínálkozik annak vizsgálata, hogy a *legitim erőszak* politikai célú felhasználásának *állami monopóliumát* miért és miként igyekeznek megtörni a terror eszközeinek felhasználásával bizonyos szélsőséges (pl. politikai, ideológiai, nemzeti-etnikai, vallási alapon szerveződő) csoportosulások. A hadtudománnyal, s azon belül a katonaszociológiával foglalkozó kutatók számára ugyanakkor az is fontos kérdés, hogy a társadalmak életében és az államok egymás közötti viszonyának alakulása során felbukkanó különféle, erőszakos formát öltő konfliktusok vizsgálata nyomán vajon csakugyan egyértelműen meghatározhatók, megjósolhatók-e az erőszak potenciális célcsoportjai, s vajon miféle hasonlóságok és eltérések mutathatók ki az alkalmazott erőszak jellege szerint az erőszakos eszközök politikai célok érdekében történő felhasználásakor?

A terrorizmus legfőbb típusai napjainkban

Véleményünk szerint a *terrorizmusnak különböző típusai*, sőt *altípusai* léteznek, melyek alkalmasint jelentős mértékben eltérhetnek egymástól – következésképpen megelőzésük s az ellenük irányuló küzdelem is eltérő erőket, eszközöket, intézményi struktúrákat, módszertant, tudás-elemeket és eljárásmódokat igényel!

Álláspontunk szerint a terrorizmus jelenségét az interdiszciplinaritás igényével kell megközelíteni. Amennyiben nem akarunk elveszni a terrorizmusról szóló értelmezési viták útvesztőjében, de túl elnagyolt képet sem akarunk kapni, érdemesnek látszik a terrorizmus elleni küzdelem gyakorlati felhasználhatósága szempontjából számba venni és rendszerbe foglalni a terrorizmus megnyilvánulásának különböző formáit. Az osztályozás alapjául elsősorban a jellegadó *motivációs tényezők*, a *céltételezés*, a *tipikusan választott eszközök* és a *kiterjedtség*, illetve *s helyszín megválasztása* kínálkozik.

❖ Korunkban a szervezett politikai erőszak megnyilvánulásaihoz vezető legfőbb, potenciális *jellegadó motivációs tényezők* közé soroljuk az alábbi tényezőket:

- a. *ideológiát* (s ezért elkülönítve vizsgáljuk a már egyre kevésbé jelenlévő, de több országban még ható transzkontextuális társadalom-átalakító küldetés-tudattól áthatott, gyakran idealista baloldali, „forradalmi” és a napjainkban sok helyen inkább előretörő, jobboldali, rasszista szélsőségekben testet öltő, supremalista töltésű terrorizmust);
- b. a *nacionalizmust* és *szeptatizmust* (első közelítésben elkülönítve vizsgáljuk a nemzeti-etnikai és a szeptatista mozgalmakat, bár tudjuk, hogy napjainkban sokszor szervesen össze is kapcsolódik a két tényező);
- c. a *vallást* (érdemesnek látszik külön vizsgálni a hidegháború vége előtti időszakban meghatározó vallási fundamentalizmust és a napjainkban sok helyütt megjelenő, új vonásokkal bíró ún. neo-konzervatív vallási szélsőségek

által vezérelt terrorizmust); az állami szerep-, illetve felelősségvállalás és pőnalizáció jellegét (hiszen még ma is találkozunk a szervezett politikai erőszak államilag vezérelt és szponzorált változataival);

- d. s léteznek a terrorizmusnak olyan altípusai, melyek csupán egy meghatározott, társadalmi-politikai értelemben relatíve partikuláris cél elérésére tesznek kísérletet a szervezett politikai erőszak eszköztárával (az ún. „single issue/ fringe” terrorizmus eklatáns példái napjainkban a levélbombákkal, robbantásokkal operáló öko-anarchista környezet-, természet-, és „élet”-védők, avagy a Unabomber).

❖ A céltelezés szempontjából különbség mutatkozik a terrorista cselekményeket elkövetők egyes alcsoportjai között. Eltérőek lehetnek ugyanis a céljaik a tisztán politikai-ideológiai célokat követő terroristáknak azoktól, akik azért nyúlnak végső elkésredettségükben a terror eszközeihez, mert a végtelenig elégedetleneknek érzik magukat etnikai és vallási elnyomásuk, jogfosztottságuk, illetve a főbb társadalmi státuskijelölő dimenziók által kifeszített virtuális térben elfoglalt, sokszorosán hátrányos helyzetük miatt – s így próbálják a végtelen deprivációjukat okozó társadalompolitika megváltoztatására, eltörlésére kényszeríteni a politikai elitet.

❖ Az alkalmazott eszközök szerint is különbséget lehet tenni a terrorizmust vizsgálva. Így beszélhetünk az ún. hagyományos eszközökről; a modernitás, illetve posztmodern technikai kapacitását a politikai erőszak szolgálatába állító ún. techno-, cyber- és nano-terrorizmusról; a narkoterrorizmusról; s a tömegpusztító fegyverek bevetését is latolgató ún. „szuper-”/„legvégső-” vagy „mega”-terrorizmusról.¹²

❖ Végül a kiterjedés, illetve a helyszín megválasztását is érdemes bevonni a vizsgálódás körébe, mikor a terrorizmus elleni hatékony védekezést és az azt elősegítő nemzetközi együttműködést tervezzük, hiszen vannak a terrorizmusnak olyan válfajai, melyek csak egy adott régióhoz, országhoz, az ottani pl. nemzeti-etnikai, vallási, szociális kisebbségekhez köthetők, míg a terrorizmus más formái esetében nagy valószínűséggel szinte biztosan számíthatunk arra, hogy a terrorista aktivitás áterjedhet a szomszédos államok területére; majd pedig előbb-utóbb akár regionális, kontinentális avagy éppen (pl. az terrorszervezetek nemzetköziesedése, a „biztonság államtalanodása”¹³, vagy a globalizáció által negatívan érintett régiókban, kontinenseken elterjedve) globális kihívássá válik.

Úgy véljük, rendkívül fontos, hogy mind a nemzeti szintű, mind pedig a nemzetközi együttműködés keretében, összehangoltan megvalósuló antiterrorista stratégiákat és politikát mindenkor az adott konfliktus jellegének és az abban aktivizáló terrorista csoport(ok) típusjegyeinek figyelembevételével alkossák meg és ültessék át a gyakorlatba. Ugyanakkor persze a terrorizmus általános, közös vonásainak az

12 A „superterrorism” (Sprinzak, 1998), „ultimate terrorism” (Stern, 2000) ill. „megaterrorism” (Pratt, 2003) jellemzője, hogy a „végtelen napjának eszközeit” (NBC/ CBRN/ WMD) kívánja felhasználni – habár az ilyen jellegű eszközök előállítása és bevetése számos nehézséggel ütközhet (Parachini, 2001).

13 Gazdag Ferenc (2004) Kommunikációs zavar, avagy civilizációk összecsapása? Néhány gondolat a terrorizmus vitához.

átfogó elméleti vizsgálatára törekvő kutatóknak¹⁴ azzal is érdemes számolniuk, hogy gyakorlatilag minden egyes terrorista csoport s az általuk tervezett illetve végrehajtott akciók egyedi vonásokat is felmutatnak! Ezért mindig külön érdemes figyelmet fordítani az olyan tényezők kontextuális vizsgálatára, mint pl. okok/motívumok, célrendszer; vezérlő ideológia, műveleti környezet és az abban kifejtett hatás; a végrehajtó szervezet jellege és szervezeti-intézményi aspektusai (pl. belső struktúra és külső társadalmi támogatottság, network-ök; a szervezeti kultúra meghatározó vonásai, a felhasznált erők, eszközök; vezetési rendszer; és *modus operandi*); valamint a szervezeti tagság olyan jellemzői, mint pl. a vezetői állomány és a szervezeti tagok jellemző individuális motívációja, társadalmi háttere, társadalmi előszocializációjának és szervezeti szocializációja eredményeként előálló identitástudának sajátos vonásai.

Feltételezésünk szerint napjaink és a közeljövő fejlett, alapvetően információ- és tudásalapú ún. 'szuperszimbolikus, posztmodern' társadalmában a szervezett politikai erőszak illegitim alkalmazásával élő és azzal fenyegető terrorista szervezetek a jelenleg megfigyelhetőnél *relatív*e laposabb hierarchikus szervezeti piramissal, decentralizáltabb döntési mechanizmussal rendelkeznek majd. Úgy véljük, hogy a 21. század terrorista szervezetei egy olyan komplex hatásrendszer fókuszában szerveződnek majd, amelyben az alábbi tényezők játszanak kitüntetett szerepet:

- az ipari forradalom 1980-as évek végétől beinduló, s napjainkban felgyorsult harmadik nagy hulláma (s azzal összefüggésben, annak folyományaként) a globalizáció; a multi- és transz-nacionális szintű szervezetek létrejöttének ténye s működési tapasztalatai;
- a biztonságpolitikai környezet változásai terrorista erők alkalmazásának hangsúly-változásait; s új típusú média-kapcsolatok létrejöttét eredményezik majd;
- a polgári társadalmakban a hidegháborús időszak lezárulását követően megjelenő ún. 'poszt-materialista' értékrendszerek; erőteljes individualizáció; a kulturális diverzitás és a polgári-katonai kapcsolatok rendszerén belül végbement változások; szintúgy új modernizációs kihívások elé állítják mind a terrorista szervezetek, mind az ellenük küzdő erők felső vezetői karát; s végül, de nem utolsósorban;
- a csúcstechnológia, mely nem nem csupán új generációs fegyver-rendszerek létrejöttét eredményezi, de új szervezeti működési formák (pl. az ún. 'divizionális' ill. makro- és mikro-mátrix struktúrákon alapuló szervezetek¹⁵) alkalmazásának is teret nyit és kommunikációs, illetve információs rendszerek paradigmikus átalakulásához vezethet (talán elég, ha itt most csupán az informatikai rendszerek robbanásszerű fejlődésének s az ún. 'információs szupersztráda' katonai vonatkozásainak a rendszerére; a 'nano-univerzum' jövőbeni fejlődési távlataira gondolunk; vagy a cyber- és techno-terrorizmus; infowar és netwar fogalmkörére s azzal összefüggő potenciális fenyegetésekre utalunk!);
- elengedhetlenné válik a biztonság jelenleginél tágabb értelmezése, hangsúlyváltás és az annak megfelelő átfogó (globális), valóban hatékony terror-ellenes fellépés.

14 Lásd ennek kapcsán pl.: (Schmid, 1983: 160-242; Jenkins, 1985; Long, 1990; Laqueur, 1999; Kushner, 2003).

15 Lásd erről részletesebben pl.: (Antal-Dobák, 1996: 74-88).

Porkoláb Imre

Aszimmetrikus hadviselés: az ortodox és a gerilla hadikultúra összecsapásai¹

A háborúban, fegyveres konfliktusban azonos vagy különböző hadikultúrák csaphatnak össze, így stílusuk annak megfelelően változhat, hogy a részt vevő felek milyen hadikultúrát képviselnek. A hadikultúra az adott nemzet, kisebbség vagy civilizációhoz tartozó államok (koalíciók) kultúrájának szerves részét képezi, amely tükrözi azok történelmi tapasztalatait és nézeteit a háború megvívásának általános módjáról. Napjainkig a hadtudomány három alapvető hadikultúrát különböztet meg: a *mozgás-centrikus*, az *anyag-centrikus* és a *gerilla hadikultúrát*.

Az aszimmetrikus hadviselés jellemzői

A gerilla hadikultúra a nem állami, nem reguláris, hanem sok esetben önszerveződő, felszereltségében és logisztikai ellátottságában gyenge hadviselő feleket jellemzi², amelyek célja az ellenségnek tekintett állami vagy idegen hatalom meghátrálásra kényszerítése, vagy megdöntése és a hatalom átvétele. A gerilla hadviselés jellemzője annak elhúzódó, rejtett és kiszámíthatatlan jellege. Forrása a helyi lakosság, amely-

1 Az aszimmetrikus küzdelmek napjaink egyik legnagyobb kihívását jelentik és sok szakértő szerint mindamellett, hogy a hagyományos háborúk kirobbanásának esélye is fennáll, a jövő katonai jellegű konfliktusai elsősorban aszimmetrikus jellegűek lesznek. A szerző az aszimmetrikus konfliktusok (a gerilla hadviselés és az ortodox hadikultúra összecsapásainak) vizsgálatával a jelenlegi gondolkodásmód legújabb kutatási eredményeinek bemutatásával, és egyes szakmai összefüggések árnyaltabb megvilágításával szeretne hozzájárulni, s egyúttal csatlakozni Deák Jánosnak a Hadtudomány 2005. 1. számában megjelent cikkéhez, és az abban felvetett kezdeményezéshez.

2 A szervezett bűnözést folytató bandák, drogbárók szintén aszimmetrikus hadviselési módszereket alkalmaznak, de a gerilla hadviseléssel és a terrorizmussal szemben nem politikai célból folytatnak tevékenységet, céljuk elsődlegesen az anyagi gyarapodás biztosítása, a gerilla pedig egy „felfegyverzett civil, akinek nem a karabély, vagy a machete az elsődleges fegyvere, hanem a közösséggel kialakított viszony, a nemzet ahol és amiért küzd”. – Robert Tabor, *The War of the Flea* (New York: The Citadel Press, 1969), 21.

nek támogatása elengedhetetlenül fontos a gerillaharc sikeréhez. A gerilla hadikultúra hadászati védelmet folytat, miközben információs fölényt kihasználva harcászati támadó műveletekkel pusztítja a rendfenntartó csapatokat³, vagy az állami létesítményeket.

A gerillaharc, mint hadviselési módszer egyáltalán nem új jelenség. A gerillaharc története a hadviselés történetével egyidős és gyakran alkalmazott módszere a gyengébb hadviselő félnek. A nagy méretű, jól szervezett hadseregek általában lenézik a gerilla módszereket és az ortodox hadseregekre nem jellemző, hogy gerilla hadviselés elvei szerint vívják meg a harcot. Igaz, hogy a gerillaharcot folytató hadviselő fél gyakran szervezetlen szabadcsapat benyomását kelti⁴, ugyanakkor tény, hogy a gerilla hadikultúra, a hadviselés egyik dominánsan jelen lévő, egyre több alakot öltő és sok esetben meglepően sikeres kultúrája.⁵

A gerilla hadviselést folytató hadviselő fél olyan módszereket alkalmaz, amelyek a stratégiaiilag gyengébb pozícióban lévő és gyengébben felszerelt hadviselést folytató fél sajátja. Fontos azonban megemlíteni, hogy a gerilla hadviselés egy tudatos választás a hadviselő fél részéről és nem feltétlenül jelent hátrányt. Igaz, hogy egy ortodox hadikultúra elvei szerint szervezett hadsereg erőfölényben van a gerillaharcot folytató féllel szemben⁶, ebből következően rendelkezik a kezdeményezés lehetőségével, ami komoly harcászati fölényt biztosít számára, és lehetővé teszi a döntő harcászati erőcsoportosítások létrehozását a számára kedvező terepen, valamint a kezdeményezés biztosítja számukra a meglepést is. A gerillaharcot folytató fél gyakran azzal az előnnyel is rendelkezik, hogy elszakad az ellenségtől, visszavonul és egy másik helyen és időben (számára sokkal kedvezőbb körülmények között) veszi fel a harcot.

Összegzésként megfogalmazhatjuk, hogy a klasszikus gerilla hadviselést folytató fél hadműveleti védelmet folytat, de harcászati szinten támadó jellegű műveletekkel igyekszik erőt gyűjteni a kívánt pszichológiai hatás és a végső politikai győzelem elérése érdekében. A kezdeti erőforrás hátrány következtében a gerilla hadsereg a hadviselés első és második fázisában nem képes nyílt harcot folytatni és legyőzni az ortodox módon szervezett hadseregeket, éppen ezért választja leggyakrabban a kifárasztó jellegű stratégiát. A gerilla hadviselés harmadik fázisában (a megfelelő erőegyensúly elérését követően) azonban az addig gerilla harcmodort folytató kötelékek ortodox módszerrel harcolnak.

3 A kifejezés használata csupán ideiglenes, de szükségszerű. Mivel a gerilla hadviselést folytató fél hadban állhat a saját állami csapatokkal, illetve a megszálló hatalom katonai erőivel is, ezért olyan gyűjtőfogalom használatát tartom szükségesnek, amely ezen csapatokat magában foglalja. A tanulmányban a szerző a továbbiakban a rendfenntartó csapatok kifejezést alkalmazza a gerilla hadviselést folytató féllel szemben harcoló erők megnevezéséhez.

4 T.N.Green, *The Guerrilla-and How to Fight Him* (New York: Praeger Publishers, 1962), 38, 40.

5 Ágh Attila felosztása...

6 Az aszimmetrikus hadviselés egyik sajátossága a „kontroll”, amelynek két fontos összetevője az erőfölény és az információs fölény. Amennyiben a hadviselő felek valamelyike rendelkezik mindkettővel, az komoly stratégiai fölényt biztosít számára a hadműveletek megvívásához.

A gerilla hadikultúra típusai és formái

A gerilla hadikultúra jellemzőinek vizsgálatakor két alapvető tényezőt, a politikai irányultságot és az erőszak alkalmazását kell figyelembe venni:

A politikai irányultságú tevékenységek közé tartozhatnak az információ szétesztása (propaganda), demonstrációk szervezése, toborzótevékenység, tagok kiképzése és beépülése a jelenlegi szervezetbe, külső erők támogatásának biztosítása, finanszírozási tevékenység a lakosság szociális támogatása, valamint stratégiai tervek készítése. A gerilla hadviselés sikere a lakosság támogatásán múlik, ugyanakkor az erőforrások előteremtése és megfelelő elosztása is hangsúlyos szerepet kap. A szervezeti felépítést illetően alapvetően két kategória különböztethető meg: a szelektív rendszer, amelynek jellemzője, hogy kis méretű elit csoportok hajtják végre a küzdelmet és az erőszakos támadásokat; és a mozgósítási rendszer, amelynek alapja, hogy a vezető elit minél nagyobb mértékben próbálja a lakosságot bevonni a küzdelembe.⁷

A gerilla hadikultúra másik kiemelkedő jellemzője az erőszak alkalmazása. Többek között ez a jellemző különbözteti meg a gerilla hadikultúrát a politikai ellenálló mozgalmaktól (mint például Ghandi mozgalma Indiában) vagy az emberjogi mozgalmaktól.

A gerilla mozgalmakra tehát mindkét tényező (politikai jelleg és erőszak alkalmazása) egyformán jellemző. A két összetevő (még ha esetenként eltérő mértékben is) mindenképpen jelen van a gerilla hadikultúrában bár bizonyos tényezőktől (környezet, lakossági támogatás, szervezeti felépítés, összetartás, külső támogatás, rendfenntartó szervek reakciója) függően a gerilla hadikultúra képviselői eltérő helyzetekben különböző hangsúlyt fektetnek a politikára és az erőszak alkalmazására.

Amikor elemző módszereket keres valaki egy hadikultúra rendszerezésére, elsősorban meg kell határozni az adott hadikultúra természetét. Mindenképpen érdemes a történelmi példákat megvizsgálni, és a különböző szervezetek céljai, valamint az általuk alkalmazott módszerek vizsgálata alapján kategóriákat felállítani. Nincs ez másképp a gerilla hadikultúra típusait illetően sem. Tanulmányomban *hét típust* különböztetek meg.

Ugyanilyen fontos a gerilla hadviselés formáit megvizsgálni, mivel a gerilla hadikultúra különböző szervezetei nem csupán céljaikban, hanem a célpontok kiválasztásában, tevékenységükben és a szervezeti megjelenésükben is eltérhetnek egymástól, éppen ezért a katonai válaszlépések megalkotásakor is eltérő megközelítést igényelnek. Tanulmányomban *három alapvető formát* különböztetek meg.

Azt követően, hogy különbséget teszünk a gerilla típusú hadikultúra típusai és formái között, meg kell vizsgálni a különböző csoportok stratégiáit is. A stratégiák között egyrészt a gerilla hadviselés fejlődésének eredményei, másrészt hat tényező vizsgálatát (környezet, lakossági támogatás, szervezeti felépítés, összetartás, külső támogatás, rendfenntartó szervek reakciója) követően lehet különbséget tenni. Tanulmányomban *négy egymástól eltérő stratégiát* különböztetek meg.

7 Ted Robert Gurr, *Why Men Rebel* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970), pp. 10–11.

A gerilla hadikultúra típusai

A gerilla hadikultúra elsősorban politikai legitimitás hiányában kialakult válságot igyekszik kihasználni céljai elérésére. Az elemzés során tehát mindenképpen meg kell vizsgálni, hogy mi a küzdelem tétje. Ennek meghatározásához pontosan tudnunk kell, hogy mi a gerilla mozgalom végső célja és ez a cél milyen viszonyban van a politikai összetevőkkel (a politikai közösség, a politikai rendszer, a hatóságok és az irányelvek).

Annak érdekében, hogy megkülönböztessük a különböző típusokat, meg kell vizsgálnunk a *gerilla mozgalmak* célját és azt, hogy a politika mely összetevőire koncentrál. Ha ezt a vizsgálatot végrehajtjuk néhány alapvető eltérést tapasztalunk a különböző gerilla szervezetek között. Amennyiben ezek a különbségek elkerülik a figyelmünket, és nem vagyunk képesek a gerilla mozgalom végső célkitűzését megállapítani, és felfedezni a kettő között az összefüggéseket, súlyos hibát követünk el. Mint ahogyan azt hamarosan látni fogjuk, a gerilla hadikultúra különböző típusainak megkülönböztetése nem csupán tudományos eredmény, hanem praktikus haszna van. A gerilla-ellenes hadviselés stratégiáját ugyanis hozzá kell igazítani az ellenséghez. Amikor feltesszük magunkban a kérdést, hogy milyen típusú gerilla csoporttal állunk szemben érdemes megfigyelni, hogy a gerilla harcmodor céljai típusonként eltérőek lehetnek. Tanulmányomban *hét alapvető típust* különböztetek meg.

Az *anarchista típusú gerilla csoportok* célja tűnik a legmesszemenőbbnek. Ezen csoportok minden intézményes politikai összetevőtől megszabadulnának, mivel az alá-fölérendeltségi viszony szerintük jogtalan. Számos csoport például a cári Oroszországban ebbe a kategóriába tartozott, igaz napjainkban nem léteznek jelentős képviselői ennek a típusnak.

Az *egyenlőségelvű csoportok* célja egy olyan új rendszer bevezetése, amelynek alapja a javak egyenlő elosztása és központosított hatalomrendszer a helyi lakosság mozgósítása érdekében. Ezt a típust elsősorban a második világháborút követően figyelhettük meg a szélsőbaloldali marxista csoportok között. Ilyenek voltak például a Maláj Kommunista Párt, a Fülöp szigetek Új Néphadserege, a dél Vietnámi Vietkong, vagy a Perui Ragyogó Ösvény (Sendero Luminoso) gerillái. A nem kommunista ideológiát követő egyenlőségelvű csoportok képviselői például a Közel-Keleti Baath csoportok⁸ (különösen azok, amelyek Szíriában és Irakban hatalomra kerültek). Az egyenlőségelvű csoportok jellemzője, hogy a populista retorikával ellentétben a hatalomra kerülésüket követően elnyomó rendszerű, autokrata hatalmi berendezkedést figyelhetünk meg.

A *hagyománytisztelő csoportok* célja a politikai rendszer lecserélése, de a hangsúly az ősi értékek tisztelésén van. Ezek az értékek gyakran történelmi, vagy vallási eredetűek

8 Ebben a tanulmányban a forradalom kifejezést a politikai forradalommal kapcsolatban használja a szerző, ami nem feltétlenül a szocialista forradalommal egyenértékű. Az értékrendek változásával és különbségeivel, az értékek és szervezetek kapcsolatával több kiadvány foglalkozik. A legjelentősebb talán Chalmers Johnson, *Revolutionary Change* című munkája (Boston: Little, Brown, 1965).

lehetnek. Az ilyen jellegű csoportok alacsony autonómiai szinten működő politikai rendszerben gondolkodnak, ahol a hatalom az autokrata vezetők kezében összpontosul és a vezetők hatalmát elsősorban a nemesség, a hadsereg és a vallás támogatják. A lakosság többsége helyi autonómiát élvez ugyan, de az aktív politikai mozgalmakat ezek a rendszerek ellenzik. A hagyománytisztelő csoportokra példa a nicaraguai kontrák, és az afganisztáni mérsékeltebb csoportok (NIFLA⁹). A hagyománytisztelő csoportok között vannak vakbuzgóbbak is, amelyek célja egy rég volt társadalom újrakezítése, amelyet valamilyen okból ezen csoportok képviselői idealizálnak. Ezek a reakciós-hagyománytisztelő csoportok a hagyománytisztelő típus egyik altípusaként kategorizálhatóak és képviselőik a libanoni Hezbollah, a Szíriai Muzulmán Szövetség, vagy az Egyiptomi Iszlám Jihád. Ezek elsődlegesen iszlám politikai és szociális berendezkedést tartanak helyénvalónak. Az ideológiai alapot pedig gyakran torzult vallási eszmék alkotják¹⁰ (mint például a szalafista, vagy a wahabbi ideológiák). A reakciós hagyománytisztelő csoportok általában elvakultak és kevésbé tolerálnak bárkit, aki nem osztja a véleményüket. Véleményük szerint a gazdasági és technológiai fejlődésre tradicionális politikai keretek között is sor kerülhet.

A pluralista csoportok a politikai rendszer megváltoztatását tűzik ki célul, ugyanakkor a pluralisták nem autokraták. A pluralista csoportok célja olyan politikai rendszer megteremtése, amelyben az egyéni szabadságjogok hangsúlyozottan előtérbe kerülnek. Bár a nyugati civilizáció számos pluralista mozgalomnak volt szemtanúja a történelem folyamán, napjainkban aligha találhatunk olyan csoportokat, amelyeket tisztán a pluralista típusba sorolhatnánk. Sok esetben a csoportok retorikája pluralista jelleget mutat, de a véso céljait és viselkedésüket alaposan megvizsgálva rájövünk, hogy távol állnak a pluralizmustól. Az angolai UNITA mozgalom és az Ugandai Nemzeti Ellenálló Mozgalom, amelyek a küzdelmük során folyamatosan az emberi jogok szem előtt tartását hangsúlyozták, talán megközelítheti ezt a kategóriát.

A szecesszionista csoportok véso célja túlhalad az eddigiekben bemutatott csoportok céljain. A szecesszionisták lemondanak a politikai közösségről, amelynek hivatalosan a tagjai. Igyekeznek visszavonulni és egy új, különálló politikai közösséget létrehozni. A klasszikus történelmi példa az amerikai polgárháború idején a szövetségi csoportja. A közelmúltban a világ számos részén ütötte fel fejét szecesszionista mozgalom. A legismertebbek az indiai radikális csoportok (Khalisztáni Felszabadítási Front) Tamil Tigrisek (LTEE) Srí Lankán, vagy a Kurd felszabadítási csoportok Irakban. A szecesszionista csoportok által létrehozott politikai rendszer az egyes csoportok véleményétől függően eltérhet, ugyanakkor az elszakadási törekvések mindegyik csoportra jellemzőek.¹¹

9 A National Islamic Front for the liberation of Afgh Anistan, vagyis az Afgán Felszabadító Nemzeti Front Muhammad Gailani vezetésével jött létre.

10 Az Iszlám csoportok utópista koncepcióival (aranykorszak) kapcsolatban bővebb információval szolgál Gilles Kepel, *Muslim Extremism in Egypt* című műve (Berkeley, University of California Press, 1984), pp. 226–240.

11 A szecesszionista mozgalmak jellemzőivel több mű is behatóan foglalkozik. Az egyik kiemelkedő munka Afar Liberation Leader Interviewed on Struggle, Al-Qabas (Kuwait: June 10, 1988), p. 7, újranyomva Foreign Broadcast Information Service Daily Report, Africa, no. 88114 (1988, Június 14), p. 2.

A reformer csoportok ambíciószintje talán a legalacsonyabb a gerilla hadikultúra képviselői között. Az 1980-as években például az iráni Kurdok, vagy a nicaraguai Miskito indiánok célja a választótestületeik számára nagyobb politikai és gazdasági befolyás biztosítása és nem utasítják el a jelenleg hatalmon lévő politikai rendszert, politikai közösséget vagy a hatóságokat. Elsősorban a politikai és a gazdasági javak elosztása a csoport mozgatórugója.¹²

A megőrző típusú csoportok eltérnek az eddig bemutatott csoportoktól, mivel céljuk az adott időpontban fennálló status quo megőrzése. Ezek a csoportok általában politikai, gazdasági vagy szociális előnyöket élveznek az adott társadalomban és a politikai rendszer és irányelvek megőrzése a céljuk. Céljuk eléréséhez gyakran illegitim erőszakhoz folyamodnak, és célpontjaik a hatalomra törő (a rendszer megváltoztatását megcélzó) csoportok lehetnek. Az 1970-es években létrejött Ulsteri Önkéntes Haderő és az Ulsteri Védelmi Szövetség ebbe a kategóriába tartoznak.¹³ Céljuk politikai nyomásgyakorlás az erőszak eszközeivel annak érdekében, hogy megőrizték azt a politikai rendszert, amelyet véleményük szerint az IRA fenyeget. Ezeknek a csoportoknak nincs kapcsolatuk a hatalmon lévő politikai szervezetekkel. Azon csoportok, amelyek „állami alkalmazásban állnak” államilag szponzorált terroristáknak tekinthetők.

Végül meg kell említenünk, hogy a gerilla hadikultúra típusait néhány esetben nehéz megkülönböztetni egymástól. A nehézségek több okra vezethetők vissza. Előfordulhat, hogy a csoportokon belül új vezető kerül hatalomra, akinek a céljai eltérhetnek a korábbi céltól és ennek megfelelően befolyásolják a csoportot, vagy egyszerűen úgy vélik, hogy kevésbé ambiciózus célokkal könnyebben megvalósíthatják a végcélt. Másrészt a gerilla csoportokon belül idővel kialakulhatnak frakciók, akik eltérő célokat fogalmaznak meg. Ekkor előfordulhat, hogy bizonyos eltérő célok egyforma hangsúlyt kapnak a szervezetben. A gerilla csoportok retorikája néhány esetben csak álca és nem fedi a valóságot. Ahhoz, hogy egy csoport végcélját azonosíthassuk, elemezni kell a tevékenységét és nem szabad csak az általuk hangoztatott irányelvek alapján megítélni őket.

12 Az Iraki Kurdoknak egy időszakban szintén szecesszionista céljaik voltak, a követeléseik az 1970-es években inkább reformer irányvonalat tükröznek. Az Iráni Kurd felkelések is inkább reformer típusúak, igaz az állami szervek gyakran tüntetik fel őket szecesszionista színezetben.

13 A Protestáns megőrző mozgalmakkal kapcsolatban Lebow és Braum munkája mindenképpen figyelmet érdemel. Richard Ned Lebow, *Vigilantism in Northern Ireland*, pp. 248-250. Julian Braum, *Northern Ireland's Fighting Protestants*, *Christian Science Monitor*, 1988 március 31, pp. 11-21.

Tálas Péter

A terrorizmus elleni küzdelem néhány dilemmájáról¹

2001. szeptember 11-e óta az amerikai, a madridi és a londoni merényletek óta az európai politikusok is arról igyekeznek meggyőzni a nyugati társadalmakat, hogy terrorizmus visszaszorításának igénye szükségszerűvé teszi a szabadságjogok átmeneti vagy tartós korlátozását. Mivel az átlagpolgár az Atlanti-óceán mindkét partján feletébb keveset tud a terrorizmusról – úgy tűnik – ezt hajlamos is elhinni. Az Egyesült Államokban legalábbis, hiszen a kongresszus kivételes gyorsasággal fogadta el azt a hazafias törvényt (Patriot Act), amely olyan szélesen értelmezi a terrorizmust, a terrorizmussal gyanúsíthatók és a terrorizmus támogatásának fogalmát, ami szerint – amennyiben valaki könyvvásárlásait és az interneten való böngészéseit vizsgálja – akár a jelen írás szerzője is gyanús személy lehetne. Cseppet sem biztos az sem, hogy Tony Blair kormányának a londoni merényletek árnyékában közzétett 12 pontos terrorizmus-elhárítási törvénycsomagja – melyet a brit jogvédők igen élesen támadnak² – végül csak terv marad, mint azt sokan szeretnék Nagy-Britanniában, most nem is beszélve például a biometrikus adatnyilvántartásról, a mobiltelefon- és az internet-forgalom adatainak ellenőrzéséről, amelyek kapcsán immár rendszeresen összedugják fejüket az EU-tagállamok belügyminiszterei. *Úgy tűnik tehát elfogadható kiindulópontnak a legtöbben azt tekintik, hogy amennyiben a terrorizmus által jelentett veszély számottevően megnőtt, akkor ez igazolhatóvá teszi a szabadságjogok bizonyos korlátozását.* Nos, tekintsük hát mi is annak.

Az első kérdés tehát, amit itt és most górcső alá kívánunk venni a következő: *mekkora és milyen jellegű a világ – s benne a Nyugat – terrorfenyegetettsége?*

1 A jelen írás rövid kivonata a szerző Kelet-Közép-Európa és az új típusú terrorizmus c. hosszabb tanulmányának, amely a Válaszok a terrorizmusra II. A politikai marketing csapdájában c. kötetben (2005) jelent meg és elérhető a www.biztonsagpolitka.hu honlapon is.

2 Josie Appleton: Sending them Bak will solve nothing. Spiked Liberties, 2005. augusztus 9.; The Prime Minister's 12-Point Anti-Terror Package. <http://www.liberty-human-rights.org.uk/issue/terrorism.shtml>; Watch your mouth. Economist, 2005. augusztus 12.

Mit mutatnak a számok

A 2001. szeptember 11-e óta eltelt négy évben 10 559 terrorcselekményt, illetve 14 950 terrorcselekmény következtében elhunyt áldozatot regisztrált szerte a világon az e tekintetben már-már rigorózan alapos amerikai National Memorial Institute for the Prevention of Terrorism (MIPT). Éves bontásban vizsgálva az intézet adatait, a cselekmények száma minden évben meghaladta a 2001-es szintet,³ s két esztendő kivételével a halálos áldozatok száma is növekedett.⁴ Világviszonylatban tehát mindkét mutatót tekintve kétségtelenül romlott a helyzet.

Amikor a fentebb említett politikusok azt állítják, hogy nőtt a világ terrorfenyegetettsége, általában ezekre a számokra hivatkoznak. Mi azonban ne álljunk meg itt. Ha ugyanis az egyes térségekre is lebontjuk az említett adatokat, nyilvánvalóvá válik, hogy a terrorfenyegetettség az elmúlt négy év során csupán a világ bizonyos területein nőtt (pl. a Közel-Keleten, Dél-Ázsiában és a poszt-szovjet térségben), máshol viszont jelentősen csökkent (így az Egyesült Államokban, Kelet-Közép-Európában, sőt tendenciáját tekintve Nyugat-Európában is). Ha pedig még ennél is közelebről vizsgáljuk meg a számokat – országokra lebontva – akkor kiderül, hogy az elmúlt négy évben a legtöbb merényletet Irakban, az Izrael által megszállt területeken, Kasmírban, Kolumbiában, Thaiföldön, Afganisztánban, Oroszországban, Pakisztánban, Észak-Írországon, Spanyolországban, illetve Franciaországban követték el.⁵

A legtöbb halálos áldozatot Irakban, Oroszországban, Kasmírban, Kolumbiában, Pakisztánban, Izraelben, Afganisztánban, Indiában, az Izrael által megszállt területeken, a Fülöp-szigeteken és Indonéziában követelték a terrorcselekmények.⁶ Persze még ezek a számok sem fejezik ki a terrorfenyegetettség igazi mértékét, mert bár 2001. szeptember 11-e valóban igen sok áldozatot követelt, de azóta, Amerikában csupán nyolc ember halt meg terrortámadás következtében, a cselekmények száma pedig korábban sem volt jelentős. Emellett vannak országok és térségek, ahol a merényletek magas száma ellenére is kevés az áldozat (pl. Görögország 150/1, Franciaország 335/5, Észak-Írország 377/9) s vannak olyanok, ahol kevés ugyan a terrorcselekmény, de nagyon sokan halnak meg (pl. Angola 6/257, Szudán 2/60, Uganda 19/397).

A terrorfenyegetettség mértékét jelentősen befolyásolja az is, hogy milyen típusú terrorizmussal kell egy-egy országnak vagy térségnek szembenéznie. A terrorcsoportok túlnyomó többsége napjainkban is csupán lokális, nemzeti vagy szubregionális szinten tevékenykedik. Egy másik részük ugyan regionális, esetleg régiókon is átívelő hatókörrel rendelkezik, de az esetek többségében itt is viszonylag pontosan behatárolhatóak azok a területek, amelyeket fenyegetnek (pl. a török-kurd,

3 2001 – 1732, 2002 – 2650, 2003 – 1884, 2004 – 2571, 2005 első félév – 2807.

4 2001 – 4505, 2002 – 2759, 2003 – 2347, 2004 – 4969, 2005 első félév – 4320.

5 Irak (2312), az Izrael által megszállt területek (1499), Kasmír (823), Kolumbia (717), Thaiföld (453), Afganisztán (440), Oroszország (382), Pakisztán (345), Észak-Írország (377), Franciaország (335), Spanyolország (302).

6 Irakban (6312), Oroszországban (1180), Kasmírban (1069), Kolumbiában (726), Pakisztánban (694), Izraelben (617), Afganisztánban (601), Indiában (564), az Izrael által megszállt területeken (393), Fülöp-szigeteken (370), Indonéziában (369).

iráni, palesztin militáns csoportok). S végül ott vannak az új típusú, globális terrorizmus képviselői, akiket ugyan 2001 szeptemberében ismert meg a nagyközönség, de már korábban is követtek el merényleteket, legfeljebb ezek akkor nem kaptak olyan nagy médianyilvánosságot.⁷

Az, hogy milyen terrorizmussal állunk szemben a terrorizmus elleni küzdelem szempontjából is döntő körülmény. Gondoljunk csak arra, hogy Európa a baszk, az északi, a korzikai szeparatisták, a görög, a spanyol és az olasz anarchisták elleni több évtizedes küzdelmét a szabadságjogok jelenleg kilátásba helyezett korlátozása nélkül vívta, s ha nem is volt képes felszámolni ezek tevékenységét, de legalábbis elviselhető mértékűre csökkentette az általuk jelentett biztonsági kockázatot.⁸ Olyannyira, hogy ezek tevékenysége következtében – a MIPT adatai szerint – 2001 szeptembere óta csupán harmincnégy ember vesztette életét Nyugat-Európában.

Ha pedig mindez így van, akkor kiinduló kérdésünket sokkal inkább úgy kell megfogalmaznunk: vajon milyen mértékben fenyegeti a globális terrorizmus a nyugati demokráciákat? Ebben erősen megoszlik a szakértők véleménye.

Az európai muzulmán közösségek általánosan megfigyelhető radikalizálódása⁹ mellett ugyanis jó néhány terrorizmus-szakértő azt állítja, illetve sugallja, hogy csupán idő kérdése, mikor következik be egy, a madridihoz és a londonihoz hasonló merénylet a létszámában vagy arányaiban nagy muzulmán közösségekkel rendelkező európai országokban.¹⁰ Mások ugyanakkor tagadják ezt, s elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy egyrészt az új típusú terrorizmus nagyon is tudatosan politizál, vagyis politikai szempontok alapján választja ki célpontjait, másrészt a muzulmán közösségek radikalizálódása a létszám és az arány mellett, számos egyéb tényezőtől is erősen függ (pl. hogy eredetét és jogállását tekintve milyen összetételű az adott közösség; mennyire integrálódott az adott társadalomba stb.).¹¹

A terrorcselekményekről vezetett nemzetközi statisztikák is ez utóbbi csoportot látszanak megerősíteni. A MIPT erre vonatkozó adataiból az derül ki, hogy 2001. szeptember 11-e óta Amerikában nem, Európában pedig csupán Madridban és Londonban került sor olyan terrorcselekményekre, melyek valamilyen módon az

7 Az al-Kaida 1998. augusztus 7-én a kenyai és tanzániai amerikai nagykövetségek, 2000. október 21-én az adeni kikötőben horgonyzó USS Cole amerikai hadihajó ellen követett el merényletet.

8 Nem véletlen tehát, hogy az európai országok annak ellenére, hogy hivatalosan tagjai a világméretű terrorizmus ellenes koalíciónak, a nemzeti terroristáikkal folytatott harcukat napjainkban is maguk igitkezik megoldani, s ezt elkülönítik az Egyesült Államok által meghirdetett és vezetett világméretű terrorizmus elleni háborútól.

9 Lásd Nesser, Petter: Jihad in Europe. A survey of the motivations for Suuni Islamist terrorism in post-millennium Europe. Forsvarets Forskningsinstitut, Kjeller, Norway, 2004. 103 o.; Massi, David: An Uncertain Road. Muslims and the future of Europe. The PEW Research Center, 2004. december. 1–17. o.; Roy, Oliver: The Second Wave: Western Muslims. Frontline, 2005. január 5.

10 Savage, Timothy M.: Europe and Islam: Crescent Waxing, Cultures Clashing. *Washington Quarterly*, Summer 2004. 25–50. o. Norell, Magnus: The Growing Threat of Islamic Militancy in Europe. *Jamestown Terrorism Monitor*, Vol. III. Issue 8. 2005. április 21. 8–9. o.; Monique, Claude: i.m.

11 Security, Terrorism and the UK. ISP/NCS Briefing Paper 05/1. 2005. július; Camus, Jean-Yves: Islam in France. 2004. május 15. 1–20. o. <http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=514>; Paz, Reuven: From Madrid to London: Al-Qaeda Exports the War In Iraq to Europe. 2005. július 11. 1–5. o. <http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=538>

al-Kaidához (vagy al-Kaida típusú szervezethez) voltak kapcsolhatók. Megemlíthetjük továbbá a *Global Intifada* nevű szervezet által Svédországban elkövetett három (áldozatok nélküli) merényletet, illetve Theo Van Gogh meggyilkolását Hollandiában – mint olyan cselekményeket, ahol egyértelműen kiderült az „iszlám kapcsolat”. Vagyis az elmúlt négy év Nyugat-Európában elkövetett 1322 terrorcselekményének csupán töredékét követte el al-Kaida típusú szervezet, illetve iszlám szélsőséges csoport vagy személy. Tény ugyanakkor, hogy a madridi és londoni robbantások 252 áldozata tette ki a terrorizmus halálos áldozatainak 88%-át Európa nyugati felén, ami kétségtelenül azok álláspontját látszik megerősíteni, akik szerint napjainkban az új típusú terrorizmus az, amely a leginkább veszélyezteteti kontinensünket. Ám még ez a valóban kirívónak tűnő magas áldozatszám sem ad feltétlenül kellő alapot arra, hogy az iszlám közösségek radikalizálódásának perspektíváját végzettszerűen és kizárólagosan az új típusú terrorista cselekmények gomba módra való szaporodásában lássuk.

Ez utóbbi cáfolatára talán éppen közvetlen szomszédságunk, a Balkán kínál meggyőző példát, ahol egyébként az európai társadalmak között a legnagyobb muzulmánok számaránya. Mert bár a nemzetközi sajtó, sőt néhány szakértő is, időről-időre felveti az al-Kaida-típusú terrorizmus különböző formájú balkáni jelenlétének kérdését,¹² egyrészt a térségben eddig nem regisztráltak ilyen jellegű merényleteket, másrészt az új típusú terrorizmus számon tartott merényleteinél eddig sohasem bizonyosodott be az ún. balkáni szállal való összefonódás. Még annak a hat, később Guantanamóra deportált algériainak az esetében sem, akiket 2002 elején az Egyesült Államok követelésére tartóztattak le a boszniai hatóságok.¹³

Könnyen meglehet, hogy mindazon nyugati elemzők, akik a Balkánra, mint a globális terrorizmus háttérbázisára, forrására, netán lehetséges célpontjára tekintenek, egész egyszerűen megfeledkeznek arról, hogy az elmúlt másfél évtizedben a posztjugoszláv térség társadalmait az igen erős renacionalizáció, vagyis a nemzeti érdekek nem egyszer háborúba torkolló újrafogalmazása jellemezte, s ez jellemzi jórészt még ma is. Ez persze nem zárta és nem zárja ki a terrorista módszerek helyi alkalmazását, hiszen például a 2001. szeptember 11-e óta eltelt négy év során itt követték el a kelet-közép-európai térség 221 merényletének 89,1%-át (197), s egy kivételtől eltekintve innen került ki a terrorcselekmények összes halálos áldozata is (a 36 áldozat 97,2%-a). Vagyis tény, hogy 2001 óta Kelet-Közép-Európán belül a Balkán – vagy ha ennél is pontosabban kívánjuk meghatározni: a Koszovóval közvetlenül határos területek, illetve Bosznia-Hercegovina és környezete – volt a terrorizmus által leginkább veszélyeztetett terület.

A balkáni renacionalizáció hatása leginkább abban jelentkezett, hogy a terrorcselekmények és a terrorista csoportok tevékenységének hatóköre gyakorlatilag mindvégig megmaradt nemzeti, illetve szűk regionális szinten. Valószínűleg azért, mert a Kelet-Közép-Európában egyébként általánosan érvényesülő renacionalizáció

12 Schwarz, Stephen: Wahabism and al-Qaeda in Bosnia-Herzegovina. Jamestown Terrorism Monitor, Vol. II. Issue 20. 2004. október 21. 5–7. o.

13 Schwarz, Stephen: Wahabism and al-Qaeda in Bosnia-Herzegovina. 6. o.

még a Balkán muzulmán társadalmi esetében is ellenállóbbá tette és teszi ma is az itteni iszlám közösségeket az új típusú, globális terrorizmus ideológiájára. Vagyis a Balkánon tevékenykedő terrorszervezetek olyan, alapvetően nemzeti, legfeljebb szubregionális hatókörrel bíró csoportok, amelyek nem sorolhatók az új típusú terrorizmus kategóriájához.

A szabadságjogok korlátozása vagy valami más

A terrorfenyegetettségnek és szabadságjogok korlátozásának összekapcsolását nem csupán azért tartjuk problematikusnak, mert – miként az a fentiekben jelezni kívántuk –, sem a hagyományos, sem pedig az új típusú terrorizmus fenyegetését nem tartjuk olyan mértékűnek a nyugati demokráciákra nézve, mint azt egyes politikusok állítják. A tény ugyanis, hogy az amerikai és az európai lakosság fenyegetettség-érzése az utóbbi években erősödött, ettől még tény marad. Itt és most tekintsünk el attól is, hogy – a New York-i, a madridi és londoni robbantások mellett – ennek a fenyegetettség-érzésnek a megerősödéséhez nagymértékben járult hozzá az is, hogy a média, a politikusok, de még a biztonságpolitikai szakértők egy része is szinte minden terrorcselekmény mögött az al-Kaidát keresi, illetve láttatja, s nem jelzi a fogalom kapcsán időközben bekövetkezett tartalmi differenciálódást.¹⁴ Továbbá hozzájárul az is – de ezt is hagyjuk számításán kívül –, hogy egész egyszerűen nem kezeljük helyi értékén az al-Kaida típusú terrorszervezetek fenyegető üzeneteit.¹⁵ Vagyis provizórikusan fogadjuk el, hogy az új típusú terrorizmus számottevően fenyegeti a nyugati demokráciákat. Ugyanis még ebben az esetben is fel kell tennünk a kérdést: vajon e terrorfenyegetettség csökkentése más, szabadságkorlátozást nem igénylő eszközökkel nem érhető el? Vagy másképpen fogalmazva: vajon *kipróbáltunk-e már minden rendelkezésünkre álló módszert és eszközt a terrorfenyegetettség visszaszorítására?*

Nem lehet nem észrevenni, hogy a jelenlegi nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem – amolyan tűzoltó jelleggel – elsősorban a terroristák, illetve terrorszervezetek tevékenységére koncentrál, s kevésbé foglalkozik a terrorizmust kiváltó okokkal, a terrorizmus gyökereivel, ha tetszik, a terrorizmus társadalmi és politikai infrastruktúrájával. Például annak a társadalmi-politikai közegnek országokon belüli, illetve nemzetközi szinten való felszámolásával, amely a modern terrorszervezetek működését lehetővé teszi. A terrorcselekmények előkészítéséhez és elkövetéséhez ugyanis még a legszervezettebb és leghatékonyabb terrorcsoportoknak is bizonyos társa-

14 A terrorizmussal foglalkozó szakirodalom napjainkban legalább három értelemben beszél az al-Kaidáról. Egyrészt továbbra is ezzel a névvel illeti az 1980-as évek elején Oszama bin Laden által megalakított terrorszervezetet. Másrészt egy ideje ugyancsak al-Kaidaként emlegetik azt a szélsőséges és militáns, franchise-szerű terroristahálózatot is, amelynek a különböző muzulmán közösségekben megtalálható sejtjeit és csoportjait sok esetben csupán a közös ellenség, a közös nyugatellenes ideológia és az azonos elkövetési módszer köti össze az Oszama bin Laden féle al-Kaidával. Végül pedig, az al-Kaida napjainkra olyan presztízsnövelő „reklámszlogené”, a politikai terror marketingjének olyan eszközévé vált, amelyre mindazon szélsőséges csoportok szívesen hivatkoznak, melyek politikai népszerűséget és támogatást kívánnak szerezni a radikális muzulmán társadalmi rétegekben.

15 Lásd ezekről részletesen a SITE Institute: The Search for International Terrorist Entities nevű web-site Site Publications fejezetét. www.siteinstitute.org.

dalmi infrastruktúrára van szükségük. A jelenleg legveszélyesebbnek tekintett, új típusú terrorizmus esetében például olyan, viszonylag nagy létszámú muzulmán közösségre van szükség, melyen belül megtalálható az a szűk réteg, amely támogatja, vagy legalábbis tolerálja a terrorista módszereket. Ne feledjük el, hogy 2004 márciusában, Madridban, egy olyan ország fővárosában követtek el terrorcselekményt, amely jelentős számú (mintegy hárommillió) észak-afrikai, arab, muzulmán kisebbséggel rendelkezik, de ami fontosabb, ezen belül több mint 1,2 millió az illegálisan bevándorolt, a társadalom peremére szorult, állandó lakhellyel, legális munkával és társadalombiztosítással nem rendelkezők száma.¹⁶ Nem véletlen tehát, hogy a 2004 márciusában hatalomra került spanyol kormány különös hangsúlyt helyez az illegális bevándorlók legalizálására.¹⁷

S ha már Madridnál tartunk, érdemes megjegyezni azt is, hogy az új típusú terrorizmus minden eddigi európai merénylete erősen politikai jellegű volt. Vagyis nem azt a logikát követte, mely szerint a létszámában vagy arányaiban nagy muzulmán közösségekkel rendelkező európai országokban bárhol és bármikor bekövetkezhet egy a madridihoz vagy a londonihoz hasonló merénylet. E logika szerint ugyanis Európa nyugati felén, ha létszámot tekintjük, Franciaország, Németország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Olaszország és Hollandia, ha pedig a muzulmán lakosság arányát nézzük, Franciaország, Hollandia, Ausztria, Svájc, Svédország, Németország és Belgium vannak kitéve leginkább az új típusú terrorizmus fenyegetésének. Azonban a felsorolt országok közül eleddig csupán Spanyolországban és Nagy-Britanniában került sor al-Kaida-típusú merényletekre, továbbá Svédországban érte támadás – a második öbölháború kirobbanását követően – a lengyel, a dán és az orosz külképviseleteket. Vagyis két olyan országban került sor terrortámadásra, amely igen erőteljesen elkötelezte magát Washington Irak-politikája mellett, illetve egy harmadikban olyan országok képviseletei ellen, amelyek szintén ezt tették. Ebből pedig annyi legalábbis következne, hogy azok a politikusok, akik ma a szabadságjogok korlátozásában látják biztonságunk zálogát, elgondolkodjanak Irak-politikájukon is.

Ami 2005. július 7-ei londoni merényletet illeti, ez sem a terrorizmus társadalmi infrastruktúrájának szempontjából volt meglepő. Ezek nagy-britanniai meglete ugyanis a szakértők mellett a hivatalos szervek előtt is közismert volt.¹⁸ Sokkal in-

16 Az új típusú terrorizmus spanyolországi társadalmi hátteréről lásd: Haar-Escolano, Kathryn: Spain's 9/11: The Moroccan Connection. Jamestown Terrorism Monitor, Vol. II. Issue 13. 2004. július 1. 8–10. o.; Uő.: Algerian Salafists and the New Face of Terrorism in Spain. Jamestown Terrorism Monitor, Vol. II. Issue 21. 2004. november 4. 1–4. o.; Uő.: Assessing Spain's al-Qaeda Network. Jamestown Terrorism Monitor, Vol. III. Issue 13. 2005. július 1. 1–4. o.

17 Lásd Benoit, Bertrand – Crawford, Leslie: Spain's amnesty for illegal immigrants alarms Europe. Financial Times, 2005. február 4.; Concern Spain in opening EU's doors to illegal immigrants. 2004. február 4. www.euroactiv.com; Legislation of illegal immigrants in Spain. 2005. február 7. www.euroresidentes.com/Blogs/2005/02/legislation-of-illegal-immigrants-in.htm; Britain, Spain diverge on illegal immigrants. The Washington Times, 2005. február 8.

18 Lásd erről a Times által közzétett, a brit kormány elé terjesztett 2003. októberi, 2004. áprilisi és májusi dokumentumokat. Winnett, Robert – Leppard, David: Leaked No 10 dossier reveals Al-Qaeda's British recruits. Times, 2005. július 10. <http://timesonline.co.uk/printfriendly/0,,1-523-1688261-523,00html>

kább abból a szempontból, hogy a robbantások elkövetői ezúttal a mintegy 1,6 milliós nagy-britanniai muzulmán kisebbség ún. második generációs tagjai közül kerültek ki.¹⁹ S mint utóbb kiderült, itt is döntő szerepet játszott az Irak-motívum. London kapcsán azonban egy másik, szélesebb kérdés is felmerül, nevezetesen: vajon valóban jól működik-e egy a társadalom, ahol az oktatási és szocializációs rendszer évtizedes tevékenységének eredményét (még ha kis számban is) „felülírhatja” egy néhány hónapos pakisztáni „vallási kurzus”?²⁰ Általánosabban megfogalmazva: vajon a multikulturális együttélés bizonyos helyeken nem gettósodáshoz és társadalmi szegregációhoz vezető egymás mellett élést jelent-e csupán a társadalmi integráció helyett? Ha pedig így van, annyi legalábbis elvárható lenne, hogy azok a politikusok, akik ma a szabadságjogok korlátozásában látják biztonságunk zálogát, olyan társadalmi programokon is elgondolkodjanak, amelyek enyhítik az említett helyzetből adódó társadalmi feszültségeket.

Az új típusú terrorizmus és a média

A terrorizmus történeti fejlődésén végigtekintve elmondhatjuk, hogy a terroristák és a terrorcsoportok mindig alkalmazkodnak a világ általános fejlődéséhez. Vagyis egy globalizálódó világban a terrorizmus is törvényszerűen globalizálódik. Cseppet sem meglepő tehát, hogy az új típusú terrorizmust több értelemben is különleges és szoros kapcsolat fűzi a médiához. Egyrészt olymódon, hogy e csoportok már a kommunikáció legmodernebb eszközeit (pl. laptop, mobiltelefon, internet) használják fel tevékenységük során. Elég talán arra utalnunk, hogy míg 1997-ben csupán 12 ún. terrorista website-ot tartottak számon a terrorizmussal foglalkozó szakértők, jelenleg az ilyen jellegű web-oldalak számát 4500 és 10 000 közé teszik.²¹ A múlt század utolsó évtizedében a nemzetközi biztonságpolitika színpadára lépő posztmodern terrorizmus képviselői ma már gyakorlatilag a világhálón is képesek terrorista sejteket és merényleteket szervezni. Sőt, egyesek vélemények szerint ma már önmagában a világháló is képes erre, vagyis a több ezer terrorista-honlap úgy is képes „dolgozni”, hogy arról eredeti alkotóik nem is tudnak. Aki napjainkban merényletet akar elkövetni, hosszabb-rövidebb keresgélés után már gyakorlatilag minden ehhez szükséges információt megtalál az interneten – a házilag elkészíthető robbanószerek receptjeitől kezdve, a rejtőzködési és információvédelmi technikákon keresztül, egészen a kiképzési útmutatókig.²² A világháló jelentette virtuális infrastruktúra nem csupán globális kommunikációs csatornát biztosít, s nem csak a személyes kapcsolatot teszi

19 A 2003 májusában egy tel-avivi jazzklub ellen öngyilkos merényletet elkövető Assif Muhammed Hanif és Omar Han Sarif ugyancsak brit állampolgárok voltak. Lásd Figheh, Yoni: „Londonistan”. 2003. május 1. 1. o.

20 Multicultural Britain is not working, say Tory chief. Daily Telegraph, 2005. augusztus 3. <http://www.telegraph.co.uk>

21 Coll, Steve – Glaser, Susan B.: Terrorist Turn to the Web as Base of Operation. Washington Post, 2005. augusztus 7.

22 Lásd például a „The Mujjahedin Explosives Handbook” vagy a „The Encyclopedia of Jihad” c. kiadványokat.

nélkülözhetővé a különböző terroristák és terrorista csoportok között, de például a kereskedelmi forgalomban beszerezhető anyagokból és eszközökből összeállítható robbanószerkezetek és – szerkezetek elkészítésére vonatkozó kézikönyveivel lényegében kiiktathatóvá teszi a hagyományos illegális fegyver – és robbanószer-piacokat is.

Az al-Kaida-típusú terrorcsoportok által az interneten folytatott propagandatevékenység, az ún. virtuális dzsihád is számos újdonságokkal szolgált. Alig egy évvel az első sokkoló, terroristák által készített kezdetleges felvételek interneten való megjelenését követően, Abu Muszab al-Zarkavi²³ Jama'at al-Tawhid wal-Jihad nevű, Irakban tevékenykedő csoportja 2005. június 29-én egy olyan, még a szakértők által is professzionálisnak elismert 46 perces, 150 megabájtos, saját készítésű videófilmet tett fel a világhálóra az Irakban elkövetett merényletekről – „*All Religion Will Be for Allah*” címmel –, amilyennel korábban soha nem találkozhattunk.²⁴ Az al-Zarkavi féle terrorszervezet által fenntartott honlapra látogatók például nem csupán azt dönthetik el, hogy a film szélessávú vagy dial-up változatát töltik-e le, de megválaszthatják azt is, hogy Windows Media vagy RealPlayer lejátszóval nézik-e meg, vagy egyszerűen letöltik mobiltelefonjukra.²⁵ Az al-Kaida típusú terrorizmus legismertebb figurái közül al-Zarkavi az első, aki rendkívül tudatosan – s Oszama bin Ladentől, illetve Ajman Zavahiritől eltérően még az arab médiát is megkerülve –, közvetlenül az interneten keresztül teszi közzé egyre rendszeresebbé váló üzeneteit, többek között már háromszor felújított on-line magazinjában. Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy a terrorfenyegetettségre hivatkozva indokoltnak kellene látnunk az internet-forgalom szabadságának lényeges korlátozását.

Az al-Kaida-típusú terrorizmusnak ugyanis az Internet – ha nem a tömegmédia, miként általában a modern terrorizmusnak – a tömegmédia biztosítja a legnagyobb publicitást.²⁶ Pontosán tisztában vannak ezzel a terroristacsoportok vezetői is, akik merényleteik színhelyeül, illetve tárgyául éppen ezért már régóta lehetőség szerint olyan célpontokat választanak, melyek szimbolikájuk vagy jelentőségük miatt a nemzetközi média figyelmének középpontjában állnak.²⁷ Az al-Kaida-típusú terrorizmus e tekintetben valójában csupán egyetlen újdonsággal szolgált: olyan merényleteket igyekszik elkövetni, amelyek nagyszámú halálos áldozattal járnak, s így cselekedeteik óhatatlanul a híradók első számú hírévé lépnek elő. Az azonban, hogy e merényleteket (például a World Trade Center, a Pentagon vagy Beszlán esetében), illetve annak következményeit (például Madridban és Londonban) „breaking

23 Zarkaviról lásd Gunaratna, Rohan: Abu Musab al-Zarqawi: A New Generation Terrorist Leader. IDSS Commentaries, 2004. július 5. http://www.censa.net/publications/Rohan_Gunaratna/Gunaratna_July162004.pdf; Profile: Abu Musab al-Zarqawi. BBC NEWS, 2004. szeptember 22. <http://newsvote.bbc.co.uk>

24 Kisebbségi videó-anyagok már 2004 nyarától megjelentek a világhálón. Ezek egy részét lásd www.siteinstitute.org.

25 Glasser, Susan B.–Coll, Steve: The Web as Weapon. Washington Post 2005. augusztus 9.

26 A tömegmédia és a terrorizmus kapcsolatáról lásd: Wieviorka, Michel: The Making of Terrorism. The University of Chicago Press, Chicago, 1993. 408. o.;

27 Drake, C. J. M.: The Role of Ideology in Terrorists' Target Selection. *Terrorism and Political Violence*. Vol. 10. No. 2. (Summer 1998), Frank Cass, London, 1998. 53–85. o.; Thetford, Robert T.: Target Selection and Symbolism. Why the Twin Trade Towers were targeted and what can we expect in the future. 2001. szeptember 17. www.icje.org/id118_m.htm

news"-ként, vagyis a merényletek elkövetésével szinte egy időben látja a világ, már nem a terrrorszervezetek, hanem a napjaink televízióinak és televíziózásának az érdeme. S paradox módon talán éppen a gyors tájékoztatásra hivatkozó televíziók teszik a legnagyobb szolgálatot a terroristáknak. Nevezetesen azzal, hogy a merényletek, illetve azok következményeinek repetitív bemutatásával tovább generálják nézőikben a terrorizmustól való félelmet, és irreálisan megnövelik a terrorcsoportok, a terroristák, illetve tevékenységük jelentőségét. Mert miközben kétségtelen, hogy az elmúlt néhány év során általában nőtt a világ terrorveszélyeztetettsége, azt – mint láttuk – azért korántsem állíthatjuk (különösen nem Európában és Észak-Amerikában), hogy társadalmaink biztonságát a nem állami biztonságpolitikai szereplők e csoportjai befolyásolnák legerőteljesebben.

Végszó helyett

Bár a jelen írás a mellett igyekezett érveket felhozni, hogy az új típusú terrorizmus nem jelent olyan veszélyt, amely lényeges szabadságkorlátozást indokolna, szerzője mégsem hiszi, hogy a biztonság fokozása és szabadság megőrzése között egyensúly kapcsán túl sok optimizmusra lenne okunk. Egyrészt, mert ez az egyensúly számos területen már régen felborult – gondoljunk csak a Guantanamo-típusú amerikai fogolytáborokra, a Patriot Act-re vagy az Abu Graib-i botrányra –, másrészt, mert úgy látja, hogy napjaink nyugati népképviselési demokráciái a globális terrorizmus fenyegetése nélkül is ki vannak téve annak a veszélynek, hogy „totalitáriánus tömegdemokráciákká” váljanak. Olyan rendszerekké, ahol a multinacionális vállalatok és az általuk befolyásolt média konstituálják a hatalmat, s ahol ez a hatalom a közgondolkodás és a közvélemény autoritását is fel tudja számolni. Ha rosszul sülnek el a dolgok, a terrorizmus elleni harc jegyében tett intézkedések lökést adhatnak ennek a folyamatnak. Különösen akkor, ha a nyugati társadalmak úgy mondanak „igen”-t a terrorizmus megfékezéséhez szükséges, úgynevezett integrált védelmi szféra megteremtésére, hogy közben nem követelik és nem harcolják ki ennek szigorú és hatékony kontrollját. Vagyis ha társadalmi, jogi és törvényi kontrollmechanizmusok nélkül jön létre egy olyan védelmi struktúra, ahol a biztonságért felelős különböző intézmények a jelenleginél is jóval szorosabban működnek majd együtt, illetve a jelenleginél is jóval szorosabban kötődnek majd egymáshoz.

A kulcskérdés tehát az, hogy a biztonság fokozását szolgáló intézkedésekkel párhuzamosan képesek lesznek-e e társadalmak szigorítani a politika és a biztonságért felelős intézmények civil kontrollját. Folyamatosan ellenőrizhetővé válik-e például az, hogy a szabadságjogokat valóban csak és kizárólag a valós terrorfenyegetettség elhárításáért korlátozzák, és szankcionálható lesz-e az, amikor a hatalom túllépi ezt a határt. Képesek lesznek-e e társadalmak ráébreszteni arra azokat, akik ma az emberi jogokkal szemben a biztonság elsődlegességét hirdetik, hogy a demokratikus szabadságjogok minden lényeges korlátozásával tulajdonképpen a terroristák céljait teljesítjük be önmagunkon.

A szekciók munkájának értékelése

A szekcióülések befejezése után ismét plenáris ülésre került sor, ahol a szekcióvezetők jelentést tettek az elvégzett munkáról, egyben értékelték a három témakörben elhangzott előadásokat és a lefolytatott vitát. Ennek lényege a következő volt:

ELSŐ SZEKCIÓ

Stratégiai kérdések a jövő hadviselésében

A konferencia alaptémájához a legközvetlenebbül az első szekció vitái kapcsolódtak. Ebből következően szekciónk munkája szinte egyenes folytatása, részletesebb kifejtése volt mindennek, ami a plenáris ülésen elhangzott.

A szekció ülésen elhangzott vitaindító előadásokat a jelen kiadvány tartalmazza. Ezért összefoglalómban csak tézisszerűen vázolom fel a vita során megfogalmazódott legfontosabb gondolatokat.

A haderőfejlesztése kapcsán többen utaltak arra, hogy néhány év múlva a haditechnikai eszközök általános fejlesztése keretében a szárazföldi robotok beépülnek a fegyveres erők rendszerébe. Ilyen fejlesztések nyilvánvalóan vannak a világban és természetes, hogy ezek alkalmazásának kérdéseivel nekünk is szükségszerűen foglalkozni kell, még akkor is, ha az ilyen eszközök tömeges megjelenésével csak a későbbi időszakban számolhatunk.

Többen utaltak arra is, hogy a hadászati, hadműveleti és harcászati szintek közötti különbségek egyre inkább elmosódnak és a területvédelem is ma már más tartalommal jelentkezik, mint korábban. Ez egy általános trend.

Nagy hangsúlyt kapott, hogy a honvédelem megújulásának nemcsak a katonai védelemre kell kiterjednie, hanem a honvédelem más tényezőire is. Ezért ez nemcsak a katonák ügye, hanem az egész társadalomé.

A hozzászólók megerősítették azt, hogy a válságok különbözőek a világon. Minden válság más formai kezelést igényel, nem csak katonai, nem tisztán katonai tevékenységet jelent.

A biztonságpolitika fontosságát szinte minden résztvevő hangsúlyozta és sokan kifogásolták az úgymond követő biztonságpolitikát. Az a vélemény alakult ki, hogy a biztonságpolitikának vezetnie kell. Ha nem mutatja az utat, akkor a hadtudomány is csak magyarázza a történeteket, eseményeket, tehát követi azokat. Hibának tartják a hiányzó vagy megszüntetett képességek szükségtelenségének bizonygatását.

Felvetődött – a nemzeti jelleg is. Én is azt gondolom, hogy a magyar katonákban több olyan tulajdonság van, ami sajátosan nemzeti, mindig is voltak nemzeti hadviselési sajátosságok. Nem feltétlenül kell univerzálisan egységesítésre törekedni!

Az egyetemen és más fórumokon is felmerült a kínai katonai gondolkodás, a kínai katonai kultúra megismerésének fontossága. Erről egy nagyon jó eszmefuttatást hallottunk.

A katasztrófavédelem vonatkozásában valóban nincs meg az az erő, amely meg volt ennek a támogatására a haderő részéről. Mindegy, hogy minek nevezzük: nemzeti gárdának, nemzetőrségnek vagy tartalékerőnek. A hadsereg létszáma olyan amilyen – mindenki által ismert – adott esetben azonban nem csak eszközökre, hanem erőre is, azonnal igénybe vehető, reagálni képes szervezett erőre lenne szükség.

Fontos felvetés volt, hogy a társadalomban nem esik szó a leszerelés kérdéséről. Ez is összefügg a hadászattal. Nemcsak a hadászati rendeltetésű erők csökkentése, korlátozása, hanem a hagyományos rendeltetésű erők csökkentése is fontos. Ezzel a jövőben valóban foglalkozni kell.

Többet kellene foglalkozni néhány fogalommal. Pl.: az igazságossággal, az alkalmazkodási képességekkel, a sebezhetetlenség, stb. kérdéseivel.

Felmerült az ENSZ haderő (védelmi erő) hiánya azzal összefüggésben, hogy többen a NATO szerepét csökkenni látják. A világ több térségében a Szövetség funkcióját az alkalmi koalíciók veszik át. Erről Nagy Zoltán a Külügyminisztérium osztályvezetője részéről egy nagyon jó előadást hallottunk.

Azok a válságok, amelyek ma vannak, ha nem kezeljük! – fegyveres konfliktusokba mehetnek át, sőt jelezhetnek nagyobb válságokat, évtizedre vagy évtizedekre előrevetítve.

Többek véleménye volt, hogy nagyobb konfliktusokat feltételezve szükség lehet a hagyományos haderőre. Őrizni kell tehát azokat a fegyvernemi kultúrákat, amelyek mögött több évtizedes munka és történelmi hagyomány van. Példákat hoztak arra, hogy a nyugati országok nem úgy alakítják át haderőiket mint ahogy ezt teszik más országok. Nem szerelik le a nehéz technikát. A dolog lényege: feltételezik, hogy egy esetleg bekövetkező konfliktus esetben szükség lehet olyan erőkre és eszközökre is, amelyeket egyik napról a másikra nem lehet létrehozni.

Ha arra akar valaki választ kapni, hogy mi történik ma, holnap és holnapután, és nem 2014-ben – reméljük, hogy az olyan régen várt és készülő nemzeti katonai stratégiában majd ezekre a kérdésekre is választ kapunk.

Deák János

MÁSODIK SZEKCIÓ

A hadműveleti, harcászati alkalmazás tapasztalatai

Nem könnyű visszaadni és összefoglalni azt a munkát, amely a második szekcióban folyt. A résztvevők létszámából kiindulva (olyan sokan voltunk) úgy tűnt, mintha a plenáris ülést folytatnánk.

Ki kell emelni, hogy mindenki nagyon szabadon és kritikusan fogalmazott, a vitát nem hatotta át az alá- és fölérendelés szelleme. Az elmondottak összhangban voltak a plenáris ülésen elhangzottakkal, azokat az előadók, felszólalók tovább bontották, szakmailag értelmezték. A hozzászólók saját tapasztalataikra építve – a honvédség feladatrendszerébe illesztve, és a képességfejlesztés folyamatrendszerét figyelembe véve – fogalmazták meg mondanivalójukat, fejtették ki véleményüket a hadműveleti, harcászati alkalmazás kérdéseiről, problémáiról.

A szekció ülésen elhangzott korreferátumokban és hozzászólásban több kérdés vetődött fel. Mindez – a kérdésekre adott válaszokkal együtt – két órán át tartott. A felszólalások sok gondolatot ébresztettek bennem és az aktív részvételt látva, tapasztalva feltehetően a résztvevőkben is.

A konferencia anyaga írásban is megjelenik, ezért néhány általános, de fontos – az egységes értelmezést elősegítő – kérdést, felvetést szeretnék kiemelni, és a jövőre vonatkozóan követendőként megfogalmazni.

Miért voltak nagyon érdekesek és szakszerűek az előadások és a hozzászólásokban felvetett kérdések? Azért, mert a vitában a különböző beosztásokban, illetve a NATO-vezetőszerveknél szolgáló szakterületek, fegyvernemek képviselői szóaltak meg.

A *Talla tábornok úr* által a többnemzetiségű műveletek témaköréről elmondottakból érzékeltük, hogy az összhaderőneműségen túl mennyire fontos a multinacionalitás, illetve ennek egy másik vetülete a többnemzetiség és a hatékonyság.

Ha hadműveleti, harcászati szint tekintetében nézzük az interoperabilitást, akkor a nemzeti haderőn belül van az azonos technika, a nyelv, a doktrína és a felkészítés. Ugyanakkor ez a keret manapság már nem elegendő. Ennek a felvetésnek van egy másik oldala is: mennyire szabad teljesen eltekinteni egy haderőnek csak

nemzeti keretben történő alkalmazásától vagy annak legalábbis elméleti kérdéseinek fejtegetésétől.

A többnemzetiség és hatékonyság kérdésköre elsősorban a kismemzetiségű erők problémája a NATO-n belül. Hiszen a kis nemzetek is szeretnének hozzájárulni a közös feladathoz – még hozzá a politika, a kormányzat elvárása szerint lehetőleg „zászlós” feladattal – ami minél több politikai, és ha lehet adott esetben gazdasági tőkét is hoz az országnak. Az ilyen feladatokról beszélni nagyon nehéz, ha tudjuk, hogy a kis országoktól általában úgynevezett biztosító, kiszolgáló és egyéb tevékenységek végzését várják el.

A másik kérdés – ami ide csatlakozik – amikor arról beszélünk, hogy szövetséges keretek között hozzuk létre azt a képességet, amelyik adott esetben valahol felmerülő konfliktus kezelésére szükségeltetik. Hogyan lehet ezt a nemzeti haderő talaján megteremteni? Hiszen van néhány nagyobb ország, ahol még megvannak mind a hadászati, mind a hadművelleti és harcászati képességek és ezek fenntartása ott nem igazán okoz gondot.

De milye van a kis nemzeteknek? Meg tudják-e engedni a komplex képességek fenntartását? Azt hiszem kimondhatjuk, hogy nem. Ugyanakkor szeretnének néhány „zászlós”-feladattal hozzájárulni, de a nemzeti legókból, úgymond elsősorban a stratégiai képességek nem rakhatók össze, mert ilyen legóval a kis nemzetek nem rendelkeznek és a legnagyobb hiány szövetségi keretekben, a legnagyobb problémák pont ott vannak. Ugyanis az ilyen képességekkel rendelkező országok nem egyértelműen ajánlják fel és adják oda ezeket a képességeket.

Mi lenne a megoldás? Közös finanszírozás, közös logisztika és egyéb. A probléma tehát itt van: amikor be kell vállalni, mint elméletet el tudjuk fogadni, amikor viszont pénzt kell mögé rakni, akkor már bajok vannak, erre több előadó is utalt. Tehát nagyon fontos – és erről szó volt –, hogy átgondoltan, a politika által támogatva, a kormány, az állam döntése alapján a haderőt és olyan képességeket tartsunk fenn, amelyeket alkalmazni is akarunk. Tehát lesz hozzá politikai támogatás és megfelel azon biztonsági kihívásoknak, amelyekkel szembe nézünk.

A következő előadó témája a *Magyar Honvédség részvétele a nemzetközi békeműveletekben* – tények, lehetőségek, tapasztalatok. Ez is egy érdekes kérdés, amit nagyon gyakorlatiasan közelített meg az előadó.

Ha megnézzük milyen típusú műveletekben veszünk részt, és milyen „zászlók” alatt: ENSZ, EBESZ, NATO, EU és egy nagyon fontos: többnemzeti, amikor egy vezető nemzet vezetésével, vagy csak egy úgy összeállt nemzetekkel. Mert ezek azok a művelettípusok, amelyek igazán magas harctevékenységet kívánnak ma-napság.

Itt mit látunk: Emeljünk csak ki egyet a NATO-t, mert ez a legmeghatározóbb részünkre. Azon válságok kezeléséhez, amelyekben a NATO most részt vesz (ezek ismertek, ezért nem akarom felsorolni a helyszíneket), tulajdonképpen a NATO rendelkezik az összes szükséges képességgel, kapacitással, erővel. A politikai döntést nagyon gyorsan, mostmár gyorsabban, mint korábban meg is hozzák. Ugyanakkor amikor azt látjuk, hogy meg kell mozdulni, az erőket be kell adni egy haderő-generálási folyamat keretébe, akkor már jelentkezik a problémák. Nagyon nehezen jön össze az a komplex képesség, ami szükségeltetik egy adott feladat kezeléséhez.

Tehát itt felmerül az a kérdés, amiről nagyon sokat beszéltünk. Jó rendben van, a nemzetek rendelkeznek az igényelt képességgel, de a hozzáférhetőség, utána pedig, amikor elküldjük – a fenntarthatóság, hiszen jelenleg még alapvetően azt nézzük –, nemzeti oldalon kell finanszírozni a képességeket. Ezek azért fontos kérdések, mert amikor az ország dönt, hogy egy ilyen és olyan képességet – amire szükség van – felvállal, s az beilleszthető a nemzeti katonai stratégiába is, akkor azzal is számolni kell, hogy ezt a képességet be kell ajánlani, ezt a képességet fel fogják használni. Természetesen nagyon sok egyéb tapasztalat is elhangzott, amelyeket majd át kell gondolnunk.

Német tábornok úr az új kihívásokra reagáló multifunkcionális képességek fejlesztése a szárazföldi erőknél című előadásában nagyon sokszínűen, sok kérdést érintve a Magyar Honvédség szerepvállalását mutatta be a béketámogató műveletekben. Ezek közül nagyon sok kérdésre az előbbieken már utaltam.

Ő is feszegette az összhaderőnemi, a többnemzeti jellegű, a haderőnemek integrált logisztikai rendszerei erőfeszítéseinek kérdéskörét, a logisztika szerepének megnövekedését, az expedíciós jelleg követelményeit, a térbeni és időbeni tagoltság kérdéseit. Ezek mind olyan felvetések, kérdések, amelyekre választ kell tudni adni. Ezek között nagyon sok olyan felvetés is van, amelyek már csak nemzeti hatáskörben nem kezelhetők.

Ezután a hozzászólások következtek:

- Dr. Padányi József mk. ezredes a nemzetközi katonai műveletek műszaki támogatásának tapasztalatairól;
- Tóth András mk. ezredes a válságreagáló műveletek felderítő támogatásával kapcsolatos kérdésekről;
- Dr. Hautzinger Gyula ezredes a multinacionális szerepvállalás és a magyar katonai részvétel iraki tapasztalatairól számolt be.
- Volt egy nagyon érdekes hozzászólás is, Mamusich György az ERICSSON cég tanácsadója részéről, aki a korszerű radarrendszerek katonai alkalmazásának lehetőségeit mutatta be.

Még egy személyes jellegű, bennem felmerülő kérdésről egy gondolatot. Amikor hangsúlyozzuk, nagyon helyesen, a szövetségi kereteken belüli feladatmegoldások szükségességét, a többnemzetiséget, az összhaderőnemiséget – szabad-e teljesen megfelelkezni a tisztán nemzeti feladatrendszerrel, az ezzel kapcsolatos teendőinkről, amelyek a hatályos alkotmányból, törvényekből következnek. Hiszen nálunk is van minősített helyzet, békétől eltérő állapot, rendkívüli állapot, megelőző védelmi helyzet, olyan szituáció, amikor a hadkötelezettséget vissza kell állítani, önkéntes tartalékosok felállításának kérdésköre és sok minden más amit még említhetnék.

Én egyetértek azzal, hogy a prioritásokat fel kell állítani, hiszen beszéltünk arról, hogy nagyon költséghatékonyan és olyan mértékben szabad csak a haderőt fejleszteni, amit a társadalom, a gazdaság el tud viselni, de legalább elméleti szinten ezeket a kérdéseket helyére kell tenni tehát, tisztázni kell. S, ha ezt tesszük, úgy gondolom ez nem mond ellent annak, hogy feladatainkat alapvetően szövetségi rendszerben kell majd megoldani.

Braun László

HARMADIK SZEKCIÓ

Új típusú katonai alkalmazások társadalmi és szociológiai aspektusai

A harmadik szekcióban hat témakör került előadásra és megvitatásra. Több, felszólásra jelentkezőt – akiket idő hiányában nem tudtunk meghallgatni – arra kértem, hogy írásban adják le közlésre hozzászólásukat.

Az előadások és a vita alapján megfogalmaztunk néhány összefüggést, de azt is meg kellett állapítanunk, hogy a tudomány bizonyosságával a 21. század hadviseléséről még kevés dolgot állíthatunk. *A vita során kialakult főbb gondolatok a következők:*

A modern társadalom polgára – adófizető volta ellenére – nem csupán szolgáltatásként igényelheti a biztonságot, nem nézheti úgy a biztonság érdekében tett kormányzati erőfeszítéseket, hogy maga ne vegyen részt benne. A biztonságban mindenki részvényes, – hangsúlyoztam egy korábbi, hasonló témájú konferencián. A modern ember esetében a biztonságnak létformává kellene válnia.

Lehet-e csupán haditechnikai-technológiai választ adni a biztonsági kihívásokra? Nem. A modern hadviseléssel nemcsak technikai választ kell adnunk az emberi – szociális, globális – problémákra. A hadiipari high-tech egyszerre értékeli túl és értékeli le az emberi életeket, attól függően, hogy kinek az ujja van az indító gombon az adott pillanatban. Ez egyben az időpánik oka is. Meg kell jegyeznünk, hogy az elektronikus kultúra nagyon törekény biztonságot teremtett a világon. A háborúra való felkészülés időszakában nagyságrendekkel fejlődnek az emberi erők, a háború pedig nagyságrendekkel lealacsonyítja magát az embert.

Jellemzően új, hogy a doktrínák kultuszát felváltották a biztonsági stratégiák. Cél: racionális nemzetközi kooperáció valamint a szövetségesi szolidaritás. A preventív csapás, amennyiben új, akkor azokból a félelmekből táplálkozik, amelyeknek a bekövetkezésétől tartunk, de összhangban van-e a preventív csapás jellege azokkal a bajokkal, amelyeknek a bekövetkeztétől félünk? A háború mindig az élet komplex megrázkódtatása marad azoknál a népeknél, akiket ér. Amilyen a hadviselők karaktere, olyan a háborúé is.

Az új hadviselésnek – akárcsak a réGINEK – vannak áldozatai is, de hősei vannak-e? Bertold Brecht Galilei című drámájában Andrea Sarti így szól Galileihez: „Szerencsétlen az a kor, amelynek nincsenek hősei.” Galilei válasza pedig így hangzik: „Szerencsétlen az a kor, amelynek hősökre van szüksége.” Mindkettőjüknek igaza van morálisan. A terrorizmus korában, a hősök – saját népük szemében – a terroristák.

A biztonság tekintetében a hadtudományi és a társadalomtudományi gondolatmenetek eltérőek, vagy inkább a társadalomtudományi természetéből eredően szélesebb spektrumú, komplex.

A modern hadviselés is többjelentésű, a szekció ülésen ezek közül a jelentések közül hallgattunk meg néhányat, így például:

(a) a média és a PR vonatkozásút: *Dr. Szeles Péter* előadásában kiemelte, hogy az információ fegyver. (Tegyük hozzá, annak analógiájára is állíthatjuk ezt, ahogyan Heidegger német filozófus megfogalmazta: „A nyelv fegyver.” A piacok struktúrájában hozzászoktunk ahhoz, hogy van tőkepiac, árupiac, pénz-piac, de még nem szoktuk meg, hogy van információ-piac is.) Az információk áramlásának sebessége a történelemben először lépte át a szisztematikus feldolgozhatóság határát. Claude-Levy Strauss francia antropológus megfogalmazásában, az információs univerzum kinyílt, de az embereknel az értelmezési univerzumnak szűkült a keresztmetszete. Ezt tapasztaljuk az oktatásban is. Az előadó ráirányított a figyelmet, hogy az erő alapú hatalom évezredes paradigmáját az információ (tudás) alapú hatalom váltotta fel. A katonai teljesítmény egyre inkább függ az információtól, a tudástól. A média szerepe ebben a folyamatban jelentősen felértékelődött. A lokális problémák azonnal globalizálódhatnak és fordítva, a nagy TV társaságok (CNN, BBC, TV5 stb.) révén.

(b) az emberközpontú biztonság vonatkozásút: *Prof. Dr. Matus János* utalt arra, hogy a katonai, harci tevékenységek társadalmi keretbe integrálódnak. Az államról a hangsúly az intézményekre, a társadalmi csoportokra és nem utolsósorban az egyénekre helyeződött.

(c) a morális vonatkozásút: *Dr. Himmer Péter* előadásában elmondta, hogy, minden ami emberi döntést igényel az etikai problémát is jelent, így a katonai döntések is. A kultúra emberi lényege az etika. A problémát bonyolítja – tehetjük hozzá, – hogy más elvek, kódok vezérlik az emberi cselekvést és mások a gondolkodást. Cselekednünk akkor is kell, ha nem értünk vele egyet, vagy más a meggyőződésünk. Talán a modern világban több pragmatizmusra van szükség az erkölcsi elvek mérlegelésekor. A hatalom különösen problémás helyzetben van az etikai elvek érvényesítésekor. Bismarck például úgy vélte, hogy számára az etika olyan, mintha egy sűrű erdőben kellene végigmennie, a szájában keresztben egy hosszú rúddal.

(d) a nemzetközi jogi vonatkozásút: *Dr. Lattmann Tamás* kiemelte, hogy nőtt az intenzitása nemcsak az állami és az állam fölötti szereplőknek, hanem az állam alattiaknak is, amit a jog nehezen tud követni. Tovább differenciálja a helyzetet, hogy jelentősen eltér az egyes országok esetében a fogalmak tartalma, azok alkotmányos értelmezése. Ezzel kapcsolatban utalt a kínzás elleni egyezményrel kapcsolatos amerikai fenntartásokra.

(e) a védelmi szféra privatizálásával összefüggőt: *Varga Krisztián* a PMC-k (Private Military Company) szerepét emelte ki a modernizációs törekvések közül.

Azt mondhatjuk, hogy a szolgáltatások teljesen komplexek, átfogják az egész hadviselést haderőnemeivel, fegyvernemeivel, haditechnikájával, tereivel stb. A jelenlegi gazdasági- költségvetési helyzetben nem kerülheti el figyelmünket a római mondás: „Pecunia est nervus belli” (A pénz a háború idege.), vagy Shakespeare szerint: „The money is good soldier and will on.” (A pénz jó katona, mindig előre tör.). A korszerű haditechnikát nem lehet megspórolni, mivel az beépül a katona tudásába, teljesítményébe, azaz modern fegyverek nélkül nem tudja realizálni sem teljesítményét.

(f) gyors döntésekkel összefüggő: Dr. Mezey Gyula előadásában arról hallhatunk, hogy számítógépes modellek segíthetik a gyors döntéseket veszélyhelyzetekben. A fázisokat tekintve bennem felmerült, hogy a történetileg kialakult parancsnoki feladatoknak milyen stabil és teherbíró struktúrája van.

Összességében fontos utalnunk arra, hogy a biztonság edukációs nevelési kérdés is. Az oktatás sokat tehet, hogy a jövő tiszti, tiszthelyettesi generációinak a modern hadviselés ne kergesse el a személyiségét, ne csupaszítsa le szemléletét célpont-látássá, hanem tudjon fejlődni benne. A társadalomtudományi oktatás paradigmája jelenleg – angol kollégáink megfogalmazásában, de más összefüggésben – „from Plato to NATO”, ami inkább hosszmetzeti kép és nem biztos, hogy kellő hatékonyságú, lehet, hogy a 20. századra kellene inkább fókuszálni. A 20. század éppen azt mutatja, hogy nem lehetnek illúzióink, mert a biztonság olyan emberi tevékenység, amely mindig befejezetlen marad az időben. Az abszolút biztonság modern mítosz.

Harai Dénes

Zárszó

Tisztelt Konferencia!

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora Szabó Miklós akadémikus és a magam nevében köszöntöm a konferencia valamennyi résztvevőjét. Gratulálok a Magyar Hadtudományi Társaság elnökségének, hogy kezdeményezte és vállalta ennek a konferenciának a megszervezését, amit eredményesen lebonyolított.

Nagyon jó, *aktuális, közérdeklődésre is számot tartó témát választottak*, ezt mutatja a résztvevők, az aktív érdeklődők – közöttük számos fiatal kutató – nagy száma és az aktív részvétel a konferencia munkájában. Ugyanakkor az időpont megválasztása – november 3-a – is jelképes, mert másfél évszázaddal ezelőtt egy magyar huszár tisz, gróf Széchenyi István alapozta meg a az MTA létét azzal, hogy birtokai éves jövedelmének egy részét, 60 ezer forintot a haza, és a tudomány javára felajánlotta.

Tisztelt Barátaim!

A konferencián felmerült kérdések sora, a vita iránya jól mutatja, hogy századunk elején, a biztonság, a védelem, a katonai erő építése, alkalmazása, képességei fejlesztése terén *vannak olyan újszerű kérdések, amelyek elméleti megalapozásában, a gyakorlati megoldások útjainak, módjainak feltárásában, kutatásában szerepet vállalhat, szerepet kell, hogy vállaljon a hadtudomány*, hiszen képes az előttünk álló feladatok megoldásához, új ismereteket adni. Az eddigi eredményeink alapján állíthatjuk, hogy a hadtudomány megújuló, létjogosult interdiszciplináris, sőt multidiszciplináris tudomány. Ez azt is jelenti, hogy befogadó, integráló, tehát mindazt, amit más tudományok – társadalomtudomány, műszaki tudományok és egyéb tudományok – alkotnak, új ismeretként átveszi, adaptálja, saját tárgyának gazdagításához felhasználja. Természetesen ezt kölcsönöségi alapon, jól működő együttműködés keretében teszi.

A mai konferencia arra is rámutatott, hogy a korábbiakhoz képest *jelentősen kibővült a hadtudomány repertoárja*, amelyben sok az újszerű, megvalósítandó, vagy kevésbé kimunkált kérdések sora. Foglalkoznunk kell tehát tudományunk önművelésével

is, tárgyával, funkciójával, szerkezetével stb. Úgy gondolom, hogy tudományos potenciálunk erre is kész és képes.

Sok múlik azonban azon, hogy miként működünk együtt tudományszervezési és irányítási kérdésekben. Pozitív példaként említhetem, hogy néhány évvel ezelőtt a hadtudomány mint önálló tudományág mellett a 169/200-es Kormányrendelettel önálló tudományágként született meg a katonai műszaki tudomány. Ugyanakkor még sok kérdés nincs egyeztetve az érintett szervek, intézmények között. Ilyen például, hogy a hadtudományi doktori iskolában 23 tudományszak, a katonai műszaki iskolában pedig a kezdetben 5, majd 7 olyan szak van, ahol doktorandusz hallgatókat képezünk és ez nem egyezik meg sem a hivatkozott Kormányrendeletben előírtakkal, sem az MTA besorolással. Fontos lenne, hogy az ilyen és hasonló kérdésekre az érintett szervek: az MTA, az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága, az ZMNE és Doktori Iskolái, nem utolsó sorban a Vezérkar szorosabban együttműködjön. Közös munkálkodás eredménye, színtere lehet a doktori iskolák tudományági, tudományszakok szerinti rendeződése, közelítése egymáshoz.

Befejezésül hangsúlyozom a ZMNE örömmel ad helyet minden ilyen konferenciának. Külön öröm számunkra, hogy „házigazdaként” is hozzájárulhattunk ehhez a sikeres, eredményes rendezvényhez. Tisztelettel ajánlom, hogy a rendezők elgondolása szerint a konferencia anyaga kerüljön kiadásra, egyrészt az utókornak megörökítendő, másrészt a szemléletmód átadására is, főleg a fiatalok számára.

Tisztelt Konferencia!

További sikereket kívánok a rendező, szervező Magyar Hadtudományi Társaságnak és a konferencia minden résztvevőjének. Biztos vagyok benne, hogy mindazokat a gondolatokat, amelyek a konferencia témájához kapcsolódó előadásokban, korrefektívumokban, hozzászólásokban megfogalmazódtak rendező elvként követjük munkánkban a haderő építésében, a hadtudomány fejlesztésében.

Solymosi József

SZERZŐK, ELŐADÓK, FELSZÓLALÓK

- Braun László* mk. altábornagy,
HM Honvéd Vezérkar főnök I. helyettes
- Dr. Deák János* nyá. vezérezredes,
ZMNE tudományos főmunkatárs
- Farkasné Dr. Zádeczky Ibolya* nyá. alezredes
- Dr. Felházi Sándor* mk. alezredes,
ZMNE tanszékvezető, egyetemi docens
- Dr. Harai Dénes* ezredes,
ZMNE Társadalomtudományi Intézet, főigazgató
- Dr. Hautzinger Gyula* ezredes,
ZMNE tudományos főmunkatárs
- Dr. Héjja István* nyá. ezredes,
ZMNE egyetemi docens
- Dr. Himmer Péter,*
ZMNE főiskolai tanár
- Dr. Isaszegi János* mk. vezérőrnagy,
HVK Művelési Főcsoportfőnök
- Kántor Rezső* nyá. alezredes
- Kiss Kálmánné Dr.,*
ZMNE egyetemi docens
- Dr. Kiss Zoltán László* alezredes,
ZMNE egyetemi docens
- Dr. Lattmann Tamás,*
ZMNE egyetemi adjunktus
- Makk László* dandártábornok,
Köztársasági Elnöki Hivatal, főosztályvezető
- Mamusich György,*
ERICSSON Rt., katonai szakértő
- Dr. Matus János,*
ZMNE egyetemi tanár
- Dr. Mezey Gyula* alezredes,
ZMNE egyetemi docens

- Molnár István nyá. ezredes,
ZMNE doktorandusz
- Dr. Nagy László nyá. mk. ezredes,
ZMNE tanszékvezető, egyetemi docens
- Nagy Zoltán főosztályvezető helyettes,
Külügyminisztérium
- Németh István dandártábornok,
MH Szárazföldi Parancsnokság, parancsnok-helyettes
- Ormos Mária akadémikus,
egyetemi magántanár
- Dr. Padányi József mk. ezredes,
ZMNE egyetemi magántanár
- Dr. Pataky Iván nyá. ezredes
- Dr. Piriti Sándor újságíró
- Porkoláb Imre őrnagy,
ZMNE doktorandusz
- Dr. Rácz Lajos ezredes, MK KFH
- Prof. Dr. Solymosi József nyá. mk. ezredes,
ZMNE tudományos rektorhelyettes
- Szeles Péter ZMNE doktorandusz
- Dr. Szenes Zoltán nyá. altábornagy,
ZMNE tudományos főmunkatárs
- Dr. Szternák György ezredes,
ZMNE egyetemi docens
- Dr. Tálas Péter
ZMNE Stratégiai Védelmi Kutató Központ vezetője
- Talla István vezérőrnagy,
az MK állandó NATO katonai képviselője
- Tóth András mk. ezredes,
MK KFH főosztályvezető, főtanácsos
- Varga Krisztián köztisztviselő,
HM Kommunikációs Főosztály

KÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Nagy László, az MHTT elnöke köszönti a résztvevőket

A konferencia hallgatói

Nagyszámú érdeklődő hallgatta az előadásokat

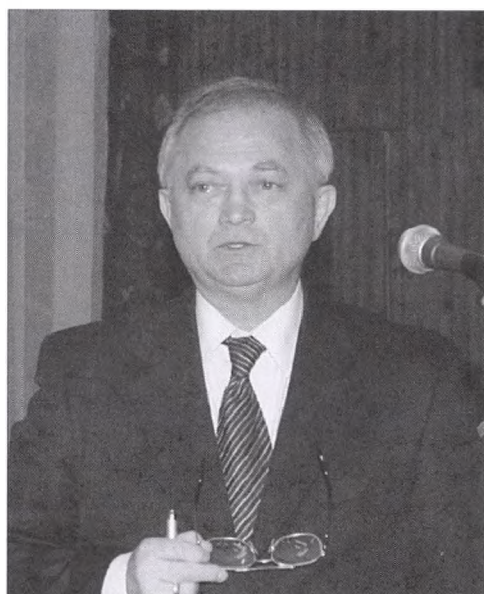
A plenáris ülés előadói

Braun László

Szenes Zoltán

Deák János

Ormos Mária

ELSŐ SZEKCIÓ

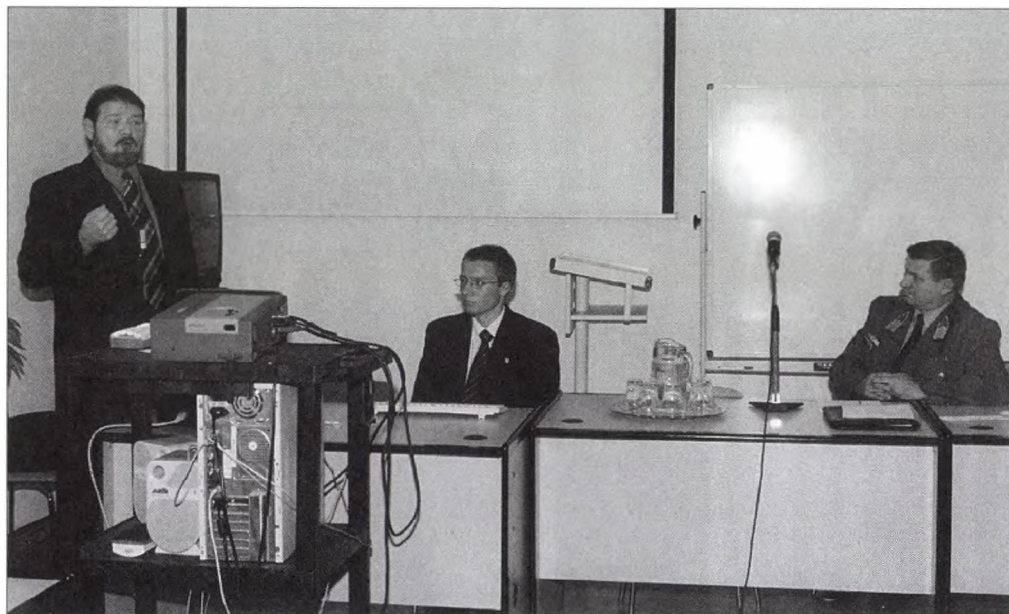
MÁSODIK SZEKCIÓ

Talla István előadását tartja

HARMADIK SZEKCIÓ

Harai Dénes a harmadik szekció vezetője
értékeli a munkát

Padányi József, a záró plenáris ülés elnöke

A záró plenáris ülés résztvevői

Solymosi József, a ZMNE tudományos rektorhelyettese tartotta a zárszót

Részlet a *Misszóban voltunk* című kiállításból

Az MHTT pályázati felhívása a 2006. évre

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége – a küldöttgyűlés határozata értelmében, a jóváhagyott éves munkatervvel és költségvetési tervvel összhangban – pályázatot hirdet tanulmányok, elemzések megírására.

A pályázat meghirdetésének célja a Társaság tagságának aktivizálása, a tudományos tevékenység, mindenekelőtt a kutatás ösztönzése, publikálásra alkalmas, és elsősorban a gyakorlatban is hasznosítható anyagok készítése, a tagság önmegvalósítási lehetőségeinek bővítése.

A pályázat keretében a következő tudományos illetve kutatási témaköröket tartjuk célszerűnek feldolgozni:

- a biztonság modern értelmezése és aktuális kérdései;
- a haderő-átalakítás (haderőreform) aktuális problémái és azok megoldásának lehetőségei;
- a védelmi, illetve a stratégiai tervezés, ezen belül a haderőtervezés aktuális kérdései;
- a háborúval kapcsolatos elméletek változásai a jelenlegi kihívások fényében és ezek gyakorlati megvalósításának kérdései;
- a terrorizmus és az ellene vívott küzdelemben alkalmazható eljárások, módszerek, eszközök;
- a katonai vezetés időszerű kérdései és eljárásai;
- a logisztika előtt álló feladatok és azok lehetséges megoldásai;
- a haditechnikai és technológiai fejlesztés szükségessége, egyes területek legégetőbb problémái;
- informatika a védelmi szférában;
- a határrendészet, a katasztrófavédelem és más speciális területek fejlesztésének kérdései;
- a humán erőforrás-gazdálkodás napjainkban és a közeli jövőben;
- a társadalom és a hadsereg – a fegyveres erők demokratikus ellenőrzése.

A pályázaton a Társaság tagjai egyénileg, vagy csoportosan vehetnek részt, kifejezetten ezen pályázat céljára készített, eredeti, ebben a formában más helyre be nem nyújtott tanulmányokkal.

A pályázat elsősorban a kiírásban szereplő (esetleg önálló kezdeményezés alapján választott, de a Hadtudományi Társaság illetve szakosztályai profiljába tartozó) téma kidolgozására irányuljon. Lehet komplex jellegű, de foglalkozhat a téma egy-egy részterületével is. A pályázat jelíges, ily módon megőrzi a pályázó személyiségének anonimitását a pályamunka elbírálásának befejezéséig.

A beérkezettek pályamunkáknak legfeljebb fele díjazható, továbbá a díjak megoszthatóak. Az elnökség az egyes szakmai területek kiemelkedő alkotásait különdíjban részesítheti.

A pályaművek terjedelme ne haladja meg a három ívet.

Elnyerhető díjak:

- egy I. díj – 100 ezer Ft;
- kettő II. díj – 70 ezer Ft, összesen 140 ezer Ft;
- három III. díj – 40 ezer Ft, összesen 120 ezer Ft.

A pályamunkák beadási határideje: 2006. október 13-a.

A jeligével ellátott pályamunkákat két nyomtatott (gépelt) példányban és egy elektronikus adathordozón (lemezen, vagy CD-n) kell benyújtani a Társaság titkárságára. Csatolni kell hozzá egy zárt borítékot, amelyen kívül fel kell tüntetni a jeligét, belül pedig a szerzőre vonatkozó adatokat (név, szül. hely, idő, anyja neve, lakcíme, vagy szolgálati helyének postacíme, telefonszáma, adószáma, TAJ-száma, nyugdíjas törzsszáma, átutalási számla száma) kell tartalmaznia.

A pályaműveket az elnökség által felkért szakértők bírálják el.

A díjazott pályázatok hasznosításáról a Társaság dönt a szerzők egyetértésével. Az arra alkalmas pályázatok – függetlenül a díjazás tényétől – kellő átdolgozás után a Hadtudomány című folyóiratban is közlésre kerülhetnek. Minden pályamunka – a szerzővel való előzetes egyeztetés után – átadásra kerülhet a hasznosításában érdekelt szervek részére.

A pályázat kiírásának feltételeit, a pályázati rendszer célját, az alkalmazott eljárásokat és más, szükséges tudnivalókat a Társaság elnöksége által jóváhagyott szabályozó (a Magyar Hadtudományi Társaság Pályázati rendszere) tartalmazza.

Budapest, 2006. február

*A Magyar Hadtudományi Társaság
elnöksége*

CONTENTS

The scientific-professional conference titled “*Modern engagement of Armed Forces in the beginning of 21st century*” was one of the most highlighted event of program “*Celebration of Hungarian Science 2005*”. The conference was held on 3rd November organized by Hungarian Society of Military Science, General Staff of MoD and Zrínyi Miklós National Defence University.

This publication contains complete material of conference: keynote exposés related to basic aspects of topics, and comments and remarks in three syndicates as follows:

- Strategic Issues of Future Warfare,
- Experiences of Strategical, Operational Engagement in Present Days,
- Social and Sociological Aspects of Modern Engagement of Armed Forces.

Felhívás

A személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlására

Tisztelt Hölgyem!! Uram!

Köszönjük társaságunk tagjainak és támogatóinak, hogy 2005-ben a személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával támogatták társaságunkat céljai megvalósításában. Az átutalt összeget a Tanárky-díjjal kapcsolatos költségek fedezésére fordítottuk.

A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény lehetővé teszi, hogy az adózó a befizetett személyi jövedelemadójának *egy százalékát* a törvény 4. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott *társadalmi szervezetek részére felajánlja*. Ezen szervezetek közé tartozik a Magyar Hadtudományi Társaság is. Az így befolyt összeget kizárólag a tudományos munka ösztönzésére kívánjuk felhasználni.

Kérem társaságunk minden tagját, hogy éljen a lehetőséggel és ezúton is segítse céljaink megvalósítását!

Az adózó a rendelkező-nyilatkozatát postai szabványméretű borítékban elhelyezve és lezárva, a 2005. évi jövedelemadó-bevalláshoz csatolva – az újabb rendelet értelmében – 2006. május 20-ig küldheti meg az APEH részére. Azon adózók, akiknek az adóbevallását a munkaadója teljesíti, a zárt borítékot a fenti határidőig a munkáltatóiknak adják át. A borítékban fel kell tüntetni: az adózó nevét, lakcímét és adóazonosító jelét. A borítékba helyezett nyilatkozat tartalmazza a kedvezményezett nevét és adószámát. A mi esetünkben

a kedvezményezett neve: Magyar Hadtudományi Társaság,
adószáma: 19655866-1-42

Az MHTT Elnöksége nevében céljaink megvalósításához nyújtott támogatását tisztelettel megköszönöm.

Dr. Nagy László
elnök